

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOHBETNÂME-İ
MUHAMMED MURÂD BUHÂRÎ
(Metin ve İnceleme)

FAKİRULLAH YILDIZ

2501141046

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. A. AZMİ BİLGİN

İSTANBUL 2017

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Fakirullah YILDIZ Numarası : 2501141046
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Danışmanı : Prof. Dr. Abdullah Azmi BİLGİN
Tez Savunma Tarihi : 16.03.2017 Saati : 14.00
Tez Başlığı : Sohbetnâme-i Muhammed Murâd Buhârî (Metin ve İnceleme)

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN		Kabul
2- Prof. Dr. Hakan TAŞ		Kabul
3- Yrd. Doç. Dr. Cemal AKSU		

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Ömer ZÜLFE		
2- Prof. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ		Kabul

ÖZ

SOHBETNÂME-İ MUHAMMED MURÂD BUHÂRÎ (METİN VE İNCELEME)

FAKİRULLAH YILDIZ

Bu çalışma, Hüseyin Lâdikî tarafından şeyhi Muhammed Murâd Buhârî'nin Bursa'da ikameti sırasında, sohbet meclislerinden derlenen **Sohbetnâme-i Muhammed Murâd Buhârî** adlı eserin incelenmesi, tenkitli metni, bugünkü Türkçeye aktarımı ve metinde geçen tasavvuf terimlerinin sözlüğünden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde menâkıbnâme ve sohbetnâme türlerinin tanımlarına yer verilerek her iki türün de başlangıcından XVIII. yüzyıla gelinceye kadarki seyri üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Muhammed Murâd Buhârî'nin hayatı, eserleri, sohbetnâmesi, eserin nüsha tavsifleri, üslup-dil ve muhteva özellikleri ele alınmıştır. İkinci bölümde, biri Süleymaniye Kütüphanesi (Murad Buhari Koleksiyonu, nr. 256), diğeri İ.B.B. Atatürk Kitaplığı'nda (Osman Nuri Ergin Yazmaları, nr. 883/12) bulunan eserin nüshaları esas alınarak tenkitli metni hazırlanmıştır. Üçüncü bölümde ortaya konan metnin bugünkü Türkçeye aktarımı yapılmıştır. Dördüncü bölümde ise sohbetnâme metninde yer alan tasavvuf terimlerinin sözlüğü hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Murad Buhârî, Hüseyin Lâdikî, sohbetnâme, menâkıb, tasavvuf, Nakşibendîlik.

ABSTRACT

SOHBETNÂME-İ MUHAMMED MURÂD BUHÂRÎ (TEXT AND INTERPRETATION)

FAKİRULLAH YILDIZ

This work consists of analysis, critical edition, adaptation into current Turkish, and dictionary of sufism terms of **Sohbetnâme-i Muhammed Murâd Buhârî**, which was compiled by Hüseyin Lâdikî at the conversation circles of his sheikh Muhammed Murâd Buhârî, when he had stayed in Bursa.

The introduction of this work includes definitions of the genres menâkıbnâme and sohbetnâme and progress of both genres until XVIIIth century. In the first chapter, Muhammed Murâd Buhârî's life and works, his sohbetnâme, descriptions of its copies and stylistic, linguistic aspects and contents of the sohbetnâme are discussed. The second chapter is the critical edition of the sohbetnâme, based on the copies located at Süleymaniye Kütüphanesi (Ms. Murad Buhari 256) and İ.B.B. Atatürk Kitaplığı (Ms. Osman Nuri Ergin 883/12). The third chapter includes the adaptation of the original work into current Turkish. The fourth chapter includes the dictionary of sufism terms which are mentioned in the text.

Keywords: Murad Buhârî, Hüseyin Lâdikî, sohbetnâme, menâkıb, sufism, Naqshbandi.

ÖNSÖZ

Türk edebiyatının türlerinden biri olan sohbetnâmeler, tarikat şeyhlerinin sohbet esnasındaki sözlerinin evlâdı, halifeleri ya da müritleri tarafından derlenerek yazıya aktarılmasıyla ortaya konulan eserlerdir. Bu eserler, genelde her türlü üslup ve edebi kaygı olmaksızın kaleme alınırlar. Bunun sebebi ise bu anlatıların her seviyeden insana ulaştırılmak istenmesinden kaynaklanmaktadır.

Nitekim çalışma metnimizde de müellif tarafından sürekli vurgulandığı gibi, kişinin her zaman Hak huzurunda olduğunu bilip hâl ve hareketlerini kendisi ve çevresinin selameti açısından bu şuurla tanzim etmesi gerektiği ilkesinin hâkim olduğu bu eserler, sadece ilimde belirli bir seviyeye ulaşmış insanlara değil; bilâkis toplumun her kesimine hitap edilmesi düşünülerek çoğunlukla son derece sade ve edebî yönden her türlü kayıttan âzâde olarak kaleme alınmışlardır.

XVII. asrın ikinci yarısıyla XVIII. asrın ilk çeyreğinde yaşamış olan ve Nakşibendî tarikatının Müceddidiyye kolunu Anadolu'ya ilk getiren sûfî olarak bilinen Seyyid Muhammed Murâd Buhârî, yaşadığı dönemde büyük bir halk kitlesinin yanı sıra, devlet adamları, âlimler ve şeyhler üzerinde de etkili olmuş bir şahsiyettir. Üç yaşında geçirdiği felç dolayısıyla kötürüm kalan fakat ayakları sağlam olanlardan daha fazla dünyayı dolaşan Muhammed Murâd Buhârî, tahsilini doğduğu yerde tamamlamıştır. Arapça, Farsça ve Türkçeye hakkıyla vâkıf olup farklı konularda eserler veren Muhammed Murâd Buhârî'nin **Sohbetnâme-i Muhammed Murâd Buhârî** adlı eseri, bu çalışmamızda ele alınmıştır.

Sohbetnâme-i Muhammed Murâd Buhârî üzerine daha önce bir çalışma yapılmış olup çok sayıda hata ve eksikliği ihtiva ediyor olması bizi metnin üzerinde tekrar çalışmaya sevk etmiştir. Birinci bölümde daha önce yapılan çalışma hakkında bilgi verilmiştir.

Yüksek lisans tezimiz dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde menâkıbnâme ve sohbetnâme türlerinin tanımlarına yer verilerek her iki türün de başlangıcından XVIII. yüzyıla gelinceye kadarki seyri üzerinde duruldu. Birinci

bölümde Muhammed Murâd Buhârî'nin hayatı, eserleri, sohbetnâmesi, eserin nüsha tavsifleri, üslup-dil ve muhteva özellikleri ele alındı. İkinci bölümde, **Sohbetnâme-i Muhammed Murâd Buhârî**'nin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshası esas alınarak tenkitli metnine yer verildi. Üçüncü bölümde metnin bugünkü Türkçeye aktarımı yapıldı. Dördüncü bölümde ise sohbetnâme metninde yer alan tasavvuf terimlerinin sözlüğü yapıldı. Son olarak eserin hazırlanmasında istifade edilen makale, ansiklopedi maddesi ve eserlerin kaynakçası verildi.

Bu çalışmanın her aşamasında bana yol gösteren, kıymetli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. A. Azmi Bilgin'e, Arapça ve Farsça ibarelerin sadeleştirilmesi ve bazı tasavvuf terimlerinin anlaşılması noktasında yardımlarını gördüğüm hocalarım Maruf Toprak ve Nedim Yüksel'e, tezle ilgili her konuda fikir alışverişinde bulunduğum değerli mesai arkadaşım yazma eser uzman yardımcısı Celal Volkan Kaya'ya ve son olarak aile efradıma şükranlarımı arz ediyorum.

Fakirullah YILDIZ

Süleymaniye, İstanbul 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	İV
ÖNSÖZ	v
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	Vİİİ
KISALTMALAR LİSTESİ	İX
GİRİŞ	1
1. MENÂKIBNÂME	1
2. SOHBETNÂME	6
1. BÖLÜM: SOHBETNÂME-İ MUHAMMED MURÂD BUHÂRÎ	11
1.1. ESERİN MÜELLİFİ	11
1.1.1. MUHAMMED MURÂD BUHÂRÎ	11
1.1.2. ESERLERİ	14
1.1.2.1. Câmiu'l-Müfredâti'l-Kur'âniyye	14
1.1.2.2. Silsiletü'z-Zeheb	14
1.1.2.3. Mektûbât	15
1.1.2.4. Sohbetnâme-i Muhammed Murâd Buhârî	15
1.1.2.5. Risâle-i Nakşibendiyye	15
1.1.2.6. Mesmûât	16
1.1.3. HÜSEYİN LÂDİKÎ	16
1.1.4. NÜSHA TAVSİFLERİ	17
1.1.4.1. Süleymaniye Ktp., Murad Buhârî, nr. 256	17
1.1.4.2. İ.B.B. Atatürk K., Osman Nuri Ergin Yazmaları, nr. 883/12	18
1.1.5. ESERİN DİL-ÜSLUP ÖZELLİKLERİ	19
1.1.6. ESERİN MUHTEVASI	21
1.1.7. METNİN KURULMASINDA TAKİP EDİLEN YÖNTEM	25
2. BÖLÜM: TENKİTLİ METİN	27
3. BÖLÜM: ESERİN BUGÜNKÜ TÜRKÇEYE AKTARIMI	107
4. BÖLÜM: TASAVVUF TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ	182
SONUÇ	200
KAYNAKÇA	202

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	a, ā	ص	ş
ب	b, p	ض	đ, ž
پ	p	ط	ṭ
ت	t	ظ	ẓ
ث	ṯ	ع	‘
ج	c	غ	ǧ, ğ
چ	ç	ف	f
ح	ḥ	ق	ḳ
خ	ḫ	ك	k, ñ, g
د	d	ل	l
ذ	z	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö, ˇ
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	ی	y, i, ī, ı
ش	ş	ء	’

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser / Aynı yer
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AK	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Nuri Ergin Yazmaları, nr. 883/12
a.s.	: aleyhisselam
Bkz. / bkz.	: Bakınız
bs.	: Basım
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İ.B.B.	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
K.	: Kitaplığı
Ktp.	: Kütüphanesi
M.	: Miladi
MB	: Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Buhari Koleksiyonu, nr. 256
nr.	: Numara
ö.	: Ölüm
r.a.	: radiyallahu anhu
s.	: Sayfa
s.a.v.	: sallallahu aleyhi ve sellem
Tahk.	: Tahkik

- Ter.** : Tercüme
t.y. : Tarih yok
vb. : ve benzeri
vd. : ve diğerleri / ve diğeri
vr. : Varak
yy. : Yayınevi yok / Yayım yeri yok

GİRİŞ

1. MENÂKIBNÂME

Nakbün (نقب) kelimesi sözlükte, “duvarda ve deride yer alan delik; **menkab** (منقب) kelimesi delinen yer manasına gelmektedir. **Menkabe** (منقبة) kelimesi ise dağdan geçen yol demektir, istiare yoluyla güzel davranışlar için de kullanılır. Bu onun etkili bir şey oluşundan ya da yüce bir yol olduğundandır.”¹ Başka bir sözlükte **menkabe** veya **menkibe** kelimesi, şerefli, aziz bir fiil olarak açıklanmış ve **nakbün** ile **menkabe** kelimeleri arasındaki bağlantı şöyle tarif edilmiştir: Güzel bir davranışın ortaya çıkarılması için bir şeyin en dibine kadar kazılması ve bu kazı neticesinde meydana çıkan şeyin herkesçe malum olması manasındadır.²

Nakîb (نقيب) kelimesi, bir kavmin zâhir ve bâtın hallerini nakb (delmek, deşmek) ve harkla (yarmak, yırtmak) nüfus sahibi olmak; araştırma ve teftişle bütün rûhî hallerine, gizli işlerine vakıf olup onları güzel idare etmeye, zabt ü rabt altına almaya kâdir olma hasletini hâiz olmaktır. Bundan dolayı nakîb kelimesi zamîn, emîn, şehîd (şâhit) ve kefil kelimeleri ve “el-bâhisü ‘ani'l-kavmi ve ahvâlihîm (bir kavimden ve hallerinden bahseden, araştıran kimse)” ibaresiyle tefsir edilmiştir.³

Menkabe kelimesi bazı sözlüklerde; “Mefharet manasındadır ki iftihar sebebi olacak fazilet, hüner ve meziyet cinsinden şeylere denir. Bahis konusu olacak haberlerden, geçmişten miras olarak kalan, ata yâdigârı olan, iftihar edilecek güzel eserlerden ve örnek alınacak davranışlardan ibârettir ki bir kimsenin, kendisi hakkında yayılmasından endişe ettiği ayıp ve kusurların zıddıdır”,⁴ “Meslebetin zıddı mânâsındadır ve meslebet yaramaz sıfatlara derler”,⁵ “Bir zâtın fâzl ve meziyetine

¹ Râgıb el-İsfahânî, **el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân**, Çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, 2. bs., İstanbul, Yarı Yayınları, 2010, s. 1005-1006.

² Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî, **Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüga**, Tahkik: Abdüsselâm Muhammed Hârûn, C. 5, Dımaşk, İttihâdu'l-Kuttâbi'l-Arab, 2002, s. 497.

³ Hasîrîzâde Elif Efendi, **en-Nûru'l-Furkân fî Şerhi Lugati'l-Kur'an**, Haz. Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, C. 2, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015, s. 374.

⁴ Mütercim Âsım Efendi, **Kâmûsü'l-Muhît Tercümesi**, Haz. Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, C. 1, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013, s. 691.

⁵ Vankulu Mehmed Efendi, **Vankulu Lügati**, Haz. Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, C. 1, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015, s. 245.

delâlet eden fikra ve bundan bahs eden makâle ve risâle-i medhiyye: Menkabe-i Cenâb-ı Risâlet-penâhi; Menâkıb-ı Çehâr-yâr”⁶ diye tarif edilmiştir. **Menâkıb** kelimesi ise menkabenin çoğuludur.

Menâkıbnâme, “Arapça “menâkıb” ve Farsça “nâme” kelimelerinin birleşiminden ibaret olan, menkıbeleri konu alan eserlerin genel adı”;⁷ “İslâm edebiyatlarında bir velinin hayatı çevresinde oluşmuş menkıbe yahut kerâmetleri anlatan dînî-tasavvufî eser”;⁸ “menkıbeleri konu edinen ve daha çok tasavvuf edebiyatında yaygın olan bu tür eserlere verilen isimdir.”⁹

Menâkıb kelimesinin İslâmî literatürde kullanımına ilişkin Ahmet Ateş’in “Menakıb” maddesi¹⁰ de dâhil olmak üzere konu hakkında yapılan çalışmalarda, “İlk olarak IX. yüzyıldan itibaren hadis kitaplarında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ashâbının tarihen sabit meziyetlerinden bahseden hadislerin toplandığı fasılların isimlerinde rastlanıldığı” ifadesi bir hakikat olmakla beraber; aynı hadis kitaplarında bizzat Hz. Peygamber’in (s.a.v.) menâkıblarının toplandığı hadislerin mevcut olduğu¹¹ ve bu tespitin başka bir araştırmacı tarafından tez çalışmasında¹² ortaya konulmasına rağmen, daha sonra yapılan ve hepsinin menâkıblar üzerine ayrı ayrı katkıları olan çalışmalarda bu tespitin maalesef gözden kaçtığı görülmektedir.

Esasında Şemseddin Sâmî’nin, **Kâmûs**’unda¹³ menkabe kelimesinin anlamını vererek “Menkabe-i Cenâb-ı Risâlet-penâhi” şeklinde kelimeyi örneklendirmesi, kelimenin bu anlamda kullanımın mevcut olduğunu göstermektedir. Türk edebiyatındaki türlerden bahseden bir diğer eserde de aynı kullanımın

⁶ Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, Dersâdet, İkdâm Matbaası, 1317, s. 1420.

⁷ Mehmet Aça v.d., **Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi**, İstanbul, Kriter Yayınları, 2009, s. 338.

⁸ İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, 12. bs., İstanbul, L&M Yayınları, Ekim 2003, s. 315-318.

⁹ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, C. 2, 2.bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2006, s. 2000.

¹⁰ Ahmed Ateş, “Menâkıb”, **İslâm Ansiklopedisi**, C. 7, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1988, s. 701-702.

¹¹ Tirmizî, el-Menâkıb, 50; Buhârî, Kitâbü'l-Menâkıb, 65; İbrahim Canan, “Resulullah'ın Fazilet ve Menkıbeleri”, **Hadis Ansiklopedisi: Kütüb-i Sitte**, C. 12, Ankara, Akçağ Yayınevi, ty., s. 193; Kâmil Miras, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi**, C. 9, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1986, s. 211.

¹² Emine Seval Yardım, **Menkıbe ve Menakıbnamelerle İlgili Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi (1928-1998)**, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999, s. 1.

¹³ Şemseddin Sâmî, **a.g.e.**, s. 1420.

örneklendirildiği görülmektedir.¹⁴ Ayrıca menâkıb kelimesi hadis kitaplarında, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) muhterem ailelerinin,¹⁵ mensup olduğu kabilesinin,¹⁶ diğer kabilelerin¹⁷ ve kutsal şehirlerin (Mekke, Medine, Şam, Yemen)¹⁸ fazilet ve meziyetlerinin anlatımında da kullanılmıştır.

Menâkıbnâmeler üzerine yapılan çalışmalarda daha önce rastlayamadığımız, menkıbe kelimesinin fazilet manasındaki kullanımının hadis kitaplarının tercüme ve şerhlerinde, Kur'ân'daki peygamber kıssalarının anlatımında mevcut olduğu ve bu kıssaların "İbrahim aleyhisselamın Mâide Sûresi'ndeki menkıbesi,¹⁹ Eyüp peygamberin menkıbeleri,²⁰ Mûsâ aleyhisselamın Kur'ân-ı Mübîn'de menkıbesi en çok yâdolunan bir Peygamber olduğu, bunlardan A'râf, Kasas, Tâhâ sûrelerindeki menkıbelerinin bir hülâsası,²¹ Meryem Sûresi'nin ilk âyetlerinde zikrolunan Zekeriya peygamberin menkıbeleri"²² şeklinde, menkıbe olarak isimlendirildiği görülmektedir.

Menkıbe kelimesinin peygamber kıssalarına teşbih edilmesine ve aynı bağlamda kullanılmasına Feridüddîn-i Attar (ö. 618/1221) ve Abdurrahman-ı Câmî'nin (ö. 898/1492) eserlerinde de rastlanmaktadır. İlk dönem mutasavvıflarından Cüneyd-i Bağdâdî'ye "Velilerin menkıbelerinin müritlere ne faydası var?" diye sorulduğu vakit, şu âyetle cevap vermiş; "Ya Muhammed (s.a.v.)! Peygamberlerin kıssalarını ve haberlerini sana hikâye ediyoruz, onların haberlerinden seni haberdar ediyoruz, ta ki bu sûrette gönlüne sebat ve kuvvet gelsin"²³ ve bu âyetin tefsiri sadedinde de Kur'an-ı Kerîm'de geçen peygamber kıssaları, onların fazilet ve meziyetlerini ihtiva etmesi bakımından menkıbe olarak ifade edilmiştir: "(Ya Muhammed (s.a.v.)!) Sana kavminden bir yük ve sıkıntı geldiği zaman, onların

¹⁴ Mehmet Aça v.d., **a.g.e.**, s. 339.

¹⁵ Tirmizî, el-Menâkıb, 5/655; 5/662; 5/697-707.

¹⁶ Tirmizî, el-Menâkıb, 5/711; Buhâri, Bâbu Menâkıbı Kureyş, 3/1289.

¹⁷ Tirmizî, el-Menâkıb, 5/728; 5/729.

¹⁸ **A.e.**, 5/722; 5/723; 5/733.

¹⁹ Miras, **a.g.e.**, C. 9, s. 105.

²⁰ **A.e.**, s. 143.

²¹ **A.e.**

²² **A.e.**, s. 164.

²³ Hud 11/120.

hal, hareket ve **menkıbelerini** dinle...²⁴; Ya Muhammed (s.a.v.)! Kalbin huzur ve kuvvet bulsun diye evvelkilerin kıssa ve **menkıbelerini** sana hikâye ediyoruz...²⁵

Sonrasında, mezhep imamları hakkında yazılan eserlerde, fazilet ve meziyet manasında kullanılan çok sayıda menâkıbnâme kaleme alınmış ve bu uygulama sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. Ayrıca Nerşahî'nin (ö.348/959) **Târihu Buhârâ**'sı ve Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö.463/1071) **Târihu Bağdâd**'ı gibi bölge ve şehir tarihlerini anlatan eserlerde buralarda yetişen sûfiler hakkında bilgi verilmiş ve onların menkıbelerine de temas edilmiştir.²⁶

Tasavvufun IX. yüzyıldan sonra İslâm dünyasında yaygınlık kazanmasıyla birlikte menkıbe kelimesi sûfilerin hikmetli sözlerini ve örnek alınacak faziletli davranışlarını ifade etmek için kullanılmış,²⁷ menâkıbnâme türünün gelişimine imkân verecek pek çok eser yazılmıştır. Bu anlamda Sülemî'nin (ö. 412/1021) **Tabakât**'ında, Ebu Nuaym İsfahânî'nin (ö. 430/1038) **Hilyetü'l-Evliyâ**'sında, Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) **er-Risâle**'sinde, Hucvirî'nin (ö. 465/1072) **Keşfü'l-Mahcûb**'unda pek çok sûfinin menâkıbına yer verilmiştir.

XI. yüzyıldan itibaren Abdulkadir el-Geylânî ve Ahmet er-Rıfâî gibi tarikat pîrlerinin vefatlarından sonra yazılan eserlerde, bu kişilerin gösterdikleri kerâmetlerinin anlatıldığı menâkıbnâmeler kaleme alınmıştır. Böylece menkıbelerin muhtevasına “kerâmet” kavramı da eklenmiştir. Daha sonra tarikat pîrleri, tanınmış şeyhler ve sufiler hakkında yazılan menâkıb kitaplarında, menâkıb isminin yerine tezkire, reşehât, makâmât ve nefehât kelimeleri de kullanılmıştır.²⁸

Karahanlıların ilk hükümdarı olan Saltuk Buğra Han'ın hayatının ve İslâmiyeti kabul edilişinin anlatıldığı eser, Türk edebiyatında bilinen ilk menâkıbnâme örneğidir. Sıgnâkî tarafından Hoca Ahmed Yesevî hakkında kaleme alınan menâkıbnâme, türün bilinen diğer bir örneğidir.

²⁴ Abdurrahman Câmî, **Evliyâ Menkıbeleri: (Nefahâtü'l-Üns)**, Tercüme ve Şerh: Lâmiî Çelebi, Haz. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, İstanbul, Marifet Yayınları, 1995, s. 148.

²⁵ Feridüddîn Attar, **Tezkiretü'l-Evliyâ**, Ter. Süleyman Uludağ, Bursa, İlim ve Kültür Yayınları, 1984, s. 47.

²⁶ Haşim Şahin, “Menâkıbnâme”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 29, Ankara, 2004, s. 112.

²⁷ Şahin, **a.g.m.**, s. 112.

²⁸ **A.e.**

XIII. yüzyılda mutasavvıfların Anadolu'ya gelmesiyle birlikte canlı bir tasavvufî hayat oluşmuş, **Menâkıb-ı Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî, Menâkıb-ı Sadreddîn-i Konevî, Menâkıb-ı Seyyid Hârûn-ı Veli** gibi Anadolu'da pek çok menâkıbnâme telif edilmiştir. XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Fars edebiyatı sahasında yazılan ve türün klasiklerinden olan Ferîdüddîn-i Attâr'ın **Tezkiretü'l-Evliyâ**'sı, evliyâ menkıbelerinin en meşhurlarındandır. Eserin Türk edebiyatı sahasında da Doğu ve Batı Türkçesi'ne tercümeleri yapılmıştır.²⁹

XIV. yüzyılın ilk yarısında Anadolu topraklarında Farsça kaleme alınan, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mevlevî tarikatı hakkında en geniş bilgileri ihtiva eden Eflâkî'nin **Menâkıbü'l-Ârifin** adlı eseri ve aynı yüzyılın ikinci yarısında yazılan Elvan Çelebi'nin **Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye**'si menâkıbnâme türünün diğer örnekleridir.

XV. yüzyılda kaleme alınan Bektaşî menakıpları “Vilâyetnâme” olarak adlandırılmış ve bu alanda **Vilâyetnâme-i Hacı Bektaş Velî, Vilâyetnâme-i Abdal Musa, Vilâyetnâme-i Otman Baba** gibi eserler yazılmıştır. Anadolu ve Rumeli'nin fethinin anlatıldığı, kahramanlarının birer veli hüviyetini ihtiva ettiği, alperenlere dair yazılan Battalnâme ve Danişmendnâme türünün son halkası olan Ebu'l-Hayr Rûmî'nin Cem Sultan'ın emriyle yazdığı **Saltuknâme**'de, Sarı Saltuk'un Rumeli'de gösterdiği kahramanlıklar anlatılmaktadır. Bu menâkıb her ne kadar daha evvel teşekkül etse de 1480'lerde derlenerek yazıya geçirilebilmiştir. Ayrıca bu yüzyılda Şeyh Bedreddin adına da menâkıb kaleme alınmıştır.³⁰

XVI. yüzyılda menâkıbnâmelerle ilgili gerek telif gerek tercüme çok sayıda eser yazılmıştır. Emir Sultan adına kaleme alınan dört ayrı menâkıbnâme, **Menâkıb-ı Akşemseddin, Menâkıb-ı Kaygusuz Baba, Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî, Menâkıb-ı Hâce-i Cihân, Vilâyetnâme-i Abdal Musa** türün önemli örnekleridir. Ayrıca Lâmiî Çelebi tarafından bir takım ilaveler yapılarak tercüme edilen Molla Câmî'nin **Nefehâtü'l-Üns**'ünün tercümesi, dönemin mühim menâkıblarındandır.

²⁹ Reşat Öngören, “Tezkiretü'l-Evliyâ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 41, İstanbul, 2012, s. 74-75.

³⁰ Yardım, **a.g.e.**, s. 7; Şahin, **a.g.m.**, s. 113.

XVII. ve XVIII. yüzyılda pek çok menâkıbnâme kaleme alınmıştır. **Menâkıb-ı Şeyh Üftâde**, **Menâkıb-ı Şeyh Şaban-ı Velî**, **Menâkıb-ı Şeyh Vefâ**, **Tuhfetü'l-Asrî fî Menâkıbi'l-Mısrî**, **Menâkıb-ı Şeyh Mehmed Emin Tokadî**, **Menâkıb-ı Ünsî Hasan Efendi** bunlardan bazılarıdır. Dönemin dikkat çeken bir diğer özelliği ise Hulvî'nin **Lemezât-ı Hulviyye**'si, Sâkıb Dede'nin **Sefîne-i Nefise-i Mevleviyyân**'ı, Şeyh Mehmed Nazmi'nin **Hediyyetü'l-İhvân**'ı, İsmail Hakkı Bursevî'nin **Silsilenâme-i Celvetiyye**'si gibi, aynı tarikata mensup veliler için menâkıbnâmelerin yazılmasıdır.

2. SOHBETNÂME

Sohbet (صحبة) kelimesi lugatte, “bir kimse ile güzel ahbablık edip yar ve dost olmak;³¹ karşılıklı konuşma, görüşme;³² iki veya daha çok kimse arasında karşılıklı olarak dostça, arkadaşça yapılan konuşma, hasbihal, musâhabe;³³ söyleşi, hasbihal, arkadaşlık, yoldaş olma;³⁴ arkadaşlık yapmak, karşılıklı konuşmak;³⁵ Allah'a gönül veren insanların bir araya gelip her an O'nunla berâber olduklarını bilmenin edebi ve huzûru içinde, şeyhlerinin veya aralarından ehil birinin yönlendirmesiyle yaptıkları ârifâne söyleşme ve halleşme”³⁶ diye tarif edilmiştir.

Sohbet kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de doksan üç yerde **sâhib**, **sâhibe**, **ashab** vb. gibi çeşitli kalıplarla geçmektedir. On dört yerde arkadaş,³⁷ beş yerde eş, hanım,³⁸ yetmiş dört yerde de yanında bulunmak, mensubiyet, bir yere veya şeye bağlı halk, cemaat³⁹ gibi mânâları ifade etmektedir.⁴⁰

Peygamber, mürşid, muallim ve üstatla fizikî beraberliğin sohbet kelimesiyle ifâde edilmesi, sahâbî kelimesinin sohbet kökünden gelmesi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), ashâbını sohbetle yetiştirmesi, sohbetle hem sözlü eğitimin, irşâd ve tebliğin

³¹ Mütercim Âsım Efendi, **a.g.e.**, C. 1, s. 497.

³² Vankulu Mehmed Efendi, **a.g.e.**, C. 1, s. 172.

³³ Ayverdi, **a.g.e.**, C. 3, s. 2821.

³⁴ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Marifet Yayınları, 1995, s. 475.

³⁵ Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara, Rehber Yayınları, 1997, s. 647.

³⁶ Ayverdi, **a.g.e.**, C. 3, s. 2821.

³⁷ Kehf 18/34; Enbiyâ 21/43; Yusuf 12/39 v.d.

³⁸ Nisa 4/36; Cin 72/3; Abese 80/36 v.d.

³⁹ Fil 105/1; Şuara 26/61; Bakara 2/39 v.d.

⁴⁰ Şihâbüddîn Sühreverdi, **Mürîtlîğin Temel Öğretileri: (İrşâdü'l-Mürîdîn)**, Çev. Mehmed Emin Fidan, İstanbul, Hâcegân Yayınları, 2000, s. 90.

hem de hal eğitimi ve manevî yansımanın varlığı⁴¹ mürşid-i kâmilin ruhundaki kâbiliyetlerin sohbet vasıtasıyla müride yansması, yani kâbiliyet aktarımının söz konusu olması,⁴² Nakşibendîlik ve Mevlevîlikte sohbetin bir tarikat esası olması⁴³ bizlere sohbet kavramının ehemmiyetini ifade etmektedir.

Esasında sohbet bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetidir. Ashâbın pek o kadar riyazet ve mücâhedede bulunmadığına, yalnızca şeref-i sohbet-i Risâletpenâhî (s.a.v.) ile o büyüklüğe mazhar olduğuna bir diğer sohbetnâme⁴⁴ örneğinde rastlanmaktadır.

Yine bu minvalde Nakşibendî tarikatının pîri Hâce Bahaüddin Nakşibend; “Bizim tarikatımız sohbettir. Halvette şöhret, şöhrette ise âfet vardır. Hayır cemiyettedir, cemiyet de sohbettedir. Sohbete devam üzere olmakla sonunda hakiki îmana ulaşılması ümit edilir”⁴⁵ diyerek sohbetin önemini vurgulamıştır.

IX. yüzyıldan sonra yazılan klasik tasavvuf kaynaklarında sohbetle ilgili olarak “Sûfîlerin sohbet ve arkadaşlık âdâbı;⁴⁶ sohbet ve onun âdâb ve ahkâmı;⁴⁷ sohbet;⁴⁸ sohbetin fayda ve tesirleri, Allah için sohbet ve kardeşliğin sorumlulukları, edepleri”⁴⁹ gibi müstakil bölümler mevcuttur.

Sohbetnâme, Arapça “sohbet” ve Farsça “nâme” kelimelerinin birleşiminden oluşan, tasavvuf edebiyatında şeyhin sohbet esnasındaki sözlerinin evlâdı, halifeleri ya da müritleri tarafından derlenerek yazıya aktarılmasıyla ortaya konulan eserlerin

⁴¹ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, **el-Lüma' İslam Tasavvufu, Tasavvufla İlgili Sorular-Cevaplar**, Haz. Hasan Kâmil Yılmaz, İstanbul, Altınoluk Yayınları, 1996, s. 507.

⁴² Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 647.

⁴³ Uludağ, **a.g.e.**, s. 476.

⁴⁴ Muhammed Zeki Ekinci, **Sohbetnâme-i Pîr-i Efhâmî**, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, nr. 5210, vr. 22b.

⁴⁵ Abdurrahman Câmî, **Nefahâtü'l-Üns min Hadarati'l-Kuds**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, 2140, vr. 158b.

⁴⁶ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, **a.g.e.**, s. 182-185.

⁴⁷ Alî b. Osmân Cüllâbî Hucvirî, **Keşfü'l-Mahcûb**, Haz. Süleyman Uludağ, 2. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 1996, s. 478-495.

⁴⁸ Abdülkerîm Kuşeyrî, **er-Risâle**, Haz. Süleyman Uludağ, 3. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 1991, s. 468-472.

⁴⁹ Şihâbüddîn Sühreverdî, **Gerçek Tasavvuf: (Avârifü'l-Meârif)**, Haz. Dilaver Selvi, 7. bs., İstanbul, Semerkand Yayınları, 2010, 545-572.

adıdır. Sohbetnâme türünde kaleme alınan eserlerin bazen “melfûzât”,⁵⁰ “mesmûât”,⁵¹ “mecâlis”⁵² ve “sühanân”⁵³ olarak isimlendirildiğine; bazen de rûznâme⁵⁴ ya da manzum nasihatnâme⁵⁵ türünde yazılan eserlerin sahibi tarafından sohbetnâme olarak isimlendirildiğine rastlanmaktadır.

XII. yüzyılda Abdulkadir el-Geylânî'nin sohbetlerinin müritleri tarafından notlar halinde kaleme alınarak derlenmesinden oluşan 62 bölümlük **el-Fethü'r-Rabbânî**'si; aynı zâtın, oğlu Abdürrezzak Efendi tarafından derlenen 78 bölümlük **Fütûhu'l-Gayb**'i; yine Abdulkadir el-Geylânî'ye ait olan ve **Fütûhu'l-Gayb**'in devamı niteliğinde olan **Cilâül'l-Hâtr**'i; Ahmed er-Rifâî'nin sohbetlerinden derlenen **Burhânü'l-Müeyyed**'i⁵⁶ sohbetnâme türünün ilk örneklerini teşkil etmektedir.

Sohbetnâme türünün Anadolu'da yazılan ilk örneklerine XIII. yüzyılda rastlanmaktadır. Farsça kaleme alınan, Mevlânâ'nın sağlığında oğlu Sultan Veled veya başka müridi tarafından kaydedilen sohbetlerinin vefatından sonra derlenmesinden meydana gelen **Fîhi mâ Fîh**'i; yine Mevlânâ'nın vaaz ve sohbetlerinde yaptığı konuşmalardan oluşan, konuşmalarda konuyla ilgili ayet ve hadislerin açıklanmasının yanı sıra Senâî ve Attar gibi şairlerin şiirlerine, **Mesnevî**'de anlatılan bazı hikâyelere ve Dîvân-ı Kebîr'den şiirlere yer verildiği **Mecâlis-i Seb'a**'sı türün önde gelen örneklerindedir.⁵⁷

XIV. yüzyılda Çeştiyye tarikatı şeyhlerinden Nizâmeddin Evliyâ'nın sohbetlerinin, müridi Hasan Dihlevî tarafından Hindistan'da kaleme alınarak

⁵⁰ Rıza Kurtuluş, “Hasan Dihlevî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 16, İstanbul, 1997, s. 316.

⁵¹ Kadî Muhammed, **Mesmûât-ı Mevlânâ Kâdî Muhammed ez Hazret-i Ubeydullah-ı Ahrâr Kuddise Sirruh**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, nr. 1715.

⁵² Reşat Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 29, Ankara, 2004, s. 447.

⁵³ Abdurrahman Câmî, **Sühanân-ı Hâce Pârsâ**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, nr. 4207, vr. 378-380.

⁵⁴ Aykut Can, **Seyyîd Hasan, Sohbetnâme, I. cilt, (1071-1072/1660-1661), (İnceleme-metin)**, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

⁵⁵ Sibel Üst, “Emîri ve Sohbet-Nâmesi”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 2/4 Fall 2007, 958-1014.

⁵⁶ Mustafa Tahralı, “Ahmed er-Rifâî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul, 1989, s. 129.

⁵⁷ Öngören, **a.g.m.**, s. 447; Süleyman Uludağ, “Sohbet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 37, İstanbul, 2009, s. 350.

Fevâidü'l-Fuâd⁵⁸ başlığı altında derlenmesinden oluşan sohbetnâmesi türün bir diğer önemli eseridir. Aynı yüzyılın ikinci yarısıyla XV. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan Muhammed Pârsâ'nın, hocası ve aynı zamanda Nakşibendî tarikatının pîri Hâce Bahaüddin Nakşibend'in sohbetlerinden tuttuğu notları ve bunların şerhini ihtiva eden **Risâle-i Kudsiyye**⁵⁹ adlı eseri, kaleme alınan bir diğer sohbetnâme örneğidir. Bu eser XVIII. yüzyılda Salâhî Abdullah Efendi tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.⁶⁰

XV. yüzyılda Ubeydullah-ı Ahrâr'ın sohbetlerinin, müridi Abdurrahman Câmî tarafından kaleme alınan **Sühanân-ı Hâce Pârsâ'sı**; Mevlânâ Kadı Muhammed'in **Mesmûât-ı Mevlânâ Kâdî Muhammed ez Hazret-i Ubeydullah-ı Ahrâr**'ı bu yüzyılda yazılan sohbetnâme örneklerindedir.

XVI. asrın ikinci yarısıyla XVII. asrın ilk yarısı arasında yaşamış olan Celvetiye tarikatının kurucusu Aziz Mahmud Hüdâyî'nin "Meclis" tarzında kaleme alınan ve dergâhtaki meclis ve sohbetlerinden tutulan notlardan müteşekkil olduğu zannedilen⁶¹ kırk iki sohbetten oluşan **En-Nasâyih ve'l-Mevâız** adlı eser bu dönemde yazılan sohbetnâmelere aittir.

XVII. yüzyılda Sun'ullah Gaybî'nin 1649-1655 yılları arasında mürşidi Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'nin sohbetlerine katılarak kendi ifadesiyle "hıfz ve zabt eyleyip sonrasında unutulması endişesiyle hafızaya itimat etmeyip yazmakla kayd ve rabt ettiği"⁶² türünün en çok bilinenlerinden olan **Sohbetnâme**'si bu asırda kaleme alınan eserlerdendir.

XVIII. yüzyılda Muhammed Murâd Buhârî'nin halifesi Hüseyin Lâdikî tarafından kaleme alınan **Sohbetnâme-i Muhammed Murâd Buhârî'si**; bir diğer halifesi olan Karababa-zâde İbrahim Bursevî'nin şeyhinin emriyle sohbetlerini

⁵⁸ Azmi Özcan, "Nizâmeddin Evliyâ", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 33, İstanbul, 2007, s. 180.

⁵⁹ Hamid Algar, "Muhammed Pârsâ", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 30, İstanbul, 2005, s. 564.

⁶⁰ Salâhî Abdullah Efendi, **Risâle-i Kudsiyye Tercümesi**, Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşâkî Tekkesi Koleksiyonu, nr. 300, vr. 12b-49a.

⁶¹ Aziz Mahmud Hüdâyî, **Sohbetler**, Haz. Safi Arpağuş, İstanbul, Vefa Yayınları, 2006, s. 25; 31.

⁶² Sun'ullah Gaybî, **Sohbetnâme**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 3137, vr. 1b.

kaleme aldığı **Sohbetnâme**'si ve yine İbrahim Bursevî'nin bir başka sohbetnâme örneği olan **Risâle-i Nakşibendiyye**'si; İbrahim Has tarafından Halvetî-Şâbânî şeyhi Hasan Ünsî'nin sohbetlerinin kaleme alındığı **Kelâm-ı Azîz**'i; Halvetî-Ramazânî şeyhi Köstendilli Ali Alâeddin Efendi'nin sohbet meclisinde tutulan notlardan derlenmiş olan Şuhûdî Mehmed Efendi'nin **Telvîhât-ı Sübhâniyye ve Mülhemât-ı Rabbâniyye**'si bu asırda yazılan sohbetnâme örneklerindedir.

1. BÖLÜM: SOHBETNÂME-İ MUHAMMED MURÂD BUHÂRÎ

1.1. ESERİN MÜELLİFİ

Sohbetnâmelerin müelliflerinin belirlenmesi konusu ihtilaflı olup eser, bazen sohbeti kaydedilen şeyhe bazen de sohbeti derleyerek yazıya aktarana atfedilmektedir. Türk edebiyatının bir diğer türü olan vâkıâtlarda da aynı durum söz konusudur.¹

Bu gibi eserlerin sözleri şeyhe, tasnifi ve yazımı ise eseri kaleme alana aittir. Mevlânâ'nın **Fîhi mâ Fîh**'i ve **Mecâlis-i Seb'a**'sı; Abdulkadir el-Geylânî'nin **Fethü'r-Rabbânî**'si, **Fütûhu'l-Gayb**'ı ve **Cilâül'l-Hâtır**'ı; Ahmed er-Rîfâî'nin sohbetlerinden derlenen **Burhânü'l-Müeyyed**'i, kaleme alanlara değil de bizzat kendilerine nispet edilmiştir. Sunullah Gaybî'nin, şeyhinin sohbetlerini kaleme aldığı **Sohbetnâme**'si ise Sunullah Gaybî'ye² nispet edilmiştir.

Yine bu eserlerde, eseri kaleme alan şahısların yer yer kendi görüşlerini ilave etmeleri durumu da söz konusudur. Nitekim bizim tez çalışmamızda da şeyhin sohbetleri kaydedildikten sonra, zeyl mahiyetinde halifesinin notları eserin sonuna eklenmiştir. Dolayısıyla **Sohbetnâme-i Muhammed Murâd Buhârî** muhteva ve nispet yönüyle Şeyh Muhammed Murâd Buhârî'nindir. Derleyerek kaleme alan ise Hüseyin Lâdikî'dir.

1.1.1. MUHAMMED MURÂD BUHÂRÎ

Doğum tarihi ve yeri hakkında ihtilaflar olan Muhammed Murâd Buhârî'nin kimi kaynaklarda 1050/1640 yılında Semerkant'ta³ kimi kaynaklarda 1054/1644 yılında Buhara'da,⁴ kimi kaynaklarda da 1055/1645 yılında Kâbil veya Keşmir'de,⁵

¹ Sami Bayrakçı, **Meşhur Osmanlı Sûfilerinden Üftâde (1490-1580) ve Hâl-i Tarikat İsimli Eseri (Metin Transkribe ve Tahlili)**, Konya, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 15-17.

² Bilal Kemikli, "Sun'ullah Gaybî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 37, İstanbul, 2009, s. 532.

³ Muhammed Halil el-Murâdî, **Silkü'd-Dürer fi A'yâni'l-Karni's-Sânî 'Aşer**, C. 4, Kahire, Bulak Matbaası, 1301, s. 129.

⁴ Mehmed Şükrü Efendi, **Silsilenâme-i Turuk-ı Aliyye**, Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi, Hüdayi Efendi Koleksiyonu, nr. 1098, vr. 39b.

⁵ Hüseyin Vassâf Efendi, **Sefine-i Evliyâ-i Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr**, C. 2, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, nr. 2306, s. 55; Hafız Hüseyin Ayvansarayî,

dünyaya geldiği kayıtlıdır. Ömer Rıza Kehhâle ise 1057/1647 yılında Keşmir’de doğduğunu belirtmiştir.⁶

Torunun oğlu Muhammed Halil el-Murâdî’nin eserinde⁷ künyesi Muhammed Murâd bin Ali bin Davud bin Kemalüddin bin Salih bin Muhammed el-Hüseynî el-Buhârî en-Nakşibendî olarak geçmektedir. Babası Ali Efendi Semerkant’ta nakîbü'l-eşrâf⁸ olup kendileri hem seyyid hem şerifti. Üç yaşına geldiği zaman ayaklarına felç âriz olmakla kötürüm bir halde kaldı. Ayakları sağlam olanlardan fazla dünyayı dolaştı. İlim tahsilini memleketinde tamamladı. Arapça, Farsça ve Türkçeye sağlam bir şekilde vâkıf olan Muhammed Murâd Buhârî on binden fazla hadisi senet zincirleriyle beraber hıfz etti.

Kimi kaynaklar⁹ ilim tahsilini tamamladıktan sonra kendisini sevenlerin yardımıyla hacca gittiğini, Medine’yi de ziyaret ettikten sonra Hindistan’a gidip İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûk-i Serhendî’nin oğlu ve halifesi Muhammed Mâsum Fârûkî’ye intisap ettiğini söylerken; kimi kaynaklar¹⁰ önce Hindistan’a, daha sonra Mekke ve Medine’ye gittiğini kaydeder.

Hindistan ziyaretinde Muhammed Mâsum Fârûkî’ye intisap ederek seyr ü sülûkunu tamamladıktan sonra hilâfet alıp tekrar Hicaz’a geri döndü. Burada üç sene kaldı. Daha sonra Bağdat’a gitti. Oradaki büyük sûfilere ziyaret etti. Sonra İsfahan üzerinden Buhara’ya gitti. Belh ve Semerkant’taki şeyhlerle sohbet edip tekrar Bağdat’a geri döndü. Bir müddet ikametden sonra üçüncü defa hacca gitti. Hac

---

Hadîkatü'l-Cevâmi‘, C. 1, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1281, s. 292; Şeyhî Mehmed Efendi, **Şakaik-i Nu‘maniye ve Zeyilleri: Vekayîü'l-Fudalâ**, Haz. Abdulkadir Özcan, C. 3, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989, s. 673; Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî**, C. 4, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1308, s. 357.

⁶ Ömer Rıza Kehhâle, **Mu‘cemü'l-Müellifîn**, y.y., t.y., 12/11.

⁷ Muhammed Halil el-Murâdî, **a.g.e.**, C. 4, s. 129.

⁸ Hazret-i Peygamber’in (s.a.v.) sülalesi mensuplarının işleriyle meşgul olan vazife sahibi hakkında kullanılır bir tabirdir. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. 2, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971, s. 647.

⁹ Hüseyin Vassâf Efendi, **a.g.e.**, s. 55; Hafız Hüseyin Ayvansarayî, **a.g.e.**, s. 292; **Seyyid Murâd-ı Buhârî Hazretleri Kuddise Sirruh Külliyyâtı-1**, Haz. Mehmet Ünal, İstanbul, Kutup Yıldızı Yayınları, 2013, s. 15; Mehmet Ünal, Aliye Yılmaz, “Muhammed Murâd-ı Buhârî ve Risâle-i Nakşibendiyye Adlı Eseri”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 9/3 Winter 2004, s. 1539.

¹⁰ Muhammed Halil el-Murâdî, **a.g.e.**, s. 129; Halil İbrahim Şimşek, “Murad Buhârî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 31, İstanbul, 2006, s. 185.

vazifesini eda ettikten sonra Mısır, Kahire ve buradan da 1080/1669 yılında Şam'a gitti. Şam'da yerleşti ve burada evlendi. Şöhreti her tarafa yayıldı.

Otuz yedi yaşında iken 1092/1681 yılında İstanbul'a gitti. Eyüp semtinde beş sene ikamet ettikten sonra tekrar Şam'a geri döndü. Oradan dördüncü defa hacca gitti. Bir sene Mekke'de ikamet etti. Daha sonra tekrar Şam'a geri döndü. 1119/1707 senesinde beşinci defa hacca gitti. Burada yine bir sene kaldı. Tekrar Şam'a geri döndü.

1120/1708 yılında ikinci defa İstanbul'a gitti. Sultan Selim Cami yakınında Bıçaklı Efendi menziline ikamet etti. Büyük küçük herkesin sevgisini kazandı. Halkın büyük ilgisi Çorlulu Ali Paşa'nın hoşuna gitmedi. Çorlulu Ali Paşa, Kaptan-ı Derya İbrahim Paşa'ya şeyhin hacca gitmek istediğini ve bunun için hazırlık yapılmasını emretti. Donanma-yı Hümâyûn ile Alanya'ya varıldığı zaman sahile çıkarılıp oradan Konya ve Kütahya üzerinden Bursa'ya götürülerek burada ikamete memur edildi. Halifesi Hüseyin Lâdikî tarafından yazılıp sonradan Şeyhülislam Muhammed Mekkî Efendi tarafından istinsah edilen ve bu tez çalışmasında ele alınmış olan sohbetleri o yıllarda (1126/1714) kaleme alındı.

1129/1717 yılında üçüncü defa İstanbul'a giderek Eyüp Sultan civarında Hüseyin Efendi-zâde Bahçesi'nde, sonrasında Reîsü'l-Etibbâ Nuh Efendi Yalısı'nda ikamet etti. 12 Rebû'lâhir Pazartesi akşamı 1132/1720 tarihinde vefat etti. Kimi kaynaklarda ölüm tarihi farklı olarak verilmiştir. (Kehhâle 1130/1718; Karababa-zâde, 1133/1721)¹¹ Ertesi gün Eyüp Cami'sinde kılınan cenaze namazının ardından tekkesinin dershanesine defnedildi.¹²

¹¹ Karababa-zâde İbrahim Efendi, **Zikr-i Vefât-ı Şeyh Murâd-ı Nakşibendî Kuddise Sirruhu'l-Azîz**, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, nr. 2886, vr. 24a; 28a; Ömer Rıza Kehhâle, **Mu'cemü'l-Müellifin**, y.y., t.y., 12/11.

¹² Muhammed Halil el-Murâdî, **a.g.e.**, s. 129-131; Mehmed Şükrü Efendi, **a.g.e.**, vr. 39b; Hüseyin Vassâf Efendi, **a.g.e.**, s. 55-56; Hafız Hüseyin Ayvansarayî, **a.g.e.**, s. 292-295; Karababa-zâde İbrahim Efendi, **a.g.e.**, vr. 24a-28a; Şeyhî Mehmed Efendi, **a.g.e.**, s. 673-675; Yûsuf b. İsmail Nebhânî, **Câmi'ü Kerâmâtî'l-Evliyâ**, Tahk. İbrahim Utve İvad, C. 1, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1989, s. 342-345; Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin**, C. 2, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1955, s. 112; Kehhâle, **a.g.e.**, 12/11; Süreyyâ, **a.g.e.**, s. 357-358; **Seyyid Murâd-ı Buhârî Hazretleri Kuddise Sirruh Külliyyâtı-1**, Haz. Mehmet Ünal, İstanbul, Kutupyıldızı Yayınları, 2013, s. 9-27; Mehmet Ünal, Aliye Yılmaz, "Muhammed Murâd-ı Buhârî ve Risâle-i Nakşibendiyye Adlı Eseri, **Turkish Studies International Periodical For the Languages**,

1.1.2. ESERLERİ

1.1.2.1. Câmiu'l-Müfredâti'l-Kur'âniyye

Arapça, Farsça ve Türkçe yazılan bu eserde öncelikle Mushaf sırasına göre her sûrenin bütün âyetlerinin son kelimeleri, sonrasında âyetlerin ilk kelimeleri verilmiştir. Daha sonra Arap alfabesindeki harflerin sırasına göre alfabetik olarak tasnif edilmiştir. Mesela “Kitâbü'l-Elif mine't-Tertîb” başlığı altında elifle başlayan kelimeler belirlenerek bunların içinde yer alan âyetler sûre sırasına göre tanzim edilmiş, sonrasında mevcut sıralamaya göre belirlenen kelimeler “Kitâbü'l-Elif mine'l-Arabî” başlığıyla Arapça; aynı kelimeler “Kitâbü'l-Elif mine'l-Fârisî” başlığı altında Farsça ve “Kitâbü'l-Elif mine't-Türki” başlığı altında Türkçe izah edilmiştir. Yer yer Râgıb el-İsfahânî, İsmail b. Hammâd el-Cevherî ve Ali b. Hamza el-Kisât gibi Arap sözlükçülerinin görüşlerine de atıfta bulunulmakla beraber tertip ve tanzimiyle orijinal olan eser, türünün ilki sayılabilecek bir çalışmadır.¹³ Eserin çeşitli kütüphanelerde nüshaları mevcuttur. (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, nr. 298; Hamidiye Koleksiyonu, nr. 65; Hekimoğlu Koleksiyonu, nr. 440; Ragıp Paşa Kütüphanesi, nr. 102 vd.)

1.1.2.2. Silsiletü'z-Zeheb

Müellifin mensubu olduğu Nakşibendî tarikatı icazet silsilesi ile tarikatın âdâb ve erkânını ihtiva eden eseridir. Eser Arapça kaleme alınmış olup Nakşibendî tarikatının ashâbın yolu olduğu, kişinin her an Allah'ın huzurunda olduğunu bilmesi ve sünnete tam tabi olmasıyla birlikte zâhiren ve bâtınen kulluğa devam etmesi, azimete yapışıp bidat ve ruhsatlardan kaçınmak gerektiği gibi konulardan bahsedilmiştir. Eserin çeşitli kütüphanelerde nüshaları mevcuttur. (Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi Koleksiyonu, nr. 1044/1; Murâd Buhârî Koleksiyonu, nr. 256/2; Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, nr. 1810/10 vd.)

Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/3 Winter 2004, s. 1535-1549; Şimşek, **a.g.m.**, s. 185-187; Ramazan Muslu, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2003, s. 234-236.

¹³ Şimşek, **a.g.m.**, s. 186; **Seyyid Murâd-ı Buhârî Hazretleri Kuddise Sirruh Külliyyâtı-1**, Haz. Mehmet Ünal, İstanbul, Kutupyıldızı Yayınları, 2013.

Müellifin oğlu Muhammed Bahâüddîn Efendi'nin müridi Ahmed Trabzonî tarafından **Tuhfetü'l-Ahbâb fi's-Sülûki't-Tarîkati'n-Nakşibendiyye** adıyla Arapça (Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu, nr. 1212; Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, nr. 1810/7), La'lîzâde Abdülbâki Efendi tarafından Türkçe (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 2471/1; 2562/2; 3152/11) olarak şerhedilmiştir. Ayrıca Mehmed Rüstem Râşid Efendi tarafından **Dürrü'l-Müntehab min Bahri'l-Edeb fî Tercemeti Silsileti'z-Zeheb** (İstanbul, Matbaa-i Amire, 1274) adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir.

1.1.2.3. Mektûbât

Muhammed Murâd Buhârî'nin halifelerine, çocuklarına, talebelerine ve bazı devlet adamlarına Arapça olarak yazdığı mektuplardan derlenmiştir. Eserin Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi'nde nüshaları mevcuttur. (Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, nr. 1838; 1780, vr. 26b-121b; 1781, vr. 23b-93b.)

1.1.2.4. Sohbetnâme-i Muhammed Murâd Buhârî

Muhammed Murâd Buhârî'nin halifesi Hüseyin Lâdikî tarafından şeyhinin sohbetlerinin derlenmesiyle kaleme alınan ve aynı zamanda tez çalışmamız olan bu eser hakkında daha detaylı bilgi verilecektir. Bu sohbetnâme (Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Buhari Koleksiyonu, nr. 256; İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin Yazmaları, nr. 883/12), şeyhin diğer halife ve müritleri tarafından derlenen sohbetnâmelerden daha kapsamlı ve düzenlidir.

1.1.2.5. Risâle-i Nakşibendiyye

Muhammed Murâd Buhârî'nin halifelerinden Karababa-zâde İbrahim Efendi'nin, şeyhinin sohbetlerinden tuttuğu notları ihtiva eden eserdir. Çeşitli kütüphanelerde nüshaları mevcuttur. (Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, nr. 2886/2; İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin

Yazmaları, nr. 883/7 vd.) Kütüphane koleksiyonlarında **Zikre Dair Bir Risale**, **Zikr**, **İttiba-ı Nebevi ve Bid'ata Dair Bir Risale** gibi adlarla kayıtlıdır.

Ayrıca yine İbrahim Efendi'nin, şeyhinin kendisine sohbetlerini yazmasını emrettiği bir diğer risalesi daha mevcut olup (Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, nr. 2886/1; İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin Yazmaları, nr. 883/6 vd.) kütüphane koleksiyonlarında **Sohbetnâme**, **Akaiden Bir Risale** gibi adlarla kayıtlıdır.

1.1.2.6. Mesmûât

Muhammed Murâd Buhârî'nin, Vasıf Efendi (Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, nr. 1780, vr. 14a-21b) ve Kâğıtçı Muhammed Emin Efendi (Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, nr. 1780, vr. 25a-25b) tarafından kaleme alınan sohbetnâmeleridir.

Ayrıca kütüphane koleksiyonlarında **Kelimât-ı Hikmet** ve **Sohbetnâme** adıyla kayıtlı gerek Vâsıf Efendi'nin ve gerekse İbrahim Efendi'nin sohbet meclislerinde tutmuş oldukları notların bir arada verildiği karma risalelerde mevcuttur. (Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Buhari Koleksiyonu, nr. 256, vr. 51b-64b; Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, nr. 1780, vr. 1b-14a; 1781, vr. 1b-13a vd.)

1.1.3. HÜSEYİN LÂDİKÎ

Hayatı hakkında sadece **Sohbetnâme-i Muhammed Murâd Buhârî'nin** mürettibi Muhammed Mekkî Efendi tarafından, aynı eserin giriş bölümünde verilenin dışında kaynaklarda bir bilgiye ulaşamadığımız Hüseyin Efendi, sûfi şeyhlerden ve âlimlerden, sâlih ve takvâ ehli, kalp gözü açık bir ihtiyar idi. Kâmil bir mürşit bulmak için gençliğinde nice şehirler gezdi. Büyük küçük herkesin kendisine karşı aşırı sevgisi ve ziyaretine akın etmeleri sebebiyle Çorlulu Ali Paşa tarafından Bursa'da ikamet etmeğe zorlanan Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî ile görüşüp yüksek hizmetlerine bağlandı. Muhabbet, sohbet ve yüce meclislerinden tahsil ettiği

içe doğan şeyleri, kıymetli meclislerinde ağızlarından anlattıklarını, gerçekleştiği mekânları ve tarihleriyle beraber yazıp feyizlendikten sonra memleketi olan Aydın Sancağı'nın Ladik kasabasına geldi. Camiye yakın bir yerde ikamet ederek ilim dersleriyle meşgul oldu. Seyr ü sülûk ve irşattan boş kalmayıp insanlardan bütünüyle alakasını kesip sakınan bir hâl ile kayıtları. İnziva köşesinde Allah'a yakınlığı ve ilahî kemâlâtı kazanabilmek için ömrünün geri kalanını geçirdi.

Vefat tarihi ve yeri hakkında bilgi vermeyen Muhammed Mekkî Efendi, Ladik ahâlisinden pek çok kimselerin Hüseyin Efendi'nin keşif ve kerâmetlerini nakledip doğruladıklarını belirtmiştir.¹⁴

1.1.4. NÜSHA TAVSİFLERİ

1.1.4.1. Süleymaniye Ktp., Murad Buhârî, nr. 256

Baş (1b): el-ḥamdulillâhi Rabbi'l-'âlemîn. Ve's-şalâtu ve's-selâmu 'alâ ḥayri ḥalkihî seyyidinâ Muhammedin ve 'alâ âlihî ve aşḥâbihî ecmâ'in

Son (48b): ve hâzihî taḥşulu bi-muḥâsebetike nefseke fî cemî'i aḥvâlike

Cilt kapağı kahverengi, miklepli, sertâblı, çift altın zencîrek ve altın cetvelli olup zencîrek "S" motiflidir. 64 varaktan oluşan nüshanın dış ölçüleri 240x144mm., iç ölçüleri 180x90 mm.dir. Nesih hatla yazılmıştır. Her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Kitap 3 risaleden müteşekkil olup tez çalışmamız olan ilk risale Murad Buhârî'nin (k.s.) Hüseyin Lâdikî tarafından kaleme alınan sohbetlerini (1b-43b) ve Hüseyin Lâdikî'nin kendi sohbetlerini (43b-48b) ihtiva etmektedir. Risale başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser cetvelli olup cetveller kırmızı mürekkeplidir. Reddâde kaydı tam olan eserde, metnin içinde mevcut olup da vurgulanmak istenen kelimeler derkenar olarak kırmızı mürekkeple gösterilmiştir.

Eser 8 Cemâziyelâhir 1195'de (1 Haziran 1781) istinsah edilmiştir. 1b'de mürettip Şeyhülislâm Mehmed Mekkî Efendi'nin vakıf kaydı ve mührü mevcuttur. Eserin mürettip tarafından yazılıp yazılmadığı kesin değildir. Mürettibin, eserin ilk

¹⁴ Muhammed Murâd Buhârî, **Sohbetnâme-i Muhammed Murâd Buhârî**, Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Buhari Koleksiyonu, nr. 256, vr.1b-2a.

varağında kendi eliyle ta'lik hatla yazmış olduğu vakıf kaydının ve mührünün mevcudiyetinin yanı sıra kendisi tarafından kontrol edilmiş olmasından dolayı bu nüsha esas alınmıştır.

Eserin vakıf kaydı şöyledir:

“Kad vaqafe hāze'l-kitābe Muhammed Mekkī el-ḥaḳīr ṭaleben li-merḳāti Rabbihi'l-Ḳadīr vaḳfen ṣaḥīḥan. Li-men ṭāle‘ahū mine'l-muḥibbīne bi-ṭarīḳati'l-‘aliyyeti'n-Naḳşibendiyye munḍammen ‘ale'l-kütubi'l-mevḳūfeti li-zāviyeti eş-Şeyḥ es-Seyyid Muhammed Murād el-Buḥārī ḳuddise sirruhu'l-‘azīz ve'z-zāviyetu fī civāri beldeti Ebī Eyyüb el-Enşārī raḳıye ‘anhu. Rabbihu'l-Bārī raḥima'llāhu li-vāḳıfihī ve li-men ṭāle‘ahū ve sā'iri'l-müslimīne ve zālike fī Cemādi'l-ülā li-sene ḥamse ve tis‘ın ve mi’etü elf.”¹⁵

1.1.4.2. İ.B.B. Atatürk K., Osman Nuri Ergin Yazmaları, nr. 883/12

Baş (1b): el-ḥamduli'llāhi Rabbi'l-‘ālemīn. Ve'ş-şalātu ve's-selāmu ‘alā ḥayri ḥalkihī seyyidinā Muhammedin ve ‘alā ālihī ve aşḥābihī ecmā‘ın

Son (39a): ve hāzihī taḥşulu bi-muḥāsebetike nefseke fī cem‘i aḥvālike. Temmet.

Cilt kapağı neftî yeşil, mıklepli, sertâblı, altın cetvelli olup mıklep, sertâb, arka kapak ve ön kapakta altından noktalar mevcuttur. Toplam 92 varak olan eser 13 risaleden müteşekkildir. Tez çalışmamız, kitabın on ikincisi risalesidir. On ikinci risalenin 43b-76b varakları arası Murad Buḥārī'nin (k.s.) Hüseyin Lâdikî tarafından kaleme alınan sohbetlerini; 76b-81a varakları arası ise eserin zeyli olan Hüseyin Lâdikî'nin kendi sohbetlerini ihtiva etmektedir. Dış ölçüleri 195x175mm., iç ölçüleri 135x175mm.dir. Risale başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser cetvelli olup

¹⁵ Bu kitabı hakîr Muhammed Mekkî, kadîr olan Rabbinin rızasını talep için Ebu Eyyüb Ensari -Allah ondan razı olsun- semtinin civarındaki zaviyelere ve Şeyh Seyyid Muhammed Murād Buḥārī -sırrı mukaddes olsun- zaviyesine vakfedilen kitaplara ilaveten, yüce Naḳşibendî tarikatının muhibbânları tarafından okunması için sahih bir vakıfla vakfetti. Allah, vakfedene, okuyana ve diğer Müslümanlara rahmet eylesin. Cemaziyel evvel, sene; 1195H (1781M).

cetveller mavi mürekkeplidir. Kitabın reddâde kaydı tamdır. Bu nüshada da diğer nüshada olduğu gibi, metnin içinde mevcut olup da vurgulanmak istenen kelimeler derkenar olarak kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Kitabın son risalesine “def-i gam” terkihiyle ebced hesabına göre 1194 tarihi düşürülen eser, Muhammed Râgıb el-Hâlidî en-Nakşibendî el-Müceddidî tarafından istinsah edilmiştir. Her sayfada 21 satır mevcut olup rik‘a hatla yazılmıştır.

1.1.5. ESERİN DİL-ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Sohbetnâme metninin, şeyhin sohbet meclislerinde hazır olan halifesi Hüseyin Lâdikî tarafından dinlenip hıfzedildikten sonra yazıya aktarıldığı ve bu anlatıların sade bir dille, konuşma üslubuyla ve akılda kaldığı kadarıyla derlenerek kaleme alındığı görülmektedir. Eserde hemen hemen her sohbetin “Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî Buhârî hazretlerinin sohbetlerinden böylecesine anladı”¹⁶ şeklinde bitirilmesi, sohbetnâme metninin tıpkı diğer sohbetnâme örneklerinde olduğu gibi¹⁷ sohbet meclisinde hıfz edilip daha sonra kayda alındığını göstermektedir. Çalışmamızdaki sohbet metinlerinin her birinin besmele, hamdele ve salvele kaydından âzâde olması, kimi sohbetlerin adeta başı eksik bir metnin sonlarının yazılması tarzında akılda kaldığı kadarıyla kaleme alınmış olması, bunu teyit eder mahiyettedir.

Sohbetnâmenin genel olarak her türlü üslup ve edebi kaygıdan uzak olmasının sebebi, içeriğinde mevcut öğretilerin her seviyeden insana ulaşılması gayesini ihtiva etmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim metinde de sürekli vurgulandığı gibi kişinin her zaman Hak huzurunda olduğunu bilip hâl ve hareketlerini kendisi ve çevresinin selameti açısından bu şuurla tanzim etmesi gerektiği ilkesinin hâkim olduğu bu eser, sadece ilimde belirli bir seviyeye ulaşmış insanlara değil; bilâkis toplumun her kesimine hitap edilmesi düşünülerek çoğunlukla son derece sade ve edebî yönden her türlü kayıttan âzâde olarak kaleme alınmıştır.

¹⁶ Muhammed Murâd Buhârî, a.g.e., vr. 9b.

¹⁷ Sun’ullah Gaybî, **Sohbetnâme**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 3137, vr. 1b; İbrahim Has, **Kelâm-ı Azîz li-Ünsî Hasan Efendi**, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, nr. 1695, vr. 3b.

Hüseyin Lâdikî'nin şeyhinin sohbetlerinde tutmuş olduğu notları ve bu sohbetlerin sonuna eklenen kendisinin aynı üslupla kaleme aldığı bazı yazılarını -ki bu yazılar da hâzır olan cemaate yapılan sohbet şeklinde kaydedilmiştir- içeren ilk risale ve çalışmamız dışında olan diğer iki risale Şeyhülislâm Mehmed Mekkî Efendi tarafından dağınık ve perişan bir halde bulunup toplanarak kitap haline getirilmiştir.¹⁸

Aynı zamanda divan sahibi bir şair olan kitabın mürettibi Şeyhülislâm Mehmed Mekkî Efendi, öncelikle esere önsöz kabilinden bir giriş ve sonrasında kendisine ait 60 beyitlik bir kaside eklemiştir (1b-4a). Devamında Muhammed Murâd Buhârî'nin bir menkıbesi yazılmış (4a-4b) olup bu menkıbenin eserin aslından mı yoksa sonradan mürettip tarafından mı ilave edildiği hususunda bir kayıt mevcut değildir. Daha sonra Hüseyin Lâdikî'nin, Bursa'da Temennâ Mahallesi'nde bazen Mentеш Bahçesi'nde¹⁹ bazen Ömür Bahçesi'nde²⁰ bazen de yol altındaki bahçede²¹ kayıt altına alarak derlediği Muhammed Murâd Buhârî'nin sohbetlerine yer verilmiştir (5a-43b). Kitabın zeylinde ise Hüseyin Lâdikî'nin kendisine ait olan bazı notlar kaydedilmiştir (43b-48b). Eserin baştan sona konuşma üslûbunda, mevcut cemaate hitap şeklinde sürdürüldüğü görülmektedir.

Eser 1126/1714 yılında, Recep-Şaban-Ramazan/Temmuz-Ağustos-Eylül-Ekim aylarında kaleme alınmıştır. Sohbetnâmenin tertibinde tarih sıralaması karışık olarak verilmiş olup konu bütünlüğü açısından böyle karışık bir sıralamanın verilmiş olması ihtimalinin yapılan incelememiz neticesinde mevcut olmadığı görülmüştür. Mesela Ramazan ayına ait sohbet²² verilip sonrasında Recep ayına ait sohbet²³ kaydedilmiştir. Sohbetnâmede tarih bazen gün ay yıl olarak; bazen ay ve yıl olarak; bazen de sadece yıl olarak kaydedilmiştir. Hüseyin Lâdikî'ye ait olan zeyl kısmında ise tarih verilmemiştir.

Bazen sohbet metniyle ilgili olarak “Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî hazretlerinden böyle anlayıp yazdı. Sözlerini yanlış anlama ihtimâli vardır.

¹⁸ Muhammed Murâd Buhârî, **a.g.e.**, vr.2a.

¹⁹ **A.e.**, vr. 7a; 20a.

²⁰ **A.e.**, vr. 42a.

²¹ **A.e.**, vr. 16b.

²² **A.e.**, vr. 18a.

²³ **A.e.**, vr. 19a.

Bir yerde, bir daha işitilirse ve şâyet hata var ise düzeltilir”²⁴ tarzında ihtiyatlı yaklaşılması dikkat çekicidir. Nitekim “Sohbetleri, ilk anlayışında farklılık olması sebebiyle bir daha yazıldı”²⁵ şeklindeki kayıttan, yanlış anlaşılmanın neticesinde sohbet metninin değiştirildiği anlaşılmaktadır.

Sohbet metninin bazen sohbet meclisine katılan diğer bir kişiden dinlenerek yazıya aktarıldığı “(Sohbet) arkadaşım, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî hazretlerinden böylece nakletti”²⁶ ibaresinden anlaşılmaktadır.

1.1.6. ESERİN MUHTEVASI

Eser üç risaleden müteşekkildir. Çalışmamızın konusu olan birinci risale Seyyid Muhammed Murâd Buhârî'nin halifesi Hüseyin Lâdikî'nin, şeyhinin Bursa'da ikametleri esnasında sohbet meclislerinde tutmuş olduğu notları ve zeylinde ise gerek ifade ve gerekse şekil yönünden adeta sohbetnâme metninin devamı niteliğinde olan Hüseyin Lâdikî'nin kendisine ait bazı yazıları ihtiva etmektedir.

Menâkıbnâme-i Şeyh Muhammed Murâd Buhârî olarak kayıtlara geçen eserin, giriş kısmında (4a-4b) Seyyid Muhammed Murâd Buhârî'nin bir menkıbesinin mevcut olmasından dolayı bu isimle kaydedildiği düşünülmektedir. Eserin sohbet meclislerinde tutulan notları içermesi ve tarafımızdan tespit edilen diğer nüshasında da **Sünûhât ve Takrîrât-ı Şeyh Mehmed Murâd en-Nakşbendî**²⁷ olarak isimlendirilmesinden dolayı, bu eser bir “menâkıbnâme” türü değil, bir “sohbetnâme” türüdür.

Eserde her fırsatta vurgulanan devâm-ı huzur; yani kişinin her an Allah'ın huzurunda olduğunu bilmesi, hâl ve hareketlerini ona göre tanzim etmesi ve kemâl-i

²⁴ A.e., vr. 8a.

²⁵ A.e., vr. 16a.

²⁶ A.e., vr. 28b.

²⁷ Muhammed Murâd Buhârî, **Sünûhât ve Takrîrât-ı şeyh Mehmed Murâd en-Nakşbendî**, Osman Nuri Ergin Yazmaları, nr. 883-12, vr. 43b-81a.

ittibâ; yani Hz. Peygamber'e (s.a.v.) tam tabi olması eserin muhtevasını özetler mahiyettedir. Sürekli olarak sohbetlerde bu iki hususa dikkat çekilmiştir.²⁸

İslâm'ın emirlerine ve şeyhe muhabbet etmek sebebiyle kişiye her yönüyle İslâm'a tâbi olmanın ihsan edileceği, dolayısıyla muhabbetsiz olunamayacağı belirtilmiş; şeyhin sohbetine devam etmekle ve şeriata tâbi olmakla insanın hem yerilmiş ahlâktan kurtulacağı hem de bâtınını tasfiye ve nefsini tezkiye ile ferahlamış bir göğse kavuşacağı bildirilerek hakiki bir îmana ve bâtın ilmine sahip olabileceği ifade edilmiştir. Dinin zâhirine göre bilinen ne ise bâtınına göre bilinen de o olduğu, buna aykırı bir şey olup da bunun yorumu dine uygun bir şekilde yapılamazsa itibar edilemeyeceği belirtilmiştir.²⁹

Tasavvufun değişik konularına dair; fenafillah, bekabillah, tecelli, tecelli-i zât, tecelli-i sıfat, tecelli-i ef'âl, şatahat, ehl-i şatahat, ilm-i zâhir, ilm-i bâtın, enaniyet, enteviyet, kemâl, mürit, mürşid-i kâmil, muhabbet, mücâhede, mükâşefe, ubudiyet, nefis ve mertebeleri, tarikat, takva gibi bir çok tasavvufî ıstılahların tanımları sohbetnâme metninde konu edilmiştir.

Eserde içtihat kavramı üzerinde durulmuş, içtihadın doğuşu, mezheplere göre farklılıklarının dayanakları açıklanmış, müçtehitlerin sahip olması gereken özellikler ifade edilmiş; kişinin bu özelliklere sahip olmadığı durumlarda mutlak olarak îtikat ve amel yönünden mezhep imamlarına ve dinde derin bilgisi olan âlimlere tabi olması vurgulanmıştır.³⁰

Sohbetnâme metninde Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat itikâdının³¹ altı çizilerek mezhep imamlarının görüşlerine uygun olmayan eserlerden uzak durulması gerektiği bildirilmiştir. Şatahat kabilinden sözlerin mevcut olduğu tasavvufî eserlerin okunmaması, bu gibi eserlerin içerisinde mevcut ibarelerin zâhiren aykırı görülse de ne sebepten aykırı olduğunu ancak ehlinin bilebileceği ifade edilmiştir. Ehl olmayanların okuması durumunda, bu eserlerdeki ibarelerin zâhir manalarına itibar

²⁸ Muhammed Murâd Buhârî, **Sohbetnâme-i Muhammed Murâd Buhârî**, Murad Buhari Koleksiyonu, nr. 256, vr. 8a; 8b; 16b; 19a; 19b; 20b; 21a v.d.

²⁹ A.e., vr. 6b.

³⁰ A.e., vr. 17b.

³¹ A.e., vr. 14b; 22a; 30b; 37a; 39a, 43b v.d.

etmelerinden dolayı dinden çıkıp zındık olacakları; ibareleri anlamayanların da şeyhlere kötü zanda bulunacakları dile getirilmiştir. Dolayısıyla tasavvuf ehlinin (müritlerin, kâmil mürşitlerin, yakîn ehlinin) ve bütün âlimlerin Hak ehline tâbi oldukları, onların itikâdıyla itikâd edip amel yönünden de üzerlerine lazım olanlara meşgul oldukları belirtilmiş ve böyle olması gerektiği tavsiye edilmiştir.³²

Keşif, ilham ve rüyânın yakîn ifade etmeyeceği, bunların âyet ve hadislerle karşılaştırılması gerektiği, müçtehitlerin içtihat ettikleri üzere şeriata uygun olursa faydalı olabileceği, şayet olmazsa faydalı olamayacağı ifade edilmiştir. Çünkü keşif ve rüyâda hata olmasının mümkün olabileceği, hakikatleri kuşatan selim bir fitratın bunlardan çok daha kuvvetli olduğu, âyetlere ve hadislere aykırı olarak ortaya çıkamayacağı, çıkarsa zaten o fitratın selamette olmadığı eserde ifade edilmiştir.³³

Hüseyin Lâdikî'ye ait bazı notlardan oluşan zeyl kısmı ise (vr. 43b-48b) adeta şeyhinin sohbetlerinin bir devamı niteliğindedir. Nitekim “Bundan dolayı Şeyh Murad Efendi, huzura devam ve tam tâbi olmak diye çok anardı” tarzında bazen şeyhinin sözlerine atıfta bulunur.³⁴

Tez olarak hazırladığımız bu eser üzerine daha önce bir çalışma yapılmıştır. Fakat bu çalışmanın çok sayıda hata ve eksiklikleri ihtiva etmesi ve yeni bir nüshasının tarafımızdan bulunmuş olması bu çalışmayı gerekli kılmıştır. Eser üzerine daha önce yapılmış olan yüksek lisans çalışmasında³⁵ tespit edilen birçok yanlıştan bazıları şunlardır.

1. Metinde çok sayıda okuma hatası vardır. Mesela, **bu suķāṭa-ĉin-i ḥān-ı ni'am-ı āsār-ı 'azizān-ı kirām turāb-ı aķdām-ı meşāyih-ı 'izām Muḥammed Mekkī-i nā-tüvān** (2a/16-17) yerine, **bu sukata cîn havanı niam asarı azizan-ı kiram turabı akdam meşâyih-ı izam Muhammed Mekki-in natuvan;**³⁶ **eşcāra mülteffe** (2b/5) yerine, **eşcār-ı mülteffe;**³⁷

³² A.e., vr. 14b-15a.

³³ A.e., vr. 18a.

³⁴ Muhammed Murād Buhârî, a.g.e., vr. 45a.

³⁵ Murat Demir, **Murād-ı Nakşibendî ve Menâkıbı**, Bursa, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998.

³⁶ A.e., s. 16.

³⁷ A.e.

maṭla‘-ı ğarrā ṭab‘-ı kelile (2b/9) yerine, **matla-i gura tabı külliyle**;³⁸ **neyli i kām-ı murād** (2b/20) yerine, **neyli gam-ı murad**;³⁹ **Oldı burc-ı şümüs-ı nūr-ı ‘ibād** (3a/15) yerine, **Oldu burç şumus nur-u ibadı**;⁴⁰ **Ḥamdu li’llāh yed-i mübārekesin** (3a/10) yerine, **Hamdü lillah yedi mübarek sen**;⁴¹ **Mekkīyā tā bitince toḥm-ı murād** (3b/3) yerine, **Mekeyyata bitince tohumu murad**⁴² yazılmıştır.

2. Eserin varak numaraları yanlış verilmiş olup sonuna kadar aynı yanlışlıkla devam edilmiştir. “1b” numaralı varaktan başlaması gereken eser daha önceki çalışmada “1a” diye numaralandırılarak başlatılmıştır.
3. Kitabın ilk varağında, eserin mürettibi Şeyhülislām Mehmed Mekkî Efendi’nin vakıf kaydı ve mührü mevcut olup daha önceki çalışmada bunlar dikkate alınmamıştır. Dolayısıyla mühür ve vakıf kaydıyla ilgili olarak gerek metnin latinizesinin yapıldığı ilk varağında gerekse inceleme kısmında bir bilgi verilmemiştir.
4. Eserin müellif ya da müstensih hattı olduğuna dair bir kayıt belirtilmemiş; müstensih hattı olan bu eserin istinsah tarihi verilmemiş, çalışılan nüshanın özelliklerinden bahsedilmemiştir.
5. Eserin, tarafımızdan tespit edilen diğer bir nüshasıyla karşılaştırılarak tenkitli metni verilmiştir.
6. Metinde yer alan Arapça ve Farsça sohbetlerin transkripsiyonlu metni verilmemiş; bu metinlerin mevcut olduğu yerler yalnızca “Arapça” veya “Farsça” diye belirtilerek geçilmiştir.
7. Metinde yer alan Arapça ve Farsça sohbetler çevrilmemiştir. Tarafımızdan bu sohbetlerin transkripsiyonlu metni verilip tercümesi dipnotta gösterilmiştir. Ayrıca çalışmamızın diğer bir bölümünde metnin bugünkü Türkçeye aktarımı yapılmıştır.

---

³⁸ A.e.

³⁹ A.e.

⁴⁰ A.e.

⁴¹ A.e., s. 17.

⁴² A.e.

8. Önceki çalışmada eserin bir "vakıat" türü olduğu ifade edilerek⁴³ eserin adı, **Murad-ı Nakşibendî ve Menâkıbı(!)** olarak belirtilmiştir. Menâkıbname olarak adlandırılan bu eserin içinde sadece bir menkıbenin geçtiği, geri kalan metnin tamamının bir sohbetnâme türü olduğu tarafımızdan tespit edilerek eser, **Sohbetnâme-i Muhammed Murâd Buhârî** olarak adlandırılmıştır.
9. Daha önce yapılan çalışmada, kitabın 3 risaleden oluştuğu fark edilmemiştir. Eserde toplam 3 risale mevcut olup bizim çalışmamız ilk risaleyi ihtiva etmektedir. Birinci risale, Murad Buhârî'nin Hüseyin Lâdikî tarafından kaleme alınan sohbetlerini (1b-43b) ve Hüseyin Lâdikî'nin bu sohbetlere ilave ettiği bazı yazılarını (43b-48b); ikinci risale, Murad Buhârî'nin **Silsiletü'z-Zehab** adlı eserini (48b-51b); üçüncü risale ise Murad Buhârî'nin diğer halife ve müritlerinden nakledilen sohbetlerini (51b-64b) içermektedir. (Halifesi Karababa-zâde İbrahim Bursevî ve Vâsıf Efendi gibi zâtların kaleme aldıkları sohbetler, bu risale içerisinde karışık olarak verilmiştir.)
10. Metinde geçen âyet, hadis ve kelâm-ı kibârların tahrîci yapılmamıştır. Bunların tahrîci tarafımızdan yapılarak dipnotta gösterilmiştir.
11. Söz konusu çalışmada gerek Muhammed Murâd Buhârî'nin eserlerinin tespiti hususunda ve gerekse üzerinde çalışılan metnin muhtevası hakkında yeterli bir inceleme yapılmamıştır. Tarafımızdan menâkıbnâme ve sohbetnâmenin ilk kullanımından XVIII. yüzyıla kadarki seyri ve Murad Buhârî'nin eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

1.1.7. METNİN KURULMASINDA TAKİP EDİLEN YÖNTEM

1. Metnin kurulumunda MB nüshası esas alınmış, gereken yerlerde AK nüshası ile aralarındaki imlâ ve kelime farkları dipnotta gösterilmiştir.
2. Metnin Latin harflerine aktarılmasında ilmî transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.
3. Metinde geçen Arapça ve Farsça sohbet metinleri latinize edilerek anlamları dipnotta verilmiştir.

---

⁴³ Demir, a.g.e., s. 9.

4. Metinde yer alan âyetler, hadisler ve kelâm-ı kibârlar metinde bold yazı tipi ile yazılmıştır. Âyetlerin tahrîcinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meâli, hadislerin ve kelâm-ı kibârların tahrîcinde “şâmile” programı kullanılmıştır.
5. MB nüshasının varak numaraları parantez içinde, boldyazı tipi kullanılarak “**(1b)**” şeklinde; AK nüshasının varak numaraları ise köşeli parantez içinde, boldyazı tipi kullanılarak “[**1b**]” şeklinde gösterilmiştir.
6. Esas alınan MB nüshasında satırlar numaralandırılarak işaret ettiği satırın başlangıcında, parantez içinde “(2)” şeklinde gösterilmiştir.
7. Günümüz Türkçesine aktarımının yapıldığı çalışmanın üçüncü bölümünde, esas alınan MB nüshasının varak numaraları bold yazı tipi ile parantez içinde “**(1a)**” şeklinde gösterilmiştir.
8. Her iki nüshada da kırmızı mürekkeple kaleme alınan konu başlıkları, bold yazı tipi ile yazılmıştır.
9. Metnin XVIII. yüzyıla ait olmasından dolayı transkripsiyon sisteminde; ünlülerin gösterilmediği yerlerde günümüz Türkçesi esas alınmış, ünlülerin yazıldığı yerlere müdahale edilmeyerek aynen transkribe edilmiştir.
10. Bildirme ekleri bazen her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûniyle (**olursuñ** MB 38a/AK 30b; **görmeziñ** MB 36a/AK 28b vs.) yazılmıştır. Bunlar tarafımızdan metinde düzeltilerek dipnot olarak gösterilmiştir.

2. BÖLÜM: TENKİTLİ METİN

Ḳutbu'l-‘Ārifin eş-Şeyh es-Seyyid Muḥammed Murād en-Naḳşibendī
ḳaddesa'llāhu sirrehu'l-‘ālī ḥazretleriniñ mecālis-i ‘ālilerinde nuṭḳ
buyurduḳları kelimāt-ı güher-nisārlarıdır.¹

BİSMİLLĀHİRRAḤMĀNİRRAḤĪM

(**MB 1b**) [**AK 1b**] El-ḥamdulillāhi Rabbi'l-‘ālemīn. Ve's-şalātu ve's-selāmu
‘alā ḥayri ḥalkihī seyyidinā (2) Muhammedin ve ‘alā ālihī ve aṣḥābihī ecmā‘in.
Ma‘lūm ola ki ṭarīḳat-ı ‘aliyye-i şūfiyye (3) meşāyih-ı ‘izāmı ḳaddesa'llāhu
esrārehum ḥazarātı beyninde muḳarrerdur ki (4) mürşid-i kāmil ile üns ü muḥabbet ü
şohbet vāsıtasıyla ḳalb-i sālīke (5) ma‘ārif-i ḳudsiyyeden niçe ḥālāt ve esrār-ı
ilāhiyye mün‘akis olur ki lisān (6) ile taḳrīr ve ḳalem ile taḥrīr imkānda degildir. Ol
vicdān ve zevḳ ve in‘ikās (7) ṭarīḳi, ehl-i sülūk beyninde ma‘rūfdur. Ol şohbet ve
esrāra mazḥār (8) olanlardan Lāzīkī eş-Şeyḫ Ḥüseyn Efendi nām bir ‘azīze yetişüp
vaḳtini (9) idrāk ve ḥālını rü’yet ve müşāhede iden zevātdan istimā‘ idenlerden (10)
şöyle mesmū‘ ve yaḳīnımız olmuştur ki müşarun ileyh Ḥüseyn Efendi merḥūm (11)
meşāyih-ı şūfiyyeden ve ‘ulemādan şālīḥ ve müttakī bir pīr-i rüşen-zamīr-i ‘azīz (12)
imiş. Mürşid-i kāmil taḥşīli için evā’il-i ḥālinde seyr u seyāḥat ile (13) niçe bilād ve
emşārda geşt ü güzārdan soñra maḥrūse-i Burusa'da (**2a**) müsāferet üzre sākin olup
seccāde-nişīn-i irşād keşf ü kerāmāt-ı (2) bāhiresi ilā ḥāze'l-ān² elsine-i nāsda
deverān iden meşhūr-ı āfāk (3) ḡavşū'l-vāşilīn zuḥru'l-‘ārifin eş-Şeyḫ es-Seyyid
Muḥammed Murād el-Buḥārī ḳuddise sirruhu'l-‘azīz (4) ḥazretlerine mülākī ve
ḥizmet-i celīlesine mülāzım olup muḥabbet ü şohbet (5) ve mücālese-i
‘aliyyelerinden iḳtibās eylediḡi sünūḥāt ve taḳrīrāt-ı [**2a**] mecālis-i (6) seniyyeyi ve
vuḳū‘ bulduḡı emākini tevāriḫi ile taḥrīr ve istifāzadan (7) soñra velāyeti olan Aydın
Sancāḡı'nda Lādik³ ḳaşabasına gelüp (8) cāmī‘-i şerīf ḳurbunda sākin tadrīs-i ‘ulūm
ile meşḡul seyr u sülūk (9) ve irşāddan ḥālī olmayup ḥalāyıḳdan külliyyen munḳaṭı‘ ve

¹ Ḳutbu'l-‘Ārifin ... kelimāt-ı güher-nisārlarıdır: — MB.

² ḥāze'l-ān: ḥāzihi'l-ān AK.

³ Lādik: Lāzīḳ AK.

müctenib-i hâl-ile muḳayyed (10) küşe-i inzivâda taḥşîl-i ḳurbet ve ma‘ârif ve kesb-i kemâlât-i ilâhiyye ile baḳıyye-i (11) ‘ömr-i ‘azîzi güzerân eylemiş. Hattâ belde-i mezbûre âhâlisinden ḳatı çok kimesneler (12) keşf ü kerâmâtın naḳl ve taḥḳîḳ iderler imiş. Merḥûm-ı müşârun ileyhiñ dest-i (13) ḥattıyla muḥarrer ‘atîḳ ve perîşân olmuş mecmû‘asında Ḥazret-i Şeyḫ ile (14) vuḳû‘ bulan mecâlis ve şoḫbeti bi-‘aynihi zabt ve taḥrîr eylemiş. Lâkin mecmû‘a-i mezbûrede (15) taḥrîrât-ı sâ‘ire⁴ ile her biri bir maḥalde perîşân taḥrîr olunup ve mecmû‘a (16) daḫı şîrâze-i cem‘den ‘ârî evrâḳ-ı perîşân olmaḫla bu suḳâta-çîn-i (17) ḥ‘ân-ı ni‘am-ı âşâr-ı ‘azîzân-ı kirâm turâb-ı aḳdâm-ı meşâyıḫ-ı ‘izâm Muḥammed Mekkî-i nâ-tüvân (18) naşb-ı nefis himmet ve ihtimâm idüp ḥazret-i şeyḫiñ nuḩḳ-ı pâki zâyi‘ (19) olmasun içün her birini maḥallerinden aḫz ü naḳl ü cem‘ ü taḥrîr ile (20) tedvîne mübâderet ve müşârun ileyh Hüseyin Efendi merḥûmuñ daḫı kendünüñ (21) ba‘zı taḥrîrâtını zamm ile itmâm olundu. Ḥazret-i Feyyâz-ı Muṭlâk cellet **(2b)** ‘azametuhû berekât-ı enfâs-ı ‘aliyyeleriyle bu ‘abd-i rû-siyâhi daḫı dâreynde vâşıl-ı (2) serḥadd-i selâmet ve her hâlde imdâd-ı rûḫâniyyetleri ile ḳurb u kemâle vuşlatlar (3) müyesser eyleye. Âmîn. Bu faḳîr âsitâne-i ‘aliyyede Ḳoca Muştafâ Paşa Cami‘-i şerîfi (4) ḥazîresinde âsûde-i ḥ‘âb-gâh-ı rahmet-i İllâhî olanlardan sâḫa-i câmi‘de vâḳı‘ (5) eşcâra mülteffe⁵ ve ḥâlâ mevcûde silsile-i kerâmât-ı bâhiresi naḳl-i tevâtür ile (6) şübüt-yâfte-i taḥḳîḳ olan kibâr-ı tarîḳat-ı ‘aliyyeden⁶ vâşıl-ı ila‘illâh bâhirü'l-kerâmât (7) Sünbül Efendi ḥazretleriniñ âsitâne-i ‘ulyâlarına ‘azîmet ve ziyâret-i merḳad-i münevverelerinde (8) ḳâ‘im iken ṫaraf-ı feyz-i mezâhirlerine teveccüh eşnâsında bedîhî bir maṫla‘-ı (9) ḡarrâ ṫab‘-ı kelîle ḥuṫûr itmegin ol ḥazîre-i münevvereniñ her küşesinde bir (10) genc-i ma‘nevî defîn olmaḫla anlardan ḳutb-ı felek-i ḫaḳîḳat **[2b]** Merkez Efendi ḥazretleri (11) ve ‘azîz Nüreddîn Efendi ḥazretleriniñ medâyiḫlerini ḥavî bir ḳaşîde (12) ile maṫla‘-ı ḥürşîd-i merâm ziyâ-yâfte-i itmâm ḳılınmış-idi.⁷ Bu maḥalle münâsib (13) olmaḫla şebt ve taştîr olundu.

⁴ sâ‘ire: sâiyre AK.

⁵ eşcâra mülteffe: eşcâr mülteffe AK.

⁶ kibâr-ı tarîḳat-ı ‘aliyyeden: kibâr-ı tarîḳa-i ‘aliyyeden AK.

⁷ ḳılınmış-idi: ḳılınmışdı AK.

Fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün

- (14) Aḥz-ı bŷy-ı muḥabbet ise murād
Ḥāk-i Sŷnbŷl'den eyle istimdād
- (15) Niçe⁸ Sŷnbŷl Muḥammedī gŷldŷr
Açmış anı řerāfet-i ecdād
- (16) Serv-i ser-sebz-i ravzatŷ's-sādāt
Bāġbān-ı ḥadīqa-i irřād
- (17) Dŷd-ı āh-ı muḥabbet-i Mevlā
şekl-i Sŷnbŷlde şanki oldu kŷřād
- (18) 5. Çekdi zencire cezbe-i ‘işkı
Virdi feyzi cemāda isti‘dād
- (19) Eylemişdir bu ḥānedān-ı ‘izām
Silsile ile kerāmetin⁹ irād
- (20) Yŷz sŷrenler bu āsitāna gŷnŷl
Bulur elbetde neyl-i kām-ı murād
- (21) Budur ol bender-i ḥaķīkat kim
Māsivā maşraf oldu ḥaķ irād
- (3a) Feyz-i ḥākinde var bu ḥāřiyyet
Mŷte’ellim gelen gider pŷr-řād

⁸ Niçe: Nice AK.

⁹ kerāmetin: kerāmātın AK.

(2) 10. Ne mübârek maḳâm olur Yâ Rab
Dil bulur inşirâh-ı feyz-i âbâd

(3) Ȑoca Paşa yeriñ cinân olsun
Ne güzel câmi‘ eylediñ bünyâd

(4) Zâhir u bâtının ‘ibâdâtın
Oldı câmi‘ bu tekke-i irşâd

(5) Şeyh Sünbül ‘azîz-i muhteremin
Ravza-i pâkidir bu hayr-âbâd

(6) Açılır bunda her gül-i maḳşûd
Müşmir olur bu yerde naḳl-ı murâd

(7) 15. Cem‘-i aḳḳâb-ı evliyâdır bu
Oldı burc-ı şümûs-ı nûr-ı ‘ibâd

(8) Bâ-ḥuşûş ol azîz Nüreddîn
Ne büyük zât idi ol ‘âlî-zâd

(9) Niçe¹⁰ keşf ü kerâmetin gördük
Niçesin¹¹ daḳı itdiler ta‘dâd

(10) Ḥamdu li’llâh yed-i mübârekesin
Ḥaḳ naşîb itdi bûs-ı istis‘âd

(11) Hele gör sen ne nûr-ı maḳẓ idi ol
Ne ‘azîz idi bâhirü'l-is‘âd

---

¹⁰ Niçe: Nice AK.

¹¹ Niçesin: Nicesin AK.

[3a] 20. Nūr-ı Hâk cebhesinde zâhir idi
Berķ ururđı tecellî-i irşâd

(13) Ne idi ‘âlemiñ o ta‘zîmi
Ķul idi cümle bende vü âzâd

(14) İtdi taķbîle destini iķbâl
Ĥân Maĥmûd salţanat-bünyâd

(15) Gelmedi hiç tevâzu‘ına ĥalel
Kim yanında berâber idi ‘ibâd

(16) Nazarında degildir perr-i meges¹²
‘İzz ü iķbâl ü salţanat evlâd

(17) 25. Zen-i dünyâyı hep ricâlullâh
Ĥacle-i dilden eylemiş ib‘âd

(18) Bu ‘azîzinde maķdem-i dünyâ
Nazarında degildi¹³ ricl-i cerâd

(19) Yed-i ‘ulyâsı daĥ-ı ber-dil idi
Zerden eylerdi öyle istib‘âd

(20) Çul giyermiş vücûd-ı pâke mûmâss
Setr içünmüş ķamîşden de murâd

(21) Merkez-i feyz-i Hâk bu dâ‘ireye
Oldı aķtâb-ı ‘âlem-i irşâd

---

¹² Bu mısradâ vezin bozuktur.

¹³ degildi: degil idi AK.

- (3b) 30. Böyle h ak-i mu arreb ine yüzünü
S rmedir  e m-i c na ku l-i mur d
- (2) Bu ma  ama nazarları vardır
B t n dir ta arruf u imd d
- (3)  ula  e mi le h ak-i dergehini
Mekk y  t  bitince to m-ı mur d
- (4) Nefsi ta h l  için be-derg h-ı ol
Bekle  ullu da isteme  z d
- (5) Melik-i milk-i l -yez l olalım
Saltanatdır bu derde isti b d¹⁴
- (6) 35. Umarız kim  in yet eyleyeler
Bize himmetle ideler imd d
- (7) K fir-i nefis elinde oldum es r
 derim ma bes içre şimdi cih d
- (8)  oma Y  Rab beni  al letde
 ıl hid yet bi- a  -ı n r-ı  ib d
- (9) Ma labım y  mu avvile'l-a v l
Ola h lim seni le  ubb u vid d
- (10)  aks-i n r-ı tecell - i z t n 
Vire mir'at-ı  albe n r-i k  d

---

¹⁴ isti b d: istib ad AK.

- (11) 40. Sırr-ı vahdetle kām-yāb eyle
Benlik itsün arada ref'-i sevād
- (12) [3b] Āteş-i ışkıñ eyleyüp te'sİR
Yana maḥv-i vücūd ide ekbād
- (13) 'Işık imiş her ne var ki 'ālemde
'İlm-i zāhir o fende naqş-ı sevād
- (14) Aşl-ı ma'nā gerek ḥaḳīkatda
Baḥş-i 'ilm oldı anda lafzı murād
- (15) Sālik ol gel tarīk-i Ḥaḳḳ'a gönül
Andadır ittişāl-i kūy-ı murād
- (16) 45. Zevrak-ı cānı 'aşka çekdirigör
Şal bu 'ummāna her çi bād-a-bād
- (17) Mazhariyetle sırr-ı vahdete baḳ
Bunı fehm eylemekdir aşl-ı murād
- (18) Mebde'e nisbetidir imkānıñ
Didi sā'ir vücūdı ehl-i reşād
- (19) Kevn ancak teceddüd-i emşāl
Şanma vardır vücūd-ı kevn [ü] fesād
- (20) Ya'nī eşyā nazarda maḥv olsun
'Ālem olsun saña 'adem-ābād
- (21) 50. Meşhed ü manzarıñ olup Allāh
Ġayrıyı kııl vücūddan ib'ād

- (4a) İttihādı kibār-ı şūfiyye
Kankı¹⁵ ma‘nāda itdiler irād
- (2) İştilāh oldı maḥv-ı nefis-ile hem
Hakka işbāt-ı emre añla murād
- (3) Māverāsından ‘aklımız kășır
Sırr-ı vahdet olursa böyle müfād
- (4) Tavr-ı ‘aklıñ verāsı didi fuḥūl
Hāl olur mı maḳāl ile irād
- (5) 55. Bu ‘azīzān-ı mürşidān-ı hüdā
Bir nefesde ider velī-i irşād
- (6) Biri bir feyz iderse rūḥānī
Yaḥşulu'l-emru mā-yurād ü zād
- (7) Dest-i mi‘mār feyz-i himmetle
İdeler ḥāk-ı tīremi ābād
- (8) Bize himmetlerin naşīb ide Hak
Ḥubb u iḥlāşımız idüp müzdād
- (9) İde merḳadların defīne-i nūr
Hak tecellī ile ile'l-mī‘ād
- (10) 60. Kaddesa'llāhu sirrahum ebedā
- (11) Dayyefe küllehum bi-ḥayri'z-zād¹⁶

¹⁵ Kankı: Kanğı AK.

¹⁶ Bu kaside, eserin mürettibi Şeyhülislām Muhammed Mekkî Efendi'ye (ö. 1212/1797) ait olup metnin aslından değildir. Bizim metnimizde beyit sayısı altmış olup divanının tenkitli metni yapılan

(12) **Mekāşif-i Celiyye: [4a]** Müşārun ileyh esbeğallāhu saḥāyib-i füyūzāt-i tecelliyātihī ‘aleyh (13) Şeyḫ Murād ḥazretleriniñ çok kerāmātı meşhūrdur dimiş idik. Bunlardan (14) ba‘zı budur ki Şām-ı şerīf ‘ulemāsından ve a‘yān-ı beldeden olup (15) āsitāne-i ‘aliyyede duḥūl-ı tarīk-i ‘ulemā ile İstanbul kazāsı rütbe-i celīlesi (16) iḥrāz-ile¹⁷ kām-revā olan Ḥazret-i Şiddīk-ı Ekber raḍıya'llāhu ‘anh'a nesebi (17) müntehī olmağla Bekrī-zāde dimekle ‘arīf Ḥalīl Efendi naql idermiş. Müşārun (18) ileyh Şeyḫ Murād Efendi ḥazretleri āsitāne-i ‘aliyye civārında belde-i Ḥazret-i (19) Ebī Eyyūb-ı Enşārī raḍıya'llāhu ‘anh kurbünde sākin ve enfās-ı celīle-i rūḥ- (20) baḥşāları ile kulūb-ı züvvārı ihyā ve ifāza-i füyūzāt-ı ilāhiyye ile meşgūl **(4b)** iken her-bār ziyāret-i ‘aliyyelerine varup iktisāb-ı şeref-i sa‘ādet iderdim. (2) Her vardıkça intimā-yı nesebime ta‘zīmen ikrām ve mu‘tād olan tatlı ve kahve ityānında (3) müsāmaḥa buyurmazlardı. Ve ba‘zen kendülere maḥşūş bir güne ma‘cūn-ı müferriḥ (4) şüretinde olan tatlıdan virmek emr idüp zamīme-i ta‘zīm ve iltifāt (5) kaşd buyurlar idi. Yine bir gün ziyāret-i ‘aliyyelerine ‘azīmetimde ešnā-i rāhda (6) ṭabī‘atım ma‘cūn-ı maḥşūş-ı ma‘hūddan tenāvül ārzū eyledi. Ḥod-be-ḥod didim ki; (7) “Yā Şeyḫ! Cümle züvvāra mu‘tād olan tatlıdan istemem. Gāh u bī-gāh baña taḥşīş (8) eylediğñ ma‘cūn-ı ma‘hūdı ṭab‘ım ārzū eyledi. Eger şeyḫ iseñ ve keşf ü kerāmātñ (9) var ise baña andan i‘tā idersin” deyü niyyet ve kaşd ile gidüp meclis-i (10) ‘ālīlerine duḥūl ve ḥāk-pāy-i sa‘ādetlerine yüz sürdiğimde ḥādīm-i bezm-i ‘ālīleri (11) olan dervīş ol cümleye mu‘tād olan tatlıdan getürdükde ‘azīz (12) ḥazretleri emr idüp “Yok yok var bizim ma‘cūndan getür” deyü buyurdılar. (13) Dervīş daḥı gidüp ma‘cūn-ı mezbūrı ityān ve baña i‘tā eyledikde mu‘tād (14) üzre bir kaşık alup tenāvül eyledim. Ḥazret-i Şeyḫ tebessüm idüp “Buyuruñ (15) buyuruñ bir kaşıkçık daḥı alñ. Ārzū buyurduğñız ma‘cūndur” didikde (16) baña ḥayret ve ıztırāb geldi. Ba‘dehū şüret-i nuşḥ **[4b]** ve terbiyede buyurdılar ki; (17) “Cenābıñız Ḥazret-i Ebūbekir eş-Şiddīk raḍıya'llāhu ‘anh evlād-ı kirāmındansız. Bizlere (18) feyż ve nefes anlar tarafından gelmişdir. Ma‘lūmuñuz derece-i keşf ü kerāmāta (19) irtikā ve izḥār-ı ḥavārīk sizden me‘mül idi. Bu ‘abd-i za‘īf sizlere nisbetle (20) ecānibden iken

çalışmada altmış yedidir. Bkz. Gürçan Karapanlı, **Mekkī Divanı Tahlili**, İstanbul, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 162-169.

¹⁷ rütbe-i celīlesi iḥrāz-ile: rütbe-i celīlesini iḥrāzile AK.

siz böyle hālî kalup o maķūle zuhūrātı bizden me'mül itmek (21) lâyıķ mıdır? Emr-i ğarīb degil midir?" buyurdılar deyü naķl eylediĝi zātındır fakīriñ (22) naķl u hikāyetim.

(5a)

Bed'-i Zıkr-i Mecālis-i Hāzret-i eş-Şeyh es-Seyyid Muħammed Murād el-Buhārī ħuddise sirruh¹⁸ bā-Naķl-i eş-Şeyh Hüseyn Efendi Lādiki ħuddise sirruh¹⁹

(2) Allāhu Te'ālā vardır, naķāyışdan münezzehtir. Cümleyi hālîķ Allāhu Te'ālā'dır. 'Abdde (3) ihtiyār ħalk eyledi. 'Abd daħı ihtiyār ħalk olunmaķ sebebiyle aħadü'l-emreyni (4) āħar üzerine tercih eyledi. 'İķāb ve şevāb bu yüzden olunmaķ oldu. Allāhu (5) Te'ālā 'ilm ħalk eyledi, 'abd daħı bildi. İhtiyār ħalk eyledi, 'abd daħı tercih (6) eyledi. Bundan cebr lâzım gelmez ve 'abd mücid olmaķ daħı lâzım gelmez. Velākin kemā hüve (7) ħaķķuhü fehminde 'usret vardır. Ya böyle mu'tekid olup ħulluĝa meşĝül (8) olursun²⁰ ya taşfiyeye iştiĝāl ile Şer'-i Muħammedī'ye kemāl-i ittibā' ve erenlere muħabbet (9) ile ĝavrına vāşıl olursun.²¹ Bi-meşiyeti'llāhi Te'ālā bir kimesne irāde-i zātıyyede (10) olsa ya'nī Hāķ Te'ālā zāt-ı bī-çünuna taleb, celbden tülü' itmek ile (11) bir mürşid-i k[āmi]lden²² terbiye olunmaĝa varsa bu taleb bunda bāķī iken soñra mürşide (12) daħı varmaķ naşīb olsa yine terbiye olunur. Mādām ki taleb-i ma'hüd anda (13) olduķca.

Bahā'ü'ddīn en-Naķşibendī ħuddise sirruh ħāzretleri buyurmuşlar ki; (14) "Taşavvuf, istidlāli keşfe ve icmāli tafşile munkalib ola". Keşf daħı (15) iki dürlidir. Biri, āfāķda olan ĝayyibāt, ma'nā ve mişāl tarīķıyla zāhir (16) ola, aña mükāşefe dirler. Ķalb ile ħalıpdan ħāric, eger ma'külāt ve (17) maħşüsāt ve muĝayyebāt [5a] ne ħadar maħlūķ var ise āfāķ dirler. Ķalb (18) ile ħalıpdan olan, enfüs dirler. Bu'ālem-i şehādetde cümleden ĝörünmeyen (19) ya maħşüsdür 'arş-ı cennet gibi, ya ma'küldür umür-ı ma'küle gibi, ya ĝayyibātdır. (20) Mükāşefe olunduķda, maħşüsüñ

¹⁸ ħuddise sirruh: — MB.

¹⁹ ħuddise sirruh: — MB.

²⁰ İmlası her iki nüshada da yanlışıklıkla kâf-ı nûniyle **olursuñ** şeklinde yazılmış.

²¹ İmlası her iki nüshada da yanlışıklıkla kâf-ı nûniyle **olursuñ** şeklinde yazılmış.

²² İmlası her iki nüshada da yanlışıklıkla **kül** yazılmış.

‘aynı ve ma‘kūluñ aynı zāhir olur (21) ve eger gayyibāt ise ‘aynı zāhir olmaz, mişāl yüzünden zāhir olur; (5b) nevmde, rü’yā hālinde mişāl ile oldığı gibi ve eger ma‘lūmāt, ḥaḳīkat-i (2) insāniyyesine keşf zāhir olursa vicdān ve zevk dirler. Eger (3) vicdān ile bildigi bu zāhirde s̄ābit olan ehl-i Ḥaḳḳıñ i‘tikādına (4) muvāfiḳ Şer‘-i Muḥammediye'ye muṭābıḳ gelirse vicdān şahīḥdir, gelmezse (5) şahīḥ degildir. “Bu Naḳşibendilerin hareketleri ḳavāṭı‘dandır” dinülür. Zīrā (6) anların vicdānları şer‘a muṭābıḳdır. Eger vicdān, eger mükāşefe, şer‘a (7) muṭābıḳ olmayanlarına i‘tibār yokdur. Zīrā insāna şer‘an lāzım olanı cümleten (8) beyān eylemişlerdir. Ḥavf için şaklamak ya bir ḥavf için işlemek yokdur. Zīrā (9) anlar Allāhu Te‘ālā'nın aḥkāmını teblīḡ için irsāl olunmuşlardır. Aşlā keşf-i (10) şarīḥ ve vicdān olmasa yine bu şer‘a yapışmak ile cennete girilür. Lisān (11) ile beyān mümkün olanın cümlesi beyān olunmuşdur ve lisān ile beyān (12) mümkün olanlar ‘amele ve i‘tikāda ve aḥlāḳa kifāyet ider. Ol şey’ ki lisāna (13) gelmesi mümkün olmaya o lisān ile beyān olunmamışdır ve anıñla teklīf (14) olunmamışdır. Ğāyeti şu ki; keşf ile ve vicdān ile bu lisān ile beyān (15) olunan ma‘lūm olmak mümkündür. Lākin bu lisān ile beyān olunan tevātür (16) ile şarḳan ve ğarben ma‘lūm olmuşdur. Keşf ve vicdān buña taṭbīḳ (17) olunmalıdır. Muvāfiḳ olursa ne güzel, olmazsa te’vīli ḳābil olanı (18) te’vīl idüp lisān ile tevātür ile s̄ābit şer‘a i‘tikāden ve ‘amelen (19) muvāfiḳ olursa oldu, ne güzel. Bu vech ile te’vīle ḳābil olmazsa (20) i‘tibār olunmaz. Aña īḳā²³ olunmaz. Ḥārīḳ-ı ‘ādesi olsun olmasun. (21) Lisān ile beyānı mümkün olan teklīf olunup i‘tikāden ve ‘amelen, lisān (6a) ile mu‘an‘anen geldi, bir noḳşān ve bir ziyāde itmediler. [5b] İdenler ne ki izhār (2) olundu. Bu teklīf olunan şeyleri lisān ile bilmek mümkün olduğu (3) gibi vicdān ile daḡı bilmek mümkündür. Lisān ile bilinmesi mümkün olup (4) lisāna geldiginden ‘ilm-i zāhir dinildi ve lisān ile beyān olanı bilüp (5) mu‘teḳid olup ve muḳtezāsınca‘amel itmek sebebiyle Ḥaḳ o ḳuluñ ḳalbine (6) ilkā ider. Lākin ekşer hālide lisān gibi sebab-i ‘ādisiyle Ḥaḳ Te‘ālā iḥsān (7) ider. Ya’nī kişi lisān ile mu‘an‘anen ma‘lūm olan şerī‘ati bir müteşerri‘ ve (8) mütesennin ‘ālimiñ meclisine mülāzım olup müvācehe ile lisānen aḡz eyleyüp (9) ma‘lūmı olduğu gibi; bu şerī‘ati, i‘tikāden ve ‘amelen ḳalb ile mu‘an‘anen gelmiş mürşid-i (10) kāmiliñ şohbetine mülāzım olup ḳalben teveccüh ile, muḥabbet tarīḳı ile Ḥaḳ (11)

²³ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla **ibḳa‘** yazılmış.

Te‘ālā anıñ qalbine dağı ihşān ider. Bu tarīk ile bilindiginden, ‘ilm-i bāṭın (12) dinildi. Bi-‘aynihī yine zāhirde gider. Zāhiren aḥzda üstāda²⁴ muhtāc olduğı (13) gibi bāṭınen dağı şeyḥ-i kāmile muhtācdır. Cezbe tarīkıyla yāhūd ‘ilm-i bāṭın (14) ehillerine gā’ibāne muḥabbet sebebiyle dağı taḥṣīl kābildir. Lākin nādir olur. (15) Ekseriyyā şeyḥiñ şohbetine mülāzemet ile olur ve zāhiren aḥzda (16) üstādiñ qarşusunda lāzım olduğı gibi bāṭınen aḥzda dağı (17) şeyḥa ve Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhī ve sellem ḥazretlerine muḥabbet itmek (18) ister. Eger qalbede muḥabbet yok ise olmaz ve muḥabbetiñ ‘alāmeti oldur ki; (19) nefsiñ üzerine şeyḥi ṭsar ider ve muḥālefet itmek istemez ve (20) noḳşānın irişdürmez ve kerīh gördiğı şey’i teklīf eyledikde ibā’ (21) itmez. Dā’imā ḥüsn-i zanda ve dā’imā emr eylediğı aḳvāl ve ef‘āle ittibā’a (6b) sa’y ider. Fütürdan şākınur. Bundan lāzım gelür ki her vechile (2) Şer‘-i Muḥammediye’ye mülāzemet idüp sünneti fevt itmeye ve zāhiren ma‘lüm-ı şer‘ati (3) ne tarīk ile lisāna ulaşdırdı(y)sa²⁵ bāṭınen dağı qalbeden qalbe mu‘an‘anen (4) ulaşdırmasınıñ tarīkı anı ehli bilür. Anıñ için buña tarīkat (5) dirler. Buña binā’en kelāmını taḳrīr eylediğimiz mürşid-i kāmil, ‘ālim, fāzıl, eş-Şeyḥ (6) es-Seyyid Muḥammed Murād en-Naḳşibendī el-Buḥārī şümme eş-Şāmī şümme er-Rūmī ḥazretlerinden (7) “Tarīk nedir?” deyü su‘āl [6a] itdiklerinde cevāb-ı bā-şavābında; “Allāhu Te‘ālā’yı (8) sevmek ve Allāhu ‘Azīmü’ş-Şān ḥazretlerini sevenleri sevmek ve anlar ile (9) sevişmek.” Zīrā muḥabbetsiz olmaz; birisi şeyḥa muḥabbet ve birisi şer‘a. (10) Her vechile şer‘a²⁶ ittibā’ bu iki şey sebebiyle virilür. Buña ‘ilm-i verāset (11) dağı dirler. Ḥadīşde vardır.²⁷ İmdi şeyḥiñ şohbetine mülāzemet ile, (12) şer‘a ittibā’ ile hem aḥlāk-ı zemīmeden ḥalāş olur ve hem taşfiye²⁸-i bāṭın, tezkiye-i nefis, inşirāḥ-ı şadr şāhibi olur ve hem imān-ı (13) taḥḳīkī şāhibi olur ve hem ‘ilm-i bāṭın şāhibi olur. İmān-ı kāvī ‘ameli (14) üzre olur. Şer‘an zāhirde bilinen ne ise bāṭınen dağı odur. Eger (15) muḥālefet gelüp ve te’vīli kābil olmazsa i‘tibār yokdur. Dağı tafşīli (16) İnşā’a’llāhu Te‘ālā maḥallinde zikr olunur. Ma‘lüm ola ki rūḥ, insānī (17) bedende mutaşarrıfıdır. Ne kadar görünmezse de belki ḥaḳīqaten her şeyde mutaşarrıf

²⁴ üstāda: isnāda MB.

²⁵ ulaşdırdıysa: ulaşdırdır ise MB.

²⁶ şer‘a: — AK.

²⁷ Bu ifadeye yakın bir anlam olarak şu hadisten bahsedilebilir. “Allah, bildikleriyle amel eden kimseyi bilmediklerinin ilmüne vāris kılar”. Ebü’l-Fidā İsmāil b. Muhammed b. Abdilhādī el-Cerrāhī el-Aclūnī, **Keşfü'l-Hafâ**, 2/220, nr. 2346; Ebü’s-Senâ Şihâbüddin Mahmūd b. Abdillāh b. Mahmūd el-Hüseynī el-Ālūsī, **Rūhu'l-Ma‘ānī**, 1/6.

²⁸ taşfiye: MB nüshasında sehven mükerrer yazılmış.

(18) Allāhu Te‘ālā’dır. Lākin ‘ādetu’llāhīñ cereyānı budur ki taşarrufunuñ eşerini anda da (19) izhār eylemiş. İmdi bu bedeni bādī-i nazarda görürsün. Lākin rūhı görmezsin. **(7a)** Ammā bilürsün ki²⁹ bu bedende rūhuñ ‘alākası vardır, meyyit degildir; (2) bundan fehm eyle ki Rab Te‘ālā vardır. Bādī-i nazarda³⁰ Allāhu Te‘ālā'[yı] görmezsin. (3) Ammā kudretiniñ āşarını görürsün. Ol kimse ki bildi cemī‘-i eşyā Allāhu (4) Te‘ālā'nıñ maḥlūkıdır ve Allāhu Te‘ālā'nıñ turgurmasıyla тұtur, bilür ki (5) Rab Te‘ālā vardır, kudretiniñ āşarındır. Bu fakīr, eş-Şeyḥ es-Seyyid Muḥammed Murād (6) el-Buḥārī ḥazretleriniñ meclis-i şerīflerin³¹ nūrundan fehm eyledi. Burusa'da (7) Temennā Maḥallesi'nde. Sene; 1126

(8) Ve bunuñ sebebiyle devām-ı ḥuzūr ve kemāl-i ‘ubūdiyet ḥaşıl olur ve muḥabbet (9) zātına i‘tā olunur ve ba‘zısına küşūfāt ve kerāmāt virilür. Bu fakīr, (10) Burusa'da, Temennā Maḥallesi'nde, mürşid-i kāmil eş-Şeyḥ es-Seyyid Muḥammed Murād el-Buḥārī (11) en-Nakşibendī ḥazretleri³² taḥrīrinden fehm eyledi.

“İmānıñ rükni, ḳalbiñ (12) taşdıķıdır. O ecilden yalnız ḳalb ile olan İmāndır ve ḳalb ve ḳalıp (13) ile olan İslām'dır” dirler. Namāz, zekāt ve ğayriḥümā gibi. Bunlarıñ meşrū‘iyyetini (14) ḳalb ile taşdıķ ve ta‘abbüde ‘azm-ı muşammem olunur. **[6b]** Ḳalıp ile fi‘le gelüp edā (15) olunur. Taşdıķ ve ta‘abbüd, ḥuzūr üzre olmaḳ iḥsāndır. Nitekim (16) ḥadıḡ-i şaḥīḥ buña nāḥıķdır.³³ Fakīr, eş-Şeyḥ es-Seyyid Muḥammed Murād en-Nakşibendī (17) el-Buḥārī şümme eş-Şāmī şümme er-Rūmī ḥazretleriniñ taḥrīrlerinden³⁴ böylece (18) fehm eyledi. Temennā Maḥallesi'nde Menteş Bāğçesi'nde Maḥrüse-i Burusa'da³⁵ (19) Receb ayında biñ yüz yigirmi altı tāriḥinde.³⁶

(20) Allāhu Te‘ālā'ya muḥabbet ve Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerine muḥabbet (21) ve meşāyıḥa muḥabbet ‘atāyīdir. Ya‘nī Ḥaḳ Te‘ālā'nıñ virgisidir ve bunlara **(7b)** muḥabbete sebep olan şeylere daḥı mübāşeret itmek Allāhu

²⁹ bilürsün ki: bildürsün ki MB.

³⁰ Bādī-i nazarda: Bādī-i nazar MB.

³¹ meclis-i şerīflerin: meclis-i şerīfleri AK.

³² mürşid-i kāmil ... ḥazretleri: müşārun ileyḥ ḥazretleri AK.

³³ Buḥārī, İman, 36, nr. 50.

³⁴ eş-Şeyḥ ... taḥrīrlerinden: Şeyḥ-i müşārun ileyḥ ḥazretleriniñ taḥrīrinden AK.

³⁵ Maḥrüse-i Burusa'da: — AK.

³⁶ tāriḥinde: — AK.

Te‘ālā'nıñ tevfiķidir (2) ve taşfiye-i bâtna, tezkiye-i nefis taşşiline mücâhede itmek dağı Allāhu Te‘ālā'nıñ (3) tevfiķidir. Kaçan bunlara muvaffak olmayasın ziyâde pek tazarru‘lar, du‘âlar eyle ki (4) dâ'imâ tevfiķde olasın.³⁷ Du‘â itmek dağı Allāhu Te‘ālā'nıñ tevfiķidir. Çok (5) şükr eyle. Bu dağı tevfiķ ile ve tezkiye ve taşfiye müyesser olduğda fenâlarıñ (6) envā'ıyla qalbiñ fiţratında merküz olan vicdânın Haķ Te‘ālā açarsa (7) bi-lâ ta'allüm ve lâ ħarf ve lâ şavt zevķ-ı şaĥîĥ kitâb ve sünnetiñ zâhirlerine (8) muvâfiķ 'ımlere muşâdif olursun.³⁸ İmâniñda dağı kuvvet bulursun.³⁹ Dünyâda (9) nefsiñ elinden râĥat olur, âĥiretde cennet ve dîdâr bulursun⁴⁰ inşâ'a'llāhu (10) te'âlâ. Cennetiñ ve ĥür ve ğilmâniñ ve selef enbiyâ ve evliyâniñ kendülerin (11) bi-'aynihî zâtlarını ba'de'l-mevt ve ekser dâru'l-ķarârda görürsün⁴¹ ve qalbde taşdıķ-i (12) ber-ķarâr olup ğaflet üzre qalmayup dâ'imâ Haķ Te'âlâ'nıñ ma'rifeti ve muĥabbeti (13) ve zikri qalbden çıķmaya. Qalb, ĥuzûr üzre olmaĝa sebeb Lâ ilāhe illâ'llāh (14) Muĥammeden Resûl'llāh kelimesini, ma'nâsıyla, ĥayâlden bir ân gidermeyegör. (15) Ola ki ĥayâlen devâm-ı ĥuzûr ile qalben dağı devâm-ı ĥuzûr peydâ ola. (16) Keşfden bu gereklidir.⁴² Himmet-i qalbiñ vazîfesini geregi gibi qalbe devâm üzre (17) virmege sa'y itmekdir. Hâzâ fehmü'l-faķîr min müşarin ileyh.

(18) Bu mevcûdâtıñ vücûdı iķtizâ ider ki bir mücid ola. Bu maşnü'âtıñ (19) itķân⁴³ ve muĥkem olması ve her birisinde 'acâyib ve ĝarâyib şeyler müşâhede (20) olması delâlet ider ki bunuñ mücidi [7a] ĥakîm ve kemâl şâĥibidir ve (21) bu kemâlât cilve ister. Ya'nî âşârı zuhûra gele ve âşârıñ zuhûra gelmesi (8a) keşreti iķtizâ ider ve keşretde tezâĥum olur ve tezâĥumda ihtilâf (2) olur ve ihtilâf âşârıñ nizâmına ĥalel ider. Bu ihtilâfiñ ref'i va'd, (3) va'îd ile olur. Va'd, va'îdi beyân, bi'set ile olur ve va'd (4) ve va'îd incâz ister; ba'de'l-mevt ĥaşr olunup mücâzât oluna. Faķîr, (5) eş-Şeyĥ es-Seyyid Muĥammed Murâd el-Buĥârî ĥazretlerinden⁴⁴

³⁷ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûnîyle **olasıñ** şeklinde yazılmış.

³⁸ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûnîyle **olursuñ** şeklinde yazılmış.

³⁹ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûnîyle **bulursuñ** şeklinde yazılmış.

⁴⁰ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûnîyle **bulursuñ** şeklinde yazılmış.

⁴¹ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûnîyle **görürsüñ** şeklinde yazılmış.

⁴² Keşfden bu gereklidir: Keşfden bu rûkn gereklidir AK.

⁴³ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla **ilķân** yazılmış.

⁴⁴ eş-Şeyĥ ... ĥazretlerinden: müşârun ileyh ĥazretlerinden AK.

böyle aḥz eyleyüp (6) yazdı. Anlardan fehminde⁴⁵ ḥaṭā itmek ihtimāli var. Bir maḥallinde, bir daḥı (7) istimā' olunursa ḥaṭāsı var ise⁴⁶ taṣḥīḥ olunur.

Ve İmām-ı Ğazzālī (8) merḥūm aḥlāk-ı zemīme beyān idüp 'ilācların daḥı inṣāḥ⁴⁷ eylemiş. (9) Bu da güzeldir. Şol meşāyih ki seyr-i āfākı işbāt itmişlerdir, ibtidānīn (10) 'ilācını görürler. Ba'dehū seyr-i enfüsīye girerler. Ammā Nakşibendīye erenleri (11) seyr-i āfākīye iştiğāl itmez, seyr-i enfüsīde münderic olur. Enfüsī (12) āfātlanın zevāli, āfākın zevālini muktezīdir. Aşḥāb rıdvānu'llāhi (13) 'aleyhim ecmā'in ḥazretleri bu ta'dād eyledikleri āfāt-ı kalbiyyeyi 'ale't- (14) tafşīli'l-mezkūr beyān itmemişlerdir. Nakşibendiyyeler her ḥālde aşḥāb (15) raḍıya'llāhu 'anhüm eşerince gitmeği ihtiyār idüp izdiyād ve tenkīş itmediler. (16) İmdi anlar zikru'llāhda kalb ile devām-ı ḥuzūra murākıb oldılar. (17) Enāniyyet sū-i ref' olunup āfātın cümlesinden ḥalāş oldılar. 'Alā sebīli'l- (18) infirād ta'dād idüp 'alā ḥidetin zevālinin 'ilācına mübāşeret itmediler. (19) İmdi ne kadar ki zemīme vardır cümlesi enāniyyet-i sū'undan zuhūra gelür. (20) Devām-ı ḥuzürda murākıb olup sünnete kemāl üzre ittibā' itmek ile (21) enāniyyet-i sū'ı ref' olursa cümlesine 'ilāc ḥāşıl olur. Vaḳtā ki (8b) devām-ı ḥuzür ve kemāl-i ittibā' da noḳşān olursa ref'-i sū' olunmayup (2) ḳalsa aḥlāk-ı zemīme daḥı ḳalır öyle. Ma'lūm ola ki devām-ı (3) ḥuzür, kemāl-i ittibā' kavī 'ilācdır. Zāhiren ve bāṭinen ikisi daḥı istidāmet (4) üzre ola, fetret olmaya. Böylesine faḳīr eş-Şeyḥ es-Seyyid Muḥammed Murād (5) el-Buḥārī ḥazretlerinden fehm eyledi.⁴⁸ Fehmde ḥaṭāmız daḥı olmaḳ ihtimāli (6) vār.

[7b] Her ne ki insānda vardır cevāriḥden, ḳavīden, (7) cümlesi Allāhu Te'ālā'nın maḥlūkıdır. Bu rūḥ kendi infirādı 'āleminde (8) ihtiyār virilmedi. Ba'de'l-mevt yine 'ālemine gıtdikde yine ihtiyār virilmez. (9) Ancaḳ şimdi bu neşā'ede berketb olunduḳda ihtiyār virilmedi. İhtiyārı (10) virende Allāhu Te'ālā, muḥtārı virende Allāhu Te'ālā. 'Abde nisbet olundu ki (11) teşrīfen, zāhiren cebren gelen bu cebr tevehhümünün def'i 'ulemā-i rāsiḥinden (12) olmayanlara ziyāde 'asīrdır. Rāsiḥün, ehl-i ḥāl olanlardır. İmdi bu ḥāle (13) müteraḳḳī olmayanlar diyeler ki; "Her şey'in ḥālıḳı Allāhu Te'ālā'dır. 'Abd ef'ālinden (14) için mu'āheze olunmaḳa lāyıḳdır",

⁴⁵ fehminde: fehmde AK.

⁴⁶ var ise: — AK.

⁴⁷ inṣāḥ: tẓāḥ AK.

⁴⁸ Böylesine faḳīr ... fehm eyledi: Faḳīr böylece fehm eyledi müşārun ileyh ḥazretlerinden AK.

‘aql dimek ister ki, “Ne şey ki ‘abdde (15) vardır, maḥlūḳdur. Mu’āḥeze olunmağa bā’iş nedir?” ‘Aqla gūyā dinildi ki (16) “Sen kendü maḳāmında ḥidmet⁴⁹ eyle, kā’im ol, ḥaddinden ilerü yürüme.” (17) ‘Aql daḥı ṭurdu. İmdi Allāhu Te’ālā her şey’in ḥālīḳı, ‘abd de maḥlūḳ. (18) Olmadıḳ şey’ olmaz ve fi’linden iḥün ya müṣāb ya mu’ākabdır. Hemān (19) ḳulluğa sa’y eyle. Allāhu Te’ālā’dan tevḳīḳ iste ve böyle ki Ḥaḳ Te’ālā ḳalībı (20) ḥaḳ eyledi ve ḳalbi daḥı ḥaḳ eyledi ve anda ‘ilm ve sem’ daḥı ḥaḳ eyledi. (21) Buncılayın iḥtiyār daḥı ḥaḳ eyledi. ‘İlm ḥaḳ olundığından bilür. Sem’ (9a) ḥaḳ olundığından işidir. İḥtiyār ḥaḳ olundığından ḥayrı (2) yāḥūd şerri iḥtiyār ider. Ya’nī aḥadühümayı āḥarın üzerine tercīḥ (3) ider. Buña binā’en Allāhu Te’ālā daḥı murād iderse ḥaḳ ider, vüçüda gelür. Ḥaḳ (4) itmezse vüçüda gelmez. İḥtiyār virürler. Yine ḥaḳ ve icād Allāhu Te’ālā’dandır. (5) İḥtiyār virilmek ile icād idemez. Her ne zamān murād iderlerse iḥtiyār (6) virirler. Ba’zı vaḳitde nevm ve ḥastalık ḥavāle eyleyüp o ḥâlde iḥtiyār (7) virmezler. Sā’at-be-sā’at virilür. Ḥaḳ Te’ālā insānı böyle ḥaḳ (8) eylemiş ki iḥtiyār vire ki ‘abd daḥı iḥtiyār ide. Allāhu Te’ālā’nın irādet-i (9) ‘aliyyesi ta’alluḳ iderse ḥaḳ ider. İcāb ve cebr olmaz. Nitekim Ḥaḳ (10) elma ağacını ḥaḳ eyledi, anda elma bitürmek iḥün. İnsānı daḥı ḥaḳ (11) eyledi, aña iḥtiyār virmek [8a] iḥün. Amn iḥtiyārına binā’en Ḥaḳ Te’ālā daḥı (12) murād iderse ḥaḳ ide. Ḥaḳ Te’ālā nefice maḥlūḳātında niḥe ḥālāt⁵⁰ (13) ḥaḳ eylemiş. İnsānı daḥı bir ḥâlde ḥaḳ eylemiş ki anda iḥtiyār ḥaḳ (14) eyleye. Vaḳtāki⁵¹ anlarda iḥtiyār ḥaḳ oluna ol daḥı ḥayrdan ve şerden (15) birisini iḥtiyār ider. Ya’nī vüçüda gelmesini tercīḥ ider. Lākin vüçüda (16) getürmege ḳudreti yoḳdur. Belki yine iḥtiyār itdikde Ḥaḳ Te’ālā ḥaḳ (17) ider. ‘Abdde iḥtiyār da ḥaḳ olunsa yine icāda ḳādir degildir. (18) İḥtiyār virildikde ‘abd icād idemez. Kendi kendüye daḥı vüçüda (19) gelmez. Yine müstaḳillen Allāhu Te’ālā ḥaḳ ider. Ne ḳadar⁵² ‘abdde iḥtiyār (20) virmeksizin ḥaḳa ḳādir ise de teṣṛīfen iḥtiyār virüpde (21) ‘abdiñ iḥtiyārıyla ḥaḳ ider. Bu ecilden ‘abd mu’āḥezeye lāyīḳ oldu. (9b) Bundan ziyāde daḥı taḳrīr taḥḳīḳ eylediler. Lākin ḥāl şāḥibi olanlara ki (2) ‘ulemā-i rāsiḥündür, anlarıñ ḥāllerine müterāḳī olmayanlar bu mes’eleniñ (3) ḥaḳīḳatine geregi gibi vāşıl olamaz. Hemān şey’in ḥālīḳı Allāhu Te’ālā’dır. (4) ‘Abd daḥı ehl-i cebr gibi; “Ben mecbūrum, aşlā

⁴⁹ ḥidmet: ḥizmet AK.

⁵⁰ niḥe ḥālāt: nice ḥālet AK.

⁵¹ ki: da AK.

⁵² ḳadar: — AK.

bende medhâl yokdur, mu'âhezze (5) olunmağa lâyıq degilim” demek câ'iz degildir. İhtiyâr sende, halk olunmak ile (6) sen dahı hayr ve şerden birisini tercih itmek sebebiyle mu'âhezze (7) lâyıq olursun. “Neye birisini tercih eylediñ. Niçün şerre meyl eylediñ” (8) deyü. Ne kadar cümlesini halk eyleyen Hâk Te'âlâ ise de hemân Allâhu Te'âlâ'dan (9) tevfiķ taleb idüp ehl-i şalâh ile muķarin olup Ehlü's-Sünnete (10) mülâzım olup nefsiñ muķtezayâtına muhâlefet idüp zahmet olursa da (11) hidâyet yollarına sa'y-ı cemil eylesin. Hemân dâ'imâ Allâhu Te'âlâ'ya yalvarasın. (12) Enâniyyet sũ'undan halâş isteyesin. Vaķtâ ki enâniyyetden nefis halâş (13) olsa ahlâķ-ı zemîmeden necât bulursun. Dünyâda ve âhiretde rahat (14) olursun. Bu devlet ele girerse zevķını bilürsün. Hâķikatini i'tirâf (15) idersin. İrmezseñ, sürünür kalursun.⁵³ Hâķezâ fehmü'l-faķir min (16) taķriri⁵⁴ eş-Şeyh es-Seyyid Muḥammed Murâd en-Naķşibendî el-Buḥârî⁵⁵ ḳuddise sirruh⁵⁶ ḥurrire fî mevzi'i (17) Temennâ⁵⁷ fî Receb, sene; 1126.

Hâk Te'âlâ ḳalb ve ḳalıp halk (18) eyledi. Ḳalbde, infirâden 'ilm ve irâde virildi. Ḳalıba, infirâden his ve hareket (19) virildi. Ḳalb infirâden 'ilm ve irâde halk olunmak ile ḳalıpsız imân ider. (20) Lâkin 'ibâdet **[8b]** ḳalb ile ḳalıbıñ iştirâki ile olur. Ḳalbde 'ilm kemâle (21) irse yaķın dirler ve irâde kemâle irse muḥabbet dirler. Yaķın ve muḥabbet **(10a)** peydâ olduķda ihtiyâr ḥâşıl olur. Ya'nî aḥadühümânıñ âḫarı üzerine (2) tercih itmek kuvveti halk olunur ve ḳalıpda his ve hareketiñ izdivâcından (3) ḳudret virilür. Ḳalb, 'ilm ve irâdede⁵⁸ ḳalıpsız olur ve ḳalıp dahı his (4) ve hareketde ḳalbsiz olur. Ḳalb ile ḳalıbıñ mâ-bihi't-te'lifî ḳalb cihetinden (5) ihtiyâr, ḳalıp tarafından ḳudret. Ḳalbde 'ilm ile irâdeniñ kemâlinden (6) ihtiyâr ḥâşıl olduķda ḳalıpda his ve hareketiñ izdivâcından (7) ḳudret peydâ olmasa 'ibâdet ḥâşıl olmaz. 'İlm ve irâde kemâlini bulduķda (8) ihtiyâr ya'nî cebr ile şirk-i aḥadühümâsını ihtiyâr ya'nî tercih var iken (9) ḳalıpda nevm ya marâz ya kesel ya fütür ḥâşıl olsa muḥtâr vücûda gelmez. (10) Bu ecilden ḳalbde ihtiyâr, ḳalıpda ḳudret ḥâşıl ola, 'ibâdet ide. (11) Bu ḳalıp melekde yokdur ve bu ḳalb ḫayvânda yokdur.

⁵³ İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûnîyle **kalursuñ** şeklinde yazılmış.

⁵⁴ taķriri: — AK.

⁵⁵ es-Seyyid ... el-Buḥârî: el-müşâru ileyh AK.

⁵⁶ ḳuddise sirruh: — MB.

⁵⁷ ḥurrire fî mevzi'i Temennâ: — AK.

⁵⁸ virilür. Ḳalb 'ilm ve irâdede: virilüp ḳalb 'ilm ve irâde AK.

Zîrâ kalb didigimiz (12) kalıptan münfek olduğda rûh dinür. Rûhdan murâd rûh-ı insânîdir ki (13) rûh-ı hayvânî anıñ merkebi gibidir. Rûh-ı hayvânî kalb-i şanevberîdir.⁵⁹ (14) Cemî'-i a'zâya münteşir olur. Her nerede ki rûh-ı hayvânî buluna o maħalde (15) rûh-ı insânî rākibdir. Rûh-ı hayvânî zâ'il olduğda rûh-ı insânî (16) 'âlemine gider. Qalb ile kalıp ile terkîb idüp insân dinildi. Hıṭâba (17) isti'dâd virilüp insâna hıṭâb olundu. Enteviyyet insâna maḥşûş (18) oldu, hayvânda olmadı, insâna teşriflen. Enâniyyet Bârî Te'âlâ'ya maḥşûşdur. (19) İnsânda enâniyyet olmaz. Ya'nî bi't-Türkî; "Ben itdim, ben geldim ben aldım, ben (20) yaptım" ilâ ğayrı zâlik. Hâḳîkatde zevâtı ve 'avârızı ḥâlîk ancak Allâhu Te'âlâ'dır. (21) "Ben" olmaz. Mecâz tarîkıyla olur. "Ben" demek taraf-ı Hâḳ'dan emr var ise (10b) izinle emre imtişâlen demek olur. İmtişâlden kaṭ'-ı nazâr dinilmez. Çünkü Hâḳ (2) Te'âlâ insâna hıṭâb eyledi. Enteviyyetden tecâvüz itmemek gerek. Her (3) kaçan ki insân enteviyyetden enâniyyete gelse sū' itmiş olur. Bu sū' uñ (4) ref'i için peygamberler şalavâtu'llâhi 'aleyhim ḥazarâtı [9a] bi'set olundılar. (5) Bu sū' uñ ref'i için⁶⁰ ehl-i Hâḳ olan meşâyıḥ-ı tarîkatden birine mürâca'at (6) ideler. Huşûşan ki Nakşibendiyye meşâyıḥı. Zîrâ anlarıñ enâniyyet sū'unu (7) insândan ref' itmek için eshel 'ilâcları vardır. İmdi "Yâ Rabbî (8) sen şöyle itdiñ ve sen şöyle itmeseñ olmazdı" ve bunun emşâli ne (9) var ise kul demek sū'dur, ref'i gerek. 'İlmen ve zevkan. 'İlmen (10) ref'iniñ tarîki istimâ 'eyledigiñdir.⁶¹ Zevkan ve⁶² vicdânen ref'i meşâyıḥdan (11) ref'iniñ⁶³ sebab-i 'âdisine mülâzemet ile ḥâşıl olur inşâ'a'llâh. (12) Enâniyyet ref' olursa hem dünyâda ḥalk ile imtizâc âsân olur, hem (13) kabrde ve ba'de'l-ḥaşr işi âsân olur. Ammâ enâniyyetde qalsa evveli ve âhiri (14) zaḥmetde qalur. Fenâ enâniyyetiñ ref'i ile olur ki aña zül dirler. Zül (15) oldur ki her şey ki zâtında ve 'avârızında ve âfâḳda her ne var ise (16) cümlesini bed'en ve beḳâ'en Allâh'dandır. Ya'nî yokdan vücûda getüren de Allâhu (17) Te'âlâ'dır ve ṭurduran, beḳâ'bi'llâh dimekdir, Allâhu Te'âlâ'dır. Maḥlûḳât (18) kendi kendüne ṭuramaz.⁶⁴ Fenâfi'llâhı böyle bildik. Beḳâ'bi'llâh demek ki (19) iftikârdır. Ya'nî sen ve sâ'ir maḥlûḳât ma'dûm-ı maḥz degildir. Eger ma'dûm-ı (20) maḥz olsa bi'setiñ ve inzârıñ nef'i ne

⁵⁹ şanevberîdir: şanevberîden AK.

⁶⁰ ref'i için: ref'i-çün AK.

⁶¹ 'İlmen ... 'eyledigiñdir: 'İlmen ref'iniñ ve zevkan 'ilmen ref'iniñ tarîki istimâ 'eyledigiñdir MB.

⁶²ve: — MB.

⁶³ ref'iniñ: rif'atiñ MB.

⁶⁴ ṭuramaz: ṭurmaz AK.

olurdu. Bu maḥlūkāt⁶⁵ zevātıyla (21) ‘avārızıyla mevcüddur. Vücūdunda beḳāsında bi-nefsihī kā’im degillerdir. Kıyāmı (11a) Ḥaḳ Te‘ālā ileddir. Ya‘nī Allahu Te‘ālā ki Ḳayyūm-ı ḥaḳīḳīdir, anıñ turturması (2) ile tırur. ‘İbādet bu ikisini cāmi‘dir. Ya‘nī fenā ve beḳā ile olur. Zīrā (3) ‘ibādet, zül ve iftikārdır,⁶⁶ ‘ubūdiyyet ḳulluḳdur ve Rabbiñ rubūbiyyeti ve ‘abdiñ (4) ‘ubūdiyyeti ma-beyninde bir nisbet vardır ki ‘abdiñ muḥātab olmasıdır. (5) Ḥaḳ Te‘ālā insānı ḳalb ve ḳalıp ile terkīb eyledi. Aña ḥiṭāb eyledi. Allāhu (6) Te‘ālā mütekellim, insān muḥātab oldu. Melā’ikedede ḳalıp yoḳ. Zīrā ḳalıp (7) oldur ki ekl ve şurb ile terbiyyet oluna ve ḥavāsa ta‘b ḥāşıl olduḳda (8) nevm ‘ārız ola. Bu ise melā’ikedede yoḳdur ve ḥayvānda rūḥ yoḳdur. (9) Rūḥ ki, insānī ve izāfīdir, melā’ikedede daḥı vardır. Hākezā fehimtu min taḳrīri (10) eş-Şeyḥ es-Seyyid Muḥammed Murād fī mevzi‘i Temennā fī Burusa⁶⁷ sene; 1126.

[9b] (11) “Ṭarīḳatiñ ibtidāsı ḳalbi aḥlāḳ-ı rediyeden ḥālī itmek, soñı fenā ve beḳā bulmaḳ” (12) deyü Muḥammed el-Pārsā⁶⁸ ḥazretleri ḳuddise sirruh kitāb-ı kebīrlerinde mufaşşalen beyān (13) buyurmuşlar. Buña binā’en lisānen ve ḳalben Ḥaḳ Te‘ālā ḥazretlerini zikre müdāvet (14) ile ve Şer‘-i Muḥammedī üzre devām-ı ḥareket ile hiç degil ferā’iz ve vācibāt, (15) sünen-i mü’ekkedāt, namāzda ve ḡayrıda ri‘āyet ile evvelā aḥlāḳ-ı rediyeden (16) ḥalāş, sāniyen fenā ve beḳā bulmaḳ fenā-i cesediñ ḥareketi ve şu‘ūrı noḳşān (17) bulmaḳ degil; belki ḳalb cihetinden bir ḥāletdir ki ba‘zı emārātını meşāyih raḥimehumu’llāh (18) ḥazretleri beyān buyurmuşlar. Bu taşfiye-i bāṭın ve fenā ve beḳāya irmek (19) ehilleriniñ şöḫbetine mülāzemet ile yāḥūd anlara ḡā’ibāne muḥabbet ile yāḥūd (20) Lā ilāhe illā’llāh Muḥammedün Resūlu’llāh zikrine iştiḡāl ile ki hiç münfek olmaya (21) lākin şerī’ata her vechile cümlesinde ri‘āyet⁶⁹ şartdır inşā’a’llāh ḥāşıl olur. (11b) Bu maḳāmıñ ba‘zı tafşīli eş-Şeyḥ es-Seyyid Muḥammed Murād en-Naḳşibendī ḥazretleriniñ⁷⁰ (2) bir iki varaḳ ‘Arabī risālelerinde mezkūrdur. Mürāca‘at oluna.

⁶⁵ maḥlūkāt: maḥlūkā MB.

⁶⁶ iftikārdır: evzārdır MB.

⁶⁷ es-Seyyid ... fī Burusa: el-müşāru ileyh fī Temenna Burusa AK.

⁶⁸ el-Pārsā: el-Bārsāyī MB.

⁶⁹ ri‘āyet: — MB.

⁷⁰ eş-Şeyḥ ... ḥazretleriniñ: Şeyḥ-i müşārun ileyh ḥazretleriniñ AK.

(3) Bu mecmū'ada eş-Şeyh es-Seyyid Muḥammed Murād en-Nakşibendī el-Buḥārī ḥazretlerinden (4) nakl eylemiş idik ki;⁷¹ “Fenā maḳāmına irmedikçe enāniyyetden ḥalāş olmaz, her ne (5) günāh şādır olsa enāniyyetden nāşīdır” deyü yazmış idik. Her ne maḳāmda⁷² (6) yazdığımız var ise de o vech üzre olmalı degil imiş. Şoñra bir iki (7) kerre⁷³ i'āde idüp ifāde eylediler ki; “Fenā maḳāmına varmayanlar ve günāh (8) şādır olup tevbesine muḳayyed olmayanlar īmān-ı taḥḳīkī şāḥibi olmaz. Ancaḳ (9) aşl-ı īmān şāḥibi olur” ve enāniyyet mes'elesini öyle beyān buyurdılar ki (10) “Nefs kendiliginde emmāre-i bi's-sū'dur. Sū'dan murād enāniyyetdir. Ya'nī varlıkda (11) kendüyi müstaḳil bilmek. Vaḳtā ki Peyḡamberler şalavātu'llāhi 'alā nebiyyinā ve 'aleyhim gelüp; (12) “Bu mevcūdātūñ icādı Rab Te'ālā'dandır. Bu maşnū'āt müstaḳillun bi-nefsihā (13) degildir” deyüp mu'cizāt ile mü'eyyed oldılar ise īmān getürüp īmān-ı (14) 'ilmīsi sebebiyle sū' bi'l-küllīye ref' olundu. Emmāriyyeti kendi [10a] āmiriyeti ḳaldı. (15) Ehl-i īmānıñ 'avāmı mertebesine göre nefsi levvāmededir. Ammā ehl-i kitāb (16) añlarıñ nefsleri emmāriyyetdedir. Zīrā īmān ki “Āmentu bi'llāḥ” demek, “Allāhu Te'ālā (17) Rabb'imdir, ben ḳulum” dimekdir. Peyḡamberi ya kitābı taşdıḳ ve iḳrār itmeyince kāzib (18) olur. īmān şāḥibi olmaz, emmāriyyetde ḳalur. Ammā mü'miniñ 'avāmınıñ (19) günāhkārları ne ḳadar günāh iderse de cā'iz ve ḥelāl dimezler. “Bu iyü degil” deyüp (20) bī-ḥuzūr olurlar. Nefsiñ āmiriyeti bāḳī olup ḳalbiñ irādetini meyl-i (21) ḫab'īsine döndürüp gāḥ ḳalb ile ḳalıp nefsiñ meyli üzerine⁷⁴ (12a) olurlar ve gāḥ ḳalb muḫālif irādetini nefsiñ meyl-i ḫab'īsine tābi' ḳılmaz, münāza'a (2) iderler. Ammā ehl-i kitāb kendüyi küfr üzre mu'teḳid bilmez.⁷⁵ Belki küfrünü īmān zu'm (3) ider. İmdi ehl-i kitāb ve ḡayr küffār emmāriyyetde, ehl-i īmānıñ ba'zısı levvāmede, (4) ḥiç emmāre-i bi's-sū'da ḳalmaz. Mādām ki īmān vardır, ḡāyeti; āmiriyeti bāḳī olduğca (5) gāḥ ma'şiyetde ve gāḥ ḫā'atde bulunur. Zīrā nefsiñ irādeti yokdur, meyli vardır. (6) İrādet ḳalbiñ vaḫīfesidir. Nefs ḳalbe ḡālib gelürse ḳalbiñ irādetini nefsi (7) meyl-i ḫab'īsine tābi' ḳılıp 'abd şerri ihtiyār ider. Eger tābi' gelmezse⁷⁶ münāza'a (8) ider. Levvāmeliginde fücür ve taḳvāyı ilhām, ya'nī “Şu fücür, şu taḳvādır” dir. (9) Ḳaçan

⁷¹ idik ki: idi ki AK.

⁷² maḳāmda: maḫalde AK.

⁷³ bir iki kerre: bir iki kaç kerre MB.

⁷⁴ üzerine: üzere AK.

⁷⁵ bilmez: olmaz MB.

⁷⁶ gelmezse: ḳılmazsa AK.

nefs mağlûbe olsa âmiriyyeti gider, meyl-i tabî'îsi kalur. Bu dünyâda (10) ve âhiretde zâ'il olmaz. Kalb kendi irâdetinde, nefis kendi meylinde, kalbiñ (11) irâdetine karışmaz. Kalb merkezini bulup nefsiñ elinden hâlâş olup (12) dâ'imâ hayrı ihtiyâr ider. Nefs dağı meyl-i tabî'îsine ekl ve şurb ve cimâ' (13) gibi şeyleri ister. Lâkin bir mertebeye varır ki meylini kalbiñ irâdeti üzerine (14) tâbi'⁷⁷ idüp kalbiñ irâdetine mâni' olmazda mübâh işledikleri⁷⁸ dağı 'ibâdet (15) olur, kalbiñ irâdeti üzerine oldığından. Meşelâ nefis ol hâlinde yemege meyl (16) ider. İsterse kıvâm hâşıl olup a'mâl-i şâliha sebep-i niyyetle olsun, isterse (17) olmasun, şevâbda olmazsa da veya günâh olursa da meyl idüp kalb (18) dağı nefse tâbi' olup yemege irâdetini şarf ider, niyyet-i şâlihaya bakmaz (19) ve şer'a muhâlefetine bakmaz. Kaçan nefis **[10b]** meylini kalbiñ irâdetine tâbi' itse elbetde (20) evveli ve âhiri nefis yemege meylden münfek olmaz lâkin kalb irâdete binâ'en. Meşelâ (21) yemek isterse helâlınden teftiş ider ve bu yemekden kıvâm-ı beden hâşıl olur **(12b)** ve beden ile 'ibâdet olur ve 'ibâdet taqarrüb-i ila'llâhi Te'âlâ'ya sebep olur (2) ve bu yemege meyl idüp tenâvül ider. Eger bu niyyete şâliha bulunmasa ne kadar meyl (3) var ise de kalbin hayra irâdeti olmadıkça meyli üzre cereyânı istemez. (4) Bu nefsiñ muṭma'inne hâlinde⁷⁹ nizâ' kalmar ve inşirâh-ı şadr bu hâlde hâşıl (5) olur ve 'ibâdâtda terakkî bundan soñra olur. Bundan ma'lûm oldu ki (6) kişi imânında rüsûh bulmadın ve kalbi işlah itmedin nevâfil 'ibâdete (7) meşğûl olmağ kemâle irmeden terakkîye sa'y itmektir. Ne kadar câ'iz ise de (8) nevâfil 'ibâdâta iştiğâlden ve nevâfil 'ilme iştiğâlden tevhiḍde rüsûh (9) bulmağa cehd itmek enfa'dır ve nevâfil şalât ve şavm ve naql-i 'ilme⁸⁰ iştiğâl (10) üzre olmadan kalbi işlâha sa'y itmek hayırlıdır. Zirâ kalb ahlâk-ı (11) rediyeden hâlâş olmadıkça 'ucb ve riyâdan ve sâ'ir şifât-ı zemîmeden (12) az hâlâş olur. Kibr ile ve 'ucb ile ve riyâ ile nâfile şalât ve nâfile (13) şavm ve nâfile 'ilm taḥşil ider, selâmet bulmaz. İmdi kendüye farz-ı 'ayn (14) ve vâcib-i 'ayn ve sünnet-i 'ayn olan 'akâyidden ve fıkhıdan öğrenüp dâ'imâ (15) kalbini Allâhu Te'âlâ'nıñ zikrine me'nûs itmege sa'y ide. Bunuñ 'ilâcı devâm-ı (16) vuzû' ile devâm-ı huzûra meşğûl ola. Ya'nî eklde ve libâsda, nevmde (17) ve kelâmda zârûret miqdârıyla iktifâ ide, gayrıñ hâline meşğûl olmaya. (18) Kalbi geçmiş ve gelecek

⁷⁷ tâbi': bâyi' MB.

⁷⁸ işledikleri: işlediklerini MB.

⁷⁹ hâlinde: hâletde MB.

⁸⁰ naql-i 'ilme: eḡal 'ilme MB.

şeylerin fikrinde gezdirmeye. Belki dâ'imâ kalb üstünde (19) **lâ maşşüde mine'l-meşkâşidi't-ţabî'iyye ve ğayrihâ illâ zâtu'llâhi te'âlâ Allâhümme ente (20) maşşüdi ve riğâke maţlûbî Muĥammedün Resûlu'llâh eltezimu şerî'atehû ve etekayyedü (21) bi-şerî'atihî**⁸¹ mülâhaza itmegi taĥayyül eyleye. Ķalbe ğayrı şey gelürse kova ve zâhirde (13a) farz ve vâcib ve sünnet-i mü'ekkedeler namâzlarda ve ğayrıda ne var ise ihmâl (2) eylemeye. Bunuñ üzerine dâ'im ola ve şuleĥâya, ĥuşuşen evliyâ'u'llâha kalbden (3) muĥabbet eyleye ve kalbden bunları daĥı unutmaya. [11a] İnşâ'a'llâhu Te'âlâ imân-ı 'ilmîsi (4) imân-ı taĥķikîye ve ğafleti ĥuzûra ve ĥayâlî ĥâle ve muĥâlefeti ittibâ'a ve levvâmesi (5) muţma'inneye munķalıb olur. Ķaçan muţma'inneye irse 'ibâdât âsânlık ile (6) olur. Zîrâ nefsiñ münâza'ası gidüp kalbe tâbi' olur. Bundan soñra (7) yine teklîf sâķıt olmaz. Zîrâ 'ubüdiyyet devâm üzere olmalıdır. Muţma'inneye (8) irüp 'irfân ehli olanların 'irfânları kuvvetli ise günâhdan Ķatı ĥazer (9) iderler ve eger kuvvetli degil ise aĥyânen günâha vâķi' olurlar.⁸² Lâkin 'aķabinde (10) tevbe' tedârik iderler, muşırr olmazlar. Muţma'innede imân kâmil olur. Zîrâ (11) ĥadîşde; **Hevâsı ben getürdigime tâbi' olur, kâmil olur**⁸³ buyuruldu. Nefs (12) hevâsını, meylini yine şâliĥa taĥşîli ile şer'a taţbîķ idüp icrâ itmek (13) bu ĥâlde olur. Faķîr böylece fehm eyledi, eş-Şeyĥ es-Seyyid Muĥammed Murâd en-Naķşibendî (14) el-Buĥârî ĥazretlerinin taķrîrinden,⁸⁴ fî mevzi'i⁸⁵ Temennâ, fî Burusa,⁸⁶ fî Receb, Sene; 1126.

(15) "Filân isim müdâvemetiyle filâna irilür" deyü kitâbet olunan gerek dünyevî ve (16) gerek uhrevî kâ'ili Ķazzâlî Ķuddise sirruh gibi ne Ķadar keşf-i şarĥ ile didiler (17) ise de Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem'den beri anıñ mazmûnunda, (18) aña münâsib delîl var ise ne güzel ve illâ. Bize 'amel itmege

⁸¹ "Maksat Allahu Teâlâ hazretlerinin zâtıdır. Sıradan maksatlar ve diğer şeyler deĝildir. Allahım! Maksadım sensin. Talebim ise senin rızandır. Hazret-i Muhammed -Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun- Allah'ın elçisidir. Ben, onun şeriatına tâbi oldum ve baĝlandım".

⁸² günâha vâķi' olurlar: günâh vâķi' olur AK.

⁸³ Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, **el-Erba'üne'n-Neveviyye**, Hadis nr. 41; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, **Şerhu's-Sünne**, 1/213; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfîî, **Câmi'u'l-Eĥâdis**, 16/492, nr. 17365; Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Baĝdâdî ed-Dımaşķî el-Hanbelî, **Câmi'u'l-'Ulûm ve'l-Hikem**, 1/386. "Hevâsı benim getirdiğim (İslâm gerçeĝin)e uymadıkça ĥiç biriniz olgun mü'min olamaz" şeklinde, benzer lafızlarla geçmektedir.

⁸⁴ eş-Şeyĥ ... ĥazretlerinin taķrîrinden: müşârun ileyh ĥazretlerinden AK.

⁸⁵ mevzi'i: — AK.

⁸⁶ fî Burusa: — AK.

öteden (19) gelen kâfidir. Dünyevî ve uhrevî menâfi‘ anda beyân olunmuştur. Bir şey ki (20) kemâle sebep ola anı Resûlu'llâh şalla'llâhu ‘aleyhi ve sellem hazretleri (13b) istemiştir. Bir şey ki noķşâna sebep ola andan hazer itmişlerdir. (2) İmdi, eger “Maħşûş süreye ve âyete ve du‘âya ve isme müdâvemet” didiler (3) ise de yine böylece zabt oluna; mütevâtir, keşfe tâbi‘ olur⁸⁷. Ne kadar (4) müdâvemetde menfa‘at ve te’sîr⁸⁸ var ise de taķarrüb mütevâtir ile olmalıdır. (5) Ya’nî âyât ve hadîs ile mu‘an‘anen ma‘lûm olan şer‘at ile olmalıdır. (6) Taķarrübi bunuñla itmeyüp kendünüñ ve ğayrınıñ keşfine i‘tibâr itmeli (7) degildir ve andan soñra ehl-i Haķ i‘tikâdda böyle müttefiklerdir ki; Allâhu (8) Te‘âlâ zâten ve şıfaten ve fi‘len bir şey’e beñzemez. İmdi şol şıfatlar ki anı (9) maħlûķda söyleyeler, ya’nî Haķ başırdır, bunu maħlûķda da söylerler. (10) İmdi maħlûķda olana bir vechile beñzemez. Her ne ki ‘aķla ve ğayâle gelür (11) öyle de degildir. [11b] **Leyse ke-mişlihî şey’un**⁸⁹ cümleyi câmi‘dir. Ammâ şol şıfatlar ki (12) anı maħlûķda isti‘mâl olmaya, “Zâtına ve şıfâtına ve ef‘âline lâyıķ (13) olduğı gibidir” deyü i‘tikâd eyeriz. Zîrâ ki “Muħkemâtda bizdeki gibi degildir. (14) Bizim añladığımız gibi degildir. Kendüye lâyıķ olduğı gibidir” deyince, (15) müteşâbihâtda demek ķande ķaldı. Meşelâ nür şıfatı gibi, **Allâhu nûru's-semâvât**⁹⁰ (16) âyet-i kerîmesinde Resûlu'llâh şalla'llâhu ‘aleyhi ve sellem hazretlerinden beri (17) te’vîl-i nazmın⁹¹ naķl olunmadıysa ħâlî üzre koyup “münevver” ve ğayrı tevcîhât (18) ile te’vîl itmeziz. Lâkin “Bu gördüğümüz ve bildüğümüz nûrlara beñzemez” dirüz (19) ve andan soñra ehl-i taşavvuf kitâblarında niçe⁹² şeyler yazılmış ola, bu meşhûr (20) ehl-i Haķ i‘tikâdına ve ğareketine muvâfık gelmeye, sekrdan ğalâş olmadan söylemişdir. (21) Sekrdan bi'l-külliyeye ğalâş olmayınca degme ğâl muvâfık gelmez ve aña (14a) tebe‘iyyet olunmaz. Bu dârda cümlesi tâ mevte değin ‘ibâdet üzre olmalıdır. (2) Lâkin ‘ibâdeti zâhir-i şer‘le beyân olunan üzre itmeli. ‘İndî ya keşfi (3) ya taķlîdî bi-lâ taķyîdî’s-şer‘ itmeli degildir. Faķîr eş-Şeyħ es-Seyyid Muħammed (4) Murâd en-Naķşibendî

⁸⁷ Her iki nüshada da yanlışlıkla; **mütevâtir, keşfe tâbi‘ olur** diye yazılmıştır. Doğrusu şöyle olmalıdır; **Keşf, mütevâtire tâbi‘ olur**.

⁸⁸ te’sîr: taşır MB.

⁸⁹ ... O'nun benzeri hiçbir şey yoktur... Şûrâ 42/11.

⁹⁰ Allah, göklerin (ve yerin) nûrudur... Nûr 24/35.

⁹¹ te’vîl-i nazmın: te’vîl-i tazmîn MB.

⁹² niçe: nice AK.

el-Buḥārī ḥazretleriniñ meclis-i şeriflerinde böylecesine⁹³ (5) fehm eyledi. Temennā Maḥallesi'nde, Burusa⁹⁴ da, fi 13 min⁹⁵ Şa'bān Sene; 1126.

(6) Mevt, ya müfīd ya müstefīd olmalıdır. Bu ecilden dirler ki; “Fenā fi'ş-şeyḥ olmadıkça (7) fenā fi'llāh ḥāşıl olmaz.” Ya'nī dā'imā şeyḥiñ irādetinde olmadıkça cemī'-i umūrunda (8) Allāhu Te'ālā rızāsınca iş işlemez. İmdi bunuñ gibi ile'l-mevt ḥelāl (9) talebinde olmalıdır. Fuzūlī 'ulūma sa'yi terk, mā-lezimehūdan i'tikād 'ilmi (10) ve 'ameliyyāt, 'ilm-i ḥāl miqdārı taḥşil idüp devām üzre ḳalbiñ şāfi (11) olmasına sa'y itmelidir. 'Amelden farz ve vācibāt ve sūnen-i mü'ekkedāt (12) üzre ḳaşr idüp devām üzre vuzū ile Nakşibendī şeyḫleri beyān (13) eyledikleri üzre murākabeye meşḡul olup şeyḫ-i kāmile muḥabbet ile⁹⁶ (14) şohbet idüp ḳalb-i şāfi şāhibi olduḳda nevāfil şalāt ve evrāda (15) ve ezkār-ı ḳavliyye ve fi'liyyeye meşḡul olalar. Hākezā fehimtu min şeyḥinā (16) ve mürşidinā eş-Şeyḫ Murād Sellemehu'llāhu Te'ālā.⁹⁷

Kişi ḥelāl talebinde iki şey'e (17) muḥtācdır. Biri refāhiyeti terkdir ve biri 'ucbı ve riyāyı terkdir. [12a] İmdi (18) ne ḳadar ehil ise de “Ben bilürüm” dimeye. Belki yine 'ulemā ile müşāvere ve (19) müzākere eyleye. Hākezā fehimtu min taḳrīri ḥazreti şeyḥinā⁹⁸ el-müşāru ileyh⁹⁹ sellemehū (20) te'ālā fi'l-'ulā.

Āyāt ve eḥādīşde bulunmayan şeyleri (21) selef-i şāliḥinden istimā' olunmuş ola. Çünki anlara ḥüsn-i zan vardır. (14b) Mehmā emken şalāḥa ḥaml itmelidir. Mümkindir ki Ḥaḳ Te'ālā [tarafından] ol kişiye kevniiyyāta (2) ittilā' virilmiştir fazlından aña binā'endir ve “Her muḥtālī' oldığını izḥār (3) ne lāzımdır” dinilse mümkindir ki Ḥaḳ Te'ālā li-ḥikmetin o kimseye muḥtālī' oldığı (4) şeyleri izḥār itmek için bir ḥavāle ḥaḳ eyleye de izḥārında muḫtar (5) şeklinde izḥār itmiş ola. Yine bu mecmū'ada bir maḥallinde eş-Şeyḫ es-Seyyid (6) Muḥammed Murād en-Nakşibendī ḥazretlerinden naklen āyetiñ ve esmāniñ ḥavāşşına müte'alliḳ (7) kelām yazıldı idi. Bir meclisde daḫı buyurdılar ki; “Belā def'ine, ḥayrlar fethine (8) āyāt ve

⁹³ eş-Şeyḫ ... böylecesine: Şeyḫ-i müşārun ileyh ḥazretleri meclisinden böyle AK.

⁹⁴ Maḥallesi'nde, Burusa: — AK.

⁹⁵ 13 min: — AK.

⁹⁶ ile: eyleye AK.

⁹⁷ min şeyḥinā ve mürşidinā eş-Şeyḫ Murād Sellemehu'llāhu Te'ālā: — AK.

⁹⁸ ḥazreti şeyḥinā: — AK.

⁹⁹ el-müşāru ileyh: müşārun ileyh AK.

eḥādīs ve esmā'u'llāh ve selefden menkūle ed'iyeye mübāşeret (9) olunsa māni' degildir. Söz, ḥurūfa dā'ir vefk gibi ve nücūma mūte'allik ve remle (10) mūte'allik şeyler gibi "Filān yıldızın te'siri vardır" mu'tekid olmak ne kadar belli (11) kimseler nakl iderlerse de i'timād olunmaz. Hemān selef-i şālihīn raḥimehumu'llāhu (12) te'ālā ḥazretlerinden beri gelen i'tikād, ehl-i Ḥaḳḳa tevessül üzere olmak iyidir.¹⁰⁰ (13) Taşavvuf ve mütেকellimīn kitāblarına bakmayalar. Hemān ehl-i Ḥaḳḳ i'tikādıyla mu'tekid (14) olup fıkıh ile 'amele sa'y ideler. Ehl-i taşavvuf kitāblarından daḥı şol (15) kitāblara mütālā'a ideler ki zāhirinde ehl-i Ḥaḳ i'tikādına muḥālefet görünmeye. (16) Ne kadar zāhiri muḥālif ise de ne yüzden olduğunu ehli bilür. Lākin ehil (17) olmayan ya meşāyihā sū-i zan ider, ya ḥüsn-i zan idüp zāhiri muḥālif (18) iken zāhirini mu'tekid olup mülhid, zındık olur. Öyle olsa her ne yüzden (19) olursa olsun dört ehl-i Ḥaḳ i'tikādına muvāfiḳ olduğunu (20) bilmeyince olmaz. Zīrā ehl-i taşavvuf, Ehlü's-Sünne i'tikādına muḥālif [gitmeyeñ] müctehidlere, (21) muḥālif gitmezler. Gider olursa ittibā' olunmaz. Cümle 'ulemā ve meşāyih-ı kāmilīn (15a) ve mürşid-i ṭālibīn-i fuḫalā ve ehlü'l-yaḳīn bu sīret üzerelerdir.¹⁰¹ [12b] Hemān ehlü'l-Ḥaḳ (2) i'tikādıyla muḥkem mu'tekid olup 'amel cihetinden üzerine lāzım gelenlere (3) meşgūl olup ḳalbini aḥlāḳ-ı zemīmeden taḥlīşe sa'y eyleye. Farz ve vācibe (4) ve sünen-i mü'ekkedāta iştiḡāl ile ve şuleḫāya muḥabbet ile ve anlar ile ünsiyet (5) ile ve ḳalben **Lā ilāhe illa'llāh Muḥammedün Resūlu'llāh** dimegi lafzıyla ma'nāsıyla fıkır (6) itmege devām üzere olmak ile ve nefsiñ ḫilāfına mümāreset idüp mücāhede (7) itmek ile şer' üzere riyāzet ve mücāhedesinde dā'im olmak ile ve bulunur (8) ise ehl-i taşfiyeye muşāḥabet ve muḥabbet itmekle ırāḳda olursa rabṭ-ı (9) ḳalb ile ve muḥabbet ile tezkiye-i nefis taşfiye-i bāṭın inşirāḫ-ı şadr taḥşil (10) idüp isti'dād gelmek ile Rab Te'ālā fazlından 'atā iderse ḫaḳīḳat-i (11) insāniyyesiniñ fiṭratında muḥtefī olan ḫaḳāyık-ı eşyāya ittılā' münkeşif olup (12) 'ilm resmiyle taḥşil ṭalebinden ḫalāş olup andaki icmālātı mufaşşalen ma'lūmı (13) olur. Zīrā ki maḥlūkuñ ḫaḳīḳati yoḳluktur. Ḥadd-i zātında ezelen ve ebeden yoḳluk (14) üzredir. Kendünüñ ḫaḳīḳati yoḳluk üzere idigini kendüye açılrsa, (15) varlık ḫaḳīḳatde Bārī Te'ālā'nıñ olduğu ma'lūmı olsa, her ḫāl ile (16) ol vaḳit şābit müşbet, menfī müntefī olduğu ezelen ve ebeden devr olması (17) her ḫāl ile zāhir olsa, istihlāk ve fenā zāhir

¹⁰⁰ iyidir: iyüdür AK.

¹⁰¹ üzerelerdir: üzredirler AK.

olsa fıtratda muhtefiler (18) zāhir olur. Rab Te‘ālā maḥzā fazlından fetḥi hibe ve ‘aṭā ider. Lākin hibeye (19) daḥı isti‘dād olmalıdır. Ne kadar mevḥūbī ise de isti‘dād ile olur. (20) Taşfiyeniñ dünyevī ve uhrevī fevā'id-i keşiresi¹⁰² olduğundan mā-'adā bu kadar (21) ma'lūmāt-ı şahīḥa-i zevkiye-i tafşiliye i'tā ve hibe olunmak me'mūl oluyor. **(15b)** Devām-ı huḥūr ile imān, huḥūr-ı ḳalb ile 'ibādāt, dünyāda ḥalkān çirkin (2) ḥūylardan emīn, āḥiretde derecāt-ı 'āliye ehli olmak, taşfiye sebebiyle oluyor. (3) Taşfiyeden ḥālī olmayasız." Müşārun ileyh efendiden fakīr böylece fehmi eyledi. (4) Burusa'da, Temennā'da. Sene; 1126.

(5) Müctehidleriniñ iḥtilāfi, eḥādīs-i şerīfeniñ rivāyetinde iḥtilāf olduğundan da (6) olur. **[13a]** Meşelā aşḥāb raḍıya'llāhu 'anhum ḥazretleriniñ ba'zısı bir ḥadīş (7) rivāyet etmişdir ki öbür şahābiniñ rivāyet eylediği ḥadīşiniñ maẓmūnuna (8) muḡāyir. Birini bir müctehid aḥz eyledi. Öbürünü daḥı müctehid-i āḥar aḥz eyledi. Ya'nī aşḥāb (9) raḍıya'llāhu 'anhum ḥazretlerinden, biri, birisine iḳtidā eyledi; öbürü, öbürisine iḳtidā (10) eyledi. Çün Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretleri **Bi-eyyihim iḳtedeytüm**¹⁰³ buyurdu. (11) Bu ḥadīşde aşḥāb ḥaḳ üzredirler ve anlarıñ her birine iḳtıda, hidāyet yolu (12) olduğu beyān buyuruldu. Öyle olsa birisi bir rivāyeti ve birisi aña muḡāyir rivāyeti (13) aḥz idüp muhtelif olmuşlardır. Rivāyetiñ iḥtilāfına sebep ve aḥzlarına sebep (14) uşūlde ve ḡayrıda zıkr olunmuşdur. Çünki anlar aşḥābiniñ iḥtilāfına binā'en iḥtilāf (15) edince bu mezkūr ḥadīş-i şerīfe binā'en anlara bir söz olmaz. Zīrā aşḥābiniñ her biri (16) hidāyet üzre olduğu ma'lūm oldu ve müctehidleriniñ¹⁰⁴ iḥtilāflarınıñ (17) bir sebebi daḥı luḡata ve isti'māl-i fuşāḥa-i 'Araba binā'en bu şüretde muşṭb ve muḥṭi' (18) olmak ihtimāli var. Ḥaṭāsı da ma'fūdur. İmdi 'avām ve ḥ'avāş bunlarıñ (19) ictihādı üzre taḳarrübe sa'y iderler. Eger ḳuvvetli velī olup luḡat ve isti'māl (20) cihetinden bunlarıñ iḥtilāfınıñ birisini tercīḥ itmek ḳābil olur ve taşfiye-i (21) bātın erenlerinden keşf-i şarīḥ, zevḳ-ı şahīḥ olup āyātiniñ ve eḥādīsiniñ **(16a)** lafzına ve ma'nāsına daḥı iḥtilā'ı olup luḡatiniñ vüçuhuna ve isti'mālāt-ı (2) 'arabiyyeniñ deḳāyıkına iḥtilā'ı olsa ehl-i Ḥaḳḳa muvāfiḳ olsa keşfi ve zevḳı (3) daḥı

¹⁰² fevā'id-i keşiresi: fevā'id-i keşiresi AK.

¹⁰³ Ebū Ömer Cemālüddīn Yūsuf b. Abdillāh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerī, **Cāmi'u Beyāni'l-'İlmve Fadlihi**, 2/78; 'Aclūnī, **Keşfü'l-Hafā**, 1/132, nr. 381; Ebū's-Saādāt Mecdüddīn el-Mübārek b. Esirüddīn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybānī el-Cezerī, **Cāmiu'l-Usūl Fī Ehādīsī'r-Resūl**, 8/556, nr. 6369.

¹⁰⁴ ve müctehidleriniñ: AK nüshasında mükerrer yazılmış.

selâmetde olup muhâlif gelmese “Müctehidlere iktidâ itmem” dise mümkün (4) velâkin ‘asîr ve emr-i garîb olur. Hemân cümle velîler müctehidlerîñ ictihâdı üzre (5) ta‘abbüdde¹⁰⁵ olur. Fakîr, eş-Şeyh es-Seyyid Muhammed Murâd en-Nakşibendî hazretleriniñ takrîrlerinden¹⁰⁶ (6) böylece¹⁰⁷ fehm eyledim.¹⁰⁸ Haţâmız olmağ ihtimâli var. Takrîrâtınıñ fehm-i evvele muğâyir olduğı (7) üzre bir kerre dağı tağrîr olundu.

(8) Hağîkatda varlık Hağ Te‘âlâ'nıñdır. Mağlûkuñ cümlesi ma‘dümdür, yokluk üzredir. (9) Ezelen ve ebeden böyledir. Böyle olduğı cümle ‘ulemâ-i râsihûnuñ ittifâkıyladır. (10) Bu söz hulûle ya ittihâda **[13b]** ya safsataya mebnî degildir. Belki cümleñ (11) ma‘lûmıdır ki mağlûkât hadd-i zâtlarında kendülere nazaren vücûdı vağtinde (12) böyle yokdur. Belki Rab Te‘âlâ dâ'imâ vardır ve ne ki Rab Te‘âlâ anıñ olmasını (13) ve turğurmasını murâd itmişdir, ol şey Rab Te‘âlâ'nıñ hağk itmesiyle (14) ve icâdından soñra turğurmasıyla turur. Kendü kendüye vücûda gelmez (15) ve hağk olunduğundan soñra dağı kendü kendüye turamaz. İmdi vücûdunda (16) beğâsında dâ'imâ Rab Te‘âlâ'ya muhtâc olsa kendüde zerre kadar varlık (17) olmaz. Böyle olduğıni ‘ilmen imânen bilürsün.¹⁰⁹ Lâkin buña ‘ilmiñ rüsûh bulup (18) her hâl ile bundan gâfil olmayasın.¹¹⁰ Kendüñde bu hâl vicdâna zevka (19) ire, ol vağtinde istihlâk ve fenâ dirler. Taşfiye sebebiyle gelüp bu hâl (20) üzre ola, kendüyi yokluk üzre bulur. Müşbet şâbit, menfî müntefî (21) olduğı bu vağit zâhir olur. Zîrâ Rab Te‘âlâ ezelen ve ebeden sâbitdir. **(16b)** Hağîkatde şâbit niçe¹¹¹ müşbet kılınur ve mağlûkât ezelen ve ebeden menfidir ki ma‘lûm (2) oldı. Hağîkatde menfî olan müntefî kılmağ olmaz. Devâm-ı huğûr ile kemâl-i (3) mütâba‘at ile ağlâğ-ı zemîmeden halâş olup tamâm taşfiye bulduğda (4) hağîkatde varlık Rab Te‘âlâ'nıñ, yokluk mağlûkuñ olduğı zâhir olur. (5) Kendü vicdânında böylece zevkıla bilür. Nitekim uçmağı kişi zevkle¹¹² (6) bildiğı gibi. Bu dağı zevkî olur. Bu dağı merâtibde ziyâde a‘lâ mertebe degildir. (7) Lâkin buña irmeyince ötesine irilmez ve bu hâle

¹⁰⁵ ta‘abbüdde: ta‘abbüde MB.

¹⁰⁶ eş-Şeyh ... hazretleriniñ takrîrlerinden: Şeyh-i müşarun ileyh hazretleri takrîrlerinden AK.

¹⁰⁷ böylece: — MB.

¹⁰⁸ eyledim: eyledi — AK.

¹⁰⁹ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûniyle **bilürsün** şeklinde yazılmış.

¹¹⁰ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûniyle **olmayasın** şeklinde yazılmış.

¹¹¹ niçe: nice AK.

¹¹² zevkle: zevkıla AK.

gelmeyince haqīkat-i insāniyyesiniñ (8) fiṭratında haqāyıka ittılā‘ münkeşif olmaz. Ya‘nī bu hāl gelmek Hāq Te‘ālā aña (9) ‘ilm-i küllī ‘atā ider, hibe ider. Lākin bu i‘ṭāya isti‘dād ister de.¹¹³ Zīrā¹¹⁴ insāniñ (10) isti‘dādı vardır. Şerāyiṭi üzre taşfiye taḥşil idüp fiṭratı açılsa (11) Feyyāz maḥz-ı fazlından i‘ṭā ider umulur. Bu taşfiye-i mezkūre sebeb-i ‘ādī (12) ola da, der-‘aķib ‘ilm-i küllī ḥalk oluna. Öyle degil, taşfiye taḥşil ider. Şöyle (13) ṭurur.¹¹⁵ Oralıġa¹¹⁶ kesb qarışmaz. Elṭāf-ı ḥafiyye şāhibi kerem idüp iḥsān (14) iderse fe-bihā ve illā lā. Velākin hiç taşfiye yoķ iken bu ‘ilm-i küllī virile, hemān (15) öylece hibe oluna, olmuş degildir. Her şey münāsibiyledir. Hibeye daḥı (16) isti‘dādı yoķdur. Daḥı tafşili çoķdur. [14a] Eş-Şeyḥ es-Seyyid Muḥammed Murād en-Naķşibendī (17) el-Buḥārī ḥazretleriniñ meclis-i şerīflerinde böylece fehmi eyledi faķīr.¹¹⁷ Temennā Maḥallesinde, (18) yol altındaki bāġçede. Şa‘bān, sene; 1126.

(19) Nevimde ve keşfde mişāl görünür. **Edġāsu aḥlāmıñ**¹¹⁸ mişāli¹¹⁹ ḥāricde **lehvun (20) ve la‘ibdir.**¹²⁰ A‘nī, kişi¹²¹ yaķaza ḥālinde **lehvun ve la‘ib** ider. Nevim ḥālinde **edġāsu (21) aḥlām** anıñ¹²² mişālidir. Ancılayın bu ‘ālem-i şehādet daḥı ḥis ve ḥareket ‘ālemdir. (17a) Haqīkaten bu hāl üzre ḥalk olunmuşdur. Nevimde görülen mişāl gibi degildir. (2) Bu ‘ālem-i şehādet ki ḥis ve ḥareket ‘ālemdir, muḥaķķaķan bu ‘āleme daḥı nüzül (3) olunmuşdur. Şirāt-ı müstaķīm bu ḥis ve ḥareket ‘āleminde vaḥy ile muḥaķķaķan (4) bulunmuşdur. Artıķ ve eksik yoķdur. Bu luġat-i ‘Arabiyye üzre zāhiren ma‘lūm olduġı (5) üzre müstevfā aḥkām-ı şer‘iyye beyān olunmuşdur. Keşf ile bilmege ihtiyāc (6) yoķdur. Eger keşf ile bir şey zāhir olsa bu vaḥy ile beyān olunan zāhir-i (7) şer‘a müṭābıķ olursa ne güzel, olmazsa keşfe i‘tibār yoķ.¹²³ Bi-lā şek velā (8) şübhe şarķan ve ġarben bu mu‘an‘anen ma‘lūm olan şer‘at ki zāhir

¹¹³ de: — AK.

¹¹⁴ zīrā: — MB.

¹¹⁵ ṭurur: durur AK.

¹¹⁶ Oralıġa: Oraya AK.

¹¹⁷ Eş-Şeyḥ ... faķīr: Müşārun ileyh ḥazretleri meclis-i şerīflerinde faķīr böylece fehmi eyledi.

¹¹⁸ ... bunlar karma karışık düşlerdir... Yusuf 12/44. Metinde sadece lafzı kullanılmış olup manası kastedilmemiştir.

¹¹⁹ mişāli: — AK.

¹²⁰ ... eğlence ve oyun... Ankebūt 29/64. Metinde sadece lafzı kullanılmış olup manası kastedilmemiştir.

¹²¹ kişi: insān AK.

¹²² anıñ: anı MB.

¹²³ yoķ: — MB.

olmuştur, (9) muhakkaştır. Zuhûrı ve muhakkaştır olması evliyâ'u'llâh kıddesa'llâhu esrârehum hazretleriniñ (10) keşfine muhtâc degildir. Velî, şerî'ati muzhir ve vâzî' degildir. Belki zâhir (11) ve muhakkaştır olan şerî'ata kemâl-i ittibâ'ı sebebiyle Rab Te'âlâ'ya taqarrûbi ziyâde (12) olandır. Şerî'at Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem yedi üzre zâhir ve muhakkaştır (13) olmuştur. Kimse anı müceddeden keşf ile veya¹²⁴ gayrı şey ile izhâr idici (14) degildir. İzhâr olunmuş şerî'ati birbirlerine lisân vâsıtasıyla vuqû'ı (15) üzre beyân ve teblîğ iderler ve meşâyih-i mürşidîn kıddesa'llâhu esrârehum, (16) müctehidîn raḥimehumu'llâh hazretleriniñ ictihâdı üzre 'âmillerdir. Müstakillen (17) müctehid olmazlar. Belki ictihâd cemî'-i âyât-ı Kur'aniyye ve eḥâdîs-i Nebeviyye merâtibiyle (18) maḥfûz olup nâsiḥ ve mensûḥ ma'lûmı, vücûh-ı luġât-ı 'Arabiyye mazbûḫı olup (19) ḥaḳîkat ve mecâz ve isti'ârâtda mâhir, her mes'eleniñ istiḥrâcında (20) cemî'-i âyât ve merviyâyâta 'arz idüp istiḥrâc itmek ister. Mücerred taşfiye (21) tezkiye ehli olmaḳ ile keşfe ve kerâmâta irmek ile¹²⁵ ehl-i ictihâd olamaz. Belki (17b) anlarıñ [14b] ictihâdı mürîdîñ tezkiyesi ne vechile olmaḳ münâsibdir ve ne tarîḳ (2) ile taşfiye bulup inşirâḫ-ı şadr-ı muṭma'inne şâhibi olur? Herkesiñ (3) isti'dâdına ve ḥâline münâsib şey ile tezkiyeye meşġûl kıllalar ve müctehidden (4) menkûle mes'ele âyât ve eḥâdîsi tetebbu' idüp aḥkâm istinbâṭ itmişlerdir (5) ġâyeti; "Bizler ne vechile istinbâṭ eylediler" deyü teftîş itmek olur. Anlarıñ (6) istiḥrâcına muḥâlif âyât ve eḥâdîsden ḥükm istiḥrâc idüp 'amel itmek (7) câ'iz degildir. Nitekim şerâ'it-i ictihâd zıkr olundu. Faḳîr, Bursa'da¹²⁶ eş-Şeyḫ es-Seyyid (8) Muḥammed Murâd hazretlerinden¹²⁷ böylece aḫz ve fehm eyledi. Sene;1126.

(9) İmân taşdıḳ ḥuşûşunda erce'l-âye, **Keyfe tuḫyî**¹²⁸ âyetidir. Vehmiñ ġalebesi ile (10) vesveseniñ vürûdıyla taşdıḳ bozulmaz. Aşl-ı imân-ı bi'l-ġayb taşdıḳ-ı (11) câzim-i muṭâbıḳ-ı li'l-vâḳı'dır. İtmînân bunuñ fevḳindedir. Ḥazret-i İbrâḫîm şalavâtu'llâhi (12) 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi elbetde imânlıdır. Lâkin itmînân istedi.

¹²⁴ veya: ya AK.

¹²⁵ ile: — MB.

¹²⁶ Bursa'da: — AK.

¹²⁷ eş-Şeyḫ ... hazretlerinden: müşârun ileyh hazretlerinden AK.

¹²⁸ ... nasıl dirilteceksin... Bakara 2/260.

Anlara böyle (13) olıcağ nebî olmayan ma'lûmdur ve 'amel hüşüşunda erce'l-âye **Lâ taḳneṫûdur**.¹²⁹

(14) Ve şöyle aşḫâb raḫıya'llāhu 'anhum ḫazretlerinden (15) beri ne vech üzre gelüp bize mu'an'anen lisân ile vâşıl oldıysa (16) anıñ üzerine olmalıdır. Bir şeyde ruḫşat virilse müctehidînden biri (17) geldiye o 'azîmet ile berâberdir ve eger zarûret için 'umûm bildi deyüp (18) ruḫşat virdiler ise bu ruḫşat öteden geleniñ ḫilâfına olsa mehmâ (19) emken sa'y idüp o ruḫşatı itmemek gerek. Zîrâ bid'at nev'indendir. Eger (20) gâyet muḫtar ḫalınursa zarûret miḫdârınca irtikâb idüp itmemege (21) sa'y itmek gerek. **Mâ re'âhu'l-mü'minûndan**¹³⁰ murâd 'âmî degildir. Zîrâ dînde fesâd (18a) zuhûr ider. Andan murâd 'ulemâdır ve 'ulemâdan da murâd müctehidîn ise evvelden (2) anlarıñ ictihâdını biz şerî'at tutmuşuzdur. Şoñradan re'ye ḫâcet yokdur (3) ve eger 'ulemâ-i 'aşr ise ba'de'l-müctehidîn bulunmayan ve tecvîz olunmayı ittifâḫ (4) üzre ruḫşat virmezler. 'Âdeten ba'zısı taḫallûf ider. Öyle olsa (5) ba'de'l-ictihâd terḫîş olunan ittibâ' itmemek enseb aḫvaṫ ve emr-i ṫahâretde (6) ve gâyrıda bir şey 'arîz olsa ne ḫadar keşret ile zaḫmet ile olursa da (7) ibtilâdır deyüp şaḫınmaḫ üzre olmalı. Eger aralıḫda vâḫı' olursa bunda (8) 'usret-i gâlibe deyüp [15a] ehven ve eyserine gitmelidir. Belki daḫı eşedd ne vâḫı' (9) olursa emr-i ṫahâretde vâḫı' olan ḫâlât gibi her gün ya ekşer gün (10) vâḫı' olup tekellûf idüp ḫazer iderken yine vâḫı' olur. Tırnaḫ arasında (11) ḫalan şeyler gibi. Ve ḫıs 'alâ ḫâzâ. Hâkezâ karrere eş-Şeyḫ ḫâmilü'l-Kur'ân es-Seyyid (12) Muḫammed Murâd el-Buḫârî fi Maḫalleti Temennâ, fi Burusa,¹³¹ Ramazân, sene; 1126.

(13) "Keşf olsun, rü'yâ olsun yaḫîn ifâde itmez. Cümlesini âyât ve eḫâdîse (14) taṫbîḫ idüp müctehidînden ictihâdı üzre şerî'at-i garrâya muṫâbîḫ (15) olursa ne güzel. Olmazsa müfîd degildir" deyü müşârun ileyh eş-Şeyḫ Murâd (16) Efendi¹³² ḫazretleri¹³³ beyân buyurdılar.

¹²⁹ ... Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin... Zümer 39/53.

¹³⁰ Begavî, **Şerhu's-Sünne**, 1/215; 'Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, 2/188, nr. 2214; İbn Abdilber, **Câmi'u Beyâni'l-İlm**, 2/60.

¹³¹ fi Burusa: — AK.

¹³² eş-Şeyḫ Murâd Efendi: — AK.

¹³³ ḫazretleri: —MB.

Hakâyıkı câmi‘ olan (17) fıtrat-ı insâniyye açılma keşfinden akvâdır. Zîrâ gâlat olmaz ve mişâl (18) ile bilinmez. Ammâ keşfde mişâl ile ve haţâ olmağda olur ve eger haţâ olmasaydı (19) âyât ve eĥâdişle taţbîka hâcet ne idi. Lâkin fıtrat-ı selîme âyât ve eĥâdişle (20) muĥâlif zühür itmez. Eger iderse selâmet yokdur. Resûlu'llâh şalla'llâhu ‘aleyhi (21) ve selem ĥazretleri, **Allahumme erine'l-ĥakķa ĥakķâ ve erine'l-bâţıla bâţilâ ve erine'l-eşyâ'e (18b) kemâ hiye**¹³⁴ deyü du‘â edince ehl-i keşf ve ilhâm ve ehl-i rü'yâ; “Bizim keşf ve ilhâm (2) ve rü'yâmız ĥaţâ üzre olmaz, vuķû'ı üzredir” nice diyebilürler. (3) Eger ‘ale'l-ıtlâķ eşyâ olduğı üzre rü'yâda ve ilhâm ve keşfde (4) zâhir olmağ olaydı Resûlu'llâh şalla'llâhu ‘aleyhi ve selem ĥazretleri böyle (5) du‘â itmege ne hâcet idi. Ma'lûm oldu ki rü'yâ ve keşf ve ilhâmda (6) eşyâ ĥilâfi üzre görölmek imkânı var imiş. Bu ĥis ve ĥareket ‘âlemine (7) nüzül iden vahy ile sâbit olan zâhirde zühür bulan şerî'ata taţbîk (8) gerek imiş. Öyle olsa yeñi başdan bunlar bir şey işbât idemez imiş. Ancak (9) mü'eyyid olabilürmiş. Şeyĥ-i müşârun ileyh böylece zikr eyledi. Sene;1126.

(10) Evliyâlardan nice sözler söylenür ki zâhir-i (11) şer'â şıgmaz. Ekşeri ‘aşķ ve sekr ĥâlinde söylemişlerdir, ma'zûrlardır. Fenâya (12) varmışlardır, velîlerdir. Lâkin daĥı kemâle dürüst bulmamışlardır. Zîrâ kemâl (13) aşķâb rağıya'llâhu ‘anhum ĥazretleriniñ ĥareketleri üzre olmağdır. Her (14) velîde aşķâb revîşi bulunmaya daĥı dürüst kemâlin bulmamışdır. Bu mişillü (15) sözler ve maķâm-ı aşķ ve sekr dimeleri aşķâb rağıya'llâhu ‘anhum [15b] ĥazretlerinden (16) mervî degildir. Şohbet-i Resûlu'llâh şalla'llâhu¹³⁵ ‘aleyhi ve sellem berekâtından ĥayret vâķı' (17) olmadı, kemâlin buldılar. Ammâ soñraki talibler taleblerinde terakķî itdikce (18) niçe¹³⁶ ĥâlât vâķı'¹³⁷ oldu. ĥayretlere düşdiler. Niçe¹³⁸ sözler söylediler. (19) ĥalk beyninde şâyi' oldu. İmdi anlara fenâ buldılar, deli oldılar velî beķâ (20) üzre olup kemâle dürüst irmediler. Anlar ma'zûrlardır. Anlara iķtidâ (21)

¹³⁴ Hadisin son kısmı olan “ve erine'l-eşyâ'e kemâ hiye” olmaksızın; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfî, **Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm**, 1/310; 1/571; İsmail Hakkı Bursevî, **Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, 6/294; 8/386. Hadisin son kısmı olan “ve erine'l-eşyâ'e kemâ hiye” ise müstakil olarak; İsmail Hakkı Bursevî, **Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, 1/66; 2/359; 3/27.

¹³⁵ şalla'llâhu: — MB.

¹³⁶ niçe: nice AK.

¹³⁷ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla vâķı'a yazılmış.

¹³⁸ Niçe: Nice AK.

şahîh degildir dürüst kemâlin bulmayınca. Ve ammâ h̄'âcegân tarîkasınıñ (19a) erenleri ki anlar Nakşibendiyye dağı dinür. Hazret-i Şiddîk-ı Ekber rağıya'llāhu 'anhdan (2) müteselsil olmuşlardır. Aşhāb rağıya'llāhu 'anhum revişini ihtiyār idüp (3) bi-lā ziyāde ve-lā noqşān gitmege 'azîmet itmişlerdir. Anlarıñ seyr ü sülükunda (4) bu maqāmıara uğramazlar ve hayrete düşmezler. Hayret vākı' olursa az olur. (5) Eslem-i tarîkdir. Şiddîk-ı Ekber rağıya'llāhu 'anh ba'de'l-enbiyā şalavātu'llāhi 'alā nebiyyinā (6) ve 'aleyhim efdaldır. Anıñ hürmetine andan müteselsil olanlar seyr-i āfāksız ve maqāmāt (7) gezmeksizin ve hayrete vākı' olmaksızın taşfiye-i bātin itmişler. Zikr-i zāta (8) nā'il olup muhabbet-i zātiyye i'tāsı ihsānına müstağrak olmuşlardır. Dā'imā (9) qalb ile Haq zikrinden bir an da gāfil olmayup ve şer'-i Muhammedî'ye 'alā kaderi't-ṭāka (10) iktidāya kemālen ihtimām itmişlerdir. Ba'de'l-fenā devām-ı hużūr ve kemāl-i ittibā' (11) üzre şābit oldılar. Zikr-i zāt ve muhabbet-i zātiyye ihsān olunursa (12) ve qalb her hālde devām üzre Rab Te'ālā'ya müteveccih olursa ve sünnete (13) kemāl-i ittibā'a müdāvemet iderse ni'me'l-maṭlūb keşf ve kerāmāt lāzım degil. (14) Virirlerse virirler, virilmemek noqşān degildir. Aşhāb rağıya'llāhu 'anhum (15) hazretlerinden çok küşūfāt ve kerāmāt menqūle degildir. Lākin haqīkat-i (16) insāniyyede zevq-i şahîh şarîh i'tā olunmaq keşfden aqvādır. Bu sözleri (17) ehli añlamak ahrādır. Böylece fehmi eyledi fakīr, eş-Şeyh es-Seyyid Muhammed Murād (18) el-Buḥārī hazretleriniñ taqririnden¹³⁹ fi mevzi'i¹⁴⁰ Temennā fi Burusa¹⁴¹ Receb, sene;1126.

(19) Çünkü ma'lūm oldu Allāhu Te'ālā insānı muḥāṭab itdi. (20) Enteviyet insāna maḥşūşdur. Enāniyyet Allāhu Te'ālā'nıñdır. Āḥar varaqda bu maqāmıñ (21) tafşili yine bu mecmū'da taḥrīr olundu idi. Maḥall dayyık olmak ile (19b) bu maḥalle dağı taḥrīre mübāşeret olundu. İnsān fenā ve beḳā ile olmadıkça [16a] (2) enāniyyetden ḥalāş bulup vaz'ına varamaz. İnsānıñ vaz'ı enteviyet (3) oldu. İnsān haqqında enāniyyet fuzūlluk oldu. İmdi insān muḥāṭab (4) olunca gerekdir ki ḥiṭāb olunduğı üzre hareket eyleye. Vaqtā ki me'mūruñ (5) ḥilāfınca hareket eylese, menhīniñ ḥilāfınca hareket eylese muḥāṭablık (6) ḥālini mütecāviz olup enāniyyet üzre hareket itmiş olur. Zīrā muḥāṭablık (7) maqāmında ṭuraydı ihtiyārıyla me'mūruñ

¹³⁹ eş-Şeyh ... taqririnden: müşārun ileyh hazretleri taqririnden AK.

¹⁴⁰ mevzi'i: — AK.

¹⁴¹ fi Burusa: — AK.

hılāfına hareket itmez idi. Çünkü (8) me'mūruñ hılāfı üzre hareket eyledi. Kendi murādı üzre hareket eyledi. (9) Hıṭāb olundığı üzre ṭurmadı. Gerek ahlāk ḥuṣūşunda gerek a'māl-i (10) zāhire ḥuṣūşunda hılāf-ı şer' üzre zāhirde ve bātında bir şey zuhūr (11) itse enāniyyet āṣārındandır. İnsān bu enāniyyetden ḥalāş olup fenā ve bekā (12) bulur. Vaz'ı üzre hareket ider olur. Eger enāniyyet āṣārından vāqı' olursa da (13) istiğfār ile tedārik üzerine olur. Bu ecilden "Evliyā ḳaddesa'llāhu esrārehum (14) ḫazretleri fenā ve bekā ḫāllerinde olmaḳ ile maḥfūzlardır" dirler. Āfākda ahlāk-ı (15) zemīme zuhūr itmek enfüsde enāniyyet oldığındandır. Bu ecilden Naḳşibendiyyeler (16) enfüsden bede' idüp enāniyyet sū'mını ref' iderler. Āfākda ahlāk-ı (17) zemīme ḳalmaz. Ba'zı meşāyih āfākdan bede' idüp ahlāk-ı zemīmeyi ḫamīdeye (18) tebdil iderler. Ba'dehū enfüsde fenā bulup enāniyyetden ḫalāş olurlar. (19) İmdi anlar seyr-i āfākī üzre sülūk idüp seyr-i enfüsiyye ba'dehū gelürler. (20) Cümleñiñ maḳşudı seyr-i enfüsī fenā bulunup enāniyyet sū'ından ḫalāş (21) bulmaḳdır ki ḳalbde devām-ı ḫuzūr, a'zāda kemāl-i ittibā' buluna, küşūfāt (20a) ve kerāmāt gerek olsun gerek olmasun. Lākin ḫaḳīḳat-i insāniyyede ḫaḳāyıkā (2) zevḳ ve vicdān olmalıdır. ḫaḳ Te'ālā'nıñ i'tā itmesiyle taşfiye ḫāşıl (3) olduḳda 'ādetu'llāhıñ cereyānı budur; ḫaḳāyık 'ilmi virilür. Lākin virilmek (4) keşf ṭarīḳıyla olmaḳı iḳtiżā itmez. ḫaḳīḳat-ı insāniyyesinde zevḳ ṭarīḳıyla (5) virilse ni'me'l-maṭlūb. Böylece fakīr, eş-Şeyḫ es-Seyyid Muḫammed Murād en-Naḳşibendī el-Buḫārī (6) ḫazretleriniñ meclislerinde¹⁴² fehm eyledi. Fī Burusa, sene;1126.

(7) Ğaşb olunan şātı Zeyd zebḫ eylese ba'de'z-zebḫ bahāsına [16b] noḳşān gelse (8) maḳşūbun bih 'Amr muḫayyerdir. İsterse ḳable'z-zebḫ bahāsını alır, isterse ba'de'z- (9) zebḫ 'aynıyla ve noḳşānıñ ḳıymetini alır. Bu taḫyire binā'en ba'de'z-zebḫ ḡāşıbıñ (10) maḳşūbı ekli ḫelāl, ḫamāna nazaren. Lākin ṭayyib olmadı, şübheliden oldu ba'de'z- (11) zebḫ 'aynını almaḳda muḫayyer oldığından. İmdi bey' ve şirā olsun ve 'aṭıyye (12) ḳabul itmek olsun mestūru'l-ḫālden; lākin ehl-i ḫiyel ve ehl-i fesād ve ehl-i (13) zulümden ḫazer gerek. ḫelāl ṭalebiyle her gün me'mūruz ehl-i ḫileden ḫazer itmek gibi (14) ve çünkü bu 'aşırda bi'l-küllıyye şübheliden ḫazer mümkün olmayınca ḳanā'at gereḳdir ki (15) mehmā emken şübheli az ola. Gerek melbūsāt ve gerek maṭ'umāt ve gerek (16) meşrūbāt ve gerek meskenāt; **Mā lā**

¹⁴² eş-Şeyḫ ... meclislerinde: Şeyḫ-i müşārūn ileyh ḫazretleri meclislerinde AK.

yudrekü külluhū lā yutrekü külluhū.¹⁴³ Böylece fakīr, Temennā (17) Maħallesi'nde, Menteş Bāğçesi'nde, Ramazān'da,¹⁴⁴ ħāmilū'l-Kur'ān, 'allāme, ehl-i (18) irşād,¹⁴⁵ eş-Şeyh Muħammed Murād en-Nakşibendī¹⁴⁶ ħazretleriniñ meclis-i 'ālilerine mülāzemetde¹⁴⁷ (19) aħz eyledim.

İmdi **Ṭarīk-i Muħammediyye**¹⁴⁸ kitābınıñ āhirindeki ruħşatlarıñ zāhirine mağrūr (20) olmalı degil. Emr-i ṭahāretde olsun, emr-i ħelālde olsun 'azīmete sa'y idüp (21) selefden gelen mesā'il-i fikhiyyeniñ aqvāsiyla 'amele sa'y itmeli ki aħlāk-ı zemīmeden **(20b)** necāt bula, ehl-i zafer ola. Tevfīku'llāhdan mü'miniñ başına her ne işābet iderse (2) günāhı var ise aña keffāret olur, günāhınıñ cezāsı olur. Eger yok ise (3) me'cūr¹⁴⁹ olur. Zīrā mü'minlerdir. Cemī'-i meşā'ibi Rab Te'ālā'dan oldıgını (4) mu'tekid olur. Lākin kāfirler cemī'-i şeyler Rab Te'ālā'dan yāhūd ba'zı şeyler (5) Rab Te'ālā'dan oldıgına mu'tekid olmadıgından anlara meşā'ib dünyāda (6) cezā olmayup yine bi't-tamām cezāları āhirete kalmışdır. Eş-Şeyh el-müşāru ileyh böylece (7) takrīr buyurdılar.

Muħammed Muştafā şalla'lāhu 'aleyhi ve sellem ħazretleri (8) zāhiren ve bāṭinen şerī'ati i'tikāden ve 'amelen bilürlerdi. Anlardan ümmetine daħı zāhiren (9) ve bāṭinen ulaşdı. Zāhiren mu'an'anen lisān vāsıtasıyla, vāsıtadan birisi (10) aralıqdan eksik olmamağ üzre geldi ve bāṭinen daħı mu'an'anen muħabbet ve şoħbet (11) ṭarīkıyla erbāb-ı kulüb vāsıtasıyla kılbden kılbe geldi ve erbāb-ı (12) kulübdan şoħbet ṭarīkıyla kılbe ile bāṭinen aħz olundıgı gibi Şer'-i Muħammedī'ye (13) kemāl-i ittibā' **[17a]** ile ve erbāb-ı kulüba muħabbet idüp gā'ibāne rabṭ-ı kılbe itmekle (14) bāṭınıñ vicdān taħşili¹⁵⁰ olur. Ne kadar merbūṭ meyyit ise de zāhiriñ āleti (15) lisān, bāṭınıñ āleti muħabbet; lākin gāyeti Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ħazretleriniñ (16) vāsıtasıyla olur. Ne kadar kāmil olsa anıñ vesāṭatı gitmez. Cümleye

¹⁴³ 'Aclūnī, **Keşfü'l-Hafâ**, 2/196, nr. 2258; 2/305, nr. 2757. Hadis olmadığı ifade edilmiştir.

¹⁴⁴ Temennā ... Ramazān'da: fī Temennā bağçe-i Menteş fī Ramazān AK. (AK nüshasında cümlelerin sonunda geçmektedir.)

¹⁴⁵ ħāmilū'l-Kur'ān 'allāme ehl-i irşād: — AK.

¹⁴⁶ eş-Şeyh Muħammed Murād en-Nakşibendī: Şeyh-i müşārun ileyhden AK.

¹⁴⁷ ħazretleriniñ meclis-i 'ālilerine mülāzemetde: — AK.

¹⁴⁸ İmām Birgivi, **et-Tarīkatü'l-Muħammediyye ve's-Sîretü'l-Ahmediyye**.

¹⁴⁹ me'cūr: me'mūr MB.

¹⁵⁰ taħşili: taħşil AK.

feyz anıñ (17) vāsıtasıyladır. Nitekim zāhirde tenāsül cümleye Hāzret-i Ādem¹⁵¹ şalavātu'llāhi (18) ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhi hāzretleri vücūda gelmelerine vāsıta oldığı gibi. Kimse (19) olur ki Resūlu'llāh'a ve erbāb-ı kulūbdan birine muḥabbet ve teveccüh itmegi ile (20) şer‘a kemāl-i ittibā‘ idüp taşfiye-i bāṭın, tezkiye-i nefis, inşirāh-ı şadr, (21) mertebe-i itmīnān, imān-ı taḥḳīkī, devām-ı ḥuzūr, kemāl-i ittibā‘ bi'z-zevk ve'l-ḥāl (21a) ‘ilm-i bāṭın ḥāşıl olup muḥabbet-i zātiyye i'tā olunmak mümkindir. Lākin nādirdir. (2) Bu ecilden zāhirde vāsıta tayy olunmaz. Bāṭında tayy olunmak olur ve kimse (3) olur ki hıç rabṭ-ı kalb itmez. Qalbiniñ şıdkı ve ḥulūşı sebebiyle daḥı (4) virilür. O daḥı nādirdir. Hemān şuleḥāya ve şer‘a uyan meşāyıḥa (5) kalbden muḥabbet üzre olup Şer‘-i Muḥammedī üzre dā'imā hareket idüp (6) Sünnet-i Resūl'e ihtimām ile inşā'a'llāhu te‘ālā ānifen zıkr olunanlara irer. (7) Hemān ḥelāl loḳmadan ayrılma ve Qur‘ān-ı Kerīm kırā'atine iştiğāl ve erbāb-ı kulūbuñ (8) aḥvālını istimā‘ ve müṭāla‘a daḥı anlara muḥabbete ve Resūlu'llāh şalla'llāhu ‘aleyhi (9) ve sellem hāzretlerine ve Allāhu Te‘ālā'ya muḥabbete sebep olur ve tekellüf ile devām-ı (10) ḥuzūr ve kemāl-i ittibā‘u's-sünne ile taşfiye ḥāşıl olup muḥabbet-i zātiyye (11) i'tā olunmağa isti‘dād ḥāşıl olmak mümkin olur ve vicdān-ı şaḥīḥ, zevk-ı (12) selīm şāḥibi olmak mümkin olur. Zīrā insāniñ fiṭratında, ḥaḳīkat-i insāniyyesinde (13) vicdāniyet açılmağa isti‘dād vardır. Hāḳ Te‘ālā'nıñ virmesiyle, açmasıyla (14) olur. Muḥabbet de böyledir. Faḳīr, eş-Şeyḥ es-Seyyid Muḥammed Murād en-Naḳşibendī¹⁵² hāzretleriniñ (15) Burusa'da¹⁵³ Menteş Bāğçesi'nde meclis-i şerīflerinde¹⁵⁴ böylece fehm eyledi. Fī¹⁵⁵ Receb, (16) sene; 1126.

‘Ulvi ile süfliyi cem‘ eylediler, kalb ile (17) kalıp didiler ve ‘ālem-i ḡayb ve şehādet eylediler. Bu neşā'e kalb ile kalıbıñ neşā'esidir. (18) Kalb ile, kalıp ile bu neşā'ede oldukça¹⁵⁶ muḳayyedir. Ne ḳadar taşfiye ve tezkiye (19) taḥşīl eyleye bu ‘ālemde kalb ile kalıp ile mürekkeḳ oldukça¹⁵⁷ inkişāf da¹⁵⁸ (20) peydā olsa ḡayb ‘ayn olmaz. ‘Ādetu'llāh böyle olmuşdur. Eger olursa [17b] (21) ḥāriḳ-i ‘āde ṭarīḳıyla

¹⁵¹ Ādem: — MB.

¹⁵² eş-Şeyḥ es-Seyyid Muḥammed Murād en-Naḳşibendī: Şeyḥ-i müşārun ileyden AK.

¹⁵³ hāzretleriniñ Burusa'da: — AK.

¹⁵⁴ meclis-i şerīflerinde: — AK.

¹⁵⁵ Fī: — AK.

¹⁵⁶ oldukça: oldukça AK.

¹⁵⁷ oldukça: oldukça AK.

¹⁵⁸ İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla **inkāş** yazılmış.

olur. “Ġaybī olan şeyler bi-‘aynihī şarāhaten baña görüdü” (21b) dise ne kadar hāriḳ-i ‘āde tarīḳıyla mümkün ise öyle vāḳı‘ olmasına taraf-ı (2) şer‘den sened-i şarīḥ ister. Eger sened-i şarīḥ olmazsa muğayyebāt mişāl tarīḳıyla (3) görülmüşdür. Enfüsde ḥayāl oldığı gibi āfākda mişāl vardır. Eger enbiyā şalavātu’llāhi (4) ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhim ve eger evliyāu’llāh ḳaddesa’llāhu esrārehum ve eger āḥād-ı ümmet (5) raḥimehumu’llāh cümlesi īmān-ı bi'l-ḡayb ile me’mūrlardır. Eger ḡaybiyyāt ‘aynıyla (6) görölse ḡayb ‘ayānen maḥsūs olsa ne kadar ‘ayn-ı başiret ile olursa da (7) ḡāyb-ı ḡayb, ‘ayn-ı ḡayb olmaz. Hemān ḡayb nice olur. Peyḡamberlere bunca melā’ike (8) geldi. ‘Aynıyla degil, mişāliyle idi. Hāriḳ-i ‘āde tarīḳıyla Resūlu’llāh şalla’llāhu (9) ‘aleyhi ve sellem ḥāzretlerine melek kendi ‘aynıyla görüdü. Gerek şarḳ ve gerek (10) ḡarb, gerek ‘arş, gerek kürsi, gerek cennet, gerek cehennem, gerek ḥūrī, gerek (11) melā’ike¹⁵⁹ cümlesi ḡaybdır, ‘aynıyla görünmez. ‘Ayn-ı başiret ile taşfiye ehline (12) zāhir olursa bunlar yine mişāl tarīḳıyladır. “Bi-‘aynihī şarāhaten bunlar hāriḳ-i (13) ‘āde tarīḳıyla ‘ayn-ı başirete zāhir oldı” dise¹⁶⁰ bir kimse, bu neşā’e tecerrüd (14) neşā’esi degildir. Bunlar şer‘le beyān olundu ki ba‘de'l-ḥaşr görölüp virilmek (15) mev‘üddur. Eger Fahr-ı Kā’ināt şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥāzretleri; “Bunlar baña zāhir (16) oldı” demiş olsalar hāriḳ-i ‘āde tarīḳıyla imkānı var. Sözlerinde şādıḳdır. (17) ‘Aynı zāhir olmuşdur ve eger; “Ġaybdan baña bir şey görüdü” buyurmuş olsa (18) ‘aynı görölme imkānı olmasa; meselā ölmemiş kimse cennetde veya cehennemde görölme (19) gibi “Mişāliyledir” dinilür. Ammā bunlar Resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥāzretlerinden (20) ḡayrıya zāhir olsa ve ehl-i Ḥaḳ dünyāda bunlarıñ zuhūruna zāhib olmamış¹⁶¹ olsalar (21) ve ‘aynıyla görölmesine sened-i şer‘ī bulunmasa hāriḳ-i ‘āde tarīḳıyla ‘ayn-ı başirete (22a) zuhūrı misāl iledir, ‘aynı ile degildir. İmdi “Bu ḳıyās üzre taşfiye (2) şāhibleriniñ ḳalbleri ayna olup içine ḥulūl itmeksizin Rab Te‘ālā müşāhede (3) olunur” demiş **Müzekki**¹⁶² ve **İhyā**¹⁶³ dirlerse; çünki ma‘lūmdur ki zāhir Ehlü's-Sünne (4) ve'l-Cemā‘a her ne beyān itdiler ise ḥaḳdır. ‘Ulemā ve meşāyih zāhiren ve bāṭinen ḥaḳ (5) olmasına müttefiklerdir ve müttefaḳun ‘aleyhden birisi “ ‘Ayānen Rab Te‘ālā

¹⁵⁹ Gerek ... melā’ike: Gerek şarḳ gerek ḡarb, ‘arş ve kürsi, cennet, cehennem, ḥūrī, melā’ike AK.

¹⁶⁰ oldı dise: oldıysa AK.

¹⁶¹ olmamış: olmuş AK.

¹⁶² Eşrefoḡlu Rūmī, **Müzekki'n-Nüfūs**.

¹⁶³ Hücceṭü'l-İslām Ebū Hāmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzālī et-Tūsī, **İhyāu Ulūmi'd-Dîn**.

dünyâda Muhammed (6) Muştafâ şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem hazretlerine müşâhede olundu. Ya başar ile ya (7) başîret [18a] ile enbiyâ şalavâtu'llâhi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhim hazretlerine ve evliyâ kıddesa'llâhu (8) esrârehum ve âhâd-ı ümmetden hiç birisine¹⁶⁴ olmamışdır ve olmaz” deyü taşrîh (9) olunmuşdur ve şerî'atda dünyâda iken 'ayânen Rab Te'âlâ ümmete başîret ile (10) ya başar ile görülmesine dağı senedi-i şarîh yokdur. İmdi böyle olsa Hazret-i (11) 'Ömer rağıya'llâhu 'anh, **Re'â kalbî Rabbi**¹⁶⁵ ve Hazret-i 'Alî rağıya'llâhu 'anh, **Lâ a'budu Rabben (12) lem erahû**¹⁶⁶ deyü nakl olunan müteşâbihâtdır. Nitekim âyât ve ehadîsde müteşâbihât (13) vâride olmuşdur ve eger te'vîl olunursa mişâl tarîkıyla dinilür. Zâten ve şıfaten (14) Hâk Te'âlâ'nıñ mişli yokdur. Cennetde görülmek mev'üddur. Cennete şarâhaten (15) girmek, şırât ve mizân ve hisâb ve 'araşâtda haşrdan soñradır ve haşr (16) bu cesed rûh ile 'alâkâda iken mevti zevk itdikden soñradır. Haşr, (17) cismânî olmaqsızın Rab Te'âlâ'yı 'ayânen rü'yet naşîb olmaz. Anlar ki “Mevt-i (18) ihtiyârîyle evveldeñ haşr oldu¹⁶⁷ şırâtı geçdik, cennete girdik, Rab Te'âlâ'yı (19) gördük” diyenler, 'Avârif¹⁶⁸ ve İhyâ şâhibi gibi kimseler ki müteşerri' ve mütesennin (20) ve ehl-i Hâk olmak ile¹⁶⁹ meşhûd¹⁷⁰ kimselerdir, anlarda Rab Te'âlâ'ya farı muhabbet olmak (21) ile her şeylerini öteye virüp beriye bakmazlar. Semtleri cemâlîñ müşâhedesinedir. (22b) Dâ'imâ himmetleri odur. Aña binâ'en mişâl tarîkıyla mir'at-ı kalbe zâhir oluna, 'ale'l- (2) itlâk müşâhede-i cemâl dirler. Lâkin 'ayânen degildir, mişâlendir. Bunı böylece (3) fehmi itmelidir. Ehl-i Hâk'ın ittfâkına muhâlif bir şey, kelâm-ı meşâyıhda bulunsa (4) anıñ bir vechini bulmalıdır. 'Ale'l-itlâk mu'tekid olmalı degildir. Niçesi¹⁷¹ (5) keşfen ve niçe bahşen söylenmişdir. Söz yine ehl-i Hâk'ıñ i'tikâdı üzerine (6) olmalıdır. “Her kim ki dünyâda 'ayânen 'ayn-ı başîret ile Rab Te'âlâ (7) olunur müşâhede”¹⁷² dirse şatahât dinilür. Kavâtı'dan, ittifâkdan

¹⁶⁴ birisine: — AK.

¹⁶⁵ İmâm Gazzâlî, **İhyâ Ulûmi'd-Dîn ve Ma'ahû Tahrîcu el-Hâfiz el-İrâkî**, 3/494; 7/127; İsmail Hakkı Bursevî, **Ruhu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân**, 2/282.

¹⁶⁶ İsmail Hakkı Bursevî, **Ruhu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân**, 8/265. Kaynaklarda, bu söz Ca'fer es-Sâdik (ö. 148/765) hazretlerine ait olarak geçmektedir.

¹⁶⁷ “Ölmeden evvel ölünüz” hadisine işaret edilmiştir. 'Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, 2/291, nr. 2669; İsmail Hakkı Bursevî, **Ruhu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân**, 1/57; 2/142.

¹⁶⁸ Şihâbüddin Sühreverdi, **Avârifü'l-Ma'ârif**.

¹⁶⁹ ile: — MB.

¹⁷⁰ meşhûd: meşhûr AK.

¹⁷¹ Niçesi: Nicesi AK.

¹⁷² olunur müşâhede: müşâhede olunur AK.

ayrılmalı degildir. (8) Zîrâ ehl-i başîret taşfiye sebebiyle inkişâfa uğrarlar ve himmetleri dağı müşâhededir. (9) Niçe kerre beriyi görüp, öteyi şanurlardı. Öte açıldıkda evvelki zanlarına (10) istiğfâr iderler. Başâretde ihtilâfât olduğu gibi¹⁷³ başîretde dağı neler (11) vardır. Hemân beyân olunan üzre mu'tekid olasız. Mir'ât-ı kalbe in'ikâs tarîkıyla görünmek¹⁷⁴ mişâl dimişler. Ammâ ba'zı meşâyih dağı; “Rab Te'âlâ'nıñ mişli ve mişâli olmağdan münezzehtir”. İmdi müteşâbihât demek tarîkı eslem görünür.¹⁷⁵ Fağîr, böylece fehm eyledi (12) eş-Şeyh es-Seyyid Muğammed el-Buğârî hazretleriniñ¹⁷⁶ tağrîrinden. Fî¹⁷⁷ Şa'bân, sene; 1126.

(13) Müşarün ileyh eş-Şeyh es-Seyyid Muğammed Murâd hazretleri buyurdılar ki: (14) “Bu Bahâ'üddîn en-Nakşibendî kuddise sirruhü tarîkında zîkr-i kalbî mu'teberdir, aşlı budur. (15) Zîrâ [18b] kalbiñ vaz'ı zîkr üzredir. Lisân tercümândır ve lisân ile dağı zîkr olunsa (16) ahfâ mu'teberdir. Zîrâ hem 'azîmetdir ve hem hulûşa karîbdır ve halk arasında (17) halvetde olmalıdır. Ya'nî halk arasında bulunmak vâkı' olsa yine kalbini (18) Hâk Te'âlâ'dan gâfil komaya. Ne kadar zîkr-i kalbî ehli olmadıysa da tekellüf ile (19) hayâlınden çıkarmaya. Meclisde ve hâricde göziyle kulağıyla Hâk Te'âlâ'dan (20) gayra meşğül olmaya. İhtiyârsız haşarât vâkı' olursa ma'zûrdur. (21) Eşnâ-i haşarâtda Hâk Te'âlâ'dan gâfil olduğu 'akla geldikde tiz elden yine (23a) kalbi zikre hâzır kıla. Her bir kavlı ve fi'l ki anıñla meşğül olup Hâk (2) Te'âlâ'dan bi'l-külliyeye gâflet ya tereddüd üzre bî-huzûr olursa o kavlı ve (3) fi'l şer'an lâzım olanlardan ise sünnet-i mü'ekkedeye varınca mâni' degildir, (4) ta'abbüddür. Kalb ile kalıp arasında olan vezâ'ifdendir ve eger o kavlı (5) ve fi'l mübâhâtdan ise mâni'dir, muzırdır. Nevâfil de kezâlik. Zîrâ rüsûh-ı (6) kalb tevhidde imâna müte'allıktır ve hem tevhidde rüsûh bulunmadıkça (7) nevâfilde riyâdan halâş 'asırdır. Ammâ ferâ'iz ve vâcibât ve sünen-i mü'ekkedât (8) kuvvetine binâ'en riyâyâ ba'iddir. Bunlara müdâvemmet itmelidir ve devâm-ı zikirten (9) gâfil olmaya. Huşuşan evkât-ı müstağbede ki; **qable tulû'i'l-fecr ilâ şalâtihi (10) ve minhâ ilâ**

¹⁷³ gibi: — AK.

¹⁷⁴ görünmek: görünmege AK.

¹⁷⁵ Mir'ât-ı kalbe .... eslem görünür: Her iki nüshada da der-kenar olarak yazılmıştır.

¹⁷⁶ eş-Şeyh ... hazretleriniñ: müşarun ileyh hazretlerinden AK.

¹⁷⁷ tağrîrinden. Fî: — AK.

tulū‘i‘ş-şemsi ve ba‘de‘l-‘aşri ile‘l-gurūbi ve min şalātihī ile‘l-‘işā‘.¹⁷⁸ (11) Erbāb-ı kulūbdan kendüye muvāfık bulunursa cem‘iyyetle zikre iştiğāl (12) ide. Nākışa intifā‘-ı nūrānī hāşıl ola. Bulunmazsa vahdehū zikre iştiğāl (13) eyleye. Eger zikre devām üzre olmayup nevāfile ya mübāhāta iştiğāl (14) eylese ya sünen-i mü‘ekkedātdan birine noķşān getürse nākış olur, taşfiye (15) nādir olur. Fenā’ geç bulur. Bu hāl ile bulmaķda ihtimāl. Nevāfiliñ ne ķadar (16) nef‘-i uķrevīsi var ise deli-küllü maķāmin maķāl üzre tevħīdde rüsūh-ı (17) ķalb taķşīl itmemişleriñ vaķitlerine münāsib olan zikr olunan üzre (18) iştiğāl gerek. ‘Azīzler, pīrlər, kāmiller, mürşidler öyle beyān buyurmuşlar ve āķar (19) sebebi daķı zikr olundu ve mümkün olduķı mertebe abdeste müdāvemem eyleye. (20) Tevħīd, ķalbde rüsūh bulup zikr-i ķalbī şāhibi olursa zikr-i lisān (21) ve nevāfil-i [19a] ‘ibādāt o zamān münāsib olur. Böylece fehmi eyledi fakīr, müşārūn (23b) ileyh hāzretlerinden.

İnsānda ‘aķl var, his (2) var, fıtrāt var, ta‘līm var. ‘Aķl ve his ile maķşūda nā‘il olunmaz. Zīrā (3) ‘aķlda ve hisde selāmet üzre olması noķşān üzre olsa, ya (4) ālāt ve esbāb-ı ‘ādiyye bir eksik olsa, haķīķat-i eşyā kemā-hī ma‘lūm olmaz. (5) Ammā fıtrāt-ı insāniyyede isti‘dād vardır ki ta‘līm vāsıtasıyla kemā-hī (6) haķīķat-i eşyāya ittilā‘ kesb eyleye. İmdi ‘allāmu‘l-guyūb Allāhu Te‘ālā kitāb (7) ile mebdē‘en ve me‘āden insāna gerekli olanı beyān eyledi ve Resūlu‘llāh şalla‘llāhu (8) ‘aleyhi ve sellem hāzretleriniñ vāsıtasıyla bildirdi. İmdi kitāb ve sünnet ta‘līm (9) olunmaķa insānda isti‘dād var, ta‘līm idüp, anıñla bilüp ve ‘amel itmek (10) kemāl üzre. Kitāb ve sünnetden kaķ‘-ı nāzar, riyāzāt ve nefsiñ ħilāfına mümāreset (11) ile şer‘a ri‘āyet itmeksizin kitāb ve sünnetden munķaķı‘ olup rü‘yā (12) ve mükāşefe ile haķāyīķa kemā-hī ittilā‘ taķşīl olunmaz. Haķādan ħalāş (13) olmaz ve kitāb ve sünnetde luğāt-ı ‘Arabiyyeniñ ne ki vardır, anıñ zāhiri (14) müteşābihāt, ‘inda‘llāhi te‘ālā olduķı üzre taşdıķ ideriz. Muħkemātıñ zāhiriyle (15) ‘amel ideriz. “Bu muħkemātıñ zāhirine muħālif i‘tikāden ve ‘amelen baña münkeşif oldu.” (16) Bu keşfe binā‘en mu‘teķid ve ‘ālim demek cā‘iz degildir. Rü‘yā ve keşf muħkemātıñ (17) zāhirine muvāfık olursa mü‘eyyed olur. Olmazsa tevcīh olunup muħkemātıñ (18) zāhirine taţbīķ olunup tevcīh olunmazsa ne lāzım ğayrıñ kelāmı bize, ğayrıñ (19) keşfine tābi‘ olmaķ ile

¹⁷⁸ “Güneş doğmadan önce, sabah namazına kadar; sabah namazından, güneş doğuncaya kadar; ikindiden sonra, güneş batıncaya kadar; akşam namazından, yatsıya kadar.”

me'mür degiliz. Mu'an'anen tevätür ile sâbit olan şerī'ata (20) tâbi' olmak ile me'mürüz. Her ne ki bâında vardır, zâhire muhâlif degildir. (21) Muhâlif bulan ğalaıda kalmış, öyle keşf baş belâsıdır. Her ne ki zâhir-i (24a) şer'de vardır, řaħıħdir. Cümlesi taķarrübe ve feyze sebebdır. Her kim zâhiri (2) inkâr ya istiħfâf ider, cehennemde¹⁷⁹ muħalled olur; ħâriķ-i 'âdesine, keşfine, rü'yâsına (3) i'tibâr yokdur. "Zâhir-i şer'den taķarrüb ve intifâ' yok" deyü mu'tekid olanlar Dîn-i (4) Muħammediyye'den ħâricdir. "Ben kitâba mı inanayım, ğözime mi inanayım" diyenleriñ sözleri (5) ğalaıdır, yañlıř ğörmüşdür. Bunca meřâyıħ ķaddesa'llâhu esrârehum ħâzretleri (6) zâhiri mu'teber ve taķarrübe min ķarnihî ilâ ķademihî sebep ğörmüşler, zâhire kemâl üzre (7) ta'zîm itmişler, ne oldu bunlara ki anıñ ğörmesine muhâlif, [19b] zâhire muğâyir, (8) tevätür ħilâfına ğitmek, 'ayn-ı ğalaı olduğı¹⁸⁰ rüşendir. Faķîr, eş-Şeyħ es-Seyyid (9) Muħammed el-Buħârî¹⁸¹ ħâzretlerinden¹⁸² böylece fehm eyledi. şa'bân, sene; 1126.

(10) Lâ budde min tekellüfi taħřili'z-zikri'l-ķalbiyyi ba'de taħřili'l-'aķâyidi elleti ittefeķa¹⁸³ 'aleyhâ (11) Ehlü's-Sünne ve 'ilmi'l-a'mâli 'alâ ķaderi mâ yelzemu 'alâ ehlihâ fe-inne'l-'ulüme'l-fuğüliyyete (12) ğâyre ħâzeyni'l-'ilmeyni lem yelzem taħřiluhâ 'ale'l-küll bel 'ale'l-ķifâye ve'l-'ulümu'l- (13) ıştılahıyyetu ve'l-muřâħibetu bi'l-icâbeti zâ'iden 'alâ ķaderi'd-ķarüreti âfetün (14) mâni'atun li-taħřili'l-'ulümi'l-küllıyyeti elleti sebebu taħřilihâ bi-tekellüfi taħřili'z- (15) zikri'l-ķalbiyyi řafâ'u'l-ķalbi ve zevâlu küdüretihî¹⁸⁴ fe'-şuħbetu'l- müfıdetu şuħbetü'l- (16) ebrâri ve'l-muķarrebîne li-enne'-ş-şuħbete ma'ahum müclibetun li'l-maħabbeti lehum ve'l-maħabbetu müsmiretun (17) li-řafâ'i'l-ķalbi li-enne'-ş-řer'a vaşale ileynâ bi-vâsiťati'l-elsineti ve řafâ'ü'l- (18) ķalbi yebluğu lenâ bi-maħabbeti ehlihi li-enne'l-lisâne tercümânü'l-ķalbi ve'l-maħabbetu'-ş-řadıķatu (19) li'l-muķarrebîne tercümânün li-řafâ'i'l-ķalbi elleti kemulet fi ķalbi Resüli'llâh şalla'llâhu (20) 'aleyhi ve sellem ve belleğa ümmetehü bi-vâsiťati'l-aħyâri ile'l-âni fe-taşşilu'l-maķâmi müde'un 'inde'l-

¹⁷⁹ cehennemde: — MB.

¹⁸⁰ olduğı: olduğı AK.

¹⁸¹ eş-Şeyħ ... el-Buħârî: Şeyħ-i müşârun ileyħden AK.

¹⁸² ħâzretlerinden: — AK.

¹⁸³ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla ittefeķü yazılmış.

¹⁸⁴ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla küdüretihâ yazılmış.

ehli¹⁸⁵ f'eṭlubi'l-ehle fe-inne'd-dünyâ lâ taḥlû 'anhum f'ectenib (24b) 'ani'r-ruḥṣâti ve'l-fuḍûli ḥuṣûṣan 'ammâ lâ yebḳâ ma'a şâhibihî bel yezûlu¹⁸⁶ (2) ba'de'l-mevti v'ectenib 'an şuḥbeti men leyse min¹⁸⁷ erbâbi'l-ḳulûbi faḍlen (3) 'an ehli'd-dünyâ mine'l-mütrefîne. Hâkezâ fehimtu min taḳrîri şeyhinâ ve mürşidinâ (4) es-Seyyid Muḥammed Murâḍ el-Buḥârî en-Naḳşibendî zâda'llâhu nûrehû.¹⁸⁸

(5) Fû'ad-ı zâkir basîtdir. Basîṭ demek ân-ı vâḥidde iki şey'i mülâhaza (6) itmez. Elbetde bir şey'i zikirde, şey'-i âḥarî zikr idemeye. İmdi buña binâ'en (7) mezkûr maḥlûḳ olsa ḥaḳîḳati, zikr anda nisyân-i emsâlihîdir. Bunda (8) 'avdet mümkindir. Ya'nî mensî mezkûr olup mezkûr mensî olmak (9) câ'iz; ya'nî mensî olan emsâl ne ise mezkûr ola da mezkûr (10) olan maḥlûḳ ne ise mensî ola. Ve ammâ mezkûr ḥâlîḳ olsa (11) anda zikriñ ḥaḳîḳ[at]i nisyânü'l-mâḥlûḳdur. Bu şüretde 'avdet câ'iz degildir. (12) Ya'nî mensî olan maḥlûḳ idi, mezkûr ḥâlîḳ idi. Ḥâlîḳ mensî (13) ola da maḥlûḳ mezkûr ola ḥaḳîḳatü'l-ḥâl bu mülâhaza olunmaz. (14) Şu ma'nâya ki maḥlûḳ, ḳâ'imun bi-nefsihî degildir. İmdi maḥlûḳı mülâhaza (15) iden kimesne ḳâ'imun bi'llâhi te'âlâ ile mülâhaza ider. İmdi elbetde (16) maḥlûḳuñ zikri [20a] ḥâlîḳiñ zikrini müstelzimdir. Ḥaḳîḳat böylecedir. (17) Ammâ ḥâlîḳ ḳâ'imun bi-nefsihîdir, Ḳayyûm-ı ḥaḳîḳîdir. Ḥaḳîḳaten Allâhu Te'âlâ'yı (18) zikr, maḥlûḳı nisyân ile olur. 'Avdet câ'iz olup, mensî mezkûr (19) ve mezkûr mensî olmaz. "Mezkûr

¹⁸⁵ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla **ahâl** yazılmış.

¹⁸⁶ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla **nüzûlu** yazılmış.

¹⁸⁷ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla **minhu** yazılmış.

¹⁸⁸ "Ehline, gerekli amellerin bilgisi ve ehl-i sünnetin üzerine ittîfâk ettiḡi akideleri tahsil ettikten sonra, zikr-i kalbîyi tahsil etmek için zorlama gereklidir. Bu iki ilimden geriye kalan diḡer ilimleri tahsil etmek herkese lazım deḡildir. Belki bu ilimlerden kifayet miktarı ilim tahsil etmek yeterlidir. İstilahî ilimler ve bunlarla birlikte gelen fazlalıklar zaruret miktarından fazla olursa, küllî ilimlerin tahsilini engelleci bir âfettir. O küllî ilimler ki, onları tahsil sebebi kalbin tasfiyesi ve kalbin paslarından temizlenmesidir -ki bu tasfiye ve arındırma bu zikr-i kalbîyi zorlamakla elde edilir-. Faydalı sohbet, ebrâr ve mukarrebînin sohbetidir. Çünkü onlarla sohbet, onlara muhabbeti celbeder. Muhabbet de kalbin safâya ermesine sebep olur. Çünkü şeriat, lisan vasıtasıyla bizlere ulaşmıştır. Kalbin safâsı da bizi ehli olan kimselerin muhabbetine ulaştırıcıdır. Çünkü lisan kalbin tercümanıdır. Mukarrebîne duyulan gerçek muhabbet kalbin safâsının tercümanıdır. O kalbin safâsı ki, Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem kalbinde tamama ermiştir ve en hayırlılar vasıtasıyla ümmetine ulaşmıştır. Bu makamın detaylandırılması ehlinin yanındadır. Sen o ehli ara bul. Çünkü dünya onlardan hiçbir zaman boş kalmaz. Ruhsatlardan ve fuzûlî işlerden sakın. Özellikle, sahibiyile kalmayacak, sahibinin ölümünden sonra yok olup gidecek şeylerden sakın. Ayrıca nimet içersinde bulunan dünya ehli bir tarafa kalp erbabı olmayanlardan sakın. Şeyhimiz, mürşidimiz Seyyid Muhammed Murâḍ Buḥârî Nakşibendî -Allahu Teala nûrunu artırsın- hazretlerinin sohbetinden ben böyle anladım."

hālîk olduğu taqdîrce” demekden (20) maqşûd budur ve kalb-i şanavber teveccüh ile zikriñ lafzı ve ma’nasını (21) taḥayyülde ta’addüd fehm olunmaya. Meselâ bir kimse lisân ile zikr eylese kalb (25a) daḥı muvâṭa’at itmeli. Bunda ta’addüd dinilmez. Ancılayın taḥayyül¹⁸⁹ daḥı kalbsiz (2) olmaz. Zâhiren ta’addüd görünürse de ḥaḳîkatda ta’addüd yokdur. Bu umûrda (3) niçe mevâzî’ vardır ki ‘ibârete şıgmaz. Kalb-i şanavberiye teveccüh ile (4) zikr-i zâta kalb ile ma’a’s-sükût taḥayyül tarîkıyla iştiğâl oluna. (5) Zikr-i zât odur ki cemî’-i evşâfdan ve i’tibârâtdan kat’-ı nazâr, mücerred (6) Zât-ı Bârî celle şānuhū ḥazretleriniñ dünyâda zikrine ve âhiretde rû’yetine (7) himmet eyleye. Ni’metine ve iḥsânına müstağrak olduğu ḥayşiyetden muḥabbet (8) ve zikr daḥı câ’izdir. Ammâ bu zikr-i zât andan terakķilidir. Meşâyihîñ himmeti (9) buñadır. Hâkezâ fehimtu min taḳrîri şeyhinâ eş-Şeyḥ Muḥammed Murâd en-Naḳşibendî kuṭbu’z- (10) zamân ḳuddise sirruh.

Şerî’at üzere olalar. (11) Dâ’imâ gerek enbiyâ şalavātu’llâhi ‘alâ nebiyyinâ ve ‘aleyhim ve gerek evliyâ ḳaddesa’llâhu (12) esrârehum şerî’at ile mükellefler ve me’mûrlardır. “Derece-i yakînde bir mertebeye (13) varalar ki anlardan teklîf sâḳıt olur” sözi ilḥâddır. Mülḥid tezyîfâtı (14) ve ehl-i sekr şaṭahâtıdır. Medâr-ı teklîf olan ‘aḳl zâ’il olmadıḳça, şer’ (15) üzere ‘ibādât itmekden ayrılmak yokdur. Teklîf sâḳıt olur degildir. (16) Yakînde ḳuvvet, nefste itmînân, kalbde inşirâḥ peydâ olursa da (17) teklîf sâḳıt olmaz. Medâr-ı teklîf olan ‘aḳl zâ’il olursa (18) mecnûn olur. Mecnûndan ḳalem merfû’dur. Nitekim ba’zı velîlerden medâr-ı (19) teklîf olan ‘aḳl zâ’il olmuş. Lâkin yine ḥalk andan istifâde iderler (20) imiş. Anlara, ‘uḳalâ-i mecnân dirlir imiş. Bu ḥâle varmadıḳça teklîfiñ (21) sükûṭun demek küfürdür. Her ne söz ve iş ki ehl-i velâyet maznûn olan (25b) kesden şâdır ola ve şer’a daḥı muḥâlif ola; eger o ḥâlde anlarda (2) ‘aḳl var ise, “Bu sözler ve bu işler bize zarar virmez” i’tikâdında iseler anlar ehl-i velâyet degildir. Velî demek, [20b] nebîsi şer’ına teşebbüsi (4) ziyâde olmak ile ‘inda’llâhi te’âlâ taḳarrûbi ziyâde dimekdir. Yoḥsa velî (5) mutaşarrıf ma’nâsına degildir ki nebîsi şer’ına muḥâlif şeyler iḥdâş (6) eyleye. O da nebî gibi başka şerî’at beyân eyleye; “Bu ‘inda’llâhi te’âlâ ḥaḳdır” (7) diye, böyle olmaz. Yâḥûd; “Nebî şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretleriniñ şer’ına (8) zâhiren muḥâlif ise, bâṭinen muvâfiḳdır. Nebî sırrıyla ḥaberleşürüz” diye, bu sözler (9)

¹⁸⁹ taḥayyül: — AK.

bâtıdır. Mülhid, ya ehl-i sekr sözüdür, mu'teber degildir. Ne kadar keşf ile ve (10) hârik-ı 'āde ile olurlarsa da ve eger şer'a muhâlif sözleri ve işleri (11) zâhir olduğda 'ağılları zâ'il degil; lâkin "Bu sözler ve bu işler şer'a (12) muhâlifdir, sefâhet eyledik" deyü müstağfir olursa iyüdür. Zîrâ veliden (13) günâh şâdir olur ve lâkin muşırır olmaz, tâ'ib olur ve eger şer'a muhâlif (14) sözler ve işler zuhûrunda anlarda 'aql yok ise ma'zûrlardır. (15) Anlarıñ o hâline iktidâ olunmaz ve taḥsîn olunmaz. Ğāyeti; medâr-ı teklîf olan (16) 'aql zâ'il olmak ile ma'zûr oldı ve şer'at didigimiz şarḳan ve ğarben (17) cümle 'ulemâ-i ümmet beyninde ma'lûm olandır. "Şer'at bu degildir. Ben sırr-ı nebîden (18) ḥaber aldım. Bu zâhirde virilen ma'nâlar mu'teber degildir" demiş olan kimseler (19) ya ehl-i sekrdir, ya mülhiddir. Anlara tâbi' olup bu i'tikâd ile olanlar kâfirlerdir (20) ve ba'zı velîler vardır ki Ḥaḳ Te'âlâ anları dünyâda ve âhiretde sultân (21) eylemişdir. Nitekim nebîlerde olduğu gibi şalavâtu'llâhi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhim. Lâkin (26a) devâm üzre vâsıl-ı Ḥaḳ olmak ile hicâbda kalmışlar degillerdir. Ehl-i dünyâ (2) gibi degillerdir. Vâsıl demek, ḳalb Allâhu Te'âlâ'dan ğayrıya meşğûl degil demek; (3) hicâb demek, ḳalb Allâhu Te'âlâ'dan ğayrı bir şey'e meşğûl olsa meşğûl (4) olduğu şey' hicâbdır. O ecilden zîkr ve zâkir mülâhazada olduğca bi'l-külliyeye (5) hicâbdan ḥalâş bulmamışdır. Ḥîn-i murâḳabede mezkûrdan ğayrıya şu'ûr (6) bulunmazsa hicâbdan ḥalâş olup vâsılinden olmuşdur ve şer'a muvâfaḳat (7) üzre ne kadar 'ibâdât üzre mücâhedât-ı keşîrede olursa isti'dâdından (8) ilerü geçemez. Meşelâ velîler 'ibâdâtıñ izdiyâdıyla taḳarrübü'-[21a] şühûd ve'n-naẓarda (9) teraḳḳî iderler. Evvelki hâllerini mütecâviz olurlar. Lâkin taḳarrübü'l-ḳadem ve'l-uşûlde (10) teraḳḳî idemezler. Ya'nî evvelden de enbiyâ şalavâtu'llâhi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhim ḥazretleriniñ (11) rûtbe-i 'aliyyelerine vâsılın degillerdir. Yine velâyete ḳadem başup şer'a (12) muvâfaḳat ile, 'ibâdâtda mücâhedât-ı keşîre ile nebeviyyet rûtbesine (13) nâ'ilîn olamazlar. Her velî isti'dâdına göre 'inâyet-i ezeliyye olmak ile (14) bunca teraḳḳiyât-ı 'aliyât idüp 'inda'llâhi te'âlâ taḳarrüb-i ma'nevîleri artar. (15) Lâkin mertebe-i nübüvete iremezler. Hâkezâ fehmi'l-faḳîr min taḳrîri eş-Şeyḥ, el-'Allâme, (16) es-Seyyid Muhammed Murâd en-Naḳşibendî kuddise sirruh.

(17) İ'tikâdda ve 'amelde müctehidler olup ḥaḳîḳate ittilâ'ları olup Şer'-i (18) Muhammedî'yi tertîb-i enîḳ üzre ḥalka 'alâ vechi't-teysîr baş eyledikleri (19) gibi

tezkiye ve taşfiye-i kalb için kalbleri mühezzeb, Şer‘-i Muhammedî üzre (20) kâ‘im, sekreden hâlâş olmuşlar. Devâm-ı huzûr, kemâl-i mütâba‘at şâhibleri (21) dağı kalbleri mülevves olanlarıñ tezkiyesi için ictihād itdiler. “Ne vechile **(26b)** tezkiye itdürebilürüz ola” deyü sa‘y itdiler. Ferā‘iz ve vâcibât (2) ve sünen-i mü‘ekkedât edâdan soñra “efdalü'z-zikr ve kelime-i tevhîd” deyü **Lā ilāhe illa'llāh** (3) **Muhammedün Resūlu'llāh** dimege bir mertebe meşgûl itdirdiler¹⁹⁰ ki mübâhât şunda (4) çursun¹⁹¹ sâ‘ir nevâfile bile fâriğ komadılar, tedricle tezkiyeleri (5) ne miqdâr oldu, vicdânlarına mürâca‘at ile ma‘lûm olur. Ve lâkin mezkûr (6) erenler kuvvet şâhibleri olup ve ilhâmları şâhîh olup şeytânî (7) olmadığını bilüp ilhâm-ı şâhîh ile zevk-ı şarîh ile ferâset ile mürîdler[iñ] (8) zikre¹⁹² iştigâllerinde rü’yâlarında gördükleri ile taşfiye tahşîli için (9) tertîb iderlerdi. Yoñsa meşâyih sülûkünde rü’yâ ta‘bîri ile terbiye (10) şart degildir ve şer‘ cihetinden müsbet degildir. Gâyeti, bir nice meşâyih kâdessa'llāhu (11) esrârehumdan re‘y idüp terbiyet itmişlerdir. Buña meşâyih ictihâdı (12) dirler ve rü’yâ ta‘bîr itmek, ya ilhâm-ı şâhîh olmak ile olur; ya cemî‘-i ‘ulûm ma‘lûmı (13) olduğundan soñra ferâset ehli olmak ister ve illâ. Her şeyh ve her ‘âlim ta‘bîr (14) idemez. Böylece olmasa ta‘bîriñ fâ‘idesi olmaz. Hâşılı rü’yâ ta‘bîri (15) ile tezkiye-i kalb tahşîl itmek şart degildir. Nitekim esmâ-i seb‘a ve işnâ ‘aşere (16) ile **[21b]** terbiye ve vuşlat şart olmadığı gibi. Âyet ve hadîş ve icmâ‘-ı meşâyih (17) ile esmâ-i seb‘a ile terbiye ve vuşlat şart olduğu müsbet degildir. (18) Gâyeti, ehli-i velâyet meşâyihından bir tã‘ife esmâ-i seb‘ayı ihtiyâr itmişler. (19) Anlar bu huşûşda ictihād itmişler. İmdi anlarıñ ictihâdına binâ‘en vaz‘ (20) itmişlerdir. Ancak aşhâb radıya'llāhu ‘anhum hazretlerinden telkîn olunan (21) bu seb‘ada mündericdir ve bir dağı mürîdler evveli ve âhiri ni‘metlerini tãlib **(27a)** olmayup zât-ı bî-çümü tãlib olduklarından esmâu'llāhdan mañzâ zât-ı ‘aliyyeye (2) dâlle olan esmâ‘ı ta‘yîne ihtiyâr itmişlerdir. Nitekim bu sözleri ehli (3) bilür. Nâ-ehli olan şâhib-i şerî‘atdan manşûş şanur. Ba‘zı kimseler (4) rü’yâlarında esmâ-i seb‘a tertîb-i mezkûr üzre terbiyet için şâhib-i (5) şerî‘atdan manşûş olduğunu dimiş olsa yine sâbit olmaz. Zîrâ rü’yâ (6) sâdıka olursa mü‘eyyidâtdan olur, müşbitâtdan olamaz. Zîrâ bunca (7) meşâyih kâdessa'llāhu esrârehum kitâbeten ve sem‘an aşhâb

¹⁹⁰ itdirdiler: itdir MB.

¹⁹¹ çursun: dursun AK.

¹⁹² zikre: zikr MB.

rağıya'llāhu ‘anhum ḥazretlerinden (8) rivāyetini naql eylemediler. Mu‘an‘anen esmā-i seb‘a mesmū‘ olmayınca müsbet olmadı. (9) Şābit olmadık şey’ rü’yā ile te’yīd olunmaz. Şerī‘atda şübütı bulunmayınca (10) rü’yā ile dağı şābit olmaz. Hemān meşāyihīñ ictihādına binā’en ihtiyār olunup (11) vaz‘ olunmuş şer‘a muḥālif olmayup maşlahat iktizā idüp ehl-i velāyetiñ (12) ilhām-ı şaḥīhına ve şer‘a muvāfiq ferāsetlerine binā’en vaz‘ zarar virmez. Lākin (13) herkes bunuñ ehli degildir. Aña binā’en aralıkda çok söz söyler ki mülhid (14) sözlerine beñzer. Hemān Ḥaḳ Te‘ālā i’tikādda, aḥlāḳda ve a‘mālde (15) Şer‘-i Muḥammedī üzre şābit eyleye. Āmīn. Faḳīr, eş-Şeyḫ Murād ḥazretlerinden (16) böylece zabt eyledi. Sene;1126.

Melekūt (17) bābı feth olmayınca istidlālden ‘irfāna teraḳḳī idemez. Lākin ḥaḳīḳat-i insāniyyede (18) olmalı. Yoḥsa ‘arş ve levḫı melā’ike-i cennet başīret¹⁹³ ile görmek (19) şart degildir. Bu tarz¹⁹⁴ görülmek ḳalbiñ şafāsına ‘alāmetdir. ‘Alāmet (20) dağı şafā-i ḳalbi mücib degildir. Bu tarz¹⁹⁵ şeyler zuhūr itmek ehl-i (21) küfre bile olsa mümkün. Zīrā böyle şeyler riyāzet ile görülmek mümkündür. (27b) Lākin dīne müte‘allik şeyler ehl-i küfre açılmaz ve keşfden, [22a] vicdān-ı şaḥīḫ aḳvādır. (2) Zīrā ne i’tikād üzre ise keşf o vech üzre¹⁹⁶ zuhūr ider. Hemān (3) Zāt-ı Bārī’ye ḳalb dā’imā müteveccih ola. Şehādet ve melekūt ile muḳayyed (4) olmaya. Belki bu zuhūrāt anlara ḳalbiñ meylıne bā’is ola. Olmaḳ kemāl (5) degil, olmamaḳ noḳşān degil ve büdelā’, nücebā, üçyüzler bi-lā ta’yīnū’l-‘aded (6) anlardan dünyā ḫālī olmaz. “Belki kıyāmına sebep anlardır”¹⁹⁷ deyü rivāyetde vardır (7) ve reğā’ib namāzınıñ aşlı ḥaḳḳında rivāyet-i za‘īfe vardır. Rivāyet-i (8) za‘īfe ile nevāfil olur. Ḥaḳḳında olan ḥadīs¹⁹⁸ mevzū‘ demek (9) ta’aşşubdur. Lākin cemā‘ati bid‘atdır, nezr ile tekellüfi dağı bid‘atdır. Hemān (10) tarīḳde kemāl, devām-ı ḫuzūr, kemāl-i ittibā‘ ya‘nī zıkr-i ḳalbī peydā ola, Zātu’llāh’a (11) ḳalb dā’imā müteveccih ola, ‘ibādātta,

¹⁹³ başīret: başīr AK.

¹⁹⁴ tarz: tarz MB.

¹⁹⁵ tarz: tarz MB.

¹⁹⁶ o vech üzre: ol vechle AK.

¹⁹⁷ “Ümmetimde otuz ebdal var ki, yeryüzü bunlarla ayakta durur; bunlar yağmur yağdırır, insanlara yardımcı olurlar” Suyūti, *Câmi‘u’l-Eḥādīs*, 17/144, nr. 17789.

“Yeryüzü, İbrahim Halil’e (a.s.) benzeyen otuz erkekten boş kalmaz. Bunlarla sulanırsınız, yardım görürsünüz.” Suyūti, *Câmi‘u’l-Eḥādīs*, 18/56 nr. 18828; Suyūti, *Câmi‘u’s-Sağīr*, 2/232, nr. 7379; benzer lafızlarla, Ebū’l-Hasen Nürüddīn Alī b. Ebī Bekr b. Süleymān el-Heysemī, *Mecma‘u’z-Zevā’id ve Menba‘u’l-Fevā’id*, 10/46, nr. 16674; Suyūti, *Câmi‘u’s-Sağīr*, 2/232, nr. 7380.

¹⁹⁸ İmām Gazzālī, *İhyā‘u ‘Ulūmi’l-Dīn ve Ma‘ahū Tahrīcu el-Hâfiz el-İrâkī*, 1/202; 1/394.

gayrıda, h̄alvetde, ihtilātda (12) bir şey'e meşğul olmaya. Zāhiri meşğul görünürse kalbde āhara (13) iştiğāl bulunmaya. Hattā ahvāl-i ibādāta iştiğāl idüp Zātu'llāhi Te'ālā'dan (14) ğāfil olursa yine maḥcūbdur ve kemāl-i ittibā' ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi (15) ve sellem ḥazretleriniñ şer'ına bir mertebe muḳayyed ola ki müsteḥabbı bile fevt (16) itmeye, ḥuṣūşan ki sünen-i mü'ekkedāt ola. Zıkr-i ḳalbī taḥşilinden şoñra bu iki (17) ḥāl ile olursa kemāldır, olmazsa noḳşāndır. Zıkr-i ḳalbīniñ 'alāmetini (18) ḥ'ācegān ṭarīḳasında ba'zı kimse Naḳşibendiyye-intimā risālelerinde (19) yazmışlardır. Ḥ'ācegān ṭarīḳası Ebūbekir eş-Şiddīḳ raḍıya'llāhu 'anh ḥazretlerine, (20) Ḥalvetiler İmām 'Alī raḍıya'llāhu 'anh ḥazretlerine çıkar. Aşḫāb rıḍvānu'llāhi (21) 'aleyhim ecmā'in ḥazretlerinden ḳanḳısına ittibā' olunsa hidāyet üzredir. Zīrā (28a) anlarıñ cümlesi ḍalāletden maḥfūzlardır. Ol kimseler ki ṭarīḳlerde şerī'ata (2) muḥālif şeyler peydā itmişlerdir; eger bir dā'ıye için olup ve anıñ daḫı (3) şerī'atda cinsi bulunursa cā'iz; zıkr-i cehrī ve erba'in-i Ḥalvetī ve eger dā'ıye (4) bulunmazsa yāḥūd iḳtizā var imiş lākin peydā olunacak şey'in 'ibādāt-ı şer'ıyyede (5) cinsi bulunmazsa bid'atdır. İhtiyāren devrāne ve ālet-i lehv gibi. Ḥāşıl-ı kelām, ziyāde (6) memdūḫ olan, aşḫāb raḍıya'llāhu 'anhum ḥazretleriniñ ḥarekāt ve sekenātlarıdır. (7) Bundan ilerü feyz yolu ve ḳurb ṭarīḳı olmaz. Zīrā ḳurb ṭarīḳında bir şey' (8) olsa ki aşḫābıñ [22b] ma'lūmı olmasa, bu zamān ehliniñ ma'lūmı olsa; (9) anlar muḳtedālar iken techīl itmek lāzım gelür bilürler imiş. Ammā "izḥār itmemişler" (10) dinülse ḥıyānet çıkar. Şer'-i Muḥammedī zāhiren ve bāṭinen anlara teblīğ olundu. (11) Anlar daḫı gayrılarına teblīğ ile me'mūr olundılar. Elbetde ketm itmez. İmdi (12) bağırup çağırıp devrān ve gūne gūne ḥareketler iden kimseler eger ḥālet-i (13) ihtiyārı mütecāviz oldılar ise ma'zūr olmuş olur. İhtiyārī degil (14) ise de¹⁹⁹ yine kemāl degildir. Kemāl oldur ki Rab Te'ālā'ya muḥabbet üzre ve ḳalbden (15) zıkr üzre bile olsa yine edeb üzre olmalıdır. Her bār aşḫāb raḍıya'llāhu (16) 'anhum ḥazretlerinden rivāyet olunan edeb üzre olmasa noḳşāndır. (17) Zīrā aşḫāb raḍıya'llāhu 'anhum ḥazretleri Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemden (18) istifāde eyledikleri üzre mü'eddebler idiler. Anlarıñ ādābından ilerü ādāb (19) olmaz ve anlara muğāyir ādāb vāz' olunmaz. Sābıḳda zıkr olunduğı (20) gibi eger dā'ıye vāḳı' olup vāz' olunacak şey'in daḫı şerī'atda cinsi var ise li-ecli'z-zarūre irtikāb

¹⁹⁹ degil ise de: degilse de AK.

olunur. Lâkin aşhâb harekâtından **(28b)** efdal olmaz. Zârûre mündefi‘ olduğda yine aşhâb yoluna rücû‘ olunur. (2) Eş-Şeyh es-Seyyid Muḥammed Murâd el-Buḥârî hazretleriniñ takrîrlerinden böylece fehm (3) eyledi fakîr.²⁰⁰

Naqşibendî tarîkıında rü’yâ ta‘biriyle terbiye (4) yokdur ve maḳâmât ki ‘aşk ve maḳâm-ı sekr deyü ta‘dâd iderler, böyle maḳâmât (5) daḫı ta‘dâd itmezler. Zıkr-i ḳalbe meşâyih-ı Naqşibendiyye’niñ beyânı üzre meşgûl (6) olurlar. Hâkezâ naḳale şerîki, ‘an eş-Şeyh es-Seyyid Muḥammed Murâd el-Buḥârî.

(7) İmân-ı ‘atâyî basîtdir. Besâtatıñ vechi vicdâniyet ile ma‘lûmdur, (8) ‘ibârete gelmez. İmân-ı ‘atâyî, şâhiblerine bedihî gibi olmuştur. Ya‘nî bedihî, (9) kişiye bedihî oldığı ne vechiledir kişi anı takrîr idemez. Bunda daḫı (10) böylece fehm olunmalı. Hâkezâ fehıtu min takrîri eş-Şeyh Muḥammed Murâd en-Naqşibendî²⁰¹ ḳuddise sirruh²⁰² (11) nefe‘ana’llâhu bi-himmetihî.²⁰³

Hâzret-i Resûl’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi (12) ve sellemden buyurduḳları bir şerî‘atdır ki soñradan gerek velî, gerek ‘amî anıñ (13) üzerine bir şey ziyâde idüp yâḫûd tenḳiş idüp “Ḥaḳ Te‘âlâ’niñ rızâsına (14) ve taḳarrûbe ve feyze bu enfa‘dır” dimege çare yokdur. **[23a]** Belki ol sözler ki; “Filân (15) tarîkıñ âdâbı şöyledir ve filânıñ âdâbı böyledir” deyü zıkr olundığı; “Şer‘-i (16) Muḥammedi’ye teşebbüs ile feyze irilmez, bu âdâb-ı meşâyihâ ri‘âyet itmeyince” demek (17) degildir. Belki âyetden ve eḫâdisden işâret tarîkıyla ol âdâbları (18) istihrâc itmişlerdir. Yâḫûd li-iktizâ’in ihdâs ve şerî‘atda daḫı cinsi (19) olup ve şerî‘at yolunca gitmege noḳşân getürmezse li-ecli’z-zârûre vaḳtine (20) ve şahşına nazaran irtikâb olunur. Vaḳtâ ki zârûret mündefi‘a ola irtikâb (21) olunmaz. Zîrâ bir müstehabbı cümleden getürmek ‘indince riyâzât-ı şâḳḳa **(29a)** ve mücâhedât-ı ğayr-ı vârideden efdaldır. Zîrâ Resûl’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi (2) ve sellemden mervîdir.²⁰⁴ Ol kemâle ve taḳarrûbe ve feyze sebebdır, evvelki mervî degildir. (3) Lâkin li-dâ‘iyetin cinsinden şerî‘atda bulunduğı için mübâşeret olmuştur. (4) Ol mertebede degildir. Eger keşf-i şahîh ve

²⁰⁰ Eş-Şeyh ... fakîr: Böylece fakîr fehm eyledi müşârun ileyh hazretleri takrîrinden AK.

²⁰¹ Muḥammed Murâd en-Naqşibendî: — AK.

²⁰² ḳuddise sirruh: — MB.

²⁰³ nefe‘ana’llâhu bi-himmetihî: — AK.

²⁰⁴ Hadis kaynaklarında yaptığımız aramada “Bir müstehabı yerine getirmek zahmetli riyâzetlerden ve daha önce örneği görülmemiş mücâhedelerden daha fazîletlidir” anlamında bir rivayete ulaşılamamıştır.

rü'yâ-i şâdıka ile olursa da (5) zan ifâde ider. Şer'-i Muhammedî tevâtür ile sâbit olmuşdur. Keşf ve rü'yâ bu tevâtür (6) ile sâbit olan şer'a tâbi'dir. Şerî'at-i Muhammediyye'yi keşf ve rü'yâyâ tâbi' kılmak (7) olmaz. Bundan ma'lûm oldu ki şerî'atla bilinen imiş mu'teber olan. Dâ'îye (8) yok iken meşrû'âtdan müsteħabbı veya fevķından bir şey'i terk idüp riyâzâtdan (9) ve mücâhedâtdan şerî'atla sâbit olmuş olmaya anlara iştiğâl memdûh (10) degildir ve bir dâ'îye var imiş cinsinden şerî'atda bulunmamış, aña iştiğâl (11) bid'atdır, ne kadar müsteħabbı bile fevt itmezse. Bu ecilden Nakşibendiyye tarîķınıñ (12) mâ-'adâsına ba'zı ef'âlde i'tirâz itdiler, anlar ki li-dâ'îyetin cinsinde (13) şerî'atda bulunmak ile irtikâb olunmak câ'iz olduğından haberdâr olmadılar. (14) Ol kimseler ki ihtiyârsız ıztırârî semâ' itmişlerdir, semâ'a bâ'îş (15) olan tegannî ve âlât-ı lehvi ihtiyârıyla itdirmiş olmaya, ittifâķî şavt-ı mevzûn (16) ya âlât-ı lehvi âvâzı işitdi, ihtiyâr kılmayup semâ' eyledi. Bu ne kadar kemâl (17) degil ise dahı ihtiyârsız olup ve esbâbına dahı ihtiyâr ile mübâşeret (18) eylemedigine binâ'en ma'zûrdur. Bunlara iktidâ ihtiyâr ile tekellûf ile semâ' (19) itmek yâhûd semâ'a bâ'îş olacak şeyleri ihtiyârıyla itmek ya itdirmek (20) ile ba'dehû ihtiyârsız semâ' itmek mezmûmdur ve evvelki, esbâbına ihtiyâr ile (21) mübâşeret itmedi ve ihtiyâr ile semâ' itmedi. Esbâbına mübâşeret [23b] itmeksizin (29b) işidüp ihtiyârsız semâ' itmiş ola, 'adem-i ihtiyârına binâ'en ma'zûrdur. (2) Ma'zûra iktidâ şahîh degildir. Ol kimseler ehl-i kemâl idiler, anlardan semâ' (3) nakl olundu, dahı kemâle irmeden vâķı' olmuşdur. "Ba'de'l-kemâl oldu" dirlerse (4) ve yazdılsa, neden ma'lûm-ı tevâtür ile sâbit şeylerden degildir? Kemâl olmadığı (5) ecilden aşhâb rıdvânu'llâhi 'aleyhim ecma'in hazretlerinden semâ' rivâyet (6) olunmamışdır. Her ne ki şerî'atda vardır, cümle ķurbıyyete ve feyze sebebdır. (7) Şer'-i Muhammediye'den başka keşf ve rü'yâ ile meşâyıh kıddesa'llâhu esrârehum (8) hazretleri ķurbıyet ve feyz yolu bulamaz ve olur da dimezler. Meşâyıh aħvâlınden (9) nakl olundığı²⁰⁵ üzre "Anlar 'ilm-i nâfi' ile 'âmilîn ve 'amelde muhlişin olduklarından (10) semâ'ınıñ nüfûsunda te'sîri bulunur. Yoħsa şerî'atda vârid olanıñ (11) her biri ķurb-ı Mevlâ'ya ve feyze yaramaz. Belki meşâyıhıñ harekâtı ne vech üzre (12) ise anlardan müstefâd olan feyze yarar". Böyle demek ola, öyle (13) degildir. Bundan zıkr olunandan dahı ma'lûm oldu ki şerî'atda (14) vârid olanıñ

²⁰⁵ olundığı: olundu AK.

cümlesi kurbā sebebidir. Zāhir, bātına muğāyir degildir. Hākezā (15) fehmü'l-fakīr min takrīri eş-Şeyh es-SeyyidMuhammed²⁰⁶ Murād el-Buḥārī ḳuddise sirruhū Burusa'da²⁰⁷ (16) Temennā'da.²⁰⁸ Sene;1126.

Bir şey'e 'ilm, ya ta'līm-i şer'la olur; ya (17) 'aql; ya his ile; ya fiṭrat-ı selīme ile olur. Bu dört tarīkle ma'lūm olan (18) 'aynıyladır. Yāhūd rü'yā ile nevmde ya keşf ile yaḳazada bu iki (19) ile ma'lūmuñ 'aynı bilinmez. Mişāli ile bilinür. Keşf ile 'aynı bilinmek de (20) olur. İnsānda olan leṭā'if, leṭāfetde ziyāde elṭaf olmaḳ ile aña (21) fiṭrat-ı muḥtefiye dirler. Lākin muğayyebāt-ı ḥamseniñ verāsında. Muğayyebāt-ı (30a) ḥamsede olmaz. Ancaḳ mişāli olur. Ferīdü'l-aşr, 'allāmetü'z-zamān, cāmi'u (2) envā'i'l-'ulūm²⁰⁹ eş-Şeyh Muhammed Murād el-Buḥārī ḳuddise sirruh²¹⁰ ḥāzretleriniñ²¹¹ meclis-i şerīflerinde (3) fakīr böylece fehm eyledi.²¹² Burusa'da²¹³ Temennā Maḥallesi'nde.²¹⁴ Sene; 1126.

(4) Tecelli-i zāt pek ilerü söylerler. Yine tecelli, ḥā'ildir. Zīrā rü'yetde tecellī ve ḡayrı şıḡmaz. (5) Rü'yet ise 'ayānendir. İmdi var kıyās eyle ki mir'āt-ı ḳalb ile dünyāda (6) Ḥaḳ Te'ālā'yı 'ayānen müşāhede niçe mutaşavverdir. Diller ile ta'bīr degil, ḳalb ile (7) taşavvur olunacaḳ degildir. Ancaḳ ḳalb āyīne olunca māzī ve müstaḳbel, enfüs (8) ve āfāk, [24a] ḡayāl ve mişāl berāber olur. Ḥayāle gelen şeyler, misāle gelür olur. Māzī (9) ve müstaḳbel, ḡāl gibi olur. Kendi ve ḡayrı bir gibi olur. O zamān mişāl (10) tarīḳıyla çok şeyler zāhir olunmaḳ²¹⁵ mümkün olur. Ḥaḳ Te'ālā mişāl tarīḳıyla mir'āt-ı (11) ḳalbine zāhir olmaḳdan teşbīh ve ta'tīl lāzım gelmez. Bu sözleriñ fehmi 'asīr, ehliniñ (12) ḡayrıya ḡayr-ı yesīrdir. Muḡaşşal-ı kelām cennetde görüldüğü gibi, 'ayānen dünyāda, rü'yāda (13) ve keşfde ve hisde görölmez. Mişāl dimesden ḡayrıya 'ilāc yoḳdur. Anıñ fehminde de (14) ḡavf ve ḡaṭar çokdur. Bu 'uşşāḳıñ meylı ve muḡabbeti ancaḳ Rabbü'l-'İzzete. Anlara hemm (15) verilmişdir.

²⁰⁶ es-SeyyidMuhammed: — AK.

²⁰⁷ Burusa'da: — AK.

²⁰⁸ Temennā'da: fi Temennā AK.

²⁰⁹ Ferīdü'l-aşr ... envā'i'l-'ulūm: — AK.

²¹⁰ ḳuddise sirruh: — MB.

²¹¹ ḥāzretleriniñ: — AK.

²¹² eş-Şeyh ... fehm eyledi: Hākezā fehmü'l-fakīr min takrīri eş-Şeyh el-müşāru ileyh AK.

²¹³ Burusa'da: — AK.

²¹⁴ Temennā Maḥallesi'nde: fi Temennā AK.

²¹⁵ olunmaḳ: olmaḳ AK.

Lākin insilāb-ı küllī virilmez. Kālb ve qalıp terkīb olunup nefis dinildi. (16) Cem‘inde enfüs dinilür. Kendinden hārice āfāk dinilür. Bu enfüs ve āfākda (17) his ve hareket ile kudret ve ihtiyār ile ve ‘aqlıñ taşarrufıyla, qavlen ve fi‘len (18) kitāb ve sünnetden mā bihi't-taḡarrüb ne derilüp o tarīkla imāna ve islāma taḡarrüb²¹⁶ (19) itmek üzere mevte degin ‘ibādāta iştiḡāl itmelidir. Mev‘ūd olanları (20) āhiretde virirler. Öte meserrete dā‘ir görülecekleri bunda görmek lāzım (21) degildir. İhtimāldir ki noḡşān ve hicāb ola ve imān şāhiblerine **Āminū**²¹⁷ (30b) ile emr olundu. Dā‘im ve sābit ma‘nāsına cümleye imān ile emr olunduğı (2) kitāb ve sünnetde beyān olunduğı gibi Resūlullāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḡazretleri (3) nefesleriyle aşḡāb raḡıya’llāhu ‘anhum ḡazarātına telḡin buyurdılar. Anlar daḡı (4) tālib olan mürıdler zıkr-i qalb ile imānı mu‘an‘anen telḡin buyurdılar. ḡavāşıñ (5) tarīkı budur, ‘avāmıñ tarīkı odur. Bu mecmū‘ada yine “Şeyḡ²¹⁸ es-Seyyid Muḡammed Murād (6) en-Naḡşibendī ḡazretleriniñ meclis-i şerīflerinden fehm olundu” deyü taḡrır olunmuş (7) idi ki tarīk dinildi. “Taşfiye ve ‘ilm-i bāḡın tarīkatı olduğından” deyü bu kerre daḡı (8) böylesine ‘ale'l-icmāl faḡır fehm eyledi. Fehimde ḡaḡā itmek ihtimāli var. (9) Bir maḡallinde müşkil ḡal olur. Sene; 1126.

(10) Nūr-ı şıfāt, nūr-ı zāt dirler ol kimseler ki anlara küşūfāt-ı nūrāniye (11) zāhir olup ḡāyetinde böyle söylerler. Bunu söyleyen Ehlü's-Sünne i‘tikādına (12) muvāfiḡ olup ve şer‘ üzere hareket iderse ve söyledikleri nūruñ (13) zuhūrunda [24b] Rab Te‘ālā'nıñ zāt-ı şerīfine ve şıfāt-ı ‘ulyāsına lāyık (14) olmayandan tenzīh iderse bizim ma‘lūmumuz degil, aña ḡavāle ideriz ve eger i‘tikādında (15) veya şer‘a ittibā‘ında noḡşān var ise yāḡūd bu nūruñ beyānında tenzīh (16) üzere degil ise öyle kimse ile bizim sözüümüz yokdur. Şer‘dan taşra (17) gidenlere iltifāt olunmaz eger sözi söylediginde ihtiyārı var ise. (18) Eger ihtiyārdan çıkdı ise mecnūn gibi ma‘zūrdur ve²¹⁹ ma‘a-zālik nūra (19) meşḡul olmaḡ ‘ayn-ı hicābdır. Daḡı ilerü himmet eylemek gerek. Tecellī nūrı (20) didiklerini daḡı bu kıyās üzere añlayasın. Tecellī, zuhūra dirler. ḡaḡ Te‘ālā'nıñ (21) varlıḡını ve bir olduğı, kemālāt şāhibi olduğı zāhir oldı. Bu maşnū‘āt (31a) ile ve bu maşnū‘ātıñ nizāmıyla ve maşnū‘ātıñ

²¹⁶ taḡarrüb: — AK.

²¹⁷ ... iman edin... Nisa 4/136.

²¹⁸ Şeyḡ: eş-Şeyḡ AK.

²¹⁹ ve: — AK.

muhkem ve ikān üzere olmasıyla (2) ‘avām ve havāş²²⁰ isti‘dādlarına göre aňladılar ve ol kimseler ki (3) taşfiye-i bātin eylediler, anları[n] bunları aňlaması dağı ziyāde oldu ve gāhice (4) nūr dağı zāhir olur imiş. Gerek ‘arş, gerek melā’ik, gerek envār zuhūrı (5) bu cümle küşüfâtdır. Bunlar ile kalmak hiçābdır. Himmet, Rab Te‘ālā’nın zāt-ı şerīfine (6) itmelidir. Aña binā’en şūfiyyūn, ism-i zāta iştiğāl iderler. Muhabbet-i zātiyye ve zıkr-i (7) zāta meyl iderler ve bu ‘arş ve envār zuhūrı, mücerred riyāzāt-ı şākka ile bile (8) olur. İmdi muhık ve mübtıl, bu tevātür ile şābit olan şer‘a inkıyād ile mümtāz (9) olur ve ‘ayn-ı başiret ile Hāq Te‘ālā’yı görmek oldur ki; Hāq Te‘ālā’yı (10) lisānen ve kalben devām üzere nefy-i havātır ile zāt-ı şerīfi tālib olmak üzere (11) zıkr idüp, Sünnet-i Resūl’e kemālen her hālde iktidā ile imān-ı ‘ilmīsi rūsūh (12) ile imān-ı tahkīkiye irer. Kalb bir hālde olur ki güyā hāricde görür (13) gibi olur. Bu vicdānīdir. Lisān ile beyāna gelmez. Kulak ile görölmek olmadığı (14) gibi. Zīrā bir vicdānī ki cümle beyninde müşterek ola, açmak gibi anıñ (15) beyānı lisān ile mümkün oldu. Ammā bir vicdānī ki herkesde olmaya ve lisān (16) ile olmaz. İmdi her insānda fıtratında kābiliyyet vardır ki haqīkat-ı (17) insāniyye-i vicdāniye açılmak, açılmanın esbābına mübāşerete ve mücāhedeye sa‘ye (18) tevfiķ ihsān olunup zevk-ı şahīh virilürse [25a] o zamān ehl-i hāl (19) olup fehm ider. Kāl ile beyāna gelmeyeler.²²¹ Felāsife ‘aql-ı sırfa i‘timād itdiler. (20) ‘Ālemiñ kıdemine zāhib oldılar. Mütেকellimīn, ehl-i haqkıñ i‘tikādını beyānda (21) felāsife kelāmını karışdırdılar. Gāh bir zulmāniyete düşdiler. Ehl-i taşavvuf (31b) niçe sözler söylediler. Zāhiri, hulūl ve ittiḥādı ihām ider. Kelāmlarının (2) haqīkatlerine muḥtālī‘ olmak ancılayın ehl-i hāl olmağa muḥtāc. Ammā hemān öteden (3) ne vechile vuşul buldıysa öylece ulaşdırdı. Resūl’llāh şalla’llāhu (4) ‘aleyhi ve sellemden zabt ile gelen şerī‘at budur. Faḫīh kendi gerek, gerek (5) gayrı ‘āmil. İmdi fuḫahānıñ revīşi eslemdir ve eger luḫf-ı Rabbānī olup haqīkat-i (6) insāniyye-i vicdāniye açılıp zevk-ı şahīha nā’il olabilürse fe-ni‘me’l-maḫlūb. (7) Ne felāsife, ne Cebriyye, ne Kaderiyye, ne Mu‘tezile hiç biriniñ tekellūfüne hācet kalmaz. (8) Zevk-ı şahīh [ile] vicdānī kalbe min ‘indi’llāhi te‘ālā ‘ilm lāyiḫ olur. ‘Alāmeti, ol (9) kimse ehl ola ve vicdānı da kitāb ve sünnetiñ zāhirine muvāfiķ gele. Tevcihāt-ı (10) ba‘īde²²² ile olmaya. Bunun

²²⁰ ‘avām ve havāş: ‘avāma ve havāşa MB.

²²¹ gelmeyeler: gelmeyenler AK.

²²² Tevcihāt-ı ba‘īde: Bu cihāt-ı ba‘īde MB.

hakkında hadîs²²³ de vardır. Hâkezâ fehmü'l-fakîr (11) min takrîri eş-Şeyh es-Seyyid Muḥammed Murâd en-Naḫşibendî el-Buḫârî kuddise sirruh.²²⁴

(12) Mürşid-i kâmil oldur ki mir'ât ola. Vesâ'it ile Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve (13) sellem ḥazretlerine ire. Bu taşfiye-i bâtında vesâ'it kalkup Resûlu'llâh (14) vâsıtasıyla feyz almak mümkündür, lâkin nâdirdir. Ekşeriyâ mürşid-i kâmiller vâsıtasıyla (15) Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ḥazretleri ḥaylûletiyle feyz alır 'alâ eyyü (16) ḥâlin. Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ḥazretleriniñ ḥaylûleti bir ḥâlde kalmaz. (17) Dâ'im anîñ ḥaylûletiyledir. Ammâ 'ilm-i zâhirde vesâ'itden biri ref' olunsa (18) olmaz. Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ḥazretlerinden beri biri birinden²²⁵ lisânen (19) aḥz ide ide şer'at 'ilm geldi. Aralıktan birisi ref' olunmak olsa (20) silsile münkaṭı' olur. Lisânen aḥz olunmaz ve lâkin taşfiye-i bâtın taḫşiline (21) bi'z-zât Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ḥazretlerine kalbiñ teveccühüyle ve anîñ (32a) şer'ına tâbi' olan, zâhiri ve bâtını şer'ıla²²⁶ ma'mûr, velâyet ile²²⁷ ve irşâd (2) ile meşhûr kimseye gâ'ibâne kalbden dâ'imâ teveccüh ola. Ol kimse ne kadar (3) ḥayâtda degil ise de anlarıñ rûḥâniyetinden feyz almak mümkündür. Lâkin nâdir olur. (4) Bu kelâmıñ tafşili bunlara kalbden [25b] muḥabbet idüp kalbden çıkarmamak sebebiyle (5) Ḥaḫ Te'âlâ taşfiye-i bâtın, tezkiye-i nefis, inşirâḫ-ı şadr iḥsân ider. Bundan (6) soñra kalb ile dâ'imâ Ḥaḫ Te'âlâ'yı zıkr ider. Ğafletde ṭurmaz ve Şer'-i (7) Muḥammediyye dâ'im her ḥâl ile ri'âyet üzre olur. İmân-ı taḫkîkiye irer ve bir kimse (8) mürşid-i kâmil mertebesine irmese lâkin mürşid-i kâmil aña himmet idüp; “Var, işlâḫ-ı (9) nefse²²⁸ meşgûl ol ve taşfiye-i bâtına tâlibler olanlara gördiğîñ üzre beyân (10) eyle” dise

²²³ Bu ifadeye yakın bir anlam olarak şu hadislerden bahsedilebilir: “İlim iki kısımdır: Bir batın ilim vardır ki kalpte saklıdır. İşte en fazla fayda veren odur.” İmâm Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, 3/24; “Muhakkak ki benim ümmetimde ilhâm alanlar, öğretilenler ve kendileriyle konuşulanlar vardır ve muhakkak ki Ömer (r.a.) de bunlardan biridir.” İmâm Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, 3/24; Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-İrâkî, **el-Muğnî 'an Hamli'l-Esfâr**, 2/717 nr. 2619.

Bir hadîs-i kudsîde de şöyle geçmektedir: “Herhangi bir kulun kalbine bakıp onun kalbinde zikrime yapışma düşüncesi görürsem, o kulumun irâdesini yürüten ben olurum. Onun arkadaşı ben, onunla konuşan ben olurum.” İmâm Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn** ve **Ma'ahû Tahrîcu el-Hâfız el-İrâkî**, 2/74; 4/16; İmâm Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, 1/295;3/26.

²²⁴ kuddise sirruh: — MB.

²²⁵ biri birinden: birbirinden AK.

²²⁶ şer'ıla: şer'la AK.

²²⁷ ile: — AK.

²²⁸ Var, işlâḫ-ı nefse: Dâr-ı işlâḫ-ı nefse MB.

mürşidiñ izniyle olduğundan yine anıñ yüzünden taşfiye taḥşīli (11) kâbil olur. Hemân anlara şıdkıla muḥabbet üzre teveccüh sebebiyle ḥubb-ı dünyādan (12) ḥalāş olup, taşfiye bulup dā'im feyz alur²²⁹ inşā'a'llāhu te'ālā. Lākin (13) Şer'-i Muḥammedī'ye ğāyet ri'āyet itmek ister. A'zāsını şer'dan taşraya (14) tutmamak ister, ruḥşat ve bid'atdan her ḥâlde şaḫınmak ister. Zılm ile yapılan (15) evlerde tırmayalar ve gölgesinden intifā' itmeyeler ve zulm yüzünden her ne (16) olursa andan zerre miqdārı intifā' itmek üzre olmayalar. Qatı ḥazer (17) ideler. Taşfiye-i bāṭın murād idenlere muḥildir ki, şaḫınmak gerek. eş-Şeyḫ es-Seyyid (18) Muḥammed Murād en-Naḫşibendī ḫazretlerinden böylece fehm eyledi faḫīr. Receb, sene; 1126.

(19) Āmentu bi'llāh, “Allāhu Te'ālā'ya imān getürdüm” (20) dimeniñ ma'nāsı; Allāhu Te'ālā Rabbimdir, ben kulum dimekdir. Bu ma'nāyı iz'ān, İslāmdır. (21) Ya'nī çünki Rabbiñ rubūbiyyetini kendiniñ 'abdiyyetiñi qalb ile taşdıq lisānla (32b) ikrār eylediñ, bu iktizā ider, “Rabbimdir” deyü ikrār eylediğiniñ sözüñde şādık (2) iseñ Rab Te'ālā'dan olan ḥükme münkād olmalısın.²³⁰ Vaqtā ki Rab Te'ālā'nıñ (3) emrine imtişāl olunmasa fi'liñ kavliñe muḥālif olur. Zīrā “Ben kulum” diyen (4) kimesne kulluq maḫāmında olmalıdır. Kendi hevāsında yürümek kulluğa (5) muḥālifdir. Bu ḥöd zāhirdir. Böyle iken Erḫamü'r-Rāḫimīn kerem ve lütfundan (6) yine 'uḫūbete sür'at itmez. Nādim olsun olmasın²³¹ murād eylediği üzre 'afv (7) ider. Lākin her bār ki kulluqda bulunmaya ol vaqit “Ben kulum” didiğini taḫḫīk (8) itmedi. Ancak kulluqda noḫşān olduğu taḫḫīrce tüzcek tevbe ve nādim (9) olup tedārikde olsa [26a] yine imān-ı taḫḫīlikden çıkmaz ve ma'lūmdur ki (10) herkes dir ki; “Cümle maḫlūkuñ zātını ve 'avārızını ḫalk iden ancak Rabb (11) Te'ālā'dır”. Bu maḫlūkāt yok idi. Murād eylediği hey'et üzre icād eyledi. (12) Hiçbir şey' yok idi ki “Şöyle ve böyle eyle” diye. Allāhu Te'ālā'dan ğayrı kimse (13) yok idi ki “Şöyle ve böyle” diye idi. İmdi cemī'-i şey'imiz andan oldu. (14) Zül ve iḫtiḫār bize münḫaşır oldu. Bed'en ve beḫā'en dā'imā aña muḫtācız. Yine iftiḫār (15) bize maḫşūş oldu. Zül ve iftiḫārdan kendi münezzeḫ oldu. İmdi zül (16) ve iftiḫār üzre olduğımızı dā'imā bilmeliyiz. Bir mertebede bilmeleridir ki²³² taḫḫīka (17) ire.

²²⁹ alur: olur AK.

²³⁰ İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûnîyle **olmalısın** şeklinde yazılmış.

²³¹ İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûnîyle **olsun olmasın** şeklinde yazılmış.

²³² Bilmeleridir ki: bilmek ki AK. ki: AK nüshasında mükerrer yazılmış.

albden bu bilgi zā'il olup vaşf-ı zātisi olmalıdır ki hāl ve (18) taḥkīk dirler. Böyle olduđına 'ilm var idi, rūsūḥ buldı. 'İlm, hāle münkalib (19) oldu. Bu hāl üzre olduđundan ğāfil olmamak ile şer' üzre 'ibādātdan (20) münfek olmaz. Eger bir muḥālif zuḥūr iderse tīz elden tedārik ider. İmdi (21) "Allāḥu Te'ālā Rabbimdir" dir. Didigi sözi taḥkīka çıkardı. Evvelā; ĩmānda, alb (33a) rūsūḥ taḥşil itmelidir ki ĩmān-ı taḥkīkīye vāşıl ola²³³ ki, zıkr olundu. İmdi (2) her anda, eklde ve şurbda ve iḥtilātda alb, "Allāḥu Te'ālā Rabbim, ben ulum" demekden (3) ğāfil olmaya. Zīrā alb ma'rifetu'llāḥ ve muḥabbetu'llāḥ ve zıkru'llāḥ için ḥalk olundu. (4) İmdi dā'imā zül ve iftikārda iken Rab Te'ālā alb ile alıbı ya'nī rūḥ (5) laṭfesiyle 'unşur laṭfesini cem' eyleyüp ḥiṭāba isti'dād ḥalk eyleyüp (6) iḥtiyār-ı cüz'ī viridi ve ḥiṭāb eyledi ve ba'de'l-ḥiṭāb muḥāṭab oldu. (7) İmdi muḥāṭablık maḳāmında urup iḥtiyārı ile²³⁴ ḥiṭāb olunanı²³⁵ tercīḥ (8) ide, kendi 'indinden bir şey' iḥtiyār itmeye. Ne adar 'abd ḥalka ādir degil ise de (9) iḥtiyār virildigine binā'en 'abd tercīḥ itdikde Rab Te'ālā'nın irāde-i 'aliyyesi (10) o muḥtārın vücuda gelmesine ta'alluḳ iderse ḥalk eyleyüp vücuda getirür. (11) Eger iḥtiyārı emr olduđına şarf iderse muḥāṭablıkta urmuşdur.²³⁶ (12) Eger me'mūruñ ve menḥiniñ ḥilāfi ki nefsiñ ārzūsıdır, aña şarf iderse (13) bu şüretde daḥı ne adar Ḥaḳ Te'ālā ḥalk iderse de 'abd muḥāṭablık maḳāmına (14) ri'āyet itmeyüp [26b] enāniyetde almış olur. Enāniyete rızā virilmedi. Kendü ul (15) olduđına ĩmān-ı taḥkīkīsi olmadı. Ne adar ĩmān-ı aşlısi var ise de (16) ul enāniyetden fānī olmanıñ bir 'alāmeti budur ki nefesine muḥālif bir şey (17) zuḥūr itse arılmaya.²³⁷ Zīrā ki her şey'i Ḥaḳ Te'ālā li-ḥikmetin ḥalk ider, ne adar (18) maḥlūk yüzünden zuḥūr iderse de. Lākin şu adar var ki dā'imā şer'i gözleye, (19) tehlikeden şaḳına ve intikām alması memdūḥ olan yerde şer' üzre (20) intikām ala. Şer'an 'afv maṭlūb olan yerde 'afv eyleye. İsti'āze maḥallinde (21) isti'āze eyleye, istiġfār maḥallinde istiġfār eyleye. Zīrā şerī'ata (33b) ri'āyetiñ cümlesi maṭlūb ve maḥmūddur. Cümlesini Allāḥu Te'ālā'dan bilmege meşāyih (2) uddise sirruhum ḥazretleri cem' dirler. Böyle bilüp ve bu i'tikādiñ üzerine (3) dā'im olup, ğaflet itmeyüp, yine şerī'atda vārid olduđı üzre ḥareket (4) itmege fark dirler.

²³³ ola: — MB.

²³⁴ iḥtiyārı ile: iḥtiyārıyla AK.

²³⁵ olunanı: olunalım MB.

²³⁶ urmuşdur: durmuşdur AK.

²³⁷ arılmaya: infī'āl itmeye AK.

Hem cem‘ hem fark lāzımdır. Farkı olmayanda kemāl yokdur (5) ve şer‘a ri‘āyet üzere hareket idüp tehlikeden şakınurken yine işābet (6) itse “li-hikmetindir” diyüp şabr eyleye. Şerī‘atıñ muḳtezāsı böyledir. Hāşıl-ı kelām (7) her şey’ Allāhu Te‘ālā’dandır. Lākin şerī‘atda vārid oldığı üzere hareket olunup (8) belāya şabr, ḳazāya rızā, zulm olunduḳda maḫallinde intiḳām, maḫallinde ‘afv. Bu ḫāl (9) üzere ḳulluḳda tura.²³⁸ Allāhu Te‘ālā ḫālıḳ; ‘abde ihtiyār virilmek ile ne ḳadar (10) ḫālıḳ degil ise de şevāb ve ‘iḳāb ile mecāz şevāb faḫlu’llāhdır, ‘iḳāba (11) ‘abd lāyıḳdır. Zīrā ma‘lūm oldu idi, ‘abdi muḫātablıḳda ya‘nī senlikde (12) tırmalı. ‘İḳāba sebep olan şeyleri ihtiyār itdikde enāniyetde tırmuş²³⁹ (13) oldu. Fuzūlluḳ eyledi. İmdi her ne ki şer‘ üzere ola senlik üzredir. (14) Her ne ki ḫilāf-ı şer‘ üzere ola benlik üzredir. Enāniyetden ḫalāş (15) olmak ıstılāḫ-ı meşāyihda, fenādır. Ya‘nī ḳalb benlikden fānī oldu. Eger (16) cemī‘-i ef‘ālī ḫaḳ Te‘ālā’dan bilüp, ḫalkı fi‘lu’llāhiñ maḫzarı bilürse ‘ilm (17) dirler. Böyle bilmek rūsūḫ bulursa her zamān ḳalbede, ḫāl dirler. Buña tevḫīd-i (18) ef‘āl daḫı dirler. Tecellī-i ef‘āl dirler; cemī‘-i ef‘āl kendide ve ḡayrıda [27a] bulunur.²⁴⁰ (19) Ne ḳadar ihtiyārlarıyla olursa anlar ḫālıḳ olmadıḳlarına binā‘en; “Cümlesi (20) ḫaḳıḳaten bizden degildir” i‘tibāryla fenā dirler. Lākin bu bir ḫāldir ki zevḳī (21) ve vicdānīdir. Her kimse ki bu ḫāl teraḳḳī itmeye, zāhirden fehm ile iktifā²⁴¹ (34a) eylese, ḫavf olunur ki cebr mezḫebini tıta, ḳalāletde ḳala.²⁴² İyüce fehm idecek (2) yerdir. Zīrā anıñçün dirler ki; fenā fi’llāḫ, beḳā bi’llāḫ. Ya‘nī fenāya irdikden (3) soñra yine devām-ı iftiḳār ki dā‘imā her ḫalde Rab Te‘ālā’ya ihtiyāc üzere (4) oldıḳını bilüp şer‘ üzere ḫarekete istidāmet itmelidir. Bu fenāniñ (5) zevḳını kemāl üzere ehl-i ḫāle müyesser olmuşdur. Lisān ile fenāniñ taḫḳīḳa (6) irilmez. Taḳrīben ‘alā sebīli’t-tefhīm söylenür. ḫilāf-ı fehm itmekden Allāhu Te‘ālā (7) şaḳlaya. Elḫamdu li’llāhi ‘ale’t-tevfīḳ. Ve daḫı fenā’ fi’l-ef‘āl şüretinde cemī‘-i (8) şey cümleten keşretiyle zerre zerre Allāhu Te‘ālā’nıñ maḫlūḳıdır. Cümlesiniñ ḫālıḳı (9) olan Allāhu Te‘ālā’dır. Bu i‘tibār ile tevḫīd-i ef‘āl dinür. Ya‘nī ‘ilmen herkes (10) bunu böyle bilür. Lākin fenā fi’l-ef‘ālīñ ḫaḳıḳatine iren kişi rūsūḫ (11) üzere ḳalbinde

²³⁸ tura: dura AK.

²³⁹ tırmuş: durmuş AK.

²⁴⁰ Bulunur: — AK. (AK nüshasında reddāde kaydında mevcut olup metinde yer almamaktadır.)

²⁴¹ İktifā: — AK.

²⁴² ḳala: — MB.

dā'imā bunu böyle bulduğuna binā'en bu kişi²⁴³ tevḥīd-i ef'āle (12) irmiş dinür ve ötekiler daḥı ehl-i tevḥīd iken bunlara ehl-i tevḥīd (13) ismi taḥşış olundu. Tevḥīde rüsūḥ ve ḥālleri olduğuna binā'en ve daḥı (14) fenā fi'l-ef'āle, tecellī-i ef'āl daḥı dinür. Zīrā tecellī zuhūra dirler. Ya'nī (15) Ḥaḳ Te'ālā saña zāhir oldu ef'āliyle. Zīrā görürsün ki bu ef'āl (16) ve bu āşār kendinden olacaḳ degil. Bir idici ister. Bu ef'ālī āfākda (17) ve enfüsde görürsün. Ef'āl yüzünden Ḥaḳ Te'ālā saña zāhir oldu ki (18) şübhelenmezsin Ḥaḳ Te'ālā'nıñ varlığında. Zīrā dā'imā ef'ālını müşāhede (19) ider ṭurursun.²⁴⁴ Bu zuhūr cümlede olan 'ilmendir. Ehl-i fenāda olan (20) zevḳan, vicdānen, ḥālendir ki, 'ilm rüsūḥ bulup, zevḳa irüp ehl-i ḥāl (21) olmuşdur. Zīrā 'ilmen olanda ḡaflet ṭārī olup Zeyd'i ve 'Amr'ı (34b) görür ve ef'āllerini müşāhede ider. Bu zevāt, bu ef'āl Ḥaḳ Te'ālā'nıñ ḥalkı (2) ile olduğundan ḡāfil olur. Ammā şūfī ḡāfil olmaz. **Mā re'eytu şey'en illā re'eytu'llāhe** (3) **te'ālā fihi**²⁴⁵ didikleri bu irādedir. Bunlarıñ fenāları daḥı teraḳḳī idüp (4) fenā' fi's-şifāt, [27b] fenā fi'z-zāt maḳāmına irer. Fenā fi's-şifātda²⁴⁶ tevḥīd-i şifāt (5) tecellī-i şifāt daḥı dirler ve fenā' fi'z-zātta tevḥīd-i zāt ve tecellī-i zāt daḥı (6) dirler. Bunlarıñ tafşiliniñ ba'zısı ḳaleme gelmez. Ba'zısı ziyāde tafşil (7) ister ve ne ḳadar tafşil olursa 'ilmīsi ḥāşıl olur. Zevḳīsi ḳalben, vicdān (8) ile olur.

Ehl-i ḥāl ol ey birāder ehl-i ḥāl

(9) Sen bu ḥāli ḳālden ṭuymaq muḥāl

Ṭarīḳa sülükdan murād, bu mezḳūruñ 'ilmīsi zevḳīsine munkalīb (10) olup imānda taḥḳīḳ şāḥibi ola ve 'ameli aña göre ide. Ḥuşūşan Naḳşibendiyye (11) ṭarīḳı ki, ḥ'āceḡān ṭarīḳı daḥı dirler; aşḥāb raḳıya'llāḥu 'anhum ḥāzretlerinden (12) rivāyet ve mesmū' olanıñ üzerlerine izdiyād ve tenḳiş itmediler. Anlarıñ (13) seyr ü sülükunca ḥareket itmek ile enāniyetden ve münāza'a-i nefsdan ḥalāş (14) olup, ehl-i ḥāl olup, nefs-i muṭma'inne şāḥibi kişi olur. Eger dirseñiz ki; (15) "Ol şeye"²⁴⁷ ki lisān ile beyān mümkin ola, Resūlu'llāḥ şalla'llāḥu 'aleyhi ve sellem (16) ḥāzretlerinden

²⁴³ kişi: kimse AK.

²⁴⁴ ṭurursun: durursun AK.

²⁴⁵ Ebü'l-Abbās Ahmed b. Muhammed b. Mehdī el-Hasenī eş-Şāzeli, **el-Bahru'l-Medīd**, 2/381; Ebü Abdillāḥ Muhammed b. Alī b. Hasen Hakīm et-Tirmizī, **Nevādiru'l-Usūl fi Ahādīsi'r-Resūl**, 4/74. **Nevādiru'l-Usūl**'de "Mā naḳartu ilā şey'in" şeklinde benzer lafızla geçmektedir.

²⁴⁶ Fenā fi's-şifātda: Fenā fi'z-zātta MB.

²⁴⁷ şeye: şey'e AK.

rivāyet ve naql olunup ve ictihāda dā'ir yerleri ictihād (17) itdiler. Bunca kitāblara yazdılar. Bir şey' komadılar. Bu Şer'-i Muḥammedī böylesine (18) cümlesiniñ ma'lūmı oldu. Bu vech üzre hareket itmek taşfiye-i (19) bātına ve nefsiñ itmīnān bulmasına kifāyet itmez mi?" "İder." Eshel vech (20) ile taşfiye-i bātın taḥşil idüp muṭma'inneye irüp kemāl bulmağı murād (21) idenlere yine aṣḥāb raḍīya'llāhu te'ālā 'anhum ḥazretlerinden silsile ile (35a) mazbūt olduğu üzre beyān iderler. Zīrā anlar hem başāret ve hem (2) başret üzredir. Kemāl, başret ile ḥāşıl olur. Mücerred başāret (3) ile iktifā itmeli degildir. Murād itmeyenlere cebr itmezler. Bu ecilden, bu yolu (4) ihtiyār idenlere mürīd dirler ve bu eshel vech ile taşfiye-i bātın (5) şāhibleriniñ yanında terbiye olunup, taşfiye-i bātın bulup, muṭma'inneye (6) irmege sebep olduğundan, tarīk dirler. Bu sözleriñ ba'zısı eş-Şeyḥ es-Seyyid (7) Muḥammed Murād en-Naḫşibendī ḥazretlerinden, bu fakīr böylece fehm eyledi. Bu varaḫda (8) ve bu mecmū'anıñ sā'ir varaḫlarında şeyḥ-i [28a] müşārun ileyhden naqlen bir niçe kerre "Fenāya (9) irmeyince enāniyetden ḥalāş olmaz" didik idi. Ḥilāf mı añladık? Meclis-i (10) āḫarda buyurdılar ki; "Rūḥ-ı insānī 'ulvī; nefis süflī. 'Ulvīniñ, süflī ile (11) münāsebeti yok. Süflīye ta'āşuk tarīkıyla münāsebet olundu. Ma'lūmdur ki (12) 'āşık, ma'şūkuñ maḡlūbıdır ve rūḥ, nefis vāsıtasıyla kemāl bulmaḫ (13) için ikisi beyninde münāsebet virildi. Çün nefis; "ben, ben" dir idi. Rūḫa da (14) 'ilm ve irāde virilüp, ihtiyār daḫı virilince rūḥ nefsiñ maḡlūbı daḫı (15) benligi ziyāde oldu ve kıyās peygamberler şalavātu'llāhi 'alā nebiyyinā ve 'aleyhim ḥazarātına (16) gelüp, benlik Allāhu Te'ālā'dan olduğını bildirdiklerinde taşdik idüp, (17) haber olmaḫ²⁴⁸ ile rūḥ, vaṭan-ı aṣlīsi tarafına meyl itmek üzre 'ibādete (18) iştigāl itmege başladı. Lākin nefis imān sebebiyle ṭab'-ı aṣlīsi olan (19) enāniyetden geçdi ve lākin ṭab'-ı 'arızīsinden²⁴⁹ bi'l-küllīye geçmedi. Ğıybete, (20) zināya, ḥarāma meyl idüp münāza'a ider. Lākin bunlara ḥelāl demez. Zīrā (21) enāniyetden geçüp imān eyledi. Nefis, emmārelikden ḥalāş oldu velākin (35b) ṭab'-ı 'arızīsıyla nā-meşrū' şeylere meyl itmek ile münāza'a üzre (2) kaldı. Bu ḥalde nefis-i levvāme dirler. 'Avām-ı nāsiñ ekşer ḥalleri böyle (3) münāza'anıñ galebesinden rūḥ tarafı 'ibādāta meyl-i küllī ile iştigāl idemediginden (4) bu ḥāl ile 'ibadet itmege mücāhede dinildi. İlḥām, levvāmeniñ (5) bir ḥālidir. O ecilden mülhime daḫı dirler. Kaçan rūḥ ḡalib olsa nefis

²⁴⁸ olmaḫ: almaḫ

²⁴⁹ İmlāsi her iki nüshada da yanlışlıkla 'arızāsından şeklinde yazılmış.

(6) münāza‘ayı bırağup kendünüñ meyl-i ‘arızisi daħi rūhuñ meylince tābi‘ (7) kılar da rūhuñ meyli üzerine  urur.²⁵⁰ Bu h alde kiři m b h tı bile niyyet-i (8) şalıha işleyüp m ş b olur; ekl ve řurb ve cim ‘ ve g yry gibi. İmdi (9) nefis bu h alde mu ma’inne olur. İņsir h-ı řadr bunda m te ak kık olur. L kin (10) nefis bi'l-külliyye  ab ‘at-i ilfisi olan ekl ve nevm gibilere meyliden m nselib olmaz. (11) G yeti, meylini r ha t bi‘ kıilup anıñ meylince hareket daħi ‘ib det üzre (12) olur, mağl be olup niyyet-i şalıha bulunduğı ecilden. Peyđamber şalla’ll hu ‘aleyhi (13) ve sellem hazretleriniñ h zni bu ecilden idi.” H kez  fehimtu min ta rri eř-řeyh²⁵¹ (14) el-m şaru ileyh.

[28b] R h-ı ins n  bedende mutaşarrıfdır. (15) Ne kadar görünmezse de belki ha ıkatden her şeyde mutaşarrıf All hu Te‘ l ’dır. L kin ‘ detu’ll hıñ (16) cereyanı budur ki tařarrufunuñ eşerini anda da izh r eylemiş. İmdi bu bedeni (17) b d -i nazarda görürsün. L kin r hı görmezsin.²⁵² Amm  bil rseñ ki bu bedende²⁵³ (18) r huñ ‘al kası vardır, meyyit degildir, bundan fehm eyle ki Rab Te‘ l  (19) vardır. L kin b d -i nazar All hu Te‘ l ’yı görmezsin. Amm   udretiniñ  ş rını görürsün. (20) Ol kimse ki bildi cem ‘-i eřy  All hu Te‘ l ’nıñ ma l kıdır ve All hu Te‘ l ’nıñ (21)  urđurması²⁵⁴ ile  urur,²⁵⁵ bilür ki Rab Te‘ l  vardır,  udretiniñ  s rıdır. (36a) Bu ‘ilm ta ıkiyladır. Amm  şol kimse ki, ‘ilmi r sih bulup ya’n  bu  arza²⁵⁶ (2) olmasına ‘ilm bu mertebede olmuşdur, bunuñ yanındaki kendiniñ açlığı ve (3)  aralığı şıfatı gibi ayrılmaz. H lvetde ve ih til tda ve s r rda ve gamda (4) bir kiřiniñ ‘ilmi bu h le gelse o ilme nazaren ‘ lim-i r sih ve o ‘ilmde h l (5) ş hibi olmuş olur. A na bin ’en m l h zaya ve tefekküre ve tezekküre (6) muht c olmaşsızın d ’im h t rında olur. ‘Av ’ıķ g lebesiyle z ’il olmaz. (7) Amm  ‘ilm ne kadar ya t n üzre ise de g h bir g flet  ar  olur. Bu a (8) ‘ilmen dirler. R s ha varsa h len dirler. Ya’n  ‘ilm ş hibi ve h l (9) ş hibi böyle temy z olunur. İmdi bu ta r rden ma’l m oldu ki,

²⁵⁰  urur: durur AK.

²⁵¹ eş-şeyh: – AK.

²⁵² İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla k f-ı n n yle **g rmezsiñ** şeklinde yazılmış.

²⁵³ bil rseñ ki bu bedende: bilürse ki bundanda AK.

²⁵⁴  urđurması: durđurması AK.

²⁵⁵  urur: durur AK.

²⁵⁶ İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla **tarziye** şeklinde yazılmış.

“Her (10) şey’in bed’en ve beķā’en hālķķ Allāhu Te‘ālā’dır”²⁵⁷ deyü yakīn hāşıl olsa gāhice (11) ihtilāţ ile ve ğam ile ve iştiğāl ile ğaflet tārī olur. Bu ‘ilm (12) hāzır olmaz. Vaķtā ki her hāl ile zā’il olmayup bu ‘ilm hāzır tūrursa²⁵⁸ (13) hāl ve rūsūh bulmuşdur. Enfüsde ve āfākda her ne görse ve her ne işitse (14) her hālde ibtidā Allāhu Te‘ālā hātırına gelür. Şāniyen maħlūk gelür. Ammā maħlūk hātıra (15) gelürken yine hālķķ unutmaz. Zīrā rūsūh bulmuşdur. Ķalbiñ vaşf-ı zātūsi gibi (16) olmuşdur. Biñ dürlü şey görürse²⁵⁹ ve işitse Allāhu Te‘ālā’dan ğaflet olmaz. (17) Bu hāle iren kimse hāl şāhibidir. Fenā maķāmındadır. İstiğrāk hāliyle (18) fenā hāliniñ farkı vardır. İstiğrākda bir şey’ ihtiyār idemez. Fenāda beķā (19) bulsa, ya’nī taķrīr-i evvel üzre fenā hāşıl olduķda, ba‘dehū ‘aķl başda (20) Allāhu Te‘ālā’yı da bilür, [29a] maħlūkı da bilür. Lākin istiklālen mülāhaza itmez. Rabb (21) Te‘ālā tūrğurmasıyla²⁶⁰ bilür. İmdi bu hālde ihtiyār ider. ‘Abdden ihtiyār (36b) meslüb olmaķ kemāl degildir. Zīrā ‘abdde ihtiyār bu neşā’ede virildi. (2) Rūh ‘āleminde iken virilmedi. İstiğrāk hālinde mu‘aţtal kalur. Ammā fenā (3) ve beķā hālinde ihtiyār virilür,²⁶¹ hayrı ihtiyār ider. Taķarrübi ziyāde, şafāsı (4) artar, kemālī ‘ālī olur. Zīrā bunca peyğamberler şalavātu’llāhi ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhim (5) hāzarātı²⁶² geldiler, istiğrāk ile degillerdir; belki fenā ve beķā ile. İmdi (6) bu kıyās üzre ĩmānda daħı kişiler muħtelifdir. ‘İlmen ĩmān, hālen ĩmān. (7) İmdi ehl-i tevħīd didikleri hālen tevħīddir, lākin hużür üzre degildir. (8) Ķaflet üzerinedir. Zīrā enāniyet sū’ı ref olunmadığından Zeyd’e (9) ve ‘Amr’a nazār ider ve ef‘āllerini müşāhede ider. Allāhu Te‘ālā hātıra gelmez. (10) Güyā ki ‘Amr müstaķillen tūrur²⁶³ ve müstaķillen işler. Bu şekl bir hālde kalmışdır ki, (11) tezekkür eyleseñ; yine ‘Amr’dan ve fi’linden münfek olmaz. Bu işler, bu zātlar (12) Allāhu Te‘ālā’nıñ halkı ile ve tūrğurmasıyla²⁶⁴ olduğına ihtimām itmez. (13) İmdi nāķış ve ğāfil ve şirk-i hafī şāhibidir. Fā’ize kemāl ehli ve şāhib-i (14) hāl degildir. ĩmānda daħı kāmil degildir. ĩmān böyle oldu ve fi’ilde daħı (15) ne ķadar mübāhātdan daħı olursa nefis murādı üzre işledikce (16) enāniyetden nāşīdir. Yine şirk-i hafī şāhibidir mādām ki hulūşan niyyet-i (17) şāliha o işe bā’is

²⁵⁷ Allāhu Te‘ālā’dır: Allāhu Te‘ālā MB.

²⁵⁸ tūrursa: durursa AK.

²⁵⁹ görürse: gör MB.

²⁶⁰ tūrğurmasıyla: durğurmasıyla AK.

²⁶¹ virilür: virilüp AK.

²⁶² hāzarātı: hāzarātına MB.

²⁶³ tūrur: durur AK.

²⁶⁴ tūrğurmasıyla: durdurmasıyla AK.

olmadıkça. İmdi o ecilden kâmiller didiler ki, (18) “İnsānīn kemālī devām-ı huzūr, kemāl-i ittibā‘ ya‘nī Hāk Te‘ālā'dan bir ān gāfil (19) olmaya ve her hālde Resūlu'llāh şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem hāzretlerine kemāl (20) üzre ittibā‘ eyleye, müsteḥab olursa da fevt itmeye, mekrūh olursa da (21) şaķına.” Bu devām-ı huzūr ile kemāl-i ittibā‘ ibtidā hālinde tekellūf ile olur. **(37a)** Ya‘nī gāflet tārī olduķda yine huzūra ‘avdet ider. Ne kadar zaḥmet ile (2) olursa da kemāl-i ittibā‘da noķşān eylese yine kemāl-i ittibā‘a sa‘y ider. (3) Ne kadar zaḥmet ile olursa da böyle tekellūf ide ide bu devām-ı huzūr (4) ve kemāl-i ittibā‘ kendide rāsīh olup şıfat-ı lāzimesi [va]şf-ı zātisi gibi (5) olur. Huzūrdan **[29b]** ve ittibā‘dan geçmek istese gücüne gelür. Gönlüni (6) hōş olmaz. Meşāyih-ı Naķşibendiyye bu iki şey'e tekellūf idüp rūsūh bulmuşdur. (7) Kālbde zıkr, a‘zāda ittibā‘ı dā'im idüp ehl-i kemāl olmuşlar. Bu iki hāl ki devām-ı (8) huzūr, kemāl-i ittibā‘dır, tekellūf ile rūsūh bulsa enāniyet kākār. Aḥlāk-ı (9) zemīme gider. Zīrā cümlesiniñ ya‘nī huzūruñ zıddı gāflet, ittibā‘ıñ zıddı (10) muḥālefet, enāniyetden zuhūra gelür. Bu iki hāli tekellūf ile rūsūh bulsa (11) enāniyet dahı kākār. Aşḥāb rađıya'llāhu ‘anhum hāzretleriniñ yolu budur, böylece (12) bulunur. Naķşibendiyyeniñ muḥtārı budur. Ta‘bīrāt ile ve esmā-i seb‘a (13) ile ve ḥalvetler ile ve riyāzāt-ı şedīde ile terbiyyet, aşḥāb rađıya'llāhu (14) ‘anhum hāzretlerinden mervī degildir. Bunlar aşḥāb yolını iḥtiyār itdiler. (15) Ammā ba‘zı ehl-i tarīķ şerī‘atda cinsi bulunan şeyleri vaz‘ eylediler, (16) li-iķtizā'in bu zamān ḥalkınıñ terbiyesi için. Hāk Te‘ālā cümlesiniñ sırr-ı (17) şerīflerin taķdīs eyleye. Bu faķīr, eş-Şeyḥ es-Seyyid Muḥammed Murād el-Buḥārī hāzretleriniñ (18) taķrīrlerinden²⁶⁵ böylece fehm eyledi.

Ehlü's-Sünne (19) ve'l-Cemā'a ki selef-i şāliḥīnden beyān eyledikleri i'tikādı ma'lūmı olup (20) felāsife kelāmı muḥteliṭ i'tikādı taḥşīl lāzım degil ve fıkḥ-ı şerifden hemān (21) kendüye şer'an bilmesi farz-ı ‘ayn, ya vācib-i ‘aynı, ya sünnet-i ‘aynı, ya istiḥbāb-ı ‘aynı²⁶⁶ **(37b)** olanları ma'lūmı olduķdan soñra taşfiye-i bāṭına²⁶⁷ meşgūl ola. ‘İlm-i (2) verāşet i'tāsına isti'dād gelmek ile me'mūldur ki ḥaķīķat-i

²⁶⁵ eş-Şeyḥ ... taķrīrlerinden: Şeyḥ-i müşārun ileyh hāzretleri taķrīrlerinden AK.

²⁶⁶ istiḥbāb-ı ‘aynı: istiḥāb-ı ‘aynı MB.

²⁶⁷ bāṭına: bāṭın MB.

insāniyyesinde (3) muştalahāt²⁶⁸ tarīkıyla ma‘lūm olan ‘imler belki dağı ziyāde Rab Te‘ālā i‘tā (4) eyleye. Taşfiyeniñ sebep-i ‘ādilerinden birisi ehline muşāhib olmak ba‘id (5) oldığı vakitte rabt-ı kalb ile muhabbet itmek, ne kadar mevtālardan ise. Zīrā anlar ki (6) taşfiye şāhibi olup ahirete girdiler. Taşfiye şāhiblerine muhabbete bā‘is (7) taşfiyedir. Ne kadar taşfiye hāliyle ve imān ile gitdigine yakīn yok ise de (8) zan kāfīdir. Zīrā niçe kerre takrīr olundu ki; Şer‘-i Muḥammedī elsine-i ümmet ile (9) ümmetiñ cümlesine bāliğ oldığı gibi Taşfiye-i Muḥammediye dağı muhabbet-i ehlu’llāh sebebiyle (10) ümmete naşib olur. Muhabbet, hüsne tābi‘dir. İmdi [30a] anlarıñ Şer‘-i Muḥammedī’ye ittibā‘ların (11) ve melā’ike gibi kalbleri ārī olup dā‘im Ḥaḳ Te‘ālā’ya teveccühlerinden mülāhaza itmek (12) ile anlara muhabbet peydā olur. Ḥuşūşan muhabbet-i zātiyye, muhabbet-i zātiyye ile olur (13) şeydir ki bi-lā ‘ivaz ve lā-ğaraż soñı hāşıl olur. Ya’nī anıñ saña ve gayrıya bir şey (14) virdiklerinden için olmaya ve ‘ilminden ve ‘amelinden ve sâ’ir şifāt-ı hisānından²⁶⁹ (15) ötüri olmaya. Belki anlara kalb düşe, isteye, tura.²⁷⁰ Buña muhabbet-i zātiyye (16) dirler. Ol muhabbet ki şifāt-ı hisānın²⁷¹ mülāhaza sebebiyle hāşıl ola, li-ğaraż (17) olmuş olur. İmdi “Muhabbet, hüsne tābi‘dir” demek bundan zāhir olur. (18) Bunuñ sebebiyle muhabbet-i zātiyye dağı i‘tā olunmak me’müldür. Buncılayın (19) Ḥaḳ Te‘ālā’ya dağı muhabbet güne günedir.²⁷² Zīrā Rab Te‘ālā’nıñ in‘āmı müṭāla‘a (20) ile ve cemāliñ ve celāliñ müṭāla‘a ile olan muhabbet li-ğarażdır. Muhabbet-i zātiyye (21) li-ğaraż degildir. Aña binā’en muhabbet-i zātiyye kesb ile olmaz. Mücerred Ḥaḳ Te‘ālā’nıñ (38a) kuluna ‘atāsıdır. Bu ecilden didiler ki; “Ebūbekir eş-Şiddīḳ rağıya’llāhu ‘anh (2) ḥazretleri incizāb-i zātiyye sebebiyle efđal ba‘de’l-enbiyā şalavātu’llāhi ‘alā nebiyyinā (3) ve ‘aleyhimdir.” Lākin taşfiye-i bāṭına bir kimesne meşğül olsa tamām-ı taşfiye (4) hāşıl olduğda me’müldür ki muhabbet-i zātiyye i‘tā oluna. Ḥuşūşan ki, (5) ḥācegān tarīḳati üzre hareket ide ki; cemī‘-i umürda iḳtişadı (6) ihtiyār idüp, ‘azīmetle, ihtiyāt ile yürüyüp, ruḥşatları ve bid‘atları (7) terk üzre oldılar. Muştalahāt-ı ‘ulūmuñ fuzülüne iştiğāli biraḳ da taşfiyeye (8) meşğül ol, hem tevḥīde rüsūḥ-ı kalb hāşıl ola ki, Allāhu Te‘ālā’ya imānda (9) devām üzre olup, bir ān

²⁶⁸ muştalahāt: maşlahāt MB.

²⁶⁹ hisānından: hasenātından AK. İmlası MB nüshasında yanlışlıkla **hisātından** yazılmış.

²⁷⁰ tura: dura AK.

²⁷¹ hisānın: hüsnanın AK.

²⁷² güne günedir: günā günedir AK.

gaflet tārī olmamak ile yakīnde kemāl şāhibi (10) olursun²⁷³ ve hem ahlāk-ı zemīme ki sebep-i ‘azab-ı fi'd-dünyā ve'l-āhiredir,²⁷⁴ anlardan necāt bulursun²⁷⁵ ve hem muştalahāt²⁷⁶ ile taḥşil olunan daḥi ele gire. Ammā muştalahātdan (11) fuḫūla iştiğāl eyleseñ maznūndur ki bu mezkūre üç şey peydā olmaya. (12) Muştalahāt-ı şarf ve naḥiv ve ma‘ānī ve sā’ir muştalahāt ki soñradan li-maşlahatin (13) her birini bir tā’ife iştilahāt eylediler ve meşāyihūñ kitāblarında zıkr olunan (14) daḥi iştilahāt bu kabildendir, li-maşlahatin anlar daḥi bir niçe iştilahāt söylediler ki **[30b]** (15) ḥaḳīḳat nedir, tevḥīd nedir, müşāhede şudur, taşfiye budur daḥi bunuñ (16) gibi. Bir kimse meşāyihūñ ve ğayrınıñ iştilahātını öğrenmeksizin taşfiye-i bāṭın (17) sebebiyle bu iştilāḥ ile beyān olunan ma‘lūmātı ḥaḳīḳat-i insāniyyesinde (18) bulmak mümkündür. Belki daḥi ilerüdür. Zirā iştilāḥ ile mazbūt olan (19) cüz’idir. Taşfiye-i bāṭın şāhibine i’tā olunan ‘ilm küllīdir. Ma‘lūmdur ki (20) küllī, enfa‘ ve ekşerdir. Cüz’iden, şāḳıñ bu taḳrīrātdan ‘ulūm-ı ‘ayniye ve kifā’iyeyi (21) terk itmek añlama. ‘Ayniyyeyi evvelā herkes taḥşil itmelidir. Kifā’iyeyi daḥi taḥşil **(38b)** ider bulunur. Men‘-ı şedīd ile²⁷⁷ men‘ itseler bile yine aña tālib bulunur. Hemān (2) sen taşfiye ideğör. Muḥabbet, insāniñ aşıl fıtratında vardır. Muḥabbetiñ (3) esbāb-ı ‘ādīyesini muḥarrik şeyleri tezekkür ile fi‘le gelmesi mümkündür. Muḥabbetiñ (4) ḥaḳīḳati Allāhu Te‘ālā’ya olan muḥabbetdir. Lākin evvelā maḥbūb ve mezkūr olan şey’e (5) ‘ilm-i yakīni ola. Ba‘dehū o mezkūrda ḥüsn mülāḥaza eyleye ve ba‘dehū irāde (6) ḥāşıl ola ki irāde-i kāmile bulunmak fi‘le gele. İmdi Ḥaḳ, cemī‘-i eşyāyı (7) ḥālīḳdır. Fazl ve ‘aṭā ve ḳahr ve sā’ir kemālātıñ şāhibidir. Bu müstaḥsenāt-ı ‘aḳliyedir.²⁷⁸ (8) Yakīnen ‘ilm ḥāşıl olıcaḳ ve irādet daḥi kāmile olursa muḥabbet ḥāşıl olur. (9) Lākin muḥabbet-i şehevīyeyi maḥlūḳda ḥaḳ itmesi li-ḥikmetindir. Anı daḥi mülāḥaza (10) itmek[le] yine Ḥaḳ Te‘ālā’ya muḥabbet-i ‘aḳliyye ve rühāniyye taḥşil olunur. İmdi (11) muḥabbet olursa zıkr olunur ve gerek ḥaḳīḳati, nisyān-ı mā-‘ade’l-mezkūrdur. Eger (12) maḥbūb-ı mezkūr maḥlūḳ ise anda ḥaḳīḳat-i zıkr nisyān-ı mā-‘adadır ve cā’izdir (13) ki mā-‘adā yine ‘avdet ide ve ammā maḥbūb-ı mezkūr Ḥaḳ Te‘ālā olsa

²⁷³ İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûniyle **olursuñ** şeklinde yazılmış.

²⁷⁴ ve'l-āhiredir: ve'l-āhireden AK.

²⁷⁵ ve hem ahlāk-ı zemīme ki ... necāt bulursun: MB nüshasında der-kenar olarak mevcuttur. İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûniyle **bulursuñ** şeklinde yazılmış.

²⁷⁶ muştalahāt: maşlahāt MB.

²⁷⁷ ile: eliyle AK.

²⁷⁸ İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla **müstaḥsenāti ‘aḳliyedir** şeklinde yazılmıştır.

anda (14) zikriñ haqı̄kati nisyān-ı mā-‘adadır. Lākin mā-‘adā istihlāk tārı̄kıyla. Zırā (15) nefsü'l-emr budur ki; haqı̄katen mevcūd olan Haq' dır ve ne kadar maħlūkuñ zātı (16) ve ‘avārızı var ise cümleten her ānda Haq Te‘ālā haq ve ibkā itmesiyledir. (17) Kendi hadd-i zātında kā'im degildir. Maħlūka nazaren hadd-i zātlarında mevcūd degillerdir. (18) Haqı̄katü'l-hāl böyledir. İmdi dā'imā haq Haq Te‘ālā'yı o zamān zikriñ (19) haqı̄ka[t]iyle zıkr itmişler olurlar ki māsivā hātıra [31a] gelmeye. Gelürse de müstakillen (20) mülāhaza olunmuş olmaya. Belki nisbet ile ki Rab Te‘ālā'nıñ kudretiniñ (21) āsārıdır. Bunlar mezhahirdir. Her ānda beķāsında Kayyūmuñ turgurmasına²⁷⁹ (39a) muhtāclardır, mülāhaza oluna. Mā-‘adāsını istihlāk tārı̄kıyla mülāhaza (2) olunmadıkça işneyniyet²⁸⁰ fikr olunur, müşkil hāşıl olur. (3) İmdi Haq Te‘ālā'nıñ gayrıya muħabbete sebep Allāhu Te‘ālā rızāsıyla olursa (4) cā'iz ve bu muħabbet hāşıl olursa Allāhu Te‘ālā'ya muħabbet-i haqı̄kī-i ebedī bu muħabbet-i (5) haqı̄kiyeniñ fer'i olmuş olur. İmdi Allāhu Te‘ālā'ya ve maħlūka muħabbet ta‘abbūd (6) tārı̄kıyla olursa şahı̄hadır. Ya'nī evşāf-ı cemīleler, aħvāl-i hamīdeler (7) mülāhaza olunup taķarrüb daħı kaşd olunup muħabbet olunursa güzeldir. (8) Eger tuķāt²⁸¹ tārı̄kıyla muħabbet olunursa zındıklıķdır. Hākezā fehımtu min taķriri (9) eş-Şeyh es-Seyyid Muħammed Murād el-Buħārī en-Naķşibendī kuğdise sirruhu'l-‘aziz.

(10) Sırr-ı Peygambere irmeyen şerī'at bilmez. Bu tevātür ile lisānen şarķan ve ğarben (11) mu'an'anen beyān olunup “Şer'-i Muħammedī budur deyü kitāblara yazılan şerī'at (12) degildir” ve bunları “Şerī'at bilmez” deyü ‘ilm-i bātın, vicdān ‘ilmi da'vā iden kāfir (13) olur ve her ne ki şerī'atda vardır cümlesiniñ sırrı ve neden için (14) meşrū' kılındığınıñ vechi vardır. Bunları bilmeyen ve şer'an bilmesi lāzım (15) gelen şeyleri ķalb ile mu'an'anen geldiği üzre bilmese ve lākin lisānen tevātür ile (16) mu'an'anen geldiği üzre aħz eylese o ādem ‘ilm-i şerī'ati bilmiş olur ve anıñ (17) muķtezāsı üzre ‘amel itmek ile inşā'a'llāh cennete girer ve “Şerī'at budur” (18) demek şahı̄h olur. ‘İlm-i zāhir ‘ulemāsı gibi ‘ilm-i vicdānīde²⁸² daħı neler vardır. Eger (19) zāhir ve eger bātın Ehl-i Sünnet ve'l-Cemā'at olanlara muvāfiķ olana²⁸³ i'tibār

²⁷⁹ turgurmasına: durdurmasına AK.

²⁸⁰ işneyniyet: işniyet MB.

²⁸¹ İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla **tuķān** yazılmış.

²⁸² ‘ilm-i vicdānīde: ve ‘ilm-i vicdānīde

²⁸³ olana: olan MB.

(20) vardır. Olmayana iktidā şahīḥ degildir. Öyle kimseler ya mecnūn, ya ‘aşk-ı ilāhīde (21) ehl-i sekrdir. İkisi daḥı kāmīl degildir. Anlara teba‘iyyet cā’iz degildir. Zāhiri (39b) dürüst olmayanlara iktidāya izin yoḡdur. Ehl-i cem‘, ehl-i iktidā degildir. Ba‘de’l- (2) cem‘ fark ister. Ya’nī muḡabbet-i ilāhī taḡşīlinde dürlü dürlü ḡālāt vākı‘ olup (3) şer‘a muḡālīf aḡvāl ve ef‘āl [31b] görölür. Anlar ma‘zūr olurlarsa da ma‘zūra (4) iktidā olunmaz. Ma‘zūr ‘ācizdir, taşarrufı yoḡdur, ya nāḡışdır. Nāḡışlara (5) ittībā‘ idenler noḡşānda ḡalır, ya i’tikādda, ya ‘amelde. İmdi “Siz bilmezsiniz”²⁸⁴ (6) deyüp şer‘ati ḡolay sanmaḡ cā’iz degildir. Zīrā ol şey’ ki ümmete beyānı lāzım (7) geldi, anı ketm itmediler ve ol şey’ ki bilmesi lāzım gelmedi, anı söylemediler. (8) Bilmesi ve ‘amel itmesi lāzım gelenleriñ cümlesi āşikāre söylendi ve zabṭ (9) olundu ve tafşīl olundu ve yazıldı. Mechül ḡalmadı ve arturanı ve eksildeni²⁸⁵ (10) bildirdiler, şübhe ḡalmadı. Hemān bunuñla ‘amel ile selāmet bulursun²⁸⁶ inşā’a’llāhu (11) te‘ālā. Bu ‘ilm-i dirāsetiñ muḡtezāsınca²⁸⁷ ‘āmil olmaḡ ile ‘ilm-i verāşet (12) daḥı iḡsān olunur. Olunmasa da cennete girölür inşā’a’llāhu te‘ālā. (13) Faḡīr, eş-Şeyḡ es-Seyyid Muḡammed Murād el-Buḡārī en-Naḡşibendi ḡazretlerinden²⁸⁸ böylece (14) fehm eyledi. Sene; 1126.

Cemī‘-i eşyā Allāhu Te‘ālā’nıñ ḡalḡ (15) itmesiyledir. Başarı ḡālīḡ Allāhu Te‘ālā, muḡşırı ḡālīḡ Allāhu Te‘ālā, sāmi‘ mesmū‘ (16) ve ālet-i sem‘ cümlesini ḡālīḡ Allāhu Te‘ālā’dır. Öyle olsa ‘abdiñ görmesi (17) ve işitmesi Allāhu Te‘ālā ile olur. Kendiden olmaz. **Bī yubşiru**²⁸⁹ ḡadışini, **Lā ḡavle (18) velā ḡuvvete illā bi’llāh** muḡaḡḡıḡdır. İmdi görmeḡ, işitmeḡ Allāhu Te‘ālā’dan olmaḡ (19) Allāhu Te‘ālā aña sem‘ ve başar ḡalḡ itmeḡ bunu ‘āmmī ve muḡaḡḡıḡ dir. Lākin ‘āmmī böyle (20) i’tikād ider ve söyler ve lākin kendi görmesinde, işitmesinde olsun²⁹⁰ (21) ve ḡayrıñıñ görmesinde ve işitmesinde olsun bu sāmi‘ ve mesmū‘ı (40a) ve sem‘ ve başarı ve muḡşırı ve muḡşarı ve āletlerini görür ve ḡalb ile bunları (2) sür‘aten ta‘aḡḡul ider. Bunları ḡālīḡ Allāhu Te‘ālā’dır. ḡudretiniñ maḡzarı olmuşlardır. (3) Kendiliklerinden degildir. Mülāḡazası ḡāḡī hīḡ gelmez, ḡāḡ şoñradan gelür ve ḡāḡ (4)

²⁸⁴ İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûnîyle **bilmezsünüz** şeklinde yazılmış.

²⁸⁵ eksildeni: eksileni MB.

²⁸⁶ İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûnîyle **bulursun** şeklinde yazılmış.

²⁸⁷ Bu ‘ilm-i dirāsetiñ muḡtezāsınca: Bu ‘ilmdir anıñ muḡtezāsınca AK.

²⁸⁸ eş-Şeyḡ ... ḡazretlerinden: Şeyḡ ḡazretlerinden AK.

²⁸⁹ Buḡārī, Rikāk, 38, nr. 6137. “Görür gözü olurum” şeklinde, benzer lafızlarla geçmektedir.

²⁹⁰ İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûnîyle **olsun** şeklinde yazılmış.

za‘f üzere gelür ve gāh tereddüd üzere gelür. Cümlesi Allāhu Te‘ālā'dan (5) olduğına hāl şāhibi ve taḥḳīk şāhibi olmadı. Vaqtā ki her hālde (6) kendide ve ğayrıda gerek muḃṣarāt ve gerek mesmū‘āt her ne olursa (7) ḥavās bunlara muḥṭalı‘ olduĝda evvel kerre bunlar Allāhu Te‘ālā'dan olduğına (8) ḳalb intikāl ider. Şāniyen “Bunlar mezāhirdir, Ḥaḳ Te‘ālā'nıñ ḳudretiniñ āşarı (9) bu yüzden [32a] görilür” deyü vicdān ile kendüye zāhir olur. Ḳalem ile lisān (10) ile beyān olduĝı ḳadar tekellüm ve taḥrīr olundu. Bu hālīñ ehli olanlar zevḳ-ı (11) selīmlerine mürāca‘at ile daḫı ziyāde bilürler. Ezelen ve ebeden **Bī yubşiru ilā** (12) ḥadīşi üzredir. Eger açılsa öyle bulur. Lākin ğaflet ğalebesiyle devām-ı (13) ḥuzūr olmadıĝından āĝāh degildir. Bu ‘ālem ḳavālibü's-sülüb dirler. Zīrā (14) **Lā ilāhe illa‘llāh**, Allāhu Te‘ālā var, ğayrısı yok demek müşbet; evvelinde Zeyd'iñ (15) ve ‘Amr'iñ işbātı ile şābit degildir. Nefsü'l-emr öyledir. Menfī müntefīdir. (16) Şoñradan müntefī olmaḳ degil, hemān aşlı ile öyledir. Ḳalkān ḳalksun, (17) ṭuran ṭursun. Ṭuran ki²⁹¹ Ḳayyūm-ı ḥaḳīḳī olan Allāhu Te‘ālā'dır. Ḳalkmayan ki (18) ṭurmayandır.²⁹² Ya‘nī Ḳayyūm-ı ḥaḳīḳī degildir. Ḳıyāmında Ḳayyūm-ı ḥaḳīḳīye muḥṭācdır. (19) Eger devām-ı ḥuzūr ile kemāl-i mütāba‘at ile ḥaḳīḳat-i ḥāle vicdānen²⁹³ itṭilā‘ (20) peydā olsa Ḳayyūm-ı ḥaḳīḳī ḳā‘imun bi-nefsihī O'dur,²⁹⁴ mā-‘adā anıñ icādı ile ve ṭurgurmasıyla (21) ṭurur.²⁹⁵ İcād andan, ibḳā andan, izāle andan. Gör imdi Allāhu Te‘ālā ğayrı (40b) ezelen ve ebeden var mı? **Küllü şey’in ḥālikun**²⁹⁶ daḫı ism-i fā‘il şīĝasıyla istimrār (2) ifāde ider. Helāki müstemirdir. Bundan Allāhu Te‘ālā ḥaḳḳında ḥulūl ve ittihād (3) yāḥūd bu maḥlūkāt, ma‘dūmāt-ı şırfa añlatmaḳ ma‘nāsına degildir ki nefy-i (4) şerī‘at lāzım gele. Kaleme gelmesi mümkün olan miḳdārı taḥrīr olundu. (5) Vicdāna mürāca‘at ile bir ḥoşca ma‘lūm olur. Faḳīr, Burusa'da Menteş (6) Bāĝçesi'nde eş-Şeyḫ Murād en-Naḳşibendī ḥazretleriniñ meclisinde böylece (7) fehm eyledi. Fī Receb, sene; 1126.

Vicdān-ı şāḫīḥ (8) vardır ammā taşfiyeden şoñradır. Kalb şāfi olur. Kūdūrāt-ı nefsāniyye (9) ve aḥlāḳ-ı rediyeden ḥalāş olmaḳ ister ki vicdānı mu‘teber ola.

²⁹¹ ṭuran ṭursun. Ṭuran ki: duran dursun. Duran ki AK.

²⁹² ṭurmayandır: durmayandır AK.

²⁹³ vicdānen: vecden MB.

²⁹⁴ O'dur: — MB.

²⁹⁵ ṭurgurmasıyla ṭurur: durdurmasıyla durur AK.

²⁹⁶ ... (O'nun zatından başka) her şey yok olacaktır... Kasas 28/88.

Vicdân-ı (10) şahîh mu‘teber olmasına dâll hadîs-i şerîf²⁹⁷ vardır. İmdi mümkündür ki bi-lâ (11) kırâ’at, Kur’ân’ın nazmı ve ma’nâsı ve hadîsiñ lafzı ve ma’nâsı bir kula virile. (12) Mümkün olduğundan mâ-‘adâ vuķū‘ı dağı menķıldur. Her bir şey ki zâhirde (13) anıñ fi‘le gelmesine evvelden ‘âdetu’llâhıñ cereyânı ne vech üzre ise (14) aña muķârenet ile Hâķ Te‘âlâ fazlından ihsân ider. İtmesi de mümkün (15) ve noķşân [32b] dağı lâzım gelmez. İhsân eylese fazlıdır. Andan Hâķ Te‘âlâ’ya (16) kemâl artmaz. Meşelâ etmek yemek karın ıyomağa sebep-i ‘âdîdir. Etmek yese (17) karın ıyomağı anıñ ‘aķıbinde virse fazlıdır ve evvelinde ‘âdetu’llâhıñ (18) cereyânı bunıñ üzerinedir ve eger etmek yese ıyomağ virmeşe mümkündür. Sebeb-i (19) ‘âdisine mübâşeret ile virilse yine fazlıdır. Lâkin kesbî dinilür. Ekşer (20) hâlde bu sebebe mübâşeret ile²⁹⁸ virildigine binâ’en ve eger sebep-i ‘âdisine (21) mübâşeretsiz virirse yine fazlıdır. Lâkin buña vehbî dinilür sebep-i ‘âdisine (41a) mübâşeretsiz virildiginden, ekşer hâlde böyle virilmedigine binâ’en ve bunca (2) ıştılahât-ı ‘aķliyye ve naķliyye ki²⁹⁹ söylenür, cümlesi halka teysîren tefhîm (3) içündür. Bu ıştılahât ma‘lûm olmaksızın bir kimseye ma‘lûmât i‘tâ (4) olunmağ mümkündür. Belki bu ıştılahât-ı muħdeşeye iştiğâl itmeyüp, ehlü'l-Hâķ (5) i‘tikâdı üzre olup, zaruret-i fıķhiyye ile iktifâ idüp, taşfiyye (6) iştiğâl olunsa şartıyla ıştılahât ile virilen ‘ilmden ziyâde (7) ‘ilm virilmek olur. ‘Âdetu’llâhıñ cereyânına binâ’en bu ıştılahât ile (8) bilinen cüz’iyyâtdır. Ammâ taşfiye-i bâtın sebebiyle virilen ki ķalbde vicdân-ı (9) şahîh açılmağ ile olur, şâhibi dağı bilmez nerden gelür, bu küllîdir. Fuzûlî (10) ‘ulûma iştiğâl ile ve ıştılahât ile taşşile himmetlerini kaşır ile (11) taşfiyye iştiğâl itmeyüp bu ķalbe lâyiğ olan vicdân-ı şahîh ile (12) bilinen ‘ulûm-i külliyyeden maħrûm ķalurlar. Ma‘a-hâzâ isti‘dâd var iken (13) iki şey³⁰⁰ bunları bu ‘ulûmdan maħrûm ider. Biri vicdân-ı şahîh şâhibi (14) olmayanlar ile ihtilâť ve biri

²⁹⁷ Bu ifadeye yakın bir anlam olarak şu hadislerden bahsedilebilir: “İlim iki kısımdır: Bir batın ilim vardır ki kalpte saklıdır. İşte en fazla fayda veren odur.” İmâm Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, 3/24; “Muhakkak ki benim ümmetimde ilhâm alanlar, öğretilenler ve kendileriyle konuşulanlar vardır ve muhakkak ki Ömer (r.a.) de bunlardan biridir.” **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, 3/24; Ebü'l-Fazl Zeynüddîn İrâķî, **el-Muğnî ‘an Hamli'l-Esfâr**, 2/717, nr. 2619.

Bir hadîs-i kudside de şöyle geçmektedir: “Herhangi bir kulun kalbine bakıp onun kalbinde zikrime yapışma düşüncesini görürsem, o kulunun irâdesini yürüten ben olurum. Onun arkadaşı ben, onunla konuşan ben olurum.” İmâm Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn ve Ma‘ahû Tahrîcu el-Hâfız el-İrâķî**, 2/74; 4/16; İmâm Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, 1/295; 3/26.

²⁹⁸ ile: — AK.

²⁹⁹ ki: gibi AK.

³⁰⁰ şey: şey AK.

iştılâh ile mazbûta olan ‘ulûma (15) himmeti kaşr ile vicdân şâhibleri vardır. Hemân tarîkını öğrenegör. (16) Hiç anlara muhabbet ve Şer‘-i Muḥammedî’de ihtimâm üzre olup Allāhu Te‘ālā’dan (17) ḳalbini ḡāfil tutmayup ve nefis ārzûlarına iştigāl itmeyüp, bid‘atdan (18) ve ruḫşatlı ḳavillerden ḫazer üzre olup her işde ihtiyāt gözlemek (19) ile daḫı eger ekli ḫelāl olup zulmden ve ehlinden ḫazer eyleye daḫı inşā’allah müşārun ileyhe nā’il olabilir. Faḳîr, eş-Şeyḫ es-Seyyid Muḥammed Murād (21) el-Buḫārî ḫazretlerinden böylece fehm eyledi. Sene; 1126.

(41b) [33a] Günāhdan evvel isti‘āze, günāhdan soñra istiḡfār ideler. Fenā fi'l-ef‘āl (2) min vechin bu evrāḳda zîkr olundu. Tevhîdü'l-ef‘āl daḫı dirler. Bundan (3) ilerü fenā fi's-şifāt ve fenā fi'z-zāt vardır. Kalem ile mazbûṭ olması (4) ‘asîr olduğundan mā-‘adā kişi bu üçi ḫāl idinmek gerek, zîkr olunan (5) tarîḳ üzre. İmdi keşfe kerāmete ḫarîş olma. Fenā ve beḳā taḫşîl (6) itmeniñ sebab-i ‘ādîlerine mübāşeret ile ḳalb Allāhu Te‘ālā’dan ḡāfil (7) bulunmaya. Zîrā ḳalbiñ vaz‘ı Allāhu Te‘ālā’yı bilüp ve zîkr itmek ve muhabbet (8) eylemek üzredir. Vaḳtā ki bu üçden ḳalb ḫālî ola, ḡayra meşḡûl (9) ola, ya mütereddid ola, merkezini şavuşmuşdur. Tekellûf ile şer‘ üzre merkezine³⁰¹ (10) getüregör ve illā çok nedāmet ve ḫasret vardır. Şeyḫ Murād ḫazretleriniñ (11) taḳrîrlerinden.³⁰² Sene; 1126.

Her şey³⁰³ ki anda istiḡfāf (12) görine lâkin ḳalbde istiḡfāfa ‘azîmet bulunmaya eger taraf-ı şer‘den anı (13) küfürden ta‘dād itdiler ise küfürdür. Zünnār ḳuşanmaḳ gibi, muşḫafî ḳāzürāta (14) atmaḳ gibi ve eger taraf-ı şer‘den zāhirine binā’ en kāfir olmasına sened olmasa (15) eger istiḡfāfa ḳalbden ‘azîmeti var ise kāfir olur. Eger yok ise (16) kāfir olur dinilmez. Her ne ḳadar zāhiren şüreten istiḡfāf ider görilürse de (17) mādām ki şe‘ā’ir-i İslāmdan olmayup ve ḳalbde daḫı ihānete ve istiḡfāfa (18) kaşd ve ‘azîmet yok ise tekfîr olunmaz ve zamānede ehl-i ticāret (19) ve şanāyi‘den biriniñ ḫıyānetine ittîlā’ buluna aniñ ile bey‘ ve şîrā itmeyeler (20) ve ne ḳadar bu ‘aşır bey‘-i fāsidden ve şarfda ribḫdan ve sâ’ir mefāsidden (21) ḫazer itmezlerse de yine zāhiren ḫazer ider zan eylediği kimseler ile bey‘ **(42a)** ve şîrā eyleye ve kendü daḫı ‘alā ḳaderi’l-istiṭā’a ihmāl üzre olmaya. (2) ‘İbādātda ve

³⁰¹ merkezine: merkeze AK.

³⁰² ḫazretleriniñ taḳrîrlerinden: ḫazretleri taḳrîrleri AK.

³⁰³ şey’: şey AK.

mu‘amelâtda emre ve nehye³⁰⁴ ri‘âyet lâzımdır, ne kadar ahvâl-ı ‘âlem (3) müşevveş oldıysa da ve bey‘ ve şirâda mezâhibe ri‘âyet için icâb ve kabûle (4) sâ‘î ola. Te‘âtî ile iktifâ itmeye. Zîrâ “Şonı için mezheb yokdur” dirler. (5) Ya‘nî dimekdir ki mümkün olduğu mertebe mezâhibiñ cem‘isine sa‘y iderler. Bir mezhebe (6) karşı idüp mezheb-i âharı terk itmezler. Eger ikisine [33b] ri‘âyet cem‘ üzre (7) mümkün ise ve şarfda ne kadar ‘umûm bildi için ruḥşatlar söylediler ise de (8) mehmâ emken selef yoluna beñzede, ya muvâhebe ile bi-ğayrı şart ve lâ-‘ivaz (9) ya yanınca³⁰⁵ bir şeycegezele ümîddir ki ḥalâş bula. Hemân mehmâ emken selef-i (10) şâlihîniñ yollarını gözlemek gerek. Ne kadar anlar kadar ile mertebede (11) ve eyitmesi bu ‘aşırda ‘asîr ise de **Mâ lâ yudreku³⁰⁶ külluhû lâ yutreku külluhû³⁰⁷** üzre (12) ve kimseye sū’-i zan itmeye. Mehmâ emken şalâḥa ḥaml eyleye ve ḥalk ahvâlinde (13) tefahḥuş idüp, ta‘ammuk itmeye. Mükellef olmadığı şeyde ta‘ammuk iderek bir ḥâle (14) varır ki degme kimseye bey‘ ve şirâ idemez ve pāk şey az bulur. ‘Usrete vâkı‘ (15) olur. Cehâlet sebebiyle ḥalâş olur iken ta‘ammuk sebebiyle vesveseye³⁰⁸ (16) ve kalb ahvâliniñ terkine mü’eddî olur. Şer‘a ri‘âyet ide lâkin min ‘indi (17) nefsihi ta‘ammuk idüp teşdîd itmeye. İfrâṭ ve tefriṭden ḥazer eyleye ve (18) eksikliğine³⁰⁹ ‘afv taleb eyleye, tevfiḳ taleb eyleye. Faḳîr böylece, Temennâ Maḥallesi’nde (19) ‘Ömr Bâğçesi’nde eş-Şeyḫ es-Seyyid Muḥammed³¹⁰ Murâd en-Naḳşibendî ḥazretleriniñ (20) meclislerinde fehm eyledi. Şa‘bân,³¹¹ sene; 1126.

(21) ‘Anâşır-ı erba‘ayı talṭif idüp bu ḥâlete ḳodı ve kalb ve rûḫ ve sır (42b) ve ḥafî ve ahfâ ve nefis daḫı laṭif şeylerdir. Evvelki beş laṭif, nūrâniyedir. (2) Nefs, zulmâniyedir. İnsâna niçe şeyler ṭulū‘ ider. Kimisi kalb ve kimisi (3) rûḫ ve kimi sır ve kimi ḥafî ve kimi ahfâ sebebiyle gelür. Lâkin her âdem ḳanḳısından (4) idigini bilmez. Taşfiye-i bâṭın gerekdir ki bu leṭâ‘if ma‘lûmı olup, ḳanḳısı (5) yüzünden olduğu ma‘lûm ola. Nitekim insânda vehm ve zan ve şek ve yakîn (6) vardır. Ammâ her âdem fark idemez ki bu ḥâṭıra gelen vehmden nâşî midir? Veyâḫûd (7) zandan

³⁰⁴ emre ve nehye: emr ve nehye AK.

³⁰⁵ yanınca: yanınca AK.

³⁰⁶ yudreku: yudre AK.

³⁰⁷ ‘Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, 2/196, nr. 2258; 2/305, nr. 2757. Hadis olmadığı ifade edilmiştir.

³⁰⁸ vesveseye: — AK.

³⁰⁹ eksikliğine: eksikliğini AK.

³¹⁰ Muḥammed: — AK.

³¹¹ Şa‘bân: — AK.

veya şekden nāşī midir? Temyīz³¹² idemez. Bu letā'ifiñ farkları dañı böyledir (8) ve Hāķ Te'ālā taşarrufa medār olacaķ insāna, 'aql virmişdir. Bu 'ālemi, his (9) ve hareket üzere halk itmişdir. Aķvāl ve ef'āl ile 'ubūdiyetde olmalıdır. (10) Bu ecilden insāniñ kemāli, bilüp ve isteyüp ve işlemekden. Ğaybiyyāta iştiġāl (11) ve anlarıñ keşfine himmetden ne hāşıl olur? Āhıretde nef'i olanları bilüp (12) ve fi'le gelmesini murād idüp kavlen ve fi'len işlemesine sa'y eyle ki āhıretde (13) naşīb alasin. Bu 'ālemde [34a] icrā olunacaġı icrāya meyl idesin ve müşārun (14) ileyhā olan letā'if-i nefsiñ muķtezāsınca hareket itmek kūdūretlenmişdir. (15) Devām-ı hużūr, kemāl-i ittibā' sebebiyle tezkiye-i nefis, taşfiye-i bāñın taşşıl (16) idüp letāfetleri teraķķī bulur. Laţife müzāyaka olmaz, bir niçe mevāzi'da (17) bulduķları o ecilden. Nitekim ziyā laţıfdir. Dañı ziyāde ziyā olsa (18) yine şıġar, tarlık olmaz ve ehl-i Hāķ i'tikādı üzere olup ferā'iz (19) ve vācibāt ve sünen-i mü'ekkedāt üzerine kaşır ve devām ile kemāl bulup, (20) nefis-i muţma'inne mertebesine irilüp, bundan soñra kāmil olur. Teraķķiye ne kadar (21) sa'y iderse sa'y eyleyüp nevāfili bile terk itmeyüp o mertebe 'ında'llāhi (43a) te'ālā taķarrüb böyle kāmil olmadıķça teraķķī niçe³¹³ olur. Ķalbiñ hużūruyla dā'imā (2) zıkr idüp sünen-i mü'ekkedeleri terk itmeyüp, kāmil olduķda teraķķiye sa'y eyleye. (3) Tevhīdde³¹⁴ rūsūh bulmaķ evveldir. Zīrā i'tikādiyāt, 'ameliyyāt üzerine muķaddemdir. (4) İmānında rūsūh bulmadın a'mālde teraķķiye sa'y itmek, temeli muħkem itmedin (5) naķķāşa meşġul olmaķdır. Sālike mu'ayyen şeyleri sālik anı görmek de olur, (6) görmemek de olur. Görmek lāzimedenden³¹⁵ degildir. Hemān enbiyā-i kirām şalavātu'llāhi (7) 'alā nebiyyinā ve 'aleyhim hażerātını inkār bulunmaya ve kerihsinmek bulunmaya. Belki (8) teveccüh ve muħabbet, ne kadar bilmezse de yardımları olur inşā'a'llāhu te'ālā. Bu ecildendir (9) ki bir kimseye hūr baķma,³¹⁶ belki sebebiyle feyze nā'il olasin. Bu siyāķ³¹⁷ (10) üzredir ki, "Ķuţb-ı 'ālemden me'zūn olmalıdır" dirler. İmdi bi'l-fi'l aña (11) mülāķī olup izin almaķ şart degildir. Belki kuţb her kim ise anı inkār (12) ve kerihsinmek³¹⁸ bulunmaya. Feyze izin kāfıdır ve kuţb dañı her birini 'alā hıdetin (13) bilmek lāzım

³¹² Temyīz: Temeyyüz MB.

³¹³ niçe: nice AK.

³¹⁴ Tevhīdde: Tevhīde AK.

³¹⁵ lāzimedenden: lazımından MB.

³¹⁶ baķma: bakmaya AK.

³¹⁷ siyāķ: sibāķ MB.

³¹⁸ kerihsinmek: kerihsenmek AK.

degildir. Şol güneşe beñzer ki bütün ‘āleme toğar. Ziyāsı (14) toğunan yeri güneş bilsün bilmesün, eger güneş bilmek olsa idi bundan (15) fehmi eyle bu kütüb ahvālını. Eş-Şeyh es-Seyyid Muhammed Murād en-Nakşibendī el-Buḥārī ḳuddise sirruh³¹⁹ böylece (16) taḳrīr eyledi. Bundan ma‘lūm oldı ki bir kimseye ḥōr baḳmalı degil. Belki kütüb (17) ya bir velī ola. Ma‘lūm [34b] ola ki lisān ile tevḥīd-i ef‘āl itmeḡi beyān itmede (18) cebr-i maḥz ki emr ve nehyiñ mu‘aṭṭal olmasını iḳtizā ider, bu ḥavf vardır (19) ve tevḥīd-i şıfātī daḡı lisānen beyānda³²⁰ Allāhu Te‘ālā'nıñ şıfatları ḡaḳḳında (20) ḡulūl ve ittiḡādı iḡāmı ḡavf olunur. Tevḥīd-i zātī daḡı lisānen beyānda (21) ma‘dūmāt-ı şırfa ḡörinüp daḡı büyük ḡavf ḡorilür. Aña binā'en bu³²¹ tevḥīdāta (43b) lisān ile uzanmayalar ve öḡretmeyeler. Belki mücāhede ile ehli olup (2) ḡāl şāḡibi ola. Zīrā ol şey ki zevḳīdir, lisānda anıñ naşibi yoḳdur. (3) Ehl-i tevḥīd ki; tevḥīd-i ef‘āl ve'ş-şıfāt ve'z-zāt şāḡibleridir, anlarıñ (4) i'tiḳādları daḡı Ehlü's-Sünnet i'tiḳadı gibi. Allāhu Te‘ālā vardır. Nakāyışdan (5) münezzeḡdir. Cümleyi ḡalıḳ Allāhu Te‘ālā'dır. ‘Abde iḡtiyār ḡaḳ eyledi. İḡtiyār (6) ḡaḳ olunmaḡ sebebiyle aḡadü'l-emreyni āḡar üzerine tercīḡ eyledi. ‘İḳāb (7) ve şevāb bu yüzden olunmaḡ oldı. Allāhu Te‘ālā ‘ilm ḡaḳ eyledi. ‘Abd daḡı bildi. (8) İḡtiyār ḡaḳ eyledi. ‘Abd daḡı tercīḡ eyledi. Bundan cebr lāzım ve ‘abd mücid (9) olmaḡ daḡı lāzım gelmez. Velākin kemā ḡüve ḡaḳḡuhū fehminde ‘usret vardır. Ya budur ki (10) böyle mu‘teḡid olup ḡulluḡa meşḡul olursun;³²² ya budur, taşfiyeye iştıḡāl (11) ile Şer‘-i Muḡammedī'ye kemāl ve erenlere ḡulūş-ı muḡabbet ile³²³ ḡavrına vāşıl olursun.³²⁴ (12) Bi-i'tā'i'llāhi ve meşiyetihī ḡaḡezā fehmi'l-faḳīr eş-Şeyḡ ḡüseyn Lazıḳī min taḳrīri eş-Şeyḡ (13) el-‘Azīz es-Seyyid Muhammed Murād el-Buḥārī en-Nakşibendī ḡuddise sirruh. Sene; 1126.

(14) Temme'l-keḡām fī ḡāze'l-maḡām menḡülen min sunūḡāti ḡazret-i eş-şeyḡ ḡaddesa'llāhu sirrehū.

³¹⁹ ḡuddise sirruh: — MB.

³²⁰ beyānda: beyān AK.

³²¹ bu: — AK.

³²² İmlası her iki nüshada da yanlışıḡla kâf-ı nûniyle **olursuñ** şeklinde yazılmış.

³²³ muḡabbet ile: muḡabbetle AK.

³²⁴ İmlası her iki nüshada da yanlışıḡla kâf-ı nûniyle **olursuñ** şeklinde yazılmış.

Allāhu Te‘ālā vardır ... ḡavrına vāşıl olursun: Her iki nüshada da ilk aktarılan sohbetin tekrarı, burada mükerrer olarak yazılmış.

(15) Bu maḥalle gelince mürşid-i kâmil Şeyḥ Murād ḳuddise sirruh ḥāzretleriniñ meclis-i pür-enverleriniñ (16) levâmi‘-i feyziyyesidir. Bundan ōñra merḳûm Lazîḳî eş-Şeyḥ Ḥüseyin Efendi merḥûmuñ kendi (17) taḥrîrât ve âşârıdır.

Şuttâr-ı a‘mâl-i şâliḥa var ve a‘mâl-i şâliḥa da var. Kâmilleri; ōtâret (18) nedendir? A‘mâl-i şâliḥada ōtâreti olan yaḳîni³²⁵ ḳavî olanlardır ve yaḳîniñ ḳuvveti (19) ḳalbiñ şâfi oldıḡına [35a] göredir. ḳalbiñ üç vechile taşfiye bulmasını beyân (20) itmişler. Bir tarîḳî Birgîvî Efendi merḥûm **Tarîḳat-ı Muḥammediyye** kitâbında beyân itmiştir. (21) İkisini ehl-i taşfiyeniñ kâmilleri beyân itmişlerdir. Lâkin ehl-i taşfiyeniñ (44a) kâmilleri yanında dâ‘im ḥursa taşfiye sūr‘aten olur ve anlara muḥabbet üzre (2) anlarıñ ġıyâbında olsa taşfiye geç olur. Taḳvâda ōtâret şâhibleri (3) ḥaḳ taḳvâdan ḥişşe-yâb olanlardır ve fesâdda ōtâret şâhibleri ehli (4) olanlar ehl-i cehennem ‘alâmetiyle müttehemdir. Bu iki ōtâretiñ arasında tefâvüt (5) ile çok dürlü insân vardır. Aña binâ‘en Birgîvî Efendi merḥûm dir ki; (6) “Taḳvânıñ a‘lâ mertebesi, zâhirini ma‘aşiden ve ḳalbini mâsivâdan ḥâlî (7) itmekdir. Taḳvânıñ ednâ mertebesi, mücerred küfürden ve ōirkden ōaḳınmaḳdır.” Bu iki (8) taḳvânıñ arasında ġüne ġüne taḳvâlar vardır. Taḳvâda ōtâretleri yoḳdur. (9) Taşfiye-i ḳalbde ḳuvvetleri az oldıḡından ḥarâm yemeden ve ḥarâm giymeden ve ḥarâm (10) meskenden ḥazer itdikce ve farzlara ri‘âyet itdikce ve iyiler ile iḥtilâḫ (11) itdikce taşfiye ḳuvvetin bulur. Vallâhu'l-muvâffîḳ

Fâ‘ide: Allâhu Te‘âlâya vuşlatıñ (12) ma‘nâsı, dâ‘imâ ḳalbiñ Allâhu Te‘âlâ’dan ġayrı bir ōey ile muḳayyed olmaya³²⁶ dimekdir. (13) Cismiñ cisme ittişâli ma‘nâsına degildir. Muḥabbet-i zâtiyye ‘abdiñ kesbi ile olmaz. (14) Lâkin bir kimseye Allâhu Te‘âlâ muḥabbet-i³²⁷ zâtiyye i‘tâ itmek murâd eylese ġâḥ olur cezbe (15) tarîḳıyla iḥsân ider, ġâḥ olur ol kimseye tezkiye-i nefis, taşfiye-i bâḫın (16) itmek tarîḳı tevfiḳ ider. Ol ‘abd daḫı kesbiyle tekellûf ve meşakkat çeküp (17) ōer‘ üzre mücâhede ile taşfiye taḫşil ider. Ba‘de’t-taşfiye Rab Te‘âlâ (18) muḥabbet-i zâtiyye i‘tâ ider. Ol muḥabbetdir ki bi-lâ ‘ivâz ve lâ-ġarâz olur. Tafşili (19) Şihâbü’ddin

³²⁵ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla **ta‘yîni** şeklinde yazılmış.

³²⁶ ḳalbiñ... muḳayyed olmaya: kalb Allâhu Te‘âlâ’dan ġayrı bir ōey ile müfid olmaya MB.

³²⁷ muḥabbet-i: — MB.

Sühreverdî kudde sîrruh hazretleriniñ ‘**Avârifü'l-Ma‘ârif** kitabında (20) yoqlana. Ve kuluñ Allāhu Te‘ālā'ya taqarrubi şıfātu'llāha münāsebet kesbine sa'y (21) idüp ahlāk-ı hamīde³²⁸ şāhibi olmaqdır ve “Allāhu Te‘ālā'nıñ muhîṭ olması (44b) ‘ilm ve kudret ve icād ve ibkâ cihetindendir” deyü İmām-ı [35b] Ğazzālî'niñ **İhyā'-ı ‘Ulūm**'unuñ (2) cild-i şāliş ve rābi'inden müstefāddır.

Maqşad-ı aqşā (3) muḥabbet-i zātiyye ve müṭāla‘atü'z-zāt ve tevḥidü'z-zāt ve zikrü'z-zāt ve tafşilü (4) hāzihi'l-erbā‘ati fi kitabi ‘Avârifü'l-Ma‘ârif li'ş-Şihābü'ddīn es-Sühreverdî³²⁹.

(5) Haḳ Te‘ālā'nıñ cemāli ve celāli ve bunlarda kemāli müṭāla‘a olunduḳda Haḳ Te‘ālā'ya (6) ḳuldan bir muḥabbet zuhūra gelür. Bu muḥabbet cesed gibidir ve Haḳ Te‘ālā'nıñ zāt-ı (7) şerīfini müṭāla‘a olunur ki bî-çün u bî-çi-günelik tarīḳıyla bu müṭāla‘a-ı (8) zātdan, muḥabbet-i zātiyye zuhūra gelür. Bu muḥabbet evvelki muḥabbetiñ rūḥi gibidir. (9) Bu muḥabbeti Haḳ Te‘ālā ḳuluna i‘tā itmişdir. Kesb ile degildir. Lākin şol (10) ḳuluna ki bu muḥabbet ‘atā olunmaḳ murād-ı şerīfi ola, ol kimseye tezkiye-i (11) nefis, tehzīb-i ahlāk, taşfiye-i bāṭın, inşirāḥ-ı şadr³³⁰ şeylerine mübāşeret itmegi (12) tevfiḳ eyler. Ol daḥı tamām-ı tezkiye-i nefis idüp muḥabbet-i zātiyyeye isti‘dād gelür. (13) Maḥz-ı fazlından ‘atā ider. Ebübekir eş-Şiddīḳ raḍıya'llāhu ‘anh hazretleriniñ (14) fazlına niçe esbāb ta‘dād olunmuşdur. Bir de bunu dimişler ki; “Muḥabbet-i zātiyye (15) incizāblarıdır.” İmdi muḥabbet-i zātiyye ve zikr-i zāt ‘azīm kemāldir. Ehillerine (16) maşḥūb olmaḳı Haḳ Te‘ālā'dan taleb eyle ki şoḥbet ve muḥabbet sebebiyle bu muḥabbeti (17) ve bu zikri ele³³¹ getüresin. ‘Abd-i muḳbil olasın. Haḳ Te‘ālā cümlemize tevfiḳ (18) ‘atā eyleye. Āmīn. Hemān Şer‘-i Muḥammedī[yi] ḥōr görmeyesin. Bir ḥōş ri‘āyet idesin. (19) Ḥuşuşan, ekl-i ḥelāl ve imsāk-ı lisān ve dünyā zikr-i zāt şāhiblerinden ḥālī (20) degildir hiç. **İhyā'ü'l-'Ulūm** ve ‘**Avârifü'l-Ma‘ârif** müṭāla‘a iderek bir tarīḳ (21) ve bir simetle zikr şāhibi olasın. Veya ehillerine muşāhib olup muḥabbet (45a) ile şoḥbet idüp, āyīne-i ḳalb mücellā olup, muḥabbet-i zātiyye i‘tā olup, (2) zikr-i zāta nā'il olup, ehl-i müşāhede ve ehl-

³²⁸ ahlāk-ı hamīde: ihlāş-ı hamīde MB.

³²⁹ “En son maksat, zātī muḥabbet, zātın düşünülmesi, zātın tevḥidi ve zātın zikridir. Bu dördünün ayrıntıları, Şihābüddīn Sühreverdî -sırrı mukaddes olsun- hazretlerinin **Avârifü'l-Ma‘ârif** isimli kitabındadır.”

³³⁰ şadr: — MB.

³³¹ ele: aña AK.

i ‘ayān olasin. Şırf (3) yaqın ehli olup, imānda kemāl bulup, ehl-i zevk ve mukarrebīnden olasin. (4) **Lā ilāhe illa'llāh Allāhumme ente maqşūdī ve riḍāke maḥlūbī Muḥammedün Resūlu'llāh (5) eteqayyedu bi-ittibā'ihī küllihī**³³² **fi'l-ḥayālī ve ba'de'l-ḥayāl. Allāhumme ente maqşūdī (6) ve riḍāke maḥlūbī.**³³³ İmdi [36a] māsivādan zūhūl üzre zıkr³³⁴ şu zamān müyesser (7) olurmuş ki Hāḳ Te'ālā'dan ğayrı dünyevī ve uhrevī bir şey'e kaşdı olmaya; (8) meger şu maqşūd ki Hāḳ Te'ālā'nın rızāsına sebep ola ve māsivāyı nisyān (9) üzre Hāḳ Te'ālā'yı zıkr şu zamān müyesser olur ki i'tikāden ve ahlāḳan ve a'mālen (10) her hālde Resūl-i Ekrem 'aleyhi's-selām ḥazretlerine ittibā' üzre ola. (11) İmdi Hāḳ Te'ālā'dan ğayrıya muḥabbeti terk ve her hāl ile peygāber 'aleyhi's-selāma (12) iktidā yine ğayrıya muḥabbeti iḥrāca tekellūf ile ve iktidāya daḫı bir hāl ile sa'y ile (13) müyesser olmaḳ mümkündür. Aña binā'en, “Nefs ile mücāhedeye dā'im olasin ve bu mücāhedeye (14) nā'il riyāzet-i şer'iyeye mülāzım olasin” deyü meşāyih, mücāhede ve riyāzeti (15) çok añarlar. Mücāhedenin ve riyāzetinin ğayeti, Hāḳ Te'ālā'dan ğayrıya muḥabbetden (16) ḥalāş ve her hāl ile Resūl-i Ekrem şalla'llāhu 'aleyhi ve selleme iktidā imiş. Aña (17) binā'en Şeyḫ Murād Efendi, “Devām-ı ḥuzūr ve kemāl-i mütāba'at” deyü çok añardı.

(18) **Bedān ki ehl-i taşavvuf der rāh-ı taşavvuf se çiz rā i'tibār koned.**³³⁵
(19) **Evvel cezbe, düvvom sülük, siyyom 'urüc. Cezbe 'ibāretest ez keşeş ve sülük (20) ibāretest ez küşeş ve 'urüc ibāretest ez baḥşeş. Cezbe fi'l-i Hāḳḳ'est.**
(21) **Bende rā be-ḥod mīkeşed tā bende rüy ez dünyā be Ḥudāy āvered. Ān çı ez ṭaraf-ı Hāḳ (45b) başed, nāmeş cezbest ve ān çı ez ṭaraf-ı bende, nāmeş sülük ve meyl ü irādāt (2) ü muḥabbet ü teveccüh-i bende her çend ki ziyāde mişeved nāmeş**³³⁶ **cezbe mişeved tā be cāyī (3) resed ki sālīk be yek bār terk-i heme çiz koned. Virdi be Ḥudāy āvered ve ğayr-ı (4) Ḥudā ferāmuş koned. Be-mertebe-i 'ışḳ resed. Pes bedān ki çün yekī**³³⁷ **rā ez ādemiyān (5) rā cezbe-i Hāḳ resed ve**

³³² İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla **küllihā** yazılmış.

³³³ “Allah'tan başka ilah yoktur. Ya Rabbi! Maksadım sensin, talebim senin rızandır. Hazret-i Muhammed onun Resülüdür. Ben hayal âleminde ve hayal ötesi âlemdede tamamıyla ona tabi olmaya bağılı kalacağım. Ya Rabbi! Maksadım sensin, talebim senin rızandır”.

³³⁴ zıkr: zikre AK.

³³⁵ koned: kone MB.

³³⁶ nāmeş: bāmeş MB.

³³⁷ yekī: be key MB.

der hemān ‘ışk zindegānī koned. Ānçenīn kes rā meczūb (6) gūyend. Cümle aḳsām çehārest; meczūb ve sālīk ve sālīk-i meczūb (7) ve meczūb-i sālīk. Tafşil-i ĩn der kitāb-ı ‘Avārifü'l-Me‘ārif li’ş-Şeyh Şihābü'ddīn (8) ḳuddise sirruh.³³⁸

Yüz otuz dirhem etmekle nişfini bir vaḳitde ve nişf-ı (9) āḫarını āḫar vaḳitde yiye. Etmek ile ḳatıḡı [36b] yüz otuz dirhem ola ve iki bulup (10) iki vaḳitde yemek teşvīş virmemege iyüdü ve za‘af müştēd olmamaḡa sebebdır. (11) İbtidā ḫālinde böylece eyleye. Teraḳḳī iderek ne ḳadar az yemek ile idebilirse (12) itsün.

Ḳıyāmla zıḳru'llāhıñ ve devr ve semā‘ıñ şurūṭundan su‘āl (13) olunmuş. Cümle şurūṭundan biri, terk-i³³⁹ şöhret ve ḫulūş-ı ḳalble rızā‘en li’llāh (14) **Ellezīne yezḳürūna’llāhe ḳıyāmen ve ḳu‘ūden**³⁴⁰ emr-i şerīfine imtişāldır. Zırā ḳıyāma (15) ḳudret var iken şalavāt-ı mefrūzeyi ḳu‘ūden edāya mesāḡ-ı şer‘ī var mıdır? (16) Zırā eger zıḳru'llāhda ve eger şalātda Allāhu Te‘ālā'nıñ ḳıyāmla emri muḳaddemdir (17) ve zıḳru'llāhıñ farzıyeti muḳarrerdır ki beyāna ḫācet yoḡdur. Ve bir şartı, cezbe-i Ḥaḳ (18) ile galebe-i ‘aşḳ-ı ilāhīdır ki Allāh cümlemize müyesser eyleye. Beyt-i Aḫmed Efendi Müftī;

(19) Müftī fetvā virmezse bu devrānı sürmege

(20) ‘Işk müftisi ḫükm itdi zıḳr ü devrān idelim

Şeyḫıñ kemāliniñ ‘alāmeti budur ki (21) aña rabṭ-ı şaḫīḫ ile³⁴¹ merbūṭ olup beyān olundıḡı üzre ḫareket eyledikde (46a) gün-be-gün māḫ-be-māḫ i‘rāzı az olup Rab Te‘ālā'ya iḳbāli ziyādece (2) olursa ehildir, kāmildir, ḫāli degildir. Kemālini keşf

³³⁸ “Bil ki tasavvuf ehli, tasavvuf yolunda üç şeye itibar eder. Birincisi cezbe, ikincisi sülūk, üçüncüsü urūc. Cezbe, Cenab-ı Hakk’ın kulu kendisine çekmesinden; sülūk, gayretten ve urūc ise Allah’ın lütfundan ibarettir. Cezbe Hakk’ın fiilidir. Kulu kendine çeker. Ta ki, kul yüzünü dünyadan Rabbine çevirir. Her ne ki Allah tarafından olursa, ona cezbe; kuldun taraf olursa da ona sülūk denir. Kulun meylı, irādesi, muhabbeti ve teveccühü artarsa buna cezbe denir. Sālīk öyle bir yere varır ki, bir defada bütün her şeyi terk eder, her şeyi Allah’a nispet eder ve ondan başkasını unuttur, aşk mertebesine erişir. Yine bil ki, insanlardan kime Hak’tan cezbe erişirse hemen aşk hayatına başlar. Böyle kimseye de meczup derler. Dört kısımdırlar. Meczup, salik, meczup olan salik ve salik olan meczup. Bunun ayrıntıları Şeyh Şihabüddin’in -sırrı mukaddes olsun- Avarifü'l-Ma‘arif isimli kitabında mevcuttur”.

³³⁹ terk-i: — AK.

³⁴⁰ Onlar ayaktayken, otururken (ve yanları üzerine yatarken) Allah’ı anarlar. Āl-i İmrān 3/191.

³⁴¹ ile: — MB.

ve kerāmāt yüzünden (3) bilmekten, bu yüzden bilmesi aqvādır. Zīrā sülükdan murād bunca mücāhedāt (4) ve riyāzāt ile alb bi'l-külliyeye Rab Te‘ālā'ya müteveccih ola.

(5) Tecellī, zūhūra dirler. Hak Te‘ālā var olduđı zahir gūne gūne Őeyler ile. (6) Evvelā enfüsden nazār oluna ki insān kendüye baa. Bu hey’et, bu Őekil (7) kendü kendüye olmaz. Eger olaydı bu zamāna dek niye zahir olmadı ve niye (8) za’il olur? Ma‘lūm oldu ki yokdan bu zamānda bunu peydā iden var (9) imiŐ. Tururken³⁴² yine gider. Ma‘lūm oldu ki bunu gideren var imiŐ. (10) Bunu var idüp gideren böyle olsa olmaz.³⁴³ Ma‘lūm oldu ki var. Lākin (11) böyle degil. Ya’nī ŐoŐra peydā olmaz ve ŐoŐra gitmez. Enfüsde böyle zahir oldu. (12) Āfakda dađı arz ve semā, miyāh ve cibāl ve sa’ir eŐyā; hūdusı, beası, zevāli, (13) gūne gūne hey’etleri, [37a] zevāt ve ‘avāriz bunlar böyle olup gayrı halde (14) olmadıđınıŐ müreccihī kimdir ve da’im turmayup³⁴⁴ izālesi kimdendir? Bu zūhūrāt (15) Rab Te‘ālā varlıđına ve birliđine ve kadīm olduđına ve za’il olmamasına delālet (16) ider. İmdi “Hak Te‘ālā tecellī eyledi” demek, var olduđı zahir oldu gūne (17) gūne³⁴⁵ Őeyler ile. Maħsūsātda böyle olduđından ma-‘adā alb dađı ahlak-ı (18) zemīmeden ‘ārī olsa Hak Te‘ālā'nıŐ lufını ve ‘azametini ve havādiŐ (19) kemālinden münezzeh olduđını baŐiret ile bilür. Lākin emr-i zevkī olma ile (20) lisān ile ta‘bīr olunmaz. ‘Aql ile Hak Te‘ālā'nıŐ ef‘ālī ve Őıfatı ve zatı (21) celle Őānuhū ma‘lūm olup lisān ile beyān olduđı gibi alb ahlak-ı zemīmeden (46b) hali ve hamīde ile mevŐuf olup bundan ŐoŐra ehli ‘inde ma‘lūm (2) olan fenāya irdikde rūh dađı nefsiŐ elinden halāŐ olup nūrāniyyeti zahir³⁴⁶ (3) olduđda baŐiret ile Hak Te‘ālā celle Őānuhū hazretleriniŐ ef‘āl-i kerīmelerin (4) ve Őıfat-ı ‘ulyāsın ve zat-ı Őerīfīn zev ile bilür ki lisān ile ta‘bīr ābil (5) olmaz. Tatmayan bilmez. alb mücellā olup münevver olma ile Hak Te‘ālā'nıŐ ef‘ālīne (6) müte‘allaa zūhūrāta tecellī-i ef‘āl³⁴⁷ dirler. Hak Te‘ālā'nıŐ Őıfat-ı ‘ulyāsına müte‘allaa (7) zūhūrāta tecellī-i Őıfat dirler ve Hak Te‘ālā'nıŐ zat-ı Őerīfine

³⁴² Tururken: Dururken AK.

³⁴³ olmaz: — AK.

³⁴⁴ turmayup: durmayup AK.

³⁴⁵ gūne gūne: gūnā gūnā AK.

³⁴⁶ zahir: — MB.

³⁴⁷ tecellī-i ef‘āl: tecellī-i Őıfat MB.

müte'allaka (8) zuhūrāta tecellī-i zāt dirler. Hıs vāsıtasıyla 'aql ile Rab Te'ālā'nın (9) ef'āl-i kerīmesi ve şifāt-ı 'ulyası ve zāt-ı şerīfi ma'lūm olduğundan ziyāde (10) kalb ile 'ağıldan kaç'-ı nazar ma'lūm olur. Aña binā'en evvelkine istidlāl, şāniye 'ayān (11) dirler ve bunuñ taşşiliniñ tarīkı meşâyıh-ı 'izām kıddesa'llāhu esrārehum hāzretlerinde (12) emānetdir. Her şey ehline tefvīz olunmuşdur. Zāhiri, bātını şerī'at ile ve taqvā (13) ile ma'mūr olan kimseler, mürşid-i kāmiller bu yoluñ ehlidir. "İşde mürşid, işte (14) iksīr, inkār idenler kıldı esīr."

Cesed marāzlarınıñ izālesi (15) için hem perhīz ister ve hem şerbet. Zikru'llāh, kalbi tahir itmeniñ ve māsivā, gidermeniñ (16) şerbetidir. Gözden ve kulakdan ve sā'ir a'zā vāsıtasıyla kalbe hātıra (17) gelmesini nefy itmeniñ [37b] sebepleri perhīz gibidir. Cū', seher, şamt, 'uzlet ve bunlara (18) kuvvet viren şeylere mülāzemet, perhīzdir. İ'tikād-ı şaḥīḥ ferā'iz ve vācibāt (19) ve sūnene ri'āyet ve hārāmdan ve kerāhete ısrārdan ihtirāz lāzımdır. Fetvāsız, (20) taqvāsız olmaz, ḥavfsız ve recāsız daḥı olmaz ve ehl-i istiğrākın sözüni (21) ḥālini mülhid ve zındık sözünden fark lāzımdır. Kāmil işāretiyle nākış ḥālini fark (47a) itmek gerek. İmānsız, fetvāsız, taqvāsız olmaz. Ehl-i söyleş kelāmı.

(2) "İmān selbinden emn üzre olan kimseniñ imānı selb olunur" (3) deyü İhyā'-i 'Ulūm'un i'tikād bahşinde meşūrdur ve yine anda yazmış ki; "Ba'zı (4) günāh vardır anıñ 'ukūbeti selb-i imāndır. Velāyet ve kerāmet da'vāsını eylemek (5) ehl-i degilen³⁴⁸ iken" ve **Birgivi Risālesi**³⁴⁹niñ şārihi 'Alī'Efendi raḥimehu'llāh yazmış ki; (6) "Sekiz şey zevāl-i imāna sebebedir. Evvelā evliyā'u'llāh kıddesa'llāhu esrārehum hāzaratına (7) 'adāvet itmek, imānıñ zevālınden ḥavf itmemek, islām 'azīm ni'met (8) ve büyük iḥsān iken anıñ şükürüñ bilmemek; diye ki "Elḥāmdu li'llāh islāmı bize tevfiḳ (9) eyledi". İmdi imānıñ şükürüni itmeniñ 'alāmetindendir ki i'tikādını ve kalbini (10) ve aḥkām-ı şerāyi'i gāyet gözliye. Lā'ubālī olmaya. Kimiñ gerekse sözi (11) ile 'amel itmeye. İhtiyāt gözleye. Şerī'ati ḥōr görmek, ehl-i bid'at ki firāk-ı (12) dāledir, anlarıñ i'tikādı üzre olup Ehlü's-Sünne ve'l-Cemā'a i'tikādınıñ (13) küllisine veyāḥūd ba'zısına i'tikādda muḥālif olmak ḥubb-ı dünyā gālib (14) olup gönli istedigine meşgūl olmak, ḥalka zulm itmek, namāzı terk (15) itmek, akça

³⁴⁸ degil: degilen MB.

³⁴⁹ İmām Birgivi, **Vasiyetnâme**.

fâ'idesi almak.”**İhyâ'-i 'Ulûm'**da tehzîb ve ahlâk-ı seyyi'e tafsîli (16) ve emvâl ve 'ulûm şâhibleri ne vechile düşerler ve ne vechile necât bulurlar (17) ve semâ' niye dirler ve ehli kimdir? **Tarîkat-i Muhammediyye** kitabının ekser mahalli andan ahz (18) olunmuştur. Mütâla'a ile hayât bulalar.

Ehl-i 'irfân (19) Muhyi'ddîn-i 'Arabî hazretlerinin te'lifâtı yine ehl-i 'irfân intifâ' için [38a] (20) te'lif eylemiş. Zîrâ anlar ehl-i 'irfân içinde kutb ve gâvş-ı a'zam imiş. (21) Ehl-i 'irfân, 'irfânda cümlesi berâber ve bir rütbede degil imiş. 'İrfânda kemâli (47b) ziyâde olan aşağı olanlara 'irfânda nice kemâlât beyân iderler (2) imiş. Gâyeti, fi zamâninâ ehl-i 'irfândan gayrınıñ eline geçmek ile muhâlif (3) zan itmiş. Lâkin Molla Camî ve İmâm-ı Gazzâlî³⁵⁰ ve ehl-i 'irfândan müte'ahhîrler hazret-i (4) şeyhüñ murâdına vukûf tahşîl idüp beyân itmişler ve yine Hazret-i Muhyi'ddîn ibn³⁵¹ (5) el-'Arabî; “Şer'a ittibâ'da kemâl üzre olan fehm ider bizim kelâmımızı” (6) buyurmuşlar. Sa'dü'ddîn Taftâzânî tecâveza'llâhu 'an seyyi'âtihi hazretlerine nisbet (7) olunan **Redd-i Fuşûş**³⁵² nâm risâleyi bu fakîr eş-Şeyh Ahmed³⁵³ Lazîkî tahrîr ve lâkin (8) te[t]mîm eyledim ki 'ulemâ-i mütebahhîrîn³⁵⁴ ve meşâyihüñ fâyıklarına bu risâleyi 'arz eyledim. (9) 'İlm ile,³⁵⁵ 'ayân-ı zâhir ile hakîkati câmi' olan fehm ider, **Fuşûş**³⁵⁶da hata (10) yokdur. Bir tâlib Mekke-i Mükerrede yedi sene Muhyi'ddîn el-'Arabî hazretlerinin (11) **Fuşûş**'unu ve **Fütûhât**³⁵⁷ını mütâla'a eylemiş. Gâh inkâr ve gâh ikrâr üzre qalup (12) bir şey tahşîl idememiş. Bir gice Hazret-i Gavş-ı A'zam'ı rü'yâda görmüş: “Sen benim (13) kitabımdan bir şey' fehm idemezsin.³⁵⁸ Rum'da Şeyh 'İsâ'ya var” buyurmuşlar. Aydın'da (14) Akhisar'da evliyâ'u'llâhdan Şeyh 'İsâ hazretlerine mülâkî olur. Anlar

³⁵⁰ İmâm-ı Gazzâlî (d.450/1058, ö.505), Muhyiddin ibn Arabî'nin (d.560/1165, ö.638/1240) doğumundan 54-55 yıl önce vefat etmiştir. Metinde sehven öyle yazılmış olmalıdır.

³⁵¹ ibn: — MB.

³⁵² Kayıtlarda bu isimde bir esere rastlanmamıştır. (Bkz. Murat Sarıateş, **Taftazani'ye Göre Allah'ın Subuti Sıfatları ve Bunların Değerlendirilmesi**, Kayseri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 5-6; Mehmet Sever, **Sa'dettin Taftâzânî'nin İmamet Anlayışı ve İlk Dönem Siyasi Olayları Değerlendirişi**, Samsun, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 34-40; Nihat Tarı, **Taftâzânî ve Sa'dîni Adlı Şerhi**, Diyarbakır, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 50-60; Şükrü Özen, “Teftâzânî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 40, İstanbul, 2011, s. 299-308.

³⁵³ İmlası her iki nüshada da **Ahmed** yazılmış. Doğrusu **Hüseyn** olmalıdır.

³⁵⁴ mütebahhîrîn: müteahhîrîn MB.

³⁵⁵ 'İlm ile: AK nüshasında mükerrer yazılmış.

³⁵⁶ Muhyiddin ibn Arabî, **Fusûsu'l-Hikem**.

³⁵⁷ Muhyiddin ibn Arabî, **el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye**.

³⁵⁸ İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûnîyle **idemezsîñ** şeklinde yazılmış.

da Ankaravî (15) el-Hac Bayram tarîkından Kayseriyeli Şeyh Kâsım'dan mürebbâ, zâhiri ve bâtını ma'mûr (16) müteşerri' mütesennin bir zât imiş. Andan telkîn alup yedi senede haqîkat ehli (17) olup ba'dehû Hazret-i Gavş-ı A'zam'ın te'lîfinden intifâ' müyesser olmuş. Dahı (18) bunun gibi hikâyât ve te'yîdâtdan sonra evliyâ'u'llâha ta'n lâyıq degildir. Ehil (19) olmayan ehl-i haqîqatiñ kemâlâtını fehm idemeyüp kelimâtını dahı karışdırmak câ'iz (20) degildir. 'İlm-i dirâset ile 'ilm-i verâset bilinmez ve 'ilm-i verâset dahı 'ilm-i dirâsetiñ (21) hîlâfına degülmüş.³⁵⁹ Muvâfiq bulan 'ilmine vâkıf olan imiş. Sende [38b] bundan (48a) naşb isterseñ adı şanı terk idüp riyâzet ve mücâhedeler eyle ki (2) kâmiller yüzünden saña da bir feth ola da **Fütühât**'ı feth idesin.³⁶⁰ Dal ve muğil (3) kimdir 'ayänen zâhir olur ve risâle-i mezbûra Sa'dü'ddîn Taftâzânî'niñ didikleri (4) manzûrun fihdır. Zinhâr Hazret-i Muhyi'ddîn'iñ kitâbını mütâla'a idüp hîlâf-ı (5) i'tikâdda qalmayasız. Haq Te'âlâ cümlemizi haşâdan hıfz eyleye.

(6)Haqîkat-i imân ta'zîm-i cenâb-ı şamediyet est. Semere-i kurbet müşâhede (7) ve semere-i müşâhede ma'rifet ve semere-i ma'rifet muhabbet ve semere-i muhabbet fenâ ve semere-i (8) fenâ beka.³⁶¹

El-mertebetü'l-ülâ tevhidü'l-ef'âl ve hüve idâfetü'l-ef'âli ve'l-mef'ulâti (9) küllihâ ila'llâhi te'âlâ ve innehü hâliķu'z-zerri ve ef'âlihâ ve'l-fili ve ef'âlihî ve hâliķu (10) a'yâni'l-mevcüdâti küllihâ ve ef'âlihâ 'alâ keşretihâ ve ihtilâfihâ qâla'llâhu te'âlâ (11) "Küllün min 'indi'llâhi"³⁶² "Vallâhu hâlaķaküm vemâ ta'melün"³⁶³ "Vemâ rameyte iz rameyte velâkinna'llâhe (12) ramâ."³⁶⁴ Ve'l-mertebetü's-şâniyetu tevhidü's-şifât. Kallema³⁶⁵ yetebeyyenuhu'l-'ibâretu ve innemâ hüve (13) min 'ilmi'l-ķulûbi ve men zanne innehü haqîqâten 'ilmuhü müstevfen fi'l-kitâbi fehüve nâķıšu'l- (14) ma'rifeti li-ķavlihî şalla'llâhu 'aleyhi

³⁵⁹ İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla **dökülmüş** yazılmış.

³⁶⁰ İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla kâf-ı nûnîyle **idesiñ** şeklinde yazılmış.

³⁶¹ "İmanın hakikati, Cenab-ı Samediyeti tâzim etmektir. Yakınlığın semeresi, müşâhede; müşâhedenin semeresi, marifet; marifetin semeresi, muhabbet; muhabbetin semeresi, fenâ ve fenânın semeresi, bekâdır".

³⁶² Hepsi Allah'tandır. Nisâ 4/78.

³⁶³ Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır. Saffât 37/96.

³⁶⁴ Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Enfâl 8/17.

³⁶⁵ İmlası her iki nüshada da yanlışlıkla **Felemmâ** yazılmış.

ve sellem “Lā uḥṣī ṣenā’ en ilā”³⁶⁶ ve innemā elḳa’l-‘ulemā[’u] (15) minhu tenbīhātin li-yetenebbehe’l-‘uḳūlu ilā zālike ve ‘ilmu’ş-şifāti lā yūcedu illā ‘inde’l- (16) ‘ārifine bi’llāhi te’ālā. Ve’l-mertebetü’s-şālişetü hiye³⁶⁷ tevḥīdü’z-zāti. Velā yūcedü illā (17) ‘inde’l-āḥādi illā ennehū men teraḳḳā min tevḥīdi’l-ef’āli ilā tevḥīdi’ş-şifāti (18) yurcā lehū vuḳū’u’l-‘ilmi bihī ve men tekellefe ṭalebehū min ğayri hāze’ṭ-ṭarīḳi vaḳa’a fi’t-teşbīh³⁶⁸ (19) ve’l-ilḥādī³⁶⁹ ve li-zālike ḳāle şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem “Tefekkerū fi ḥalḳi’llāhi ve lā tefekkerū (20) fi zāti’llāhi.”³⁷⁰ Ve inneme’ṭ-ṭārīḳu ilā ‘ilmi hāze’l-maḳāmi et-tefekkuru fi’l-ef’āli ve’n-nazaru (21) ve’l-istidlālu fetedülluhumu’l-ef’ālu ‘ale’ş-şifāti fetücellī lehum me’aniye’ş-şifāti’l-ḳā’imeti (48b) bi’z-zāt. Lienne’l-ef’āle şādiretün ‘ani’ş-şifāti’l-ḳā’imī ve’l-ḥalḳufi³⁷¹ müşāhedeti’t- (2) tevḥīdi ‘alā seb’i maḳāmatin mine’l-‘ilmi ile’l-‘ayni bevnun ba’īdun ve mine’l-‘ayni ile’z- (3) zevḳi eb’adü mine’l-evveli ve mine’z-zevḳi [39a] ile’l-ma’rifeti eb’adü minhumā bi-merātibē ve mine’l- (4) ma’rifeti ile’l-ünsi eb’adü mine’l-cemī’i ve minhu ile’l-inbisāfi eb’adü ve minhu ilā ḥıfzı’l- (5) ḥurmeti kezālik. Ve min ḥıfzı’l-ḥurmeti ile’l-imāreti kezālik. Ve minhā ile’s-salṭanati kezālik (6) ve minhā ile’l-ḥilāfeti kezālik ve minhā ilā kemāli’l-‘ubūdiyyeti ve li-zālike lā yumkinu en yeşile’l- (7) ‘abdu ilā kemāli’l-‘ubūdiyyeti illā bi-cezbeti’l-Ḥāḳḳi sübhānehū ve te’ālā. Ğāyetü ‘ilmi’ş-şerī’ati (8) kemālu imtişāli’l-emri ve ictinābu’n-nevāhī ve ma’ne’l-kemāli en-yemtesile emre’n-nedbi³⁷² (9) ke-imtisālihī emre’l-vucūbi ve yectenibe’l-mekrūhe kemā yectenibu’l-muḥarreme ve ğāyetü ‘ilmi’ṭ- (10) ṭarīḳati en yeteḥallaḳa bi-aḥlāḳi’llāhi te’ālā ve yenseliḥa mine’l-evşāfi’l-insāniyyeti (11) ve ğāyetü ‘ilmi’l-ḥaḳīḳati el-fenā’u fi’llāhi ve’l-beḳā’u bihī ve bi-‘ibāretin uḥrā ğāyetü ilmi’ş-şerī’ati (12) kemālu’l-‘ubūdiyyeti ve ğāyetü ‘ilmi’ṭ-ṭarīḳati kemālu’l-ḥulūşiyeti ḳāle eş-Şeyḥu el-‘Arifu Bahā’ü’ddīn (13) en-

³⁶⁶ Müslim, Salât, 42, nr. 222; İbnü’l-Esîr, Cāmi’u’l-Usûl fi Ehâdisi’r-Resûl, 4/192; 5/392; 6/64; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, es-Sünenü’l-Kübrâ, 3/29, nr. 5066.

³⁶⁷ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla **Ve’l-mertebetü’s- şālişü hüve** yazılmış.

³⁶⁸ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla **teşebbüh** yazılmış.

³⁶⁹ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla **āḥād** yazılmış.

³⁷⁰ ‘Aclûnî, **Keşfü’l-Hafâ**, 1/311, nr. 1005; Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil’ârifin b. Nüriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî, **et-Teyşir bi-Şerhi’l-Cami’i’s-Sağîr**, 1/923. Benzer lafızlarla; Heysemî, **Mecma’u’z-Zevâ’id**, 1/254, nr. 260.

³⁷¹ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla **ve’l-ḥuluvveti** yazılmış.

³⁷² İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla **nudüb** yazılmış.

**Naşibendî kuddise sirruh; “Akrebu't-turuķi ila'llāhi te'ālā ve esheluhā
tarīķu'l- (14) murākabeti ve hiye en tekūne 'ālimen bi-vuķūfi'llāhi te'ālā bike ve
bi-cemī'i (15) aĥvālike ve hāzihī taĥşulu bi-muĥāsebetike nefseke (16) fī cemī'i
aĥvālike.³⁷³ Temmet.³⁷⁴**

³⁷³ “Birinci mertebeye, tevhîd-i ef'âldir. Bu, bütün fiilleri ve yapılan işleri Allahu Teâlâ'ya isnâd etmektir. O, en küçük karıncaların ve fiillerinin, filin ve fiillerinin, bütün mevcudatın zâtlarının ve fiillerinin, çokluğuna ve farklılığına rağmen yaratıcısıdır. Allahu Teâlâ buyurdu ki: “Hepsi Allah'tandır.” “Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır.” “Attığın zaman da sen atmadın, Allah attı” İkinci mertebeye, sıfatların tevhîdidir. Bunu ibareler açıklayamaz. Bu, kalplerin ilmindendir. Hakikatının bilgisinin kitaplarda yazıldığını zanneden kişinin marifeti noksandır. Nitekim Peygamber Efendimiz -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- “Sana hakkıyla senâ edemem” buyurmuştur. Ancak, âlimler bu konuya dair akılları uyarmak için bir takım tembihler zikretmişlerdir. Sıfatların ilmi ancak âriflerin yanında bulunabilir. Üçüncü mertebeye, tevhid-i zâttır. Bu da ancak bazı özel kimselerin yanında bulunabilir. Ancak, tevhîd-i ef'alden tevhîd-i sıfata terakki etmiş kimselerin bu ilmi elde etmeleri umulur. Başka yollarla bu ilmi elde etmeye kendini zorlayan kimse teşbîh ve ilhâda düşer. Bu nedenle Peygamber Efendimiz -Allah'ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- buyurmuşlar ki; “Allah'ın yarattıklarında tefekkür ediniz, zâtında tefekkür etmeyiniz.” Bu makâmın ilmine ulaştıran biricik yol ancak fiillerde tefekkür, nazar ve istidlâldir. Fiiller, sıfatlara ulaştıran yolu göstererek, zâtta kâim olan sıfatların mânâsını anlaşılır hale getirir. Çünkü fiiller sıfatlardan meydana gelir. Yaratılmışlar, tevhidî müşahedesinde yedi makâm üzeredirler. İlim ile görerek bilmek arasında geniş bir mesafe vardır. Görerek bilmekten zevke, birinciden daha uzak bir mesafe; zevkten marifete mertebelerce daha uzak bir mesafe bulunmaktadır. Marifetten ünse hepsinden daha uzak; ünsten inbisâta onunkinden daha uzak; inbisâttan hürmeti muhafazaya aynı mesafe; hürmeti muhafazadan imarete de aynı mesafededir. İmâretten saltanata da aynı şekildedir. Oradan da hilâfete aynı şekildedir. Hilâfetten de kemâl-i ubûdiyete. Bundan dolayıdır ki kul, kemâl-i ubûdiyete ulaşamaz. Ancak Hak Teâlâ'dan bir cezbe hâsıl olursa müstesnâdır. Şeriat ilminin gayesi emirlere tam tabi olmak ve yasaklananlardan sakınmaktır; sünnet olan emirlere ve vaciplere tâbi olmak gibi. Mekruhtan da, haramdan sakınmak gibi sakınılmıştır. Tarikat ilminin gayesi ise Cenâb-ı Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmak ve insanî vasıflardan sıyrılmaktır. Hakikat ilminin gayesi ise fenâfillah ve bekâbillah'tır. Başka bir deyişle şeriat ilminin gayesi, kemâl-i ubûdiyet; tarikat ilminin gayesi kemâl-i hulûsiyettir. Ârif-i billâh Şeyh Bahaüddin -sırrı mukaddes olsun- buyurdu ki; “Allah'a ulaştıran yolların en yakını ve en kolayı murâkabe yoludur. Bu da seni ve bütün hâllerini Allah'ın bilip gördüğünü bilmendir. Bu hâli de, bütün hallerinde nefsini muhasebeye tâbi tutmakla elde edersin”.

³⁷⁴ Temmet: — MB.

3. BÖLÜM: ESERİN BUGÜNKÜ TÜRKÇEYE AKTARIMI

Âriflerin kutbu Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî -Allah, yüce sırrını mukaddes kılsın- hazretlerinin yüce meclislerinde nutuk buyurdıkları inciler saçan kelimeleridir.

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(1b) Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm yaratılanların en hayırlısı, Efendimiz Hazret-i Muhammed'in ve âlinin ve ashâbının üzerine olsun. Yüce sûfî tarikatının büyük şeyhleri -Allah sırrlarını mukaddes kılsın- arasında kâmil bir mürşit ile beraberlik, muhabbet ve sohbet vasıtasıyla sâlikin kalbine kudsî marifetlerden nice haller ve ilahî sırlar akseder ki bunların lisan ile söylenmesi ve kalem ile yazılmasının mümkün olmadığı bildirilmiştir. O iç buluş, zevk ve akis yolu, sülûk ehli arasında mâlûmdur. O sohbet ve sırlara mazhar olanlardan Ladikli Şeyh Hüseyin Efendi isimli bir azizin zamanına yetişip, onun yüksek hallerine şahit olup, dinleyen kimselerden işitip inandık ki; ismi geçen Hüseyin Efendi merhum, sûfî şeyhlerden ve âlimlerden, sâlih ve takvâ ehli, kalp gözü açık bir ihtiyar imiş. Kâmil bir mürşit bulmak için gençliğinde nice şehirler gezdikten sonra; Bursa'da ikamet etmekte olup (2a) irşat postunda oturan, şu an bile insanların dilinde apaçık keşif ve kerâmetleri dolaşan, etrafça meşhur, Hakk'a erenlerin başı, ariflerin dayanağı -yüce sırrı mukaddes kılsın- Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî hazretleriyle görüşüp yüksek hizmetlerine bağlanır. Muhabbet, sohbet ve yüce meclislerinden tahsil ettiği içe doğan şeyleri, kıymetli meclislerinde ağızlarından anlattıklarını ve gerçekleştiği mekânları tarihleriyle beraber yazıp feyizlendikten sonra memleketi olan Aydın Sancağı'nın Ladik kasabasına gelir. Camiye yakın bir yerde ikamet ederek ilim dersleriyle meşgul olup, seyr ü sülûk ve irşattan boş kalmayıp, insanlardan bütünüyle alakasını kesip sakınan bir hâl ile kayıtlanarak, inziva köşesinde Allah'a yakınlığı ve ilahî kemâlâtı

kazanabilmek için ömrünün geri kalanını geçirmiş. Hatta ismi geçen belde ahâlisinden pek çok kimseler keşif ve kerâmetlerini nakledip doğrulamışlardır. İsmi geçen merhum Hüseyin Efendi kendi eliyle yazdığı eski ve perişan olmuş mecmuasında, hazret-i şeyhin (Murâd Buhârî) meclislerinde gerçekleşen sohbetleri aynı şekilde kayda geçirmiştir. Fakat ismi geçen mecmuada başka yazılar da mevcut olup her biri bir yerde karışık yazılmış, şirazesinden ayrılmış ve yaprakları dağılmış bir vaziyette iken; büyüklerin eserlerinin nimet sofralarında düşenleri toplayan, büyük şeyhlerin ayaklarının tozu, bu zayıf Muhammed Mekki, ciddi bir gayret ve özen göstererek hazret-i şeyhin (Murâd Buhârî) pâk sohbetleri zayi olmasın diye dağınık vaziyette olan mecmuayı toplayıp düzenledim. İsmi geçen Hüseyin Efendi merhumun kendisine ait bazı yazılarını da ilave ederek tamamladım. Mutlak feyiz sahibi olan Allah, **(2b)** o zatların yüce nefeslerinin bereketiyle bu kara yüzlü kulu da iki cihanda selâmet hududuna ulaştırısın. Her hâlinde, rûhâniyetlerinin imdadıyla yakınlık ve olgunluğa kavuşmayı kolay kılsın. Âmin. Bu fakir, İstanbul'da, Koca Mustafa Paşa Cami hazîresinde, ilahî rahmetin istirahat mekânının rahatlığına kavuşmuş olanlardan, cami içinde bulunan ağaçlara bitişik ve şimdi bile şüpheden arınmış bir şekilde açık kerâmetleri sâbit olan yüce tarikatın büyüklerinden, Allah'a vâsıl olmuş, kerâmetler denizi Sünbül Efendi hazretlerinin yüce eşiklerine gidip nûr saçan kabirlerini ziyaret ederken zâhir olan feyzinin teveccühü sırasında ansızın parlak bir matla'ı yorgun tabiatım hatırlayarak, o parlak hazîrenin her köşesinde bir manevi hazine defnedilmiş olmakla, hakikat feleğinin kutbu Merkez Efendi hazretleri ve aziz Nureddin Efendi hazretlerinin methiyelerini içeren bir kaside ile arzu güneşinin doğuşu, nûrunu bulmakla tamam kılınmıştı. Bu mekâna münasip olarak (aşağıdaki kaside) yazıldı.

1. Maksat muhabbet kokusunu almaksa Sünbül Efendi hazretlerinden istimdâd eyle.
2. Ecdâdın şerefliği, nice Muhammedî gül olan Sünbülleri açmıştır.
3. İrşat bahçesinin bahçivânı, sâdâtların bostanının yeşil başlı servisidir.
4. Mevlâ'nın muhabbetiyle çekilen ah ateşinin dumanı, sanki Sünbül şeklinde açıldı.
5. Aşk cezbesini zincire çekip feyziyle cansızlara kabiliyet verdi.

6. Bu büyük hanedan, silsile ile kerâmetini ortaya koymuştur.
7. Ey gönül! Bu eşiğe yüz sürenler, arzularına erişirler.
8. Hakikat ticarethanesi budur ki; Hak, kazanç; ondan başkası, gider oldu.
9. Toprağının feyzinde, elemli geleni sevinçli gönderen bir özellik var.

(3a)

10. Ya Rab! Gönlün ebedi feyizle ferah bulması, ne mübarek makâm olur.
11. Ey Koca (Mustafa) Paşa! Yerin cennet olsun. Ne güzel bir cami yaptırdın.
12. Bu irşat tekkesi, aleni ve gizli yapılan ibadetleri kendisinde topladı.
13. Bu hayırlar binası, aziz ve muhterem Şeyh Sünbül Efendi hazretlerinin kabridir/bahçesidir.
14. Her maksat çiçeği burada açılır. İstek ağacı, bu yerde meyve verir.
15. Burası velîlikte kutupluk makâmına erişenlerin toplandığı, kulların nurlu güneşlerinin burcu oldu.
16. Özellikle o izzet sahibi Nurettin Efendi, ne büyük, ne yüce yaratılışlı bir zât idi.
17. Nice keşif ve kerâmetlerini gördük ve daha nicesini de saydılar.
18. Allah'a hamdolsun ki, mübarek ellerini öpmeyi bana nasip etti.
19. Hele görsen saf nûr idi o, saadetler denizi, ne aziz idi o.
20. Allah'ın nûru alnında zâhirdi. İrşat tecellîsi o alında tıpkı şimşek gibi parlardı.
21. İnsanların o saygısı ne idi! Sanki ona bağlı olan ve olmayan insanlar, onun kölesi gibi idi.
22. Talih, Sultan I. Mahmut Han'a, (Nurettin Efendi'nin) ellerini öpmeyi nasip etti.
23. İnsanların onunla beraber olmaları, alçak gönüllü olmasına zarar vermedi.
24. Büyüklük, baht açıklığı, saltanat, evlat gibi şeylerin, onun yanında sinek kanadı kadar değeri yoktu. (Bunlar, övünülecek şeyler değildi).
25. Allah erenleri, her zaman dünya kadınına, gönlün gelin odasından uzaklaştırmışlardır. (Dünya, bütün güzelliği ile hilekâr bir kadına; gönül de gelin odasına benzetilmiştir.)
26. Bu azizin yanında da dünyanın gelişi, bütün nimetleriyle kendisini ona sunması, çekirge ayağı kadar bile değerli değildi.

27. Altından, dünya malından öylesine uzaklaşırdı ki, mübarek eli (manevi tasarrufu) gönüldeki dünya sevgisini yakan bir ateş gibiydi.
28. Temiz vücutlarını örtmek için sade bir elbise giyerlerdi. Gömlekten maksat, örtünmektir.
29. Allah'ın feyzinin merkezi (Merkez Efendi), bu daireye irşat âleminin kutbu oldu.

(3b)

30. Sürmeden maksat, Allah'a yakın olanların bastıkları topraklara can gözünü sürmektir.
31. O Allah'a yakın olan kulların yardım ve tasarrufları gizlidir. Bu makâma nazarları, iltifatları vardır.
32. Ey Mekkî! Emel tohumu bitiverinceye kadar gözyaşlarıyla o dergâhın toprağını sulamaya devam et.
33. Nefsini ıslah etmek için onun dergâhında bir köle gibi bekle, azat olmayı isteme.
34. Ebedi olan, zevali olmayan mülkte sultan olalım. Çünkü asıl sultanlık, O'na kul olabilmektir.
35. O zatların, bize manevi yardımlarıyla imdat etmelerini ummaktayız.
36. Kâfir nefsin elinde esir oldum. Adeta hapisane içerisinde, kurtulmak için savaşılmaktayım.
37. Ya Rab! Beni sapkınların yolunda bırakma. Kullarının nûrunun hakkı için beni doğru yola ilet.
38. Ey halleri değiştiren Allah'ım! Senden, seninle dostluk ve muhabbet halinde olmayı talep ediyorum.
39. Zâtının tecellîsinin nûrunun aksi, kalp aynasına açılmış bir nûr versin.
40. Birlik sırrıyla murâda eriştir. Böylece benlik gitsin ve karanlık kalksın.
41. Aşkın ateşi tesir edip de ciğerlerim yansın, vücûdum mahvolsun.
42. Âlemde var olan her şey aşk imiş. Görünen ilimler, aşk ilminin yanında siyah bir nakış imiş.
43. Hakikatte, mânânın aslı gerekmiş. İlim konusunun bu mevzuda sadece sözü kastedilmiştir.

44. Ey gönül! Gel, hak yolunda yürü. Çünkü emel semtine bu yolda yürüyerek kavuşabilirsin.
  45. Can sandalını aşka çektirigör. Her ne varsa bu denizde aşk rüzgârına bırak.
  46. Birlik sırrına erişmiş gibi bak. Çünkü asıl maksat vahdet sırrını anlayabilmektir.
  47. Doğru yolda olanlar dedi ki: “Varlık, sonradan var olanların, ezeli var olan Allah'ı işaret etmesidir”.
  48. Varlık, yani sonradan var olmak, misâllerin yenilenmesinden ibarettir. Sanma ki olma ve bozulmanın vücûdu vardır.
  49. Yani, yaratılmış olan her şey gözünde yok olsun. Bu dünya senin için yokluk ülkesi olsun.
  50. Gördüğün ve müşahede ettiğin, Allah olsun. Geriye kalanları kendinden uzaklaştır.
- (4a)**
51. Birliği, büyük sûfiler acaba hangi mânâda söylediler?
  52. Nefsi yok etmekten kastın, emrin ispatı olduğu gerçeği bu yolda ıstılah oldu. (İspat kelimesi, tasavvufta; kulun Allah'ın lütfuyla beşeri zaafından kurtulup mahv halini elde ettikten sonra iyi vasıflar, güzel hasletler kazanmasıdır.)
  53. Birlik sırrı böyle ifade edilmişse ötesini anlamaya aklımız yetersiz kalır.
  54. Büyükler, bu sırrın aklın ötesinde olduğunu, halin sözlerle ifadesinin mümkün olamayacağını söylediler.
  55. İnsanların hidâyetine vesile olan bu büyük mürşitler, insanı bir nefeste irşat makâmına erişmiş velî edebilirler.
  56. Onlardan biri manevi bir ihsânda bulunursa maksat ne ise ziyadesiyle hâsıl olur.
  57. Mimarların eli, himmet feyziyle karanlık toprağını bayındır etsinler.
  58. Allah, muhabbet ve ihlâsımızı artırarak onların manevi yardımlarını bizlere nasip etsin.
  59. Allah, kıyamete kadar tecellîsi ile onların kabirlerini nûrlu bir defne kılsın.
  60. Allah, ebediyen onların sırlarını mukaddes kılsın. Cümlesini hayırlı rızıklarla ziyafetlendirsin.

Yüce Keşifler: İsmi geçen Şeyh Murâd hazretlerinin -Allah, tecellîsinin feyizlerinin bulutlarını ihsân etsin- kerâmetlerinin birçoğunun, insanlar tarafından bilindiğini söylemiş idik. Bunlardan birisi şudur ki; “Şam âlimlerinden ve beldenin ileri gelenlerinden olan, İstanbul'da ilim tahsil edip kadılık rütbesine erişen, Hazret-i Ebubekir soyundan gelen, Bekrizade namıyla bilinen Halil Efendi naklediyor:

“İsmi geçen Şeyh Murâd Efendi hazretleri, İstanbul civarında, Hazret-i Ebu Eyyüb Ensari -Allah ondan razı olsun- semti yakınında ikamet etmekte olup ruh bahşeden yüce nefesleriyle ziyaretçilerin kalbini ihyâ ve ilahî feyizlerle feyizlendirme ile meşgul iken (4b) her seferinde yüce ziyaretlerine gidip büyük bir huzur tahsil ederdim. Her vardığımda bağlı olduğum soyuma hürmeten ikramda bulunur ve alışkanlık hâline gelmiş olan tatlı ve kahve getirilmesinde ihmâl göstermezlerdi. Bazen de kendilerine mahsus bir çeşit ferahlatıcı mâcun gibi olan tatlıdan verilmesini emredip ilaveten, hürmet ve iltifat gösterirlerdi. Yine bir gün yüce ziyaretlerine giderken yolda, canım bahsi geçen özel mâcundan yemek istedi. Kendi kendime dedim ki: “Ey Şeyh! Cümle ziyaretçilere verilmesi adet olan tatlıdan istemem. Ara sıra bana verdiğin, bahsi geçen özel mâcunu canım arzuladı. Eğer şeyh isen ve keşif ve kerâmetlerin var ise bana ondan verirsin” diye niyet ve kast ile gidip, yüksek meclislerine girip, ayaklarının toprağına yüz sürdüğümde, yüce meclislerinin hizmetçisi olan derviş herkese sunulan tatlıdan getirdiği zaman, aziz hazretleri emredip; “Yok yok, var bizim macundan getir” diye buyurdular. Derviş de gidip sözü geçen mâcundan getirip bana verdiğinde, adet üzere bir kaşık alıp yiyiverdim. Şeyh hazretleri tebessüm edip; “Buyurun buyurun, bir kaşıkçık daha alın. Arzu buyurduğunuz mâcundur” dediğinde, bana hayret ve ızdırap geldi. Sonra nasihat ve terbiye sûretiyle buyurdular ki; “Cenabınız Hazret-i Ebubekir Sıddık'ın -Allah ondan razı olsun- şerefli evladındansınız. Bizlere feyiz ve nefes onlar tarafından gelmiştir. Mâlûmunuz, keşif ve kerâmetler derecesine erişme ve harikuladeler gösterilmesi sizden umulurdu. Bu zayıf kul, sizlere nispetle yabancılardan iken sizin böyle boş kalıp o çeşit olağan dışı hâdiseleri bizden ummanız lâayık mıdır? Garip bir iş değil midir?” buyurdular” diye nakleylediği zâttandır fakîrin nakil ve hikâyem”.

(5a)

Ladikli Şeyh Hüseyin Efendi'den -sırrı mukaddes olsun- Naklen; Şeyh Muhammed Murâd Buhârî Hazretleri'nin -sırrı mukaddes olsun- Meclislerinin Zikrine Başlangıç

Allahu Teâlâ vardır, noksanlardan münezzehtir. Her şeyi yaratan Allahu Teâlâ'dır. Kulda, tercih edebilmeyi yarattı. Kul da, seçme hakkının yaratılması sebebiyle iki işten birini diğeri üzerine tercih eyledi. Âhirette ceza veya mükâfata erişmek bu yüzden oldu. Allahu Teâlâ ilmi yarattı, kul da bildi; tercih etme hakkını yarattı, kul da tercih eyledi. Bundan dolayı zorlama ve kulun îcat edici olması gerekmez. Ama onun (ilmi yaratması sebebiyle kulun bilmesinin ve tercih hakkını yaratması sebebiyle kulun tercih etmesinin) hakikatinde olduğu gibi, anlaşılmasında da zorluk vardır. Ya böyle îtikat edip kulluğa meşgul olursun ya da kalbi tasfiyeye uğraşarak Muhammedî şeriata tam tâbi olursun ve erenlere muhabbet ile hakikatine ulaşırsın. Allahu Teâlâ'nın dilemesiyle bir kimse zâtî irâdede olsa, yani kulun talebi neticesinde Vacibü'l-Vücûd¹ olan Hak Teâlâ'nın daveti kulun kalbine doğsa, bir kâmil mürşitten terbiye olunmak için yola koyulsa ve bu talep onda baki iken mürşide varmak nasip olsa, bahsi geçen talep kendisinde mevcut oldukça yine terbiye olunur.

Bahaüddin Nakşibendî hazretleri -sırrı mukaddes olsun- buyurmuşlar ki; "Tasavvuf, delilleri açığa çıkarmaya ve kısaltılmış olanları uzun uzadıya ifade etmeğe dönüştürülmüş olmalıdır." Keşif de iki türdür. Biri, âfâkta olan gayba âit şeylerdir ki mânâ ve misâl yoluyla zâhir olursa ona mükâşefe derler. Kalp ile bedeninin dışında olup akılla bilinen, hissedilen ve gayba ait ne kadar mahlûk var ise onlara âfâk derler. Kalp ve bedende olana enfüs derler. Bu gözle görülen âlemde kimseye görünmeyen şeyler, ya hisle anlaşılabilir, cennet arşı gibi; ya akılla bilinir, akılla bilinen işler gibi; ya da gaypla ilgilidir. Açığa çıktığında, hislerle bilinen ile akılla bilinenin aynısı zâhir olur. Ama gayba ait ise aynısı zâhir olmaz, misâl yüzünden zâhir olur; (5b) uykuda, rüyâ halinde misâl ile açığa çıktığı gibi. Eğer mâlûm olan

¹ Zâtî yâni kendi kendisiyle var olan, var olması için başka bir varlığa muhtaç bulunmayan Allah. İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, C. 3, 2. bs., İstanbul, s. 3285, Kubbealtı Neşriyatı, 2006.

şeyler kişinin insanî hakikatine açığa çıkarsa vicdan ve zevk derler. Şâyet vicdan ile bildiği, bu zâhirde sâbit olan Hak ehlinin itikâdına ve Muhammedî şeriata uygun olursa vicdan sıhhatlidir, uygun olmazsa sıhhatli değildir. “Bu Nakşibendîlerin hareketleri, yol almakdan, ilerlemektendir” denilir. Çünkü onların vicdanları şeriata uygundur. Gerek vicdan ve gerekse mükâşefenin şeriata uygun olmayanlarına itibar edilmez. Zîrâ bir insana şeriata göre lazım olan her şeyi açıklamışlardır. Korku sebebiyle saklamak veya korkudan dolayı bir fiili işlemek yoktur. Çünkü onlar Allahu Teâlâ'nın hükümlerini tebliğ için gönderilmişlerdir. Hiçbir şekilde açık bir keşif ve vicdan -iç buluş- olmasa bile, yine de bu şeriata yapışmak ile cennete girilir. Dil ile söylenebilecek olanların hepsi açıklanmıştır ve dil ile söylenmesi mümkün olanlar amele, itikâda ve ahlâka yeterli gelir. Dile gelmesi mümkün olmayanlar ise açıklanmamıştır ve onunla mükellef olunmamıştır. Neticede, keşif ve vicdan vasıtasıyla dil ile söylenebilecek olanların bilinmesi mümkündür. Fakat bu dile gelmesi mümkün olanlar kesin bir şekilde doğuda ve batıda -bütün âlemde- bilinmiştir. Keşif ve vicdan bununla kıyas edilmelidir. Uygun olursa ne güzeldir. Eğer olmazsa, yorumlanabilecek olanı yorumlanarak, lisan ve kesin bilgi ile sabit olup îtikat ve amel yönünden şeriata uygun olursa ne güzel olur. Böylece yorumlamak mümkün olmazsa itibar olunmaz. Onu yapmak olmaz. Harikuladeliği olsun olmasın. Lisan ile açıklanabilecek olan teklif edilip (6a) dil vasıtasıyla, îtikat ve amel yönünden nesilden nesile geçerek, üzerinde herhangi bir artırma ve eksiltme olmadan gelmiştir. Gelenler, yukarıda anlattıklarımız gibidir. Bu teklif edilen şeyleri lisan ile bilmek mümkün olduğu gibi, vicdan ile de bilmek mümkündür. Lisan ile bilinmesi mümkün olup söylendiğinden, zâhir ilim denildi. Lisan ile açıklananı bilip, îtikat edip ve gereğince amel etmek sebebiyle Hak o kulun kalbine ilhâm eder. Ama çoğunlukla lisan gibi sıradan sebeple Hak Teâlâ ihsân eder. Yani kişi nesilden nesile geçerek gelen ve lisanla bilinen şeriati, şeriat ve sünnete layıkıyla tâbi olan bir âlimin meclisine devam edip yüz yüze onun ağzından söylenenleri işiterek tahsil etmesiyle bildiği gibi; bu şeriati, îtikat ve amel yönünden, kalp vasıtasıyla, silsile yoluyla gelmiş kâmil bir mürşidin sohbetine devam ederek kalben yönelmesiyle ve muhabbet yoluyla Hak Teâlâ onun kalbine de ihsân eder. Bu yol ile bilindiğinden, bâtın ilmi denildi. Aynı şekilde, yine zâhir yolda gider. Zâhir yoluyla tahsilde üstâda muhtaç olduğu gibi, bâtın yoluyla tahsilde de kâmil bir şeyhe muhtaçtır. Cezbe yoluyla veya

bâtın ilminin ehli olanlarla yüz yüze olmaksızın muhabbet sebebiyle de tahsil mümkündür. Fakat nadir olur. Genellikle şeyhin sohbetine devam ile olur. Zâhiren tahsil esnasında üstadın karşısında gerektiği gibi; bâtinen tahsil esnasında da şeyhe ve Resûlullah -Allah'ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- hazretlerine muhabbet etmek gerekir. Eğer kalpte muhabbet yok ise olmaz. Muhabbetin alâmeti odur ki; şeyhini kendi nefsi üzerine tercih eder, muhalefet etmek istemez ve eksikliklerini başkalarına yetiştirmez. Şeyhi ona çirkin gördüğü bir şeyi teklif ederse reddetmez. Daima şeyhine karşı hüsn-i zanda bulunur, emrettiği sözlere ve fiillere tâbi olmaya **(6b)** çalışır. Gevşeklikten sakınır. Bu sebepten, her yönüyle Muhammedî şeriata tâbi olup sünneti kaçırmamak gerekir. Zâhiren şeriatın mâlûm olanını ne yolla lisana ulaştırıyor ise; bâtinen de kalpten kalbe ve silsile yoluyla ulaştırmasının yolunu ehli olan bilir. Onun için, buna tarikat derler. Bundan dolayı, sözlerini yazdığımız kâmil mürşit, âlim ve fâzıl Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî Buhârî sonra Şâmî, sonra Rûmî hazretlerinden, “Tarik nedir?” diye sorulunca, en güzel cevapla; “Allahu Teâlâ'yı sevmek ve -şanı yüce olan- Allah'ı sevenleri sevmek ve onlar ile karşılıklı birbirini sevmektir” buyurdular. Çünkü muhabbetsiz olmaz. Birisi şeyhe muhabbet, birisi de şeriata. Her yönüyle şeriata tâbi olmak bu iki şey sebebiyle verilir. Buna verâset ilmi de derler. Hadiste vardır.² Hâl böyle iken şeyhin sohbetine devam ve şeriata tâbi olmak ile hem yerilmiş ahlâktan kurtulur hem de bâtınını tasfiye ve nefsinin tezkiye eder. Ferahlamış bir göğse, hakiki bir îmana ve bâtın ilmine sahip olur. İmanı güçlü olanların ameli üzere olur. Şeriatın zâhirine göre bilinen ne ise, bâtınına göre bilinen de odur. Eğer buna aykırı bir şey olursa ve bunun yorumu da şeriata uygun bir şekilde yapılamazsa, itibar edilmez. Daha uzun anlatımı, inşallah yerinde zikredilecektir. Mâlum olsun ki; ruh, insan bedeninde tasarruf sahibidir. Her ne kadar görülme de hakikatte her şeyde tasarruf sahibi olan Allahu Teâlâ'dır. Fakat Allahu Teâlâ'nın nizamının akışı budur ki; tasarrufunun eserini insanda da açığa çıkarmıştır. Şimdi bu bedeni ilk bakışta görürsün. Ama ruhu göremezsin. **(7a)** Fakat bilirsin ki bu bedende ruhun alakası vardır, ölü değildir. Bundan anla ki Rab Teâlâ vardır ve ilk bakışta onu göremezsin. Ama kudretinin eserlerini görürsün. Bir

² Bu ifadeye yakın bir anlam olarak şu hadisten bahsedilebilir. “Allah, bildikleriyle amel eden kimseyi bilmediklerinin ilmine varis kılar” Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, 2/220, nr. 2346; Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, **Rûhu'l-Ma'ânî**, 1/6.

kimse her şeyi Allahu Teâlâ'nın yarattığını ve Allahu Teâlâ'nın durdurmasıyla durduğunu bilirse, Rab Teâlâ'nın var olduğunu da bilir. -Bütün bunlar onun kudretinin eserleridir. Bu fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî hazretlerinin yüce meclislerinin nûrundan -böylece- anladı. Temenna Mahallesi'nde, sene; 1126H (1714M).

Ve bunun sebebiyle huzûra devam ve kullukta kemâl elde edilir. Kendisine muhabbet verilir. Bazılarına keşifler ve kerâmetler verilir. Bu fakir, Bursa'da, Temenna Mahallesi'nde, kâmil mürşit Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî Buhârî hazretlerinin sohbetlerinden böyle anladı. İmanın esası, kalbin tasdikidir. Bu sebepten “Yalnızca kalp ile olan, îmandır. Kalp ve beden ile olan, İslam'dır” derler. Namaz, zekât ve diğerleri gibi. Bunların şeriata uygun olduğunu kalp ile tasdik edip kullukta tam bir kararlılık üzere olunur. Böylece beden ile fiile dönüştürülerek edâ edilir. Tasdik ve kulluğun, huzûr üzere olması ihsândır. Nitekim sahih hadis bunu bildirir.³ Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî Buhârî sonra Şâmî, sonra Rûmî hazretlerinin sohbetlerinden böylece anladı. Temenna Mahallesi'nde, Menteş Bahçesi'nde, Bursa şehrinde, Recep ayında, bin yüz yirmi altı tarihinde. (Temmuz/Ağustos 1714M).

Allahu Teâlâ'ya, Resulullah -Allah'ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- hazretlerine ve şeyhlere muhabbet Allah'ın ihsânıdır. Yani Hak Teâlâ'nın vergisidir. Onlara **(7b)** muhabbete sebep olan şeylere teşebbüs etmek Allahu Teâlâ'nın yardımcılarıdır. Bâtını tasfiyeye ve nefsi tezkiyeye gayret etmek de Allahu Teâlâ'nın yardımcılarıdır. Bunları başaramadığın zaman çokça dua ve niyazda bulun ki, daima Allahu Teâlâ'nın senin fiilini, rızasına ve muhabbetine uygun kıldığı hâlde olasın. Dua etmek de Allahu Teâlâ'nın yardımcılarıdır. Çok şükür eyle. Bu da Allahu Teâlâ'nın seni rızasına uygun işler yapmaya muvaffak kılmasıyla, tezkiyeye, tasfiyeye nasip olduğu zaman, maddi varlıktan sıyrılıp Allahu Teâlâ'ya ulaşmanın çeşitli yollarıyla, kalbin yaratılışında mevcut olan vicdanını Hak Teâlâ açarsa; harf, ses ve öğrenme olmaksızın hakiki bir zevkle, kitap ve sünnetin zâhirlerine uygun olan ilimlere rastlarsın. İmanında da kuvvet bulursun. Dünyada nefsin elinden rahat

---

³ Buhârî, İman, 36, nr. 50.

olursun. Âhirette cenneti ve Allahu Teâlâ'nın cemâlini bulursun inşallah. Cennetin, hûrinin, gılmânın, peygamberlerin ve evliyaların bizzat kendilerini ve daha fazlasını, öldükten sonra, âhiret yurdunda görürsün. Kalp tasdikte karar kılmalı, gaflet üzere kalmayıp daima Hak Teâlâ'nın marifeti, muhabbeti ve zikri kalpten çıkmamalıdır. Kalbin huzur üzere olmasının sebebi, “Allahu Teâlâ'dan başka ilah yoktur, Hazret-i Muhammed -Allah'ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- onun Resulüdür” Kelime-i Tevhîdini, mânâsıyla beraber hayâlden bir an bile gidermemektedir. Ola ki, hayâlen olduğu gibi, kalben de huzûra devam elde edilebilsin. Keşiften gerekli olan budur. Kalbin manevi yardımının vazifesini, gereği gibi kalpte devamlı kılmaya çalışmaktır. Fakir, ismi geçen (Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî hazretleri) zattan böyle anladı.

Bu mevcudâtın varlığı, bir yoktan var ediciyi gerektirir. Bu sanatla yapılmış olan şeylerin sağlam ve dayanıklı olması ve her birinde acayip ve garip şeyler görülmesi, bunların yoktan var edicisinin varlığın hakikatine vâkıf ve kemâl sahibi olmasına delildir. Bu kemâlât cilve ister. Yani eserleri ortaya çıkmalıdır. Eserlerin ortaya çıkması (8a) çokluğu gerektirir. Çokluk sebebiyle izdiham olur. Dolayısıyla aykırılık olur ve bu aykırılık eserlerin düzenine hâlel getirir. Bu ihtilâfın kaldırılması, cennetle müjdelemek ve cehennemle korkutmakla mümkün olur. Cennetle müjdeleme ve cehennemle korkutmayı açıklamak, peygamber göndermekle olur. Müjdeleme ve korkutma sözünün ise yerine getirilmesi gerekir. Bu da ancak öldükten sonra diriltilip azap veya mükâfat görmekle olur. Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî hazretlerinden böyle anlayıp yazdı. Sözlerini yanlış anlama ihtimâli vardır. Bir yerde, bir daha işitilirse ve şâyet hata var ise düzeltilir.

İmam-ı Gazzâlî merhûm, yerilmiş ahlakı açıklayıp ilaçlarını da nasihat etmiştir. Bu da güzeldir. İnsanın, kendi nefsi dışında kâinatı seyretmesini ortaya koyan şeyhler, bunu başlangıcın ilacı olarak görürler. Daha sonra, insanın kendi nefsinde seyre başlarlar. Fakat Nakşibendî erenleri kâinat seyriyle meşgul olmazlar. İnsanın nefsinde seyre girişirler. Kişinin kendi nefsindeki, iç âlemindeki afetlerin yok olması, kâinatın onun gözünde yok olmasını gerektirir. Ashâb -Allah onlardan razı olsun- bu sayılan kalbin afetlerini ayrıntılı bir şekilde açıklamamışlardır. Nakşibendîler, her hallerinde ashâbın -Allah onlardan razı olsun- izinde gitmeyi

tercih edip bunu ne artırmışlar, ne de eksiltmişlerdir. Onlar, Allah'ın zikrinde huzûra devamı kalp ile gözetlediler. Benlik kaldırılıp âfetlerin cümlesinden kurtuldular. Ayrıca, kalbin âfetlerini teker teker sayıp da ortadan kaldırılmasının ilacına birer birer teşebbüs etmediler. Ne kadar yerilmiş hâl var ise hepsi -insanın- kötü benliği sebebiyle ortaya çıkar. Huzûra devamı gözetleyip sünnete tam tâbi olmak ile kötü benliği kaldırılırsa hepsine ilaç elde edilir. **(8b)** Şâyet huzûra devamda ve tam tâbi olmakta eksiklik olursa, kötülük kaldırılmayıp kalırsa, yerilmiş ahlak da öylece kalır. Bilinsin ki, huzûra devam ve tam tâbi olmak kuvvetli bir ilaçtır. Zâhiren ve bâtinen bu ikisine devamı talep edip -bu talepte- ayrılık olmamalıdır. Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî hazretlerinin sohbetlerinden böylecesine anladı. Yanlış anlama ihtimâlimiz de mevcuttur.

İnsanda mevcut olan kuvvetli azaların hepsi Allahu Teâlâ'nın mahlûkudur. Bu rûha kendi yalnızlığı âleminde tercih hakkı verilmedi. Öldükten sonraki âleme gittiğinde de tercih hakkı verilmez. Şimdi bu âlemde de yazıldığı üzere tercih hakkı verilmedi. Tercih hakkını veren de, tercih edilmiş olanı verende Allahu Teâlâ'dır. Allahu Teâlâ'nın tercih hakkını ve tercih edilmiş olanı vermesi, kulu şerefliendirmesi içindir. Zâhiren zorunlu olarak gelen bu cebr düşüncesinin giderilmesi, sağlam ve derin bilgi sahibi âlimlerden başkasına -anlaşılması noktasında- fazlasıyla zor olduğundan dolayı kula nispet edildi. Dinde sağlam bilgisi olanlar, hâl sahibi kimselerdir. Bu hale ulaşamayanlar deseler ki; "Her şeyin yaratıcısı Allahu Teâlâ'dır. Kul fiillerinden hesaba çekilmeye lâyıktır", akıl demek ister ki; "Kulda mevcut olan her şey yaratılmıştır. Hesaba çekilmeye sebep nedir?" Adeta akla denildi ki; "Sen kendi makâmında hizmet eylemeye devam et. Haddini aşma." Akıl da durdu. Allahu Teâlâ her şeyin yaratıcısı, kul ise yaratılmıştır. Allahu Teâlâ'nın istemediği şey olmaz. Fiilinden dolayı insan ya mükâfatlandırılır veya cezalandırılır. Daima kulluğa çalış. Allahu Teâlâ'dan muvaffakiyet iste. Hak Teâlâ bedeni ve kalbi yarattı. O bedende bilmeği ve işitmeği de yarattı. Böylece tercih hakkını da yarattı. İlim yaratıldığından, bilir; işitme **(9a)** yaratıldığından, işitir; tercih hakkı yaratıldığından, hayrı veya şerri seçer. Yani ikisinden birini diğeri üzerine tercih eder. Bundan dolayı Allahu Teâlâ dilerse yaratır, vücûda gelir. Yaratmazsa vücûda gelmez. Allahu Teâlâ, insana tercih hakkı verir. Yine yaratma ve îcat etme Allahu Teâlâ'dandır. İnsan,

tercih hakkı verilmesi ile îcat edemez. Allahu Teâlâ ne zaman dilerse kula tercih hakkı verir. Bazı vakitlerde, kulun hâlini değiştiren hastalık ve uyku gibi durumlarda Allahu Teâlâ tercih hakkı vermez. Zamanı geldikçe (zaman zaman) kula tercih hakkı verilir. Hak Teâlâ insanı böyle yaratmıştır ki, tercih hakkı versin ve kul da tercih etsin. Allahu Teâlâ'nın yüce irâdesi o işin gerçekteşmesi yönünde tecellî ederse yaratır. Sebep ve zorlama olmaz. Nitekim Hak Teâlâ elmanın yetişmesi için elma ağacını yarattı. İnsanı da kendisine tercih hakkını vermek için yarattı. Kul tercih edip Hak Teâlâ da dilerse kulun tercih etmiş olduğu şeyi yaratır. Allahu Teâlâ, netice itibarıyla mahlûkatında nice haller yaratmıştır. İnsanı da, onda tercih hakkını vücûda getirecek bir halde yaratmıştır. İnsanda tercih hakkını yarattığı vakit, o da hayırdan ve şerden birini tercih eder. Yani vücûda gelmesini tercih eder. Fakat insanın vücûda getirmeğe kudreti yoktur. Ancak tercih eder ve Hak Teâlâ da yaratır. Kulda tercih hakkı yaratılsa da îcat etmeye kâdir değildir. Tercih hakkı verilmesiyle kul îcat edemez. Kendi kendine de vücûda gelmez. Yine bir şeyle ilgisi olmaksızın bağımsız olarak Allahu Teâlâ yaratır. Her ne kadar kula tercih hakkı vermeksizin yaratmaya kâdir ise de kulu şereflendirmesi dolayısıyla tercih hakkı verip kulun tercihiyle yaratır. Bundan dolayı kul hesaba layık oldu. **(9b)** Ayrıca, bu konuda anlatılanlardan daha fazlasını araştırdılar. Fakat hâl sahibi olan, dinde derin bilgi sahibi olan âlimlerin seviyesinde olmayanlar, bu meselenin hakikatine hakkıyla ulaşamaz. Her şeyin yaratıcısı Allahu Teâlâ'dır. Kulun da cebir ehli gibi, "Ben mecburum, benim bir etkim yok, hesaba çekilmeye lâayık değilim" demesi câiz değildir. Tercih hakkı sendedir. Yaratılmış olman ve hayır ile şerden birisini tercih etmen sebebiyle; "Niye ikisinden birini tercih ettin? Niçin şerre meyil eyledin?" diye hesaba çekilmeye lâayık olursun. Her ne kadar cümlesini yaratan Hak Teâlâ ise de daima Allahu Teâlâ'dan yardım talep edip, doğru yolda olanlar ile beraber olup, Ehl-i Sünnete bağlı olup, nefsin gereksinimlerine muhalefet edip, zahmetli olursa da hidâyet yollarına güzel bir şekilde çalışasın. Daima Allahu Teâlâ'ya yalvarasın ve benliğinden kurtulmayı isteyesin. Nefs benlikten selâmete erdiği vakit, yerilmiş ahlâktan kurtulursun. Dünya ve âhirette rahat olursun. Bu devlet ele girerse onun zevkini bilirsin. Hakikatini itiraf edersin. Eğer benlikten selamete ermezsen sürünür kalırsın. Fakir, şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî Buhârî hazretlerinin sohbetlerinden böylecesine

anladı. Temenna Mahallesi'nde, 1126H senesi, Recep ayında (Temmuz/Ağustos 1714M) yazıldı.

Hak Teâlâ kalp ve bedeni yarattı. Kalbe tek başına ilim ve irâde, bedene ise his ve hareket verildi. Kalp, ilim ve irâdenin yaratılmasıyla, beden olmaksızın tek başına îman eder. Fakat ibadet, kalp ile bedenın beraberliği ile olur. Kalpte ilim olgunluğa ulaşırsa, yakîn derler. İrade olgunluğa ulaşırsa, muhabbet derler. Yakın ve muhabbet **(10a)** ortaya çıktığı zaman tercih hakkı oluşur. Yani ikisinden birini diğeri üzerine tercih etme kuvveti yaratılır. Bedene, his ve hareketin birleşmesi neticesinde kabiliyet verilir. Kalp, ilim ve irâdede bedensiz olur. Beden de his ve harekette kalpsiz olur. Kalp ile bedenın birbirleriyle uzlaşmaları, kalp yönünden tercih hakkı ve beden tarafından kudretle olur. Kalpte ilim ve irâdenin kemâlinden dolayı tercih hakkı oluştuğu zaman, bedende his ve hareketin birleşmesinden dolayı kudret ortaya çıkmazsa ibadet hâsıl olmaz. İlim ve irâde kemâlini bulduğu zaman tercih hakkı, yani zorlama ile ikisinin ortaklığını seçebilmek mevcut iken, bedende uyku, hastalık, tembellik ve gevşeklik olursa seçilmiş olan yaratılmaz. Bu sebeple, kalpte tercih, bedende kudret oluşmalı ki ibadet edebilsin. Bu beden melekte yoktur ve bu kalp hayvanda yoktur. Çünkü kalp dediğimiz, bedenden ayrı olduğunda, ruh denir. Ruhtan murat, insan rûhudur. Hayvan rûhu onun bineği gibidir. Hayvan rûhu, çam kozalağı şeklindeki kalptir. Bütün organlara yayılır. Nerede hayvan rûhu varsa, orada insan rûhu binicidir. Hayvan rûhu yok olduğunda, insan rûhu âlemine gider. Kalp ile beden birleştirilip insan denildi. Hitâba kabiliyet verilip insana hitap olundu. İnsanı şereflendirmek için, enteviyet (senlik) insana mahsus oldu, hayvana olmadı. Enaniyet (benlik) Bârî Teâlâ'ya mahsustur. İnsanda enaniyet olmaz. Yani Türkçe; “Ben ettim, ben geldim, ben aldım, ben yaptım ve bunların dışındakiler gibi.” Hakikatte asılları ve geçici olanları yaratan ancak Allahu Teâlâ'dır. “Ben” demek olmaz. Mecaz yoluyla olur. “Ben” demek, Hak tarafından emir var ise **(10b)** izinle, emre uymakla denilebilir. Emre uymayı hesaba katmadan “Ben” denilmez. Çünkü Hak Teâlâ insana hitap eyledi. Enteviyetten (senlikten) haddi aşmamak gerek. Ne zaman ki insan, senlikten benliğe gelirse kötülük yapmış olur. Bu kötülüğün kaldırılması için peygamberler -Allah'ın salât ve selâmı üzerlerine olsun- gönderildiler. Bu kötülüğün kaldırılması için Hak ehli olan tarikat şeyhlerinden birine müracaat etmelidirler;

özellikle Nakşibendî şeyhlerine. Çünkü onların, kötü olan benliği insandan gidermek için çok kolay ilaçları vardır. Bu durumda, “Ey Rabbim! Sen şöyle ettin. Sen söyle etmesen olmazdı.” ve bunun gibi sözleri kulun söylemesi kötüdür, ilim ve zevkle giderilmesi gerekir. İlimle giderilmesinin yolu -yukarıdaki sohbetten- işittiğin gibidir. Zevk ve vicdan ile giderilmesi ise giderilmenin bayağı sebeplerine devamlı meşgul olmakla şeyhlerden elde edilir inşallah. Benlik kaldırılrsa hem dünyada halk ile uyum kolay olur, hem de kabirde ve dirildikten sonra işi kolay olur. Eğer benlikte kalırsa başında da, sonunda da sıkıntı çeker. Fenâ, benliğin kaldırılması ile olur. Ona zül derler. Zül, her şeyin hakikatinde ve geçiciliğinde, kâinata her ne var ise hepsinin başlangıcı ve sonunun Allah’tan olmasıdır. Yani yoktan vücûda getiren de Allahu Teâlâ’dır, durduran da -ki bu bekâbillah demektir- Allahu Teâlâ’dır. Yarattılmışlar kendi kendine duramaz. Fenâfillahı böyle bildik. Bekâbillah, demek ki iftikârdır. Yani sen ve diğer mahlûklar sırf yokluk değilsiniz. Eğer sırf yokluk olsa, peygamber gönderilmesinin ve onlar tarafından korkutulup uyarılmanın ne faydası olurdu. Bu yaratılmışlar, hakikatleriyle ve geçicilikleriyle vardır. Varlık ve devamlılıklarını kendi başlarına sürdüremezler. Varlıklarını devam ettirebilmeleri (11a) Hak Teâlâ iledir. Yani Allahu Teâlâ, varlığında ve varlığının devamında her şeyin kendisine muhtaç olduğu halde, kendisinin hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, bütün mahlûkatı var kılıp varlığını devam ettirendir. Her şey O’nun durdurması ile durur. İbadet bu ikisinin birleştiricidir. Yani fenâ ve bekâ ile olur. Çünkü ibadet, zül ve iftikârdır. Ubûdiyet, kulluktur. Rabbin rubûbiyeti ve kulun ubûdiyeti arasında bir nispet vardır ki, o da kulun muhatap olmasıdır. Hak Teâlâ insanı kalp ve beden ile terkip etti. Ona hitap etti. Allahu Teâlâ, mütekellim; insan ise muhatap oldu. Meleklerde beden yoktur. Çünkü beden, yemek ve içmekle terbiye olunan ve yorgunluk hissedildiği vakit uyuyandır. Bu ise meleklerde yoktur. Hayvanda ruh yoktur. Ruh ki, insanî ve görecelidir, meleklerde de vardır. Şeyh Seyyid Muhammed Murâd hazretlerinin sohbetlerinden böylecesine anladım. Bursa’da, Temenna Mahallesi’nde 1126H (1714M) senesinde.

Muhammed Pârsâ hazretleri -sırrı mukaddes olsun- büyük kitaplarında, “Tarikatın başlangıcı kalbi kötü ahlâktan temizlemek, sonu da fenâ ve bekâ bulmak” diye ayrıntılı olarak açıklamışlardır. Bundan dolayı Hak Teâlâ hazretlerini zikre ve

Muhammedî şeriat üzere harekete devamdan elde edilen; farzlara, vaciplere ve müekked sünnetlere, namazda ve namaz dışında riâyet etmenin neticesinde olduğu gibi evvela kötü ahlâktan kurtulmak, ikinci olarak fenâ ve bekâ bulmak değildir. Cesedin fenâsı, hareket ve şuurunun noksan bulması da değildir. Belki kalp cihetinden bir haldir ki bazı işaretlerini şeyhler -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- açıklamışlardır. Bu bâtını tasfiye, fenâ ve bekâyaya ermek, ehli olanların sohbetine devam ile veya onlara gizlice muhabbet ile yahut da “Allah'tan başka ilah yoktur, Hazret-i Muhammed Allah'ın elçisidir” zikrine meşgul olmakla -ki bundan hiç ayrılmamalıdır- elde edilir. Fakat hepsinde şeriata her yönüyle tâbi olmak şarttır. İnşallah elde edilir. **(11b)** Bu makâmın daha ayrıntılı anlatımı Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî hazretlerinin bir iki yaprak Arapça olan risalelerinde zikredilmiştir. Müracaat olunabilir.

Bu mecmuada Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî Buhârî hazretlerinden naklen; “Fenâ makâmına ermedikçe benlikten kurtulmaz, her ne günah işlenirse benlikten ileri gelir” diye yazmış idik. Bu makâmda -fenâyla ilgili yazdığımız her ne varsa, öyle olmalı değilmiş. Sonra birkaç kere tekrarlayıp ifade eylediler ki “Fenâ makâmına varmayanlar ve günah işleyip tövbesine dikkat göstermeyenler tahkikî (delillerin araştırılması sonucu ortaya çıkan) îman sahibi olmaz. Ancak îmanın aslına (özüne) sahip olur” buyurdular. Benlik meselesini, “Nefs kendiliğinden kötülüğü emredicidir. Kötülükten kasıt, benliktir. Yani varlıkta kendini bağımsız bilmektir” diye açıkladılar. Ne zaman ki peygamberler -Allah'ın salât ve selâmı peygamberimiz ve diğer peygamberlerin üzerlerine olsun- gelip “Bu varlıkların, yoktan var edilmesi Rab Teâlâ'dandır. Bu sanat mahsûlü olan şeyler kendi nefslerinde bağımsız değillerdir” deyip mucizelerle teyit edildiler, onlara îman edenlerden, ilme dayanan îmanları sebebiyle, kötülük tümüyle kaldırıldı. Nefsin emrediciliği, kendi amirliği olarak kaldı. İman ehlinin avâmı, levvâme⁴ olan nefis

---

⁴ Levmedip aşağılayan, ziyâdesiyle kınayan nefis. Tasavvufta, nefsin yedi mertebesinden ikincisidir. Bu mertebede kişi, henüz kendini kötülükten menedecek dereceye gelmemiş olmakla beraber yaptığı kötü işlerden vicdan huzursuzluğu duyup kendine levmeder, kendini suçlar. Her türlü günahı hiçbir pişmanlık duymadan işleyen nefis-i emmâreden bir derece daha üstündür. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 2, s. 1865.

mertebesindedir. Ama ehl-i kitabın nefsleri, emmârededir.⁵ Çünkü îman “Allah’a îman ettim” demek; “Allahu Teâlâ Rabbimdir, ben kulum” demektir. Peygamberi veya kitabı kişi tasdik ve kabul etmeyince yalancı olur. Îman sahibi olmaz, emmâriyette kalır. Fakat müminin avâmının günahkârları, ne kadar günah işlerse de câiz ve helâl demezler. “Bu iyi değil” deyip huzursuz olurlar. Nefsin kendileri üzerinde emredici olması devamlı olup, kalbin arzusunu doğal meyline döndürüp, bazen kalp ve beden nefsin meyli üzerine **(12a)** olurlar; bazen de kalp aykırı arzusunu, nefsin doğal meyline tâbi kılmaz, çekişirler. Ama ehl-i kitap, kendilerinin küfür üzerinde olduklarını bilmezler. Belki küfürlerini îman zannederler. Böylece kitap ehli ve diğer kâfirler emmâriyettedirler. Îman ehlinin bazıları levvâmededirler, asla kötülüğü emredici nefste kalmazlar. Mademki îman vardır, neticede -nefsin-emrediciliği devamlı oldukça bazen Allah’ın emirlerine itaatsizlik eder, bazen de ibadet eder. Çünkü nefsin irâdesi yoktur, meyli vardır. Irâde kalbin vazifesidir. Şayet nefs kalbe gâlip gelirse kalbin irâdesini nefsin doğal meyline tâbi kılıp kul şerri tercih eder. Eğer kalp tâbi olmazsa çekişir. Levvâmeliğinde günahkârlığı ve gûnahtan sakınmayı ilhâm, yani “Şu günah, şu takvadır” der. Ne zaman nefs mağlup olursa emrediciliği gider, doğal meyli kalır. -Bu meyil- bu dünyada ve âhirette yok olmaz. Kalp kendi irâdesinde, nefs kendi meylinde, kalbin irâdesine karışmaz. Kalp, merkezini bulup, nefsin elinden kurtulup, daima hayrı tercih eder. Nefs de doğal meyli gereği yemek, içmek ve cinsel ilişkide bulunmak gibi şeyleri ister. Lakin nefis öyle bir mertebeye varır ki meylini kalbin irâdesi üzerine tâbi kılıp kalbin irâdesine engel olmaz. Kalbin irâdesi üzerine olduğundan dolayı mübah olarak işledikleri de ibadet olur. Mesela nefis o hâlinde yemeğe meyleder. İsterse kıvam hâsıl olup sâlih ameller niyeti sebebiyle olsun, isterse olmasın. Sevap olmasa veya günah olursa da nefis meyledip, kalp de nefse tâbi olup yemeğe irâdesini sarf eder. Sâlih niyete ve şeriata aykırılığına bakmaz. Her ne zaman nefis meylini kalbin irâdesine tâbi kılsa, bu irâde doğrultusunda elbette baştan sona kadar yemeğe meyilden ayrı kalmaz. Mesela yemek isterse helâlinden araştırır ve bu yemekten bedeninin kıvamını elde edilir. **(12b)** Beden ile ibadet olur. İbadet, Allahu Teâlâ’ya yakınlığa sebep olur. Dolayısıyla nefis

---

⁵ Emreden, emredici nefis. Tasavvufta, nefsin yedi mertebesinden insana kötülükleri, günâhu ve şehveti emreden ilk mertebesidir. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 1, s. 848.

bu yemeğe meyledip ondan yer. Eğer bu niyet salih değilse, ne kadar meyil var ise de kalbin hayra irâdesi olmadıkça nefsin meyli üzerine gerçekleşmesini istemez. Bu nefsin mutmainne⁶ hâlinde çekişme kalmaz. Göğsün ferahlaması, bu halde elde edilir. İbadette ilerleme bundan sonra olur. Bundan anlaşıldı ki, bir kimsenin îmanında derinliğe ermeden ve kalbi ıslah etmeden nâfile ibadetlere meşgul olması, olgunluğa ermeden ilerlemeye çalışmaktır. Bu her ne kadar câiz ise de nâfile ibadetler ve nâfile ilimlerle meşgul olmaktansa tevhitte derinliğe ulaşmaya çalışmak daha faydalıdır. Nâfile namaz, oruç ve ilim nakletme üzere olmaktansa kalbi ıslah etmeye çalışmak daha hayırlıdır. Zîrâ kalp kötü ahlâktan kurtulmadıkça, kendini beğenme, riyâ ve diğer yerilmiş sıfatlardan kurtulmak pek az mümkün olur. Kibir, kendini beğenme ve riyâ ile nâfile namaz, nâfile oruç ve nâfile ilim tahsil eder, selamet bulmaz. Kişi kendisinin öğrenmekle mükellef olduğu farz, vacip ve sünnet olan akâitten ve fıkihtan öğrenip daima kalbini Allahu Teâlâ'nın zikrine alıştırmaya çalışmalıdır. Huzûra devama ve sürekli abdestli olmağa meşgul olmak bunun ilacıdır. Yani yemekte, giyinmekte, uykuda ve konuşmada zaruret miktarıyla yetinip başkasının hâliyle meşgul olmamalıdır. Kalbi, geçmiş ve gelecek şeylerin fikrinde gezdirmemelidir. Belki daima kalbiyle, **Maksat Allahu Teâlâ hazretlerinin zâtıdır. Sıradan maksatlar ve diğer şeyler değildir. Allahım! Maksadım sensin. Talebim ise senin rızandır. Hazret-i Muhammed -Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun- Allah'ın elçisidir. Ben, onun şeriatına tâbi oldum ve bağlandım** diye hayâl etmelidir. Kalbe başka şey gelirse kovmalıdır. Zâhiren, **(13a)** namazlarda ve diğer ibadetlerde farz, vacip ve müekket sünnetlerden her ne var ise ihmâl etmemelidir. Buna devam etmeli ve salihlere, özellikle de Allah'ın velî kullarına kalpten muhabbet eylemelidir. Kalben bunları da unutmamalıdır. İnşallahu Teâlâ ilme dayanan îmanı, tahkîkî îmana; gafleti, huzura; hayâli, hâle; muhalefeti, tâbi olmaya; levvamesi mutmainneye döner. Mutmainneye erdiği zaman ibadetler kolaylaşır. Çünkü nefsin çekişmesi gidip nefis kalbe tâbi olur. Bundan sonra yine mükellefiyet düşmez. Çünkü kulluk, devam üzere olmalıdır. Mutmainneye erip irfan ehli olanların

---

⁶ Nefsin yedi mertebesinden dördüncüsü. Bu mertebede; Allah sevgisiyle basîret gözü açılan insan, her zerrede Cenâb-ı Hakk'ı müşâhede edecek ve îmanda sürçmeyecek bir seviyeye ulaşıp, şüphe, korku vb. bütün beşerî zaaflarından kurtularak gerçek anlamda gönül huzuruna kavuşur. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 2, s. 2163.

irfanları kuvvetli ise gûnahtan çok sakınırlar. Eğer kuvvetli değil ise bazen gûnaha düşerler. Fakat sonrasında tövbe ederler, -günahta- ısrar etmezler. Mutmainnede  man k mil olur. Z r  hadiste, **Hevası benim getirdiğime t bi olan kimse k mil olur**⁷ buyruldu. Nefsin hev sını, meylini, yine s liha ameller tahsili ile Şeriata -göre-uygulayıp gerçekleştirmek bu halde olur. Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Mur d NakŐibend  Buh r  hazretlerinin sohbetinden böylece anladı. Temenna Mahallesi'nde, Bursa'da, sene; 1126H Recep (Temmuz/Ağustos 1714M).

“Filan isme devam etmekle filana ulaşılır” diye yazılan, gerek d nyev  ve gerek uhrev  sözleri söyleyen Gazz l  -sırrı mukaddes olsun- gibi zatlar, her ne kadar açık bir keşif ile dediler ise de Res lullah -Allah'ın sal t ve sel mı onun üzerine olsun- zamanından bu yana o sözün kastedilen asıl m n sında, ona münasip bir delil var ise ne güzel; eğer yok ise bize amel etmeye öteden beri geliveren yeterlidir. D nyev  ve uhrev  fayda onda açıklanmıştır. Kem le sebep olan bir Şeyi Res lullah -Allah'ın sal t ve sel mı onun üzerine olsun- (13b) istemişlerdir. Noksana sebep olan bir Şeyden de sakınmışlardır. H l böyle iken, eğer “ zel olarak bir süreye,  yete, duaya ve isme devam” dediler ise de; yine böyle kaydedilsin ki keşif, m tevatire t bi olur. Her ne kadar devamda fayda ve tesir var ise de yakınlık mütevatir ile olmalıdır. Yani  yetler ve hadisler ile ve silsile yoluyla bilinen Şeriat ile olmalıdır. Yakınlığı bununla olmalıdır. Kendisinin ve başkalarının keşfine itibar etmemelidir. Sonrasında, Hak ehli, Allahu Te l 'nın z tıyla, sıfatıyla ve fiiliyle bir Şeye benzemez olduğu hususunda  tikatta böylece birleşmişlerdir. Hakk'ın Bas r sıfatı, yani gören olduğu yaratılmış için de kullanılır, söylenir. Hakkın görmesi hiç bir yönüyle yaratılmışın görmesine benzemez. Akla ve hay le geldiği gibi de değildir. **O'nun benzeri hiçbir Şey yoktur**⁸  yeti herŐeyi kuşatır. Ama yaratılmış için kullanılmayan sıfatlar, “Allah'ın z tına, sıfatlarına ve fiillerine layık olduğu gibidir” diye  tikat ederiz. Çünkü “Hüküm ifade eden, muhkem olanlarda, bizde mevcut olanlar gibi, bizim

⁷ Eb  Zekerıyy  Yahy  b. Şeref b. M r  en-Nevev , **el-Erba' ne'n-Neveviyye**, Hadis nr. 41; Eb  Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes' d b. Muhammed el-Ferr ' el-Begav , **Şerhu's-Sünne**, 1/213; Eb 'l-Fazl Cel l dd n Abdurrahm n b. Eb  Bekr b. Muhammed el-Hudayr  es-S y t  eş-Ő f , **C mi'u'l-Eh dis**, 16/492, nr. 17365; Eb 'l-Ferec Zeyn dd n Abdurrahm n b. Ahmed b.

Abdirrahm n Receb el-Bağd d  ed-Dımaşk  el-Hanbel , **C mi'u'l-'Ul m ve'l-Hikem**, 1/386. “Hevası benim getirdiğim ( sl m gerçeğin)e uymadıkça hiç biriniz olgun mü'min olamaz” Şeklinde, benzer lafızlarla geçmektedir.

⁸ Ő r  42/11.

anladığımız gibi değildir. Kendisine layık olduğu gibidir” diyorsak, müteşabih olanlarda böyle söyleyebilmek nerde kaldı? Nasıl mümkün olabilir? Mesela nûr sıfatı gibi. **Allah göklerin (ve yerin) nûrudur**⁹ âyet-i kerîmesinde Resûlullah -Allah’ın salât ve selâmı onun üzerine olsun- hazretlerinden beri bir yorumlama nakledilmediyse hâli üzere bırakıp -o nûr kelimesini- “münevver” ve/veya başka anlamlar vererek yorumlamayız. Fakat “Bu, gördüğümüz ve bildiğimiz nûrlara benzemez” deriz. Tasavvuf ehlinin kitaplarında, Hak ehlinin îtikat ve hareketine uygun olmayan nice şeyler yazılmıştır ki, manevi sarhoşluktan kurtulamadan söylenmiştir. Manevi sarhoşluktan tamamen kurtulmadıkça hiçbir hal uygun olmaz ve ona (14a) tâbi olunmaz. Bu dünyada herkes ölene kadar ibadet üzere olmalıdır. Lakin şeriatın zâhirine göre açıklandığı üzere ibadet etmelidir. Kişi, şeriatla kayıtlanmamış, kişisel görüş, keşif ve taklit üzere ibadet etmemelidir. Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî Buhârî hazretlerinin yüce meclislerinde böylecesine anladı. Temenna Mahallesi’nde, Bursa’da, 13 Şaban, sene; 1126H (13 Ağustos 1714M).

Ölüm, ya fayda vermeli ya da istifade edilmelidir. Bu yönden derler ki; “Şeyhte benliğini yok etmedikçe fenâfillaha (Allah’ta benliğini yok etmeye) ulaşılmaz.” Yani devamlı şeyhin irâdesinde olmadıkça bütün işlerinde Allahu Teâlâ’nın rızası doğrultusunda iş işlemez. Bunun yanı sıra ölene kadar helâl talebinde olmalıdır. Fuzûlî ilimlere çalışmayı terk ederek lâzım olan îtikat ilmi ve amellerden kendisine yetecek kadarını tahsil edip devam üzere kalbin arındırılmasına çalışmalıdır. Amellerden, farz, vacip ve müekket sünnetlere özel olarak gayret edip, sürekli abdestli olmakla Nakşibendî şeyhlerinin açıkladığı gibi murâkabeye meşgul olup, kâmil şeyhe muhabbet ile sohbet edip, saflaşmış bir kalp sahibi olunca, nâfile namazlara, viridlere, sözlü ve fîli zikre meşgul olmalıdırlar. Şeyhimiz ve mürşidimiz Şeyh Murâd’tan -Allah ona selâmet versin- böylece anladım.

Kişi, helâl talebinde iki şeye muhtaçtır. Biri, refâhı; diğeri ise kendini beğenme ve riyâyı terktir. Kişi ne kadar ehil ise de “Ben bilirim” dememelidir. Belki

---

⁹ Nûr 24/35.

yine âlimler ile istişâre ve müzakere etmelidir. İsmi geçen şeyhimiz hazretlerinden (Şeyh Murâd Buhârî) -Allah ona selâmet versin- ilk dinleyişimde böylece anladım.

Âyetlerde ve hadislerde bulunmayan şeyler, selef-i salihînden işitilmiş olmalıdır. Çünkü onlara hüsn-i zan vardır. **(14b)** İmkân ölçüsünde doğruluğa yormalıdır. Hak Teâlâ tarafından o kişiye varlığı, kâinatı bilmek verilmiş olması mümkündür. Bu onun fazlındandır. “Her bildiğini âşikâr etmek ne lazımdır” denilse; Hak Teâlâ’nın bir hikmet sebebiyle o kimseye bildiği şeyleri göstermesi için bir havâle yaratmış olması ve o kişinin de açığa çıkarmaya mecbur kalmış olması mümkündür. Yine bu eserin bir yerinde, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî hazretlerinden naklen âyetin ve esmânın (Allah’ın isimlerinin) nitelikleriyle alâkalı sözler yazılı idi. Bir mecliste de buyurdular ki; “Bela def”ine, hayırlar fethine âyetler, hadisler, Allah’ın isimleri ve seleften naklolunmuş duaların okunması için bir engel mevcut değildir. Söz, harflerle ilgili vefk,¹⁰ yıldızlarla ve remille¹¹ alâkalı şeyler gibi “Filan yıldızın tesiri vardır” diye inanmayı, her ne kadar bilinen kimseler naklederse de güvenilmez. Daima -Allah onlara rahmet eylesin- selef-i salihîn hazretlerinden beri gelen îtikat ve Hak ehline sarılmak iyidir. Tasavvuf ve kelamcıların kitaplarına bakmasınlar. Daima Hak ehlinin îtikâdıyla îtikat edip fıkıh ile amele çalışsınlar. Tasavvuf ehlinin kitaplarından da zâhirinde Hak ehlinin îtikâdına aykırılık görünmeyen kitapları okusunlar. Her ne kadar zâhiri aykırı görünse de ne sebepten aykırı olduğunu ehli bilir. Fakat ehil olmayan ya şeyhlere kötü zanda bulunur ya da hüsn-i zan edip de zâhiri muhalif iken ona inanıp dinden döner, zındık olur. Öyle ise her ne yüzden olursa olsun dört Hak ehli îtikâdına (dört mezhebe) uygun olduğunu bilmeyince olmaz. Çünkü tasavvuf ehli, Ehl-i Sünnet îtikâdına aykırı olmayan müctehitlere tâbi olurlar. Aykırı olanlara tâbi olunmaz. Bütün âlimler, kâmil şeyhler, **(15a)** tâlip olanların fâziletli mürşitleri ve yakîn ehli olanlar bu ahlâk üzeredirler. Daima Hak ehlinin îtikâdıyla kuvvetli bir sûrette îtikat edip, amel yönünden üzerine lâzım gelenlere meşgul olup, kalbini yerilmiş ahlâktan kurtarmaya çalışmalıdır. Farz, vacip ve müekket sünnetlere meşgul olmakla, salihlere muhabbet ve yakınlıkla,

¹⁰ Bir kimsenin isteğine uygun olarak âyet, dua ve harflerle belli şekillerde yazılmış muska. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 3, s. 3310.

¹¹ Nokta ve çizgilere dayanarak gaybı keşfetme, gelecekte haber verme; bu tarzda bakılan fal. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 3, s. 2570.

kalbiyle **Allah'tan başka ilâh yoktur. Hazret-i Muhammed -Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun- onun elçisidir** demeyi lafzıyla, mânâsıyla düşünmeye devam üzere olmakla, nefsin isteklerine aykırı alışkanlık kazanıp uğraşmakla, şeriat üzere riyâzet ve mücadelesinde devamlı olmakla, bulunur ise kalbini arındırmış kimselerle sohbet ve muhabbet etmekle ve uzakta olursa onlara muhabbet ve gönül bağlayarak nefsin tezkiyesini, bânının tasfiyesini, göğsün ferahlandırılmasını elde edip kabiliyet kazanmakla; Rab Teâlâ fazlından bağışlarsa, insanî hakikatinin yaratılışında gizli olan eşyanın hakikatini öğrenmek kendisine açılıp ilim yoluyla tahsil talebinden kurtulup, ondaki özetlemeler ayrıntılarıyla mâlûmu olur. Çünkü mahlûkun hakikati yokluktur. Esasında, ezelen ve ebeden yokluk üzeredir. Kendisinin hakikatinin yokluk üzere olduğu kendisine açılrsa, varlığın hakikatte Bârî Teâlâ'nın olduğu mâlûmu olsa, her hâl ile sabit olanın (Allah'ın) var olduğu, mevcut olmayanın (yaratılanın) ise yok olduğu; ezelen ve ebeden tekrarlanarak devam edegelen bir hâl olduğu zâhir olsa, yokluğa gömülme ve kendi varlığından geçme apaçık belirgin hâle gelse, fitratta gizli olanlar ortaya çıkar. Rab Teâlâ sadece fazlından, açılmayı bağışlayıp ihsân eder. Fakat bağışa bile kabiliyet olmalıdır. Her ne kadar bağışlanmış ise de kabiliyet ile olur. Tasfiyenin dünyevî ve uhrevî birçok faydası olmasının dışında, bu kadar ayrıntılı zevkin gerçek bilgisinin bağışlanması umulur. **(15b)** Huzûra devam ile îman, kalbin huzuru ile ibadetler, dünyada ahlâken çirkin huylardan emin ve âhirette yüksek derecelerin ehli olmak hep tasfiye ile mümkün olur. Tasfiyeden boş kalmayasınız.” İsmi geçen zattan (Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî hazretlerinden), fakir böylece anladı. Bursa'da, Temenna Mahallesi'nde. Sene; 1126H (1714M).

Müçtehitlerin ihtilâfı, hadis-i şeriflerin rivâyetinde görüş ayrılığı olduğundan da olur. Mesela ashâb -Allah onlardan razı olsun- hazretlerinin birisi bir hadis rivâyet etmiştir. Onun rivâyet ettiği bu hadis, diğer bir sahabinin rivâyet ettiği hadisin mânâsıyla uyuşamayabilmektedir. Bu rivâyetlerden birini bir müçtehit aldı. Öbürünü de diğer bir müçtehit aldı. Yani müçtehitlerden biri, ashâb -Allah onlardan razı olsun- hazretlerinden birisine; diğeri de, diğeri tâbi oldu. Resûlullah -sallallahu

aleyhi ve sellem- hazretleri; **Hangisine uyarsanız**¹² buyurdu. Bu hadiste ashâbın hak üzere oldukları ve onların her birine tâbi olmanın hidâyet yolu olduğu beyan buyuruldu. Öyle ise -müçtehitlerden- birisi, bir rivâyeti; diğeri, ona uymayan diğeri bir rivâyeti alıp görüş ayrılığı olmuştur. Rivâyetin ayrılığı ve o rivâyetlerin alınmalarının sebebi, usûlde ve diğeri yönlerde belirtilmiştir. Çünkü onlar, ashâbın ihtilafına dayanarak görüş ayrılığına düşünce bu zikredilen hadîs-i şerîfe dayanarak onlara bir söz söylenemez. Çünkü ashâbın her birinin hidâyet üzere olduğu mâlûm oldu. Müçtehitlerin görüş ayrılıklarının bir sebebi de lügate ve Arabın fasih kullanımına göre isabet etmek veya yanılmak ihtimalinin mevcut olmasıdır. Hatası da affedilmiştir. Halkın aşağı tabakası ve seçkin tabakası, bu müçtehitlerin içtihadı üzere yaklaşmaya çalışırlar. Eğer kuvvetli velî olup, lügat ve kullanımı yönünden bu müçtehitlerin görüş ayrılıklarının birisini tercih etmek mümkün olursa ve bâtınını arındıran erenlerden açık bir keşif, hakiki bir zevk -mevcut- olup âyetlerin ve hadislerin (16a) lafzı ve mânâsı hakkında da bilgisi olursa, lüğatin vecihlerini ve Arapçanın kullanımının inceliklerini bilirse, Hak ehline uygun olursa, keşfi ve zevki de selamette olup aykırı gelmezse, -işte o zaman- “Müçtehitlere tâbi olman” derse mümkündür. Fakat zor ve garip bir iş olur. Daima bütün velîler, müçtehitlerin içtihadı üzere kullukta olur. Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî hazretlerinin sohbetlerinden -böylece- anladım. Hatamızın olması ihtimâli vardır. Sohbetleri, ilk anlayışında farklılık olması sebebiyle bir daha yazıldı.

Hakikatte varlık, Hak Teâlâ'nındır. Yaratılmışın cümlesi yoktur, yokluğu da devam etmektedir. Ezelen ve ebeden böyledir. Bunun böyle olduğuna dinde derin bilgisi olan âlimler fikir birliği etmişlerdir. Bu söz; hulûle,¹³ ittihâda¹⁴ veya safsataya dayanmaz. Hatta herkesin mâlûmudur ki, yaratılmışların bizzat kendileri dikkate alınırsa, vücuda gelmeleri vaktinde böyle yokturlar. Şüphesiz Rab Teâlâ daima vardır

¹² Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, **Câmi'ü Beyâni'l-İlm ve Fadlihi**, 2/78; 'Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, 1/132, nr. 381; Ebû's-Saâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, **Câmiu'l-Usûl Fî Ehâdisi'r-Resûl**, 8/556, nr. 6369.

¹³ Allah'ın bazı kişi ve eşyaya girip tecessüm ettiğini, onun sûretine girdiğini kabul etme. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 2, s. 1295.

¹⁴ Kendini Hak'tan ayrı ve müstakil bir varlığa sahipmiş gibi düşünen ve hisseden kulun seyr ü sülûk neticesinde fenâ mertebelerini geçerek vehmî varlıktan kurtulup Hak'la bir olması. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 2, s. 1477.

ve her ne ki Rab Teâlâ onun olmasını ve durmasını dilemiştir, o şey Rab Teâlâ'nın yaratmasıyla ve yoktan var ettikten sonra durdurmasıyla durur. Kendi kendine var olmaz ve yaratıldıktan sonra da kendi kendine duramaz. Böylece, var olmasında ve bekâsında daima Rab Teâlâ'ya muhtaç olsa, kendinde zerre kadar varlık olmaz. Böyle olduğunu ilimle ve îmanla bilirsin. Lakin buna ilmin sağlamlaşmalı, derinlik kazanmalıdır. Her hâl ile bundan gâfil olmayasın. Kendinde bu hal vicdâna (iç buluşa) ve zevke ererse o zaman da istihlâk ve fenâ derler. Tasfiye sebebiyle bu hâl üzere olursa kendini yokluk üzere bulur. Var olanın sâbit, yok olanın da zaten yok olduğu o zaman ortaya çıkar. Çünkü Rab Teâlâ ezelen ve ebeden sâbittir. **(16b)** Hakikatte zaten var olan nasıl var edilebilir? Mahlûkatın ezelen ve ebeden yok olduğu bilinip anlaşıldı. Gerçekte yok olanı da yok etmek mümkün değildir. Huzûra devam ve tam tâbi olmakla yerilmiş ahlâktan kurtulup tamamen tasfiye bulunduğu, hakikatte varlığın Rab Teâlâ'nın, yokluğun da mahlûkun olduğu zâhir olur. Kendi vicdanında böylece zevk ile bilir. Nitekim cenneti kişi zevkle bildiği gibi bu da zevkle olur. Bu biliş, mertebeler arasında ziyâdesiyle yüce bir mertebe değildir. Fakat buna ermeyince ötesine erilmez ve bu hale gelmeyince, insanî hakikatinin fitratında, gerçeklerden haberdar olma açığa çıkmaz. Yani bu hâle gelene Hak Teâlâ küllî bir ilim ihsân eder. Fakat bu bağışlama aynı zamanda kabiliyet ister. Çünkü insanda bu kabiliyet vardır. Şartları üzere tasfiye tahsil edip fitratı açılırsa Feyyaz olan Allah'ın yalnızca fazlından bağışlayacağı umulur. Zikredilen bu tasfiye sıradan bir sebep olsun da arkasından bütün ilimler yaratılsın! Öyle değil. Tasfiye tahsil eder, öylece durur. Oraya çalışarak kazanma karışmaz. Gizli lütuflar sahibi, kerem edip ihsân ederse ne güzel bir nimettir. Lütfetmezse olmaz. Ama hiç tasfiye yok iken küllî bir ilim verilmesi, hemen öylece hibe edilmesi, olmuş bir şey değildir. Her şey münasibiyledir. Hibeye de kabiliyeti yoktur. Bunun ayrıntıları çoktur. Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî Buhârî hazretlerinin yüce meclisinde, fakir böylecesine anladı. Temenna Mahallesi'nde, yol altındaki bahçede. Şaban ayı, sene; 1126H (Ağustos/Eylül 1714M).

Uykuda ve keşifte, misâl görünür. **Karmakarışık rüyânın**¹⁵ misâli, dışarıdan **oyun ve eğlencedir.**¹⁶ Yani kişi, uyku ile uyanıklık arasında **oyun ve eğlence**

¹⁵ Yusuf 12/44. Metinde sadece lafzı kullanılmış olup manası kastedilmemiştir.

içindedir. Uyku halinde **karmakarışık rüyâ** onun misâlidir. Onun gibi bu içinde yaşadığımız, gözümüzün gördüğü âlem de his ve hareket âlemidir. **(17a)** Hakikaten bu hâl üzere yaratılmıştır. Uykuda görülen misâl gibi değildir. Bu görünen âlem ki, his ve hareket âlemidir, şüphesiz bu âleme de vahiy indirilmiştir. Doğru yol, bu his ve hareket âleminde vahiy ile şüphesiz bulunmuştur. Fazla ve eksik yoktur. Şeriatın hükümleri Arap lügati vasıtasıyla, açıkça bilindiği üzere, eksiksiz bir şekilde açıklanmıştır. Keşif ile bilmeğe ihtiyaç yoktur. Eğer keşif ile bir şey ortaya çıksa, bu vahiy ile açıklanan şeriatın zâhirine uygun olursa, ne güzeldir. Eğer olmazsa keşfe îtibar edilmez. Şeksiz ve şüphesiz olan, doğu ve batıda bu silsile yoluyla bilinen, zâhir ve kesin olan, şeriattır. Şeriatın ortaya çıkması ve kesin olması -Allah sırlarını mukaddes kılsın- Allah'ın velîlerinin keşfine muhtaç değildir. Velî, şeriatı ortaya koyan, meydana çıkarıcı değildir. Ancak zâhir ve kesin olan, şeriata tam tâbi olması sebebiyle Rab Teâlâ'ya yakınlığı ziyade olmandır. Şeriat, Resûlullah'ın -Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun- eliyle zâhir ve kesin olmuştur. Kimse onu yeniden keşif ile veya başka şey ile meydana çıkarıcı değildir. Meydana çıkan şeriatı birbirlerine dil vasıtasıyla, meydana geldiği üzere beyan ve tebliğ ederler. Mürşit olan şeyhler -Allah sırlarını mukaddes kılsın-, müçtehitlerin -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- içtihadı üzere amel ederler. Kendi başlarına müçtehit olmazlar. Hatta içtihat, bütün Kur'an âyetleri ve Nebevî hadislerin mertebeleriyle birlikte ezberlenmiş olmasını, nâsîh¹⁷ ve mensûhun¹⁸ mâlûmu olmasını, Arap lüğatinin vecihlerinin hatırında olmasını, hakikat, mecaz ve istiârelerde mahir ve her meselede hüküm çıkarılması için bütün âyetlere ve rivâyetlere arz edip hüküm çıkarabilmeyi gerektirir. Sadece tasfiye ve tezkiye ehli olmakla, keşfe ve kerâmetlere ermekle içtihat ehli olamaz. Belki **(17b)** onların içtihadı "Müridin tezkiyesi ne vechile olmak münasiptir ve ne yol ile tasfiye bulup mutmain olmuş bir göğsün ferahlığına sahip olur" olmalıdır. Herkesin kabiliyetine ve hâline münasip şey ile tezkiyeye meşgul kılmalılardır. Müçtehitten nakledilmiş mesele, âyetler ve hadisleri etraflıca inceleyip hükümler çıkarmanın neticesi, "Bizlere ne vechile hüküm çıkardılar" diye teftiş

---

¹⁶ Ankebût 29/64. Metinde sadece lafzı kullanılmış olup manası kastedilmemiştir.

¹⁷ Hükümünü ortadan kaldıran, iptal eden. (Bilhassa diğer bir âyetin hükümünü ortadan kaldıran Kur'an âyetleri için kullanılır). Ayverdi, **a.g.e.**, C. 2, s. 2305.

¹⁸ Geçersiz kılınmış, hükümsüz bırakılmış, hükümü ortadan kaldırılmış, iptal edilmiş, neshedilmiş. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 2, s. 2006.

etmek olur. Onların çıkardıkları hükümlere aykırı olarak âyetler ve hadislerden hüküm çıkarıp amel etmek câiz değildir. Nitekim içtihadın şartları zikrolundu. Fakir, Bursa'da, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd hazretlerinden böylece tahsil edip anladı. Sene; 1126H (1714M).

İmanın tasdiki husûsunda en ümit verici âyet, **Nasıl dirilteceksin**¹⁹ âyetidir. Vehmin ve vesvesenin gâlip gelmesiyle tasdik bozulmaz. Gayba îmanın aslı, kesin ve hakikatte var olana uygun tasdiktir. İtminan bunun üstündedir. Hazret-i İbrahim - Allah'ın salât ve selâmı peygamberimizin ve onun üzerine olsun- elbette îmanlıdır. Lakin kalben emin olmak istedi. Onlara böyle olursa, nebî olmayanların hâli mâlûmdur. Amel husûsunda en ümit verici âyet (**Allah'ın rahmetinden**) **Ümidinizi kesmeyin**²⁰ âyetidir.

Ashâb -Allah onlardan razı olsun- hazretlerinden beri bize ulaşanlar, ne vecih üzere gelip bize nesilden nesile ve dil vasıtasıyla ulaştıysa onun üzerine olmak gereklidir. Bir şeyde ruhsat verilse, müçtehitlerden biri geldiği vakit ruhsatla değil de azîmetle beraber olur. Eğer zaruret için; “Herkes bildi” deyip ruhsat verdiler ise ve bu ruhsat önceden gelen müçtehidin görüşüne aykırı olursa imkân oldukça gayret edip de o ruhsatı kullanmamak gerekir. Çünkü bid'at türündendir. Şâyet çok mecbur kalınırsa zaruret miktarınca yapılmalıdır. Zaruret dışında yapılmamasına gayret etmek gerekir. **Müminlerin (güzel) gördüğü şey (Allah katında da güzeldir)**²¹ hadisinden kastedilen, genel değildir. Çünkü dinde fesat (**18a**) ortaya çıkar. Ondan kasıt âlimlerdir. Âlimlerden de kastedilen müçtehitler ise; evvelen biz onların içtihadını şeriat tutmuşuzdur. Sonradan görüşe ihtiyaç yoktur. Eğer zamanımız âlimlerinden ise; müçtehitlerden sonra bulunmayan ve izin verilmeyene ittifak üzere ruhsat vermezler. Adet üzere bazısı görüş ayrılığında bulunur. Öyle olsa, içtihattan sonra ruhsat verilene tâbi olmamak en uygun ve en ihtiyatlı olanıdır. Temizlik işinde ve/veya başka bir işte bir şey ortaya çıkarsa, her ne kadar çokluk ve zahmet ile olursa da “Başlangıçtır” deyip sakınmalıdır. Eğer ortalarda meydana gelirse, “Bunda zorluk gâlip” deyip, daha zararsız ve daha kolayına gitmelidir. Belki daha şiddetli her ne

¹⁹ Bakara 2/260.

²⁰ Zümer 39/53.

²¹ Begavî, **Şerhu's-Sünne**, 1/215; 'Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, 2/188, nr. 2214; İbn Abdilber, **Câmi'u Beyâni'l-İlm**, 2/60.

olursa; temizlik işinde meydana gelen, tırnak arasında kalan şeyler gibi haller, her gün veya çoğu zaman bunun zahmetine katlanıp sakınırken yine ortaya çıkar. Buna kıyas eyle. Kur'an'ı göğsünde taşıyan, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî, böylece sohbet etti. Temenna Mahalesi'nde, Bursa'da. Ramazan ayı, sene; 1126H (Eylül/Ekim 1714M).

“Keşif de, rüyâ da yakîn ifade etmez. Hepsi, âyetler ve hadislerle karşılaştırılmalıdır. Müçtehitlerin içtihadı üzere parlak ve nûrlu olan şeriata uygun olursa ne güzel. Olmazsa faydalı değildir” diye, ismi geçen Şeyh Murâd Efendi beyan buyurdular.

Hakikatleri kuşatan insanî fitratın açılması, keşifden çok daha kuvvetlidir. Çünkü yanlış olmaz ve misâl ile bilinmez. Ama keşifte misâl ile hata olması mümkündür. Eğer hata olmasaydı âyetler ve hadislerle karşılaştırmaya ne gerek vardı? Fakat selim fitrat, âyetlere ve hadislere aykırı olarak ortaya çıkmaz. Eğer çıkarsa selâmette değildir. Resûlullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretleri, **Allahım! Bize hakkı hak olarak, bâtılı bâtil olarak göster ve eşyanın hakikatini bize (18b) olduğu gibi göster**²² diye dua ediyorsa; keşif, ilham ve rüyâ ehli, “Bizim keşif, ilham ve rüyâmız hata üzere olmaz, gerçekleştiği şekildedir” diye nasıl söyleyebilirler? Eğer eşya genellikle olduğu gibi, rüyâ, ilham ve keşifte zâhir olsaydı, Resûlullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerinin böyle dua etmesine lüzum neydi? Rüyâ, keşif ve ilhâmda, eşyanın aykırı olarak görülmesi imkânının mevcut olduğu mâlûm oldu. Bu his ve hareket âlemine inen, vahiy ile sâbit olan ve zâhirde ortaya çıkan şeriatla, -rüyâ, ilham ve keşfi- karşılaştırmak gereklimiş. Eğer öyle olursa -keşif, ilham ve rüyâ- yeni baştan bir şey ispat edemezmiş. Ancak teyit edici olabilirlermiş. İsmi geçen zat (Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî hazretleri) böylece zikreledi. Sene; 1126H (1714M).

²² Hadisin son kısmı olan “ve erine'l-eşyâ'e kemâ hiye” olmaksızın; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfî, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm**, 1/310; 1/571; İsmail Hakkı Bursevî, **Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, 6/294; 8/386. Hadisin son kısmı olan “ve erine'l-eşyâ'e kemâ hiye” ise müstakil olarak; İsmail Hakkı Bursevî, **Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, 1/66; 2/359; 3/27.

Evliyalarından nice sözler söylenir ki, şeriatın zâhirine sığmaz. Çoğunlukla aşk ve sekr²³ halinde söylemişlerdir, mâzurlardır. Fenâya varmışlardır, velîlerdir. Fakat henüz kemâli tam bulamamışlardır. Çünkü kemâl, ashâb -Allah onlardan razı olsun- hazretlerinin hareketleri üzere olmaktır. Ashâbın tavrı kendisinde bulunmayan velî, henüz kemâlini bulmamıştır. Böyle sözler, aşk ve sekr makâmı demeleri, ashâb -Allah onlardan razı olsun- hazretlerinden rivayet edilmemiştir. (Ashâb -Allah onlardan razı olsun-), Resûlullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerinin sohbetinin bereketlerinden hayret meydana gelmeden kemâl buldular. Ama sonraki tâlipler, taleplerinde ilerleme kaydettikçe nice haller meydana geldi. Hayretlere düştüler. Nice sözler söylediler. Halk arasında yayıldı. Böylece onlar fenâ buldular, akıllarını kaybettiler. Ama bekâ üzere olup tam olarak kemâle ermediler. Onlar mâzurlardır. Onlar tam kemâle ermeyinceye kadar, onlara tâbi olmak doğru değildir. Hâcegân tarikatının (19a) erenleri -ki onlara Nakşibendî de denir-, Hazret-i Sıddık-ı Ekber'den -Allah ondan razı olsun- silsile yoluyla gelmişlerdir. Ashâb -Allah onlardan razı olsun- tavrını seçip eksik veya fazla olmaksızın o yoldan gitmeğe ciddi gayret sarfetmişlerdir. Onlar, seyr ü sülûklerinde bu makâmlara uğramazlar ve hayrete düşmezler. Hayret vâki olursa, az olur. Yolların en sağlamıdır. Sıddık-ı Ekber -Allah ondan razı olsun-, peygamberlerden sonra -Allah'ın salât ve selâmı peygamberimizin ve bütün peygamberlerin üzerine olsun- en fazîletli olandır. Onun hürmetine silsile olarak ondan gelenler, âfâk seyri olmaksızın, makâmlar gezmeksizin ve hayrete düşmeksizin bâtınlarını arındırmışlardır. Zikr-i zâta kavuşup kendilerine zâtî muhabbet verilmesi lütfuna gark olmuşlardır. Daima kalp ile Hak zikrinden bir an bile gâfil olmamışlar ve Muhammedî şeriata güç yettiği kadar tâbi olmaya tam bir ihtimam göstermişlerdir. Fenâdan sonra, huzûra devam ve tam tâbi olmak husûsunda sâbit oldular. Zikr-i zât ve zâtî muhabbet ihsân edilirse, kalp daima her hal(in)de Rab Teâlâ'ya yönelirse ve sünnete tam olarak tâbi olmağa devam ederse ne güzel olur. Keşif ve kerâmet lazım değildir. Verirlerse verirler, verilmemesi eksiklik değildir. Ashâb -Allah onlardan razı olsun- hazretlerinden çok sayıda keşifler ve kerâmetler nakledilmemiştir. Fakat insanî hakikatte, gerçek bir zevk açık bir şekilde verilirse; bu, keşiften daha kuvvetlidir. Bu sözleri ehlinin

²³ İlâhî tecellî ve güzellikler karşısında duyulan büyük hayranlık vb. bir halle his ve şuur âleminin ötesine geçme, mânevî sarhoşluk. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 3, s. 2715.

anlaması en lâıyk olanıdır. Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî hazretlerinin sohbetinden böylece anladı. Temenna Mahallesi'nde, Bursa'da, Recep ayı, sene; 1126H (Temmuz/Ağustos 1714M).

Allahu Teâlâ'nın insanı muhatap kılması mâlûm olmuştur. Senlik insana mahsustur. Benlik ise Allahu Teâlâ'nındır. Yine bu mecmuada, başka bir sayfada bu makâmın ayrıntıları yazılmış idi. -Daha önce yazıldığı- yerin dar olması sebebiyle (19b) buraya da yazıldı. İnsan, fenâ ve bekâ ile olmadıkça benlikten kurtulup fitratına varamaz. İnsanın yaratılışı, senlik oldu. İnsan hakkında benlik, haddini bilmezlik oldu. Hal böyle iken, insan muhatap olunca hitap olunduğu üzere hareket etmesi gerekir. Emredilen ve yasaklananın aksine hareket ettiği zaman, muhataplık hâlini aşır benlik üzere hareket etmiş olur. Çünkü muhataplık makâmında dursaydı, kendi tercihiyle emredilenin aksine hareket etmezdi. Zîrâ emredilenin aksine hareket eyledi. Kendi muradı üzere hareket eyledi. Hitap olunduğu üzere durmadı. Gerek ahlâk husûsunda gerek zâhir ameller husûsunda, zâhirde ve bâtında şeriata aykırı bir şey ortaya çıkarsa, benlik eserlerindedir. İnsan bu benlikten kurtulup fenâ ve bekâ bulur. Yaratılışı üzere hareket eder. Şayet benlik eserlerinden biri meydana gelirse de istiğfar ile hazırlıklı olur. Bu sebepten, "Velîler -Allah sırlarını mukaddes kılsın-hazerâtı, fenâ ve bekâ hallerinde olmak ile korunmuşlardır" derler. Âfâkta yerilmiş ahlâkın ortaya çıkması, enfüste benlik olduğundandır. Bundan dolayı Nakşibendîler enfüsten başlayıp benlik kötülüğünü yok ederler. Âfâkta yerilmiş ahlâk kalmaz. Bazı şeyhler âfâktan başlayıp yerilmiş ahlâkı, övülmüş ahlâk ile değiştirirler. Sonra enfüste fenâ bulup benlikten kurtulurlar. Böylece onlar âfâkî seyir üzere sülûk edip enfüsî seyirde sonra gelirler. Hepsinin maksadı enfüsî seyirde fenâ bulup benlik kötülüğünden kurtulmaktır ki, kalpte huzûra devam, organlarda da tam tâbi olma bulunsun. Keşifler (20a) ve kerâmetler ister olsun ister olmasın. Fakat insanın hakikatinde, hakikatlere zevk ve vicdan olmalıdır. Hak Teâlâ'nın vergisiyle tasfiye elde edildiğinde, Allah'ın koyduğu nizâmın akışı gereğince hakikatlerin ilmi verilir. Ama bu verilme keşif yoluyla olmayı gerektirmez. İnsanî hakikatine zevk yoluyla verilse ne güzel olur. Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî Buhârî hazretlerinin meclislerinde böylece anladı. Bursa'da, sene; 1126H (1714M).

Gasp edilen koyunu Zeyd boğazlarsa ve boğazlamadan sonra koyunun kıymeti eksilirse malı gaspedilen Amr, ister hayvanın boğazlanmadan önceki bedelini, isterse de boğazlandıktan sonra -hayvanın- aynısını, eksilmiş yerlerin kıymetiyle birlikte almakta serbestir. Bu seçimden dolayı boğazlandıktan sonra gaspedicinin gaspettiği hayvanı yemesi kefile nazaren helâldir. Gaspedicinin, hayvan boğazlandıktan sonra aynısını almakta serbest olduğundan dolayı yemesi şüpheli işlerden olur, güzel olmaz. Alış veriş ve bağış kabul etmek husûsunda hâli gizli kimselerden, hile, fesat ve zulüm ehlinden sakınmak gerekir. Hile ehlinden kaçınmakla beraber, hergün helâli talep etmekle emrolunmuşuz. Çünkü bu asırda tamamen şüpheliden sakınmak mümkün olmayınca, imkân ölçüsünde şüphelilerin az olması husûsunda kanaat sahibi olmak gerekir. Gerek giyecekler, gerek yiyecekler, gerek içecekler ve gerekse evler husûsunda **Tamamına erişilemeyen tamamen terk edilemez**²⁴ kâidesince hareket edilmelidir. Fakir, Temenna Mahallesi'nde, Menteş Bahçesi'nde, Ramazan ayında, Kur'an'ı göğsünde taşıyan, irşat ehli, Allâme, Şeyh Muhammed Murâd Nakşibendî hazretlerinin yüce meclislerine devamla böylece tahsil eyledim.

Tarikat-ı Muhammediyye²⁵ kitabının sonundaki ruhsatların görünüşüne aldanılmamalıdır. Temizlik işinde olsun, helal işlerde olsun azîmete gayret edip geçmiş büyüklerden gelen fikhî meselenin en kuvvetlisiyle amele çalışmalı ki, yerilmiş ahlâktan **(20b)** kurtulsun ve zafer ehlinden olsun. Allah'ın takdirinden müminin başına her ne isabet ederse günahı var ise ona kefarete olur, günahının cezası olur. Eğer yok ise ecir kazanır. Çünkü müminlerdir. Bütün musibetlerin Rab Teâlâ'dan olduğuna îtikat ederler. Fakat kâfirler, her şeyin veya bazı şeylerin Rab Teâlâ'dan olduğuna îtikat etmediklerinden, onlara dünyada musibet ceza olmayıp tamamen cezaları âhirete kalmıştır. İsmi geçen Şeyh (Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî Buhârî hazretleri) böylece sohbet buyurdular.

Muhammed Mustafa -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretleri, şeriati zâhiren ve bâtinen, îtikat ve amel yönünden bilirdiler. Onlardan, ümmetine de zâhiren ve bâtinen ulaştı. Zâhiren, silsile yoluyla, dil vasıtasıyla ve vasıtalarından biri

²⁴ 'Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, 2/196, nr. 2258; 2/305, nr. 2757. Hadis olmadığı ifade edilmiştir.

²⁵ İmâm Birgivî, **et-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-Sîretü'l-Ahmediyye**.

aradan eksik olmamak üzere geldi. Bâtinen de, silsile, muhabbet ve sohbet yoluyla, gönül ehli vasıtasıyla, kalpten kalbe geldi. Gönül ehlerinden sohbet yoluyla, kalp ile bâtinen tahsil edildiği gibi; Şeriat-ı Muhammedî'ye tam tâbi olmak ile ve gönül ehline muhabbet edip yüz yüze olmaksızın kalp râbitasıyla bâtinî vicdân tahsil edilebilir. Her ne kadar râbîta yapılan kişi vefat etmiş ise de zâhirin aracı dil, bâtının aracı muhabbettir; fakat neticesi Resûlullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerinin vasıtasıyla olur. Kişi ne kadar kâmil olursa olsun onun aracılığı gitmez. Herkese feyiz onun vasıtasıyladır. Nitekim zâhirde herkesin yaratılışına vesile olan Hazret-i Adem -Allah'ın salât ve selâmı peygamberimizin ve onun üzerine olsun- olduğu gibi. Bir kimsenin Resûlullah'a -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- ve gönül ehlerinden birine muhabbet ve teveccüh etmesi ve şeriate tam tâbi olması sebebiyle bâtının tasfiyesi, nefsin tezkiyesi, göğsün ferahlaması, kalb emniyetine kavuşma mertebesi, tahkîkî îman, huzûra devam, tam tâbi olma ve (21a) zevk ve hâl ile bâtin ilmi elde edilip zatî muhabbet verilmesi mümkündür. Fakat nâdirdir. Bu sebepten dolayı zâhirde vasıta aşılmaz. Bâtında aşınabilir. Hiç kalp râbitası yapmayan bir kimseye, kalbinin doğruluğu ve saflığı sebebiyle de -bu yukarıda sayılanlar- veril(ebil)ir. O da nâdirdir. Daima sâlihler ve şeriate uyan şeyhlere kalpten muhabbet üzere olup, Muhammedî şeriat üzere hareket edip, Resûl'ün -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- sünnetine özen göstermekle, Allahu Teâlâ'nın izniyle biraz önce -yukarıda- bahsi geçenlere erer. Daima helâl lokmadan ayrılma, Kur'an-ı Kerim'in kıraatine meşgul ol. Gönül ehlinin hallerini işitmek ve araştırmak bile onlara, Resûlullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerine ve Allahu Teâlâ'ya muhabbete sebep olur. Mükellefiyet vasıtasıyla huzûra devam; sünnete tam tâbi olmak ile tasfiye elde edilip zatî muhabbet verilmesine kabiliyetin oluşması mümkün olur. Ayrıca doğru bir vicdan ve kusursuz bir zevk sahibi olmak da mümkün olur. Çünkü insanın fitratında, insanî hakikatinde, vicdâna (iç buluşa) ait hallerin açılmasına kabiliyeti vardır. Hak Teâlâ'nın vermesiyle, açmasıyla olur. Muhabbet de böyledir. Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî hazretlerinin Bursa'da, Menteş Bahçe'sindeki yüce meclislerinde böylece anladı. Recep ayında, sene; 1126H (1714M).

Yüce olanla değersiz olanı birleştirdiler, kalp ve beden dediler. Görünmeyen ve görünen âlem kıldılar. Bu âlem, kalp ve bedenîn âlemidir. (Kişi) kalp ve beden ile bu âlemde oldukça, kayıtlıdır. Her ne kadar bu âlemde tasfiye ve tezkiye tahsil edilse de, kalp ve beden birleşik olduğu müddetçe gizli olanların açığa çıkması, bizzat görünmezîn kendisi olmaz. Allah'ın koyduğu nizam böyledir. Eğer olursa harikulade yoluyla olur. Bir kimse “Görünmez olan şeyler, aslıyla ve açık bir şekilde bana göründü” (21b) dese, her ne kadar harikulade yoluyla mümkün ise de, öyle olmasına şeriat yönünden açık bir delil ister. Eğer açık bir delil olmazsa, görünmez olan şeyler benzerleri yoluyla görülmüştür. Enfüste hayâl olduğu gibi, âfâkta da misâl vardır. Gerek nebîler -Allah'ın salât ve selâmı peygamberimizin ve bütün peygamberlerin üzerine olsun-, gerek velîler -Allah sırlarını mukaddes kılsın- ve gerekse ümmetin fertlerinin -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- hepsi gayba îman etmekle emrolunmuşlardır. Şayet gizli olan şeyler bizzat görülse, gayb olan açık bir şekilde hissedilse, her ne kadar kalp gözüyle olursa da gaybın gaybı (gayb hakkında gayb olan şey, yani gaybın misâli), gaybın bizzat kendisi olmaz. Peki, gayb nasıl olur? Peygamberlere bunca melekler geldi. Kendi sûretleriyle değil, misâlleriyile idi. Harikulade yoluyla Resûlullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerine melek kendi sûretiyle göründü. Gerek doğu, gerek batı, gerek arş, gerek kürsü, gerek cennet, gerek cehennem, gerek hûrî ve gerekse meleklerin hepsi gayptır, kendi sûretleriyle görünmezler. Kalp gözüyle tasfiye ehline görünürlerse de bunlar yine misâl yoluylardır. Bir kimse “Bizzat ve açık bir şekilde, bunlar harikulade yoluyla kalp gözüyle göründü” dese, bu âlem tamamen sıyrıлма âlemi değildir. Dirildikten sonra görülüp verilmesi vaat edildiğinden dolayı bunlar şeriatla açıklandı. Eğer kâinatın övünç kaynağı Peygamberimiz -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretleri, “Bunlar bana zâhir oldu” demiş olsalar, harikulade yoluyla mümkündür. Sözlerinde sâdıklardır. Bizzat zâhir olmuştur. Eğer “Gaybtan bana bir şey göründü” buyurmuş olsalar, bizzat görülme imkânı olmasa -mesela, ölmemiş kimsenin cennette veya cehennemde görülmesi gibi-, “misâliyledir” denilir. Ama bunlar Resûlullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerinden başkasına zâhir olsa, Hak ehli olanlar bunların dünyada ortaya çıkmasına kanâat getirmeseler ve bizzat görülmesine şer'î bir delil bulunmasa, harikulade yoluyla kalp gözüne (22a) görünmesi misâl iledir. Aslıyla değildir. Böylece, “Bu kıyas üzere, tasfiye

sahiplerinin kalpleri ayna olup içine girmeksizin Rab Teâlâ müşahede olunur” demiş **Müzekki**²⁶ ve **İhya**²⁷ isimli eserlerin yazarları derlerse; Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat zâhiren her neyi açıkladılarsa hak olduğu bilindir. Âlimler ve şeyhler zâhiren ve bâtinen hak olması konusunda birleşmişlerdir. “Gözle görülür bir şekilde, Rab Teâlâ dünyada Muhammed Mustafa -Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerine göründü. Gerek baş gözüyle ve gerekse kalp gözüyle nebîler -Allah’ın salât ve selâmı peygamberimizin ve bütün peygamberlerin üzerine olsun- hazerâtı, velîler -Allah sırlarını mukaddes kılsın- ve ümmetin fertlerinin hiç birisine Rab Teâlâ’nın görünmesi mümkün olmamıştır ve olmaz” diye âlimler ve şeyhler tarafından üzerinde ittifak edilip açıklanmıştır. Şeriatta, dünyada iken açık bir şekilde Rab Teâlâ’nın ümmete kalp gözüyle veya baş gözüyle görülmesine de açık bir delil yoktur. Buna dayanarak, Hazret-i Ömer’den -Allah ondan razı olsun-, **Kalbim Rabbimi gördü**²⁸ ve Hazret-i Ali’den -Allah ondan razı olsun-, **Görmediğim bir Rabbe ibadet etmem**²⁹ diye nakil olunan sözlerin mânâsı açık ve kesin olmayıp teville muhtaçtır. Nitekim âyetler ve hadislerde müteşâbihât³⁰ gelmiştir. Eğer tevil edilirse, “Misâl yoluyla” denilir. Zât ve sıfat olarak Hak Teâlâ’nın misli yoktur. Cennette görülmesi vaat olunmuştur. Cennete apaçık bir şekilde girmek, sırat, mîzan, hesap ve arasatta dirilmekten sonradır. Diriltilmek, bu cesedin ruh ile bağlantısı devam ederken, ölümü tatmasından sonradır. Bedenle diriltilme olmaksızın Rab Teâlâ’yı açıkça görmek nasip olmaz. “Tercih edilmiş bir ölümle ölmeden evvel öldük,³¹ diriltildik, sıratı geçtik, cennete girdik, Rab Teâlâ’yı gördük” diyen **Avârif**³² ve **İhyâ** gibi eserlerin sahibi kimseler, şeriat, sünnet ve Hak ehli olduklarına şahit olunmuş kimselerdir. Onların Rab Teâlâ’ya aşırı muhabbetleri olmaları sebebiyle her şeylerini öteye verip beriye bakmazlar. Yönleri, cemâlin müşâhededesindedir. (22b)

²⁶ Eşrefoğlu Rûmî, **Müzekki'n-Nüfûs**.

²⁷ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**.

²⁸ İmâm Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn ve Ma'ahû Tahrîcu el-Hâfız el-İrâkî**, 3/494; 7/127; İsmail Hakkı Bursevî, **Ruhu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân**, 2/282.

²⁹ İsmail Hakkı Bursevî, **Ruhu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân**, 8/265. Kaynaklarda, bu söz Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765) hazretlerine ait olarak geçmektedir.

³⁰ Kur'an-ı Kerim'de manası açık ve kesin olmayan, tefsir ve teville ihtiyaç gösteren âyetler, müteşâbih âyetler. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 2, s. 2270.

³¹ “Ölmeden evvel ölünüz” hadisine işaret edilmiştir. ‘Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, 2/291, nr. 2669; İsmail Hakkı Bursevî, **Ruhu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân**, 1/57; 2/142.

³² Şihâbüddin Sühreverdî, **Avârifü'l-Ma'ârif**.

Daima gayretleri odur. Bundan dolayı, misâl yoluyla kalp aynasına zâhir olunursa genellikle cemâl seyri derler. Fakat açıkça değildir, misâl yoluyladır. Bunu böylece anlamalıdır. Hak ehlinin ittifak ettiklerinin aksine bir şey şeyhlerin sözlerinde bulunsa, onun doğru bir yorumunu bulmalıdır. Genellikle îtikat etmemelidir. Nicesi keşifle, nicesi de bahisle söylenmiştir. Söz yine Hak ehlinin îtikadı üzere olmalıdır. Her kim ki “Rab Teâlâ dünyada, açık bir şekilde kalp gözüyle görülebilir” derse, “Şatahât” denilir. Kesin ve görüş birliğine varılmış olandan ayrılmamak lazımdır. Çünkü kalp gözü açık kimseler, tasfiye sebebiyle keşiflere mazhar olurlar. Gayretleri de müşâhedededir. Nice kere beriyi görüp öte sanırlar, öte açıldıkça evvelki zanlarına tövbe ederler. Baş gözünde aykırılıklar olduğu gibi, kalp gözünde de neler neler vardır. Daima açıklandığı gibi îtikat edesiniz. Kalp aynasına yansıma yoluyla görünmeğe, misâl demişler. Ama bazı şeyhler de “Rab Teâlâ’nın misli ve misâli olmaktan münezzehtir” (demişler). Bundan dolayı müteşâbihât demek daha doğru olur. Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Buhârî hazretlerinin sohbetlerinden böylece anladı. Şaban ayında, sene; 1126H (1714M).

İsmi geçen Şeyh Seyyid Muhammed Murâd hazretleri buyurdular ki; “Bu Bahaüddin Nakşibendî -sırrı mukaddes olsun- tarikatında kalp ile zikir makbûldür, aslı budur. Çünkü kalbin yaratılışı, zikir üzeredir. Dil, tercümandır. Dil ile zikredilirse de çok gizli olanı makbûldür. Çünkü hem azîmet etmektir hem de kurtuluşa yakındır. Halk arasında yalnız kalınmalıdır. Yani halk arasında olsa bile yine de kalbini Hak Teâlâ’dan gâfil koymamalıdır. Her ne kadar kalp ile zikir ehli olmadıysa da kendini zorlayarak hayâlinde çıkarmamalıdır. Mecliste ve dışarıda, gözüyle, kulağıyla Hak Teâlâ’dan başkasıyla meşgul olmamalıdır. Kendi tercihi olmaksızın kalbe düşünceler gelirse mâzurdur. Kalbe düşünceler geldiği esnâda Hak Teâlâ’dan gâfil olduğu akla gelince tez elden (23a) kalbi yine zikre hazır kılmalıdır. Her bir söz ve fiil ki onunla meşgul olup Hak Teâlâ’dan tamamen gaflet veya tereddüt üzere huzursuz olursa, o söz ve fiil şeriata göre lazım olanlardan ise - müekket sünnet gibi- engel değildir, ibadet etmektir. Kalp ile beden arasında olan vazifelerdendir. Eğer o söz ve fiil mübahlardan ise engeldir, zararlıdır. Nâfileler de böyledir. Çünkü tevhitte kalp derinliği îmanla alâkalıdır. Tevhitte derinlik bulunmadıkça nâfilelerde riyâdan kurtulmak zordur. Ama farzlar, vacipler ve

müekket sünnetler kuvvetleri sebebiyle riyâyaya uzaktır. Bunlara devam etmelidir. Zikre devam etmeden gâfil olmamalıdır. Özellikle müstahap vakitlerde, **güneş doğmadan önce, sabah namazına kadar; sabah namazından, güneş doğuncaya kadar; ikindiden sonra, güneş batıncaya kadar; akşam namazından, yatsıya kadar** olan vakitlerde zikre devam etmekten gâfil olmamalıdır. Kalp ehlinden kendisine uygun -kimseler- bulunursa topluca zikre meşgul olmalıdır. En azından nûrlu bir fayda elde edilir. Bulunmazsa, tek başına zikre meşgul olmalıdır. Eğer zikre devam üzere olmayıp nâfileler ve mübahlar ile meşgul olursa veya müekket sünnetlerden birini azaltırsa eksik olur. Tasfiye nâdir olur. Fenâ makâmını geç bulur. Bu hâl ile bulması da mümkündür. Nâfilelerin her ne kadar âhiretle ilgili faydası var ise de; **Her makâmda söylenebilecek söz vardır** mânâsınca, tevhitte kalp derinliği kazanmamışların vakitlerine münasip olanı, yukarıda zikredilenler üzerine meşgul olmalarının gerektiğidir. Azizler, pîrlar, kâmiller ve mürşitler öyle açıklamışlardır. Diğer bir sebep de söylendi. Mümkün olduğunca abdestli olmaya devam etmelidir. Tevhit, kalpte derinlik bulup kalple zikir sahibi olursa, dille zikir ve nâfile ibadetler o zaman münasip olur. Böylece anladı fakir, ismi geçen **(23b)** zâttan (Şeyh Seyyid Muhammed Buhârî hazretlerinden).

İnsanda akıl, his, fitrat, öğrenmek ve öğretmek vardır. Akıl ve his ile maksada ulaşılmaz. Çünkü akıl ve histe selamet üzere olmak eksik olursa veya araçlardan ya da basit sebeplerden biri eksik olursa eşyanın hakikati tam mânâsıyla bilinmez. Fakat insan fitratında, öğrenim vasıtasıyla, tam mânâsıyla eşyanın hakikatine dair bilgi edinme kabiliyeti vardır. Gaypları bilen Allahu Teâlâ, kitap ile dünya ve âhirette insana gerekli olanı açıkladı ve Resûlullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerinin aracılığıyla bildirdi. Dolayısıyla kitap ve sünnet öğrenimine, öğrenip, onunla bilip, en güzel şekilde amel etmeğe insanda kabiliyet vardır. Kitap ve sünneti hesaba katmayarak riyâzet ve nefsin isteklerine aykırı şeylere devamla, şeriata uymaksızın kitap ve sünnetten ilgisini keserek rüyâ ve keşifle, hakikatleri tam mânâsıyla öğrenim tahsil edilmez. Hatadan kurtulmaz. Kitap ve sünnette Arap lügatine dair her ne varsa, zâhiren müteşâbihât ise Allah katında olduğu gibi tasdik

ederiz. Muhkemâtın³³ zâhiriyle amel ederiz. “Bu muhkemâtın îtikat ve amel yönünden zâhirine aykırı olan bana açıldı” (diyen bir kimseye) bu keşfine dayanarak îtikat sahibi ve âlim demek câiz değildir. Rüyâ ve keşif muhkemâtın zâhirine uygun olursa teyit edilmiş olur. Olmazsa, yorumlanıp muhkemâtın zâhirine kıyas edilmelidir. Şayet yorumlan(a)mazsa, ne lazım başkasının sözü bize. Başkasının keşfine tâbi olmaya memur değiliz. Nesilden nesile gelen, kesin bir şekilde sâbit olan şeriata tâbi olmak ile memuruz. Bâtında olan her şey, zâhire aykırı değildir. Aykırı bulan, hata üzeredir. Öyle keşif (bâtını, zâhire aykırı bulan keşif), baş belasıdır. Şeriatin zâhirinde mevcut olan her şey (24a) doğrudur. Hepsi yakınlaşmaya ve feyze sebeptir. Her kim ki zâhiri inkâr eder veya küçümserse ebediyyen cehennemde kalır, harikuladeliğine, keşfine, rüyâsına itibar edilmez. “Şeriatin zâhirinde, takarrüp ve fayda yoktur” diye îtikat edenler, Hazret-i Muhammed’in -Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun- dininin dışındadır. “Ben kitaba mı inanayım, gözüme mi inanayım?” diyenlerin sözleri hatalıdır, yanlış görmüşlerdir. Bunca şeyhler -Allah sırlarını mukaddes kılsın- zâhiri, itibar edilir ve yakınlaşmaya başından sonuna kadar sebep olarak görmüşler, zâhire tam olarak saygı göstermişlerdir. Bunlara ne oluyor ki, onların -zâhiri, itibar edilir olarak görenlerin- görüşüne aykırıdır. Zâhire uymayarak güvenilirliği kesin olanın zıttına gitmek, hatanın bizzat kendisi olduğu açıktır. Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed (Murâd) Buhârî hazretlerinden böylece anladı. Şaban, sene; 1126H (1714M).

Ehline, gerekli amellerin bilgisi ve Ehl-i Sünnetin üzerine ittifak ettiği akîdeleri tahsil ettikten sonra, kalp ile yapılan zikri tahsil etmek için zorlama gereklidir. Bu iki ilimden geriye kalan diğer ilimleri tahsil etmek herkese lazım değildir. Belki bu ilimlerden yeterli miktarda ilim tahsil etmek kâfidir. İstilah ile ilgili ilimler ve bunlarla birlikte gelen fazlalıklar zarûret miktarından fazla olursa, küllî ilimlerin tahsilini engelleyici bir âfettir. O küllî ilimler ki, onları tahsil sebebi, kalbin arınması ve paslarından temizlenmesidir. Bu temizlenme ve arınma, bu kalp ile olan zikri zorlamakla elde edilir. Faydalı sohbet, ebrâr³⁴ ve

³³ Anlamı kesin ve açık olan, başka türlü mânâlandırılmasına imkân bulunmayan âyetler. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 2, s. 2126.

³⁴ Hakk’a ermek için riyâzet ve çile çekmeyi esas olarak kabul eden evliyâ zümresi. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 1, s. 796.

mukarrebîn³⁵ sohbetidir. Çünkü onlarla sohbet, onlara muhabbeti dâvet eder. Muhabbet de kalbin safâya ermesine sebep olur. Çünkü şeriat, dil vasıtasıyla bizlere ulaşmıştır. Kalbin safâsı da bizi ehli olan kimselerin muhabbetine ulaştırıcıdır. Çünkü dil, kalbin tercümânıdır. Mukarrebîne duyulan gerçek muhabbet, kalbin safâsının tercümânıdır. O kalbin safâsı ki, Peygamberimizin - Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- kalbinde tamama ermiştir ve en hayırlılar vasıtasıyla ümmetine ulaşmıştır. Bu makâmın detaylandırılması ehlinin yanındadır. Sen o ehli ara bul. Çünkü dünya onlardan hiçbir zaman boş kalmaz. (24b) Ruhsatlardan ve fuzûlî işlerden sakın. Özellikle, sahibiyile kalmayacak, sahibinin ölümünden sonra yok olup gidecek şeylerden sakın. Ayrıca nimet içersinde bulunan dünya ehli bir tarafa, kalp ehli olmayanlardan sakın. Şeyhimiz, mürşidimiz Seyyid Muhammed Murâd Buhârî Nakşibendî - Allahu Teâlâ nûrunu artırsın- hazretlerinin sohbetinden ben böyle anladım.

Zikredenin kalbi, basittir. Basit demek, bir anda iki şeyi düşünmez demektir. Elbette bir şeyi zikretmekle diğer şeyi hatırlayamaz. Bundan dolayı zikredilen yaratılmış olsa, hakikatte hatırlama, onda misâllerin unutulmasıdır. Bundan dönmek mümkündür. Yani unutulmanın hatırlanıp; hatırlananın unutulması câizdir. Yani unutulmuş misâller ne ise hatırlanabilir, yine hatırlanan yaratılmış ne ise unutulabilir. Ama hatırlanan yaratıcı olursa onda hatırlamanın hakikati, yaratılmışların unutulmasıdır. Bundan dönmek câiz değildir. Yani unutulmuş idi, hatırlanan yaratıcı idi. Yaratıcının unutulması, yaratılmışın da hatırlanabilmesi şu halde nasıl düşünülebilir. Şöyle ki, yaratılmış, kendi kendine mevcut değildir. Bundan dolayı yaratılmışı düşünen kimse, Allahu Teâlâ ile var olduğunu düşünür. Elbette yaratılmışın anılması, yaratanın hatırlanmasını gerektirir. Hakikat böylecedir. Ama yaratıcı kendi kendine mevcut olup gerçek Kayyûm'dur.³⁶ Doğrusu, Allahu Teâlâ'yı hatırlamak, yaratılmışı unutmakla olur. Geri dönmek câiz olmaz. Unutulan hatırlanmaz ve hatırlanan da unutulmaz. "Hatırlanan yaratıcı olduğu takdirde" demekten maksat budur. Çam kozalağı şeklindeki kalbin yönelmesiyle, zikrin lafzı

³⁵ Her an Allah'ın huzurunda olduğunu idrâk etme seviyesine erişen, Allah'a yakın olan kimseler veya melekler. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 2, s. 2134.

³⁶ "Kendi zâtı ile kâim olan, varlığında ve varlığının devamında her şey kendisine muhtaç olduğu halde kendisinin hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, bütün mahlûkâtı var kılıp varlığını devam ettiren" anlamında Esmâ-i Hüsnâdandır. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 2, s. 1622.

ve mânâsını hayâl etmenin çoğaldığı anlaşılmasın. Mesela bir kimse dil ile zikir eylese kalp **(25a)** de uyum içinde olmalıdır. Buna çokluk denilmez. Aynı şekilde hayâl de kalpsiz olmaz. Zâhiren çokluk görünürse de gerçekte çokluk yoktur. Bu işlerde nice konular vardır ki cümlelere sığmaz. Zikr-i zâta, çam kozalağı şeklindeki kalbe yönelerek, kalp ile susarak hayâl etme yoluyla meşgul olunsun. Zikr-i zât, bütün vasıflardan ve faraziyelerden alâkayı kesip, sadece şânı yüce olan Zât-ı Bârî hazretlerinin dünyada zikrine ve âhirette onu görmeye manevî yardımcı olandır. Nîmet ve ihsânıyla kendinden geçmesi bakımından muhabbet ve zikir de câizdir. Ama bu zikr-i zât ondan daha ilerleticidir. Şeyhlerin manevî yardımı bunadır. Zamanın kutbu,³⁷ şeyhimiz, Şeyh Muhammed Murâd Nakşibendî -sırrı mukaddes olsun- hazretlerinin sohbetinden böylece anladım.

Şeriat üzere olsunlar. Daima gerek nebîler -Allah'ın salât ve selâmı peygamberimiz ve diğer peygamberlerin üzerine olsun- ve gerek velîler -Allah sırlarını mukaddes kılsın- şeriat ile yükümlü ve memurlardır. “Yakîn³⁸ derecesinde bir mertebeye vardıkları zaman kendilerinden yükümlülük kalkar” sözü küfürdür. Kâfirlerin alay etmeleri ve sekr ehlinin şatahâtıdır. Yükümlülüğün dayanağı olan akıl yok olmadıkça şeriat üzere ibadet etmekten ayrılmak yoktur. Yükümlülük kişinin üzerinden düşmez. Yakînde kuvvet, nefste emniyet, kalpte ferahlama elde edilirse de sorumluluk düşmez. Yükümlülüğün dayanağı olan akıl yok olursa deli olur. Deliden kalem kaldırılmıştır (Amel defterine bir şey yazılmaz). Nitekim bazı velîlerde yükümlülüğün dayanağı olan akıl yok olmuştur. Fakat halk yine onlardan istifade ederlermiş. Onlara, “ukalâ-i mecânîn” (delilerin akıllı olanları) derlermiş. Bu hâle varmadıkça yükümlülüğün düşmesinden söz etmek küfürdür. Her ne söz ve iş ki velâyet ehli zannedilen **(25b)** kişiden zuhûr ederse ve şeriata da aykırı olursa, o hal sırasında onlarda akıl var ise “Bu sözler ve bu işler bize zarar vermez” îtikadında iseler onlar velâyet ehli değildir. Velî demek, nebîsinin şeriatına teşebbüsü ziyâde olması sebebi ile Allah katında yakınlığı fazla olan demektir. Yoksa velî tasarruf sahibi mânâsına değildir ki nebîsinin şeriatına aykırı şeyler ortaya koysun. O da nebî

³⁷ Mânevî mertebelerin en yükseğinde bulunan kimse; zâhir ve bâtin âlemlerinin idarecisi, âlemin kalbi, âlemden Hakk'ın halifesi vaziyetindeki insan-ı kâmil. (Her devirde bir tâne olduğu kabul edilir). Ayverdi, **a.g.e.**, C. 2, s. 1810.

³⁸ Herhangi bir delile bağlı olmaksızın sadece îman kuvvetiyle âşikâr olarak görme, müşâhede ederek bilme. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 3, s. 3350.

gibi başka şeriat beyân eyleyip de, “Bu Allah katında doğru olandır” dese böyle olmaz. Yâhut “(Bu sözler), Nebî -Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerinin şeriatına zâhiren aykırı ise de bâtinen uygundur. Nebî sırrıyla haberleşiriz” dese bu sözler bâtıldır. Kâfir veya sekr ehlinin sözüdür. Her ne kadar keşif ve harikulade ile olurlarsa da kıymet verilmez. Eğer şeriata aykırı sözleri ve işleri meydana geldiğinde akılları başlarındaysa, “Bu sözler ve bu işler şeriata aykırıdır, sefâhat eyledik” diye Allah’tan bağışlanma dilerlerse iyidir. Çünkü velî günah işler fakat ısrarcı olmaz, tövbe eder. Eğer şeriata aykırı sözler ve işlerin ortaya çıktığı esnâda onlarda akıl yok ise mâzurlardır. Onların o hâline tâbi olunmaz ve beğenilmez. Sonuç olarak, yükümlülüğün dayanağı olan akıl, yok olmak ile mâzur oldu. Şeriat dediğimiz, doğuda ve batıda ümmetin bütün âlimleri arasında bilinendir. “Şeriat bu değildir. Ben nebînin sırrından haber aldım. Bu zâhirde verilen mânâlar mûteber değildir” demiş olan kimseler ya sekr ehlidirler ya da kâfirdirler. Onlara tâbi olup, bu îtikat ile olanlar, kâfirdirler. Bazı velîler vardır ki Hak Teâlâ onları dünyada ve âhirette sultan eylemiştir. Nitekim nebîlerde olduğu gibi -Allah’ın salât ve selâmı peygamberimiz ve diğer peygamberlerin üzerine olsun.- Ama **(26a)** devam üzere Hakk’a vâsıl olmakla hicapta kalmamışlardır. Dünya ehli gibi değillerdir. Vâsıl demek, kalp Allahu Teâlâ’dan başkasıyla meşgul değil demektir. Kalp Allahu Teâlâ’dan başka bir şeyle meşgul olursa, meşgul olduğu şey hicaptır. Bundan dolayı zikr(eden) zâkir, başka şeyleri düşündüğü müddetçe tamamen hicaptan kurtulmamıştır. Murâkabe esnâsında zikredilenden başkasına şuur bulunmazsa, hicaplardan kurtulup vâsıl olanlardan olmuştur. Şeriata uyarak her ne kadar ibadet üzere çokça mücâhedelerde bulunursa da kabiliyetinden ileri geçemez. Mesela velîler, ibadetlerin arttırılmasıyla İlâhî tecellilere şahit olma ve Hak nûruyla bakışın yakınlığı makâmında ilerleme kaydederler. Önceki hallerini geçerler. Fakat - peygamberlere ait olan makama- ayak basmadaki ve usûldeki yakınlaşmada ilerleme kaydedemezler. Yani başından beri nebîlerin -Allah’ın salât ve selâmı peygamberimizin ve diğer peygamberlerin üzerine olsun- yüce rütbelerine kavuşmuş değillerdir. Yine velîliğe ayak basıp şeriata uymakla ve ibadetlerde çokça mücâhedeyle nebîlik rütbesine kavuşmuşlardan olamazlar. Her velînin kabiliyetine göre, ezeli yardımla, bunca yüksek ilerlemeler kaydedip Allah katında manevî yakınlıkları artar. Fakat nebîlik mertebesine eremezler. Fakir, Şeyh Allâme, Seyyid

Muhammed Murâd Nakşibendî -sırrı mukaddes olsun- hazretlerinin sohbetlerinden böylece anladı.

Îtikatta ve amelde içtihat ehli olup hakikatten haberleri olanlar, Muhammedî şeriatı en güzel tertiple halka kolay bir yöntemle yaydıkları gibi; kalbi tasfiye ve tezkiye için terbiye edilmiş, Muhammedî şeriat üzere sâbit olup sekrden kurtulmuşlardır. Huzûra devam eden ve tam tâbi olan kimseler de kalpleri kirli olanların temizlenmesi için içtihat ettiler. “Ne vechile (26b) tezkiye ettirebiliriz?” diye çalıştılar. Farzları, vacipleri ve müekket sünnetleri edâdan sonra, “Zikrin en fazîletlisi ve aynı zamanda kelime-i tevhittir” diyerek, **Allah’tan başka ilah yoktur, Hz Muhammed -Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun- onun Resûlüdür** demeye bir mertebe meşgul ettirdiler ki mübahlar şurda dursun, diğer nâfilelerden bile el çektirmediler, terkettirmediler. Derece derece tezkiyelerinin ne kadar olduğu vicdanlarına mürâcaat ile mâlum olur. Fakat bahsi geçen erenler kuvvet sahibleri olup ve ilhamlarının da gerçek olduğunu, şeytanî olmadığını bilip; doğru bir ilham, açık bir zevk ve ferâset ile müritlerinin tasfiye elde edebilmeleri için zikre meşgul olmalarını, rüyâlarında gördükleri üzere düzenlediler. Yoksa şeyhlerin sülûkunda rüyâ tâbiri ile terbiye şart değildir ve şeriat yönünden de sâbit değildir. Sonuçta, nice şeyhlerin -Allah sırlarını mukaddes kılsın- görüşlerini öne sürerek terbiye etmişlerdir. Buna, şeyhlerin içtihadı derler. Rüyâ tâbir etmek ya sıhhatli bir ilham ile olur ya da bütün ilimleri öğrendikten sonra ferâset ehli olmayı gerektirir. Aksi takdirde mümkün değildir. Her şeyh ve her âlim rüyâ tâbir edemez. Böylece olmasa tâbirin faydası olmaz. Neticede rüyâ tâbiri ile kalp tezkiyesini tahsil etmek şart değildir. Nitekim esmâ-i seb’a³⁹ ve isnâ aşere⁴⁰ ile terbiye ve vuslat şart olmadığı gibi. Âyet, hadis ve şeyhlerin icmâsıyla, esmâ-i seb’a ile terbiye ve vuslatın şart olduğu sâbit değildir. Nihâyetinde, velâyet ehli olan şeyhlerden bir grup esmâ-i seb’ayı tercih etmişler. Onlar bu husûsta içtihat etmişler. Bundan dolayı onların içtihatlarına dayanarak konulmuştur. Ancak ashâb -Allah onlardan razı olsun- hazretlerinden telkîn olunan, bu seb’anın içine yerleştirilmiştir. Bir de müritler

³⁹ Halvetiyye’de seyr ü sülûk yedi isimle yapılır. O isimler şunlardır: Lâ İlâhe İllallah, Allah, Hû, Hak, Hay, Kayyum, Kakhâr. Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 15, İstanbul, 1997, s. 394.

⁴⁰ Dede Ömer Rûşenî’nin tertip etmiş olduğu on iki esmâ şu şekildedir: Lâ İlâhe İllallah, Allah, Hû, Hak, Hay, Kayyum, Kakhâr, Vehhâb, Fettâh, Vâhid, Ahad, Samed. Uludağ, **a.g.m.**, s. 394.

başında ve sonunda (Allah'ın) nimetlerine tâlip **(27a)** olmayıp Vâcibü'l-Vücûd'a tâlip olduklarından, Allah'ın esmâsından, sadece yüce zâtına delil olan esmâyı belirlemeyi tercih etmişlerdir. Nitekim bu sözleri ehli bilir. Ehli olmayan şeriatın sahibinden nass olduğunu zanneder. Bazı kimseler rüyâlarında, esmâ-i seb'anın zikredilen tertip üzere, "Terbiye için şeriatın sahibinden nass" olduğunu demiş olsa yine sâbit olmaz. Çünkü rüyâ sâdik olursa teyit edilmişlerden olur, sâbit olanlardan olmaz. Bu nedenle, bunca şeyhler -Allah sırlarını mukaddes kılsın- yazıyla ve işiterek ashâb -Allah onlardan razı olsun- hazretlerinden (bu konu hakkındaki) rivâyetleri nakletmediler. Esmâ-i seb'a silsile yoluyla işitilmeyince müspet olmadı. Sâbit olmayan şey rüyâ ile teyit edilmez. Şeriatta sâbit olduğu bulunmayınca, rüyâ ile de sâbit olmaz. Ancak, şeyhlerin içtihadına dayanarak tercih edilip konulmuş olan şeyler, şeriata aykırı olmayıp fayda sağlayacağı gerekçesiyle velâyet ehlinin sıhhatli ilhâmına ve şeriata uygun ferâsetlerine dayanıyorsa zarar vermez. Fakat herkes bunun ehli değildir. Ona istinaden konu hakkında çok söz söylerler ki kâfir sözüne benzer. Allahu Teâlâ îtikatta, ahlâkta ve amellerde Muhammedî şeriat üzere sâbit eylesin. Amin. Fakir, Şeyh Murâd hazretlerinden böylece kaydetti. Sene;1126H (1714M).

Melekler âleminin kapısı açılmayınca, istidlâlden (delillere dayanarak hükme varmaktan), irfâna (gerçeği anlama husûsundaki güçlü sezîş yeteneğine) ilerleme kaydedilemez. Fakat kişinin insanî hakikatinde olmalıdır. Yoksa arşı, levhi, cennet meleklerini kalp gözüyle görmek şart değildir. Böylece görülmesi kalbin sefâsına alâmettir. Alâmet de kalbin sefâsını gerektirmez. Bu tarz şeylerin küfür ehlinde bile ortaya çıkması mümkündür. Çünkü böyle şeylerin riyâzet ile görülmesi mümkündür. **(27b)** Fakat dinle ilgili şeyler küfür ehline açılmaz ve keşiftense, sağlam bir vicdan daha kuvvetlidir. Çünkü ne îtikat üzere ise keşif o vecih üzere ortaya çıkar. Yeter ki Zât-ı Bârî'ye kalp daima yönelsin. Görülen ve görülmeyen âlemlerle bağı olsun. Belki bu ortaya çıkan şeyler, onlara kalbin meyline sebep olur. Olmak, olgunluk; olmamak, eksiklik değildir. Sayıları belirli olmaksızın bûdelâ,⁴¹ nücebâ⁴² ve

---

⁴¹ Allah tarafından âlemi mânen yönetmekle görevlendirilmiş ve kendilerine olaylara hükmetme izni verilmiş olan velîlerin belli bir mertebede olanları. Yedi kişi oldukları kabul edilir. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 1, s. 434.

üçyüzlerden bu dünya boş kalmaz. “Belki dünyanın ayakta kalmasına sebep onlardır” diye rivâyet vardır.⁴³ Regaip namazının aslı hakkında zayıf bir rivâyet vardır. Zayıf bir rivâyetle nâfileler câizdir. Regaip namazı hakkındaki hadis⁴⁴ için mevzu⁴⁵ demek aşırı bağnazlıktır. Fakat cemaatle kılınması bid’attır. Nezir ile kendi kendine yüklenmek de bid’attır. Tarikatta kemâl, huzûra devamla ve tam tâbi olmakla, yani kalbî zikrin ortaya çıkmasıyla. Kalbî zikrin ortaya çıkmasının belirtileri şunlardır: “Allah’ın zâtına kalp daima yönelmeli, ibadette, başka işlerde, yalnızlıkta ve kalabalıkta bir şeye meşgul olmamalı, görünüşte meşgul görünürse de kalp Allah’tan başkasıyla meşgul olmamalı -hatta ibadet halleri ile meşgul olup Allahu Teâlâ’nın zâtından gâfil olursa yine mahcuptur-, Resûlullah -Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerine tam tâbi olmakla şeriatına bir derece bağlı olmalı ki müstehabı, özellikle müekket sünnetleri bile kaçırmamalıdır.” Kalbî zikrin elde edilmesinden sonra kişi bu iki hâl (huzûra devam ve tam tâbi olmak) ile olursa kemâldir, olmazsa noksandır. Kalbî zikrin alâmetini, Hâcegân tarikatında bazı kimseler Nakşîbendiliğe ait risalelerinde yazmışlardır. Hâcegân tarikatı (silsilesi), Ebubekir Sıddık -Allah ondan razı olsun- hazretlerine; Halvetîler(in silsilesi), İmam Ali -Allah ondan razı olsun- hazretlerine çıkar. Ashâb -Allah onların hepsinden razı olsun- hazretlerinden hangisine tâbi olursa, hidâyet üzeredir. Çünkü (28a) onların hepsi sapkınlıktan korunmuşlardır. Gayrete getirici bir istek ve bu isteğin de şeriatla cinsi bulunması şartıyla, tarikatlarda şeriate aykırı (gibi görünen) şeyler ortaya çıkarılmışsa câizdir; cehrî zikir ve Halvetî erba’ini gibi. Eğer gayrete getirici bir istek bulunmazsa veya (o kimselerce) lüzum var ise, ortaya çıkarılacak şeyin şer’î ibadetlerde cinsi bulunmazsa bid’attır; kendi tercihiyle devran⁴⁶ ve çalgı aletleri gibi. Özetle; fazlasıyla övülmeye layık olan, ashâbın -Allah onlardan razı olsun- hareket ve duruşlarıdır. Onların bu

⁴² Allah tarafından âlemi mânen idare etmekle görevlendirilmiş olup kendilerine olaylara hükmetme izni verilmiş olan kırk kişiye verilen isim, ricâl-i gayb. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 2, s. 2368.

⁴³ “Ümmetimde otuz ebdal var ki, yeryüzü bunlarla ayakta durur; bunlar yağmur yağdırır, insanlara yardımcı olurlar” Suyûti, **Câmi’u’l-Ehâdîs**, 17/144, nr. 17789.

“Yeryüzü, İbrahim Halil’e (a.s.) benzeyen otuz erkekten boş kalmaz. Bunlarla sulanırsınız, yardım görürsünüz.” Suyûti, **Câmi’u’l-Ehâdîs**, 18/56, nr. 18828; Suyûti, **Câmi’u’s-Sağîr**, 2/232, nr. 7379; benzer lafızlarla, Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, **Mecma’u’z-Zevâ’id ve Menba’u’l-Fevâ’id**, 10/46, nr. 16674; Suyûti, **Câmi’u’s-Sağîr**, 2/232, nr. 7380.

⁴⁴ İmâm Gazzâlî, **İhyâ’u ‘Ulûmi’d-Dîn ve Ma’ahû Tahrîcu el-Hâfiz el-İrâkî**, 1/202; 1/394.

⁴⁵ Hz. Muhammed’e (s.a.v.) ait olmadığı halde onun hadisi imiş gibi nakledilen söz. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 2, s. 2050.

⁴⁶ Bazı tarikatlarda dervişlerin halka teşkil ederek dönmek suretiyle yaptıkları zikir. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 1, s. 691.

hareket ve duruşlarından daha ileri bir feyiz ve yakınlaşma yolu olmaz. Çünkü kurb (yakınlaşma) yolunda bir şey olup da ashâbın mâlumu olmayıp bu zaman ehlinin mâlumu olsa, onlar (ashâb) kendilerine tâbi olunanlar iken, onları (haşa) cehaletle itham etmek lazım gelir. Fakat “bilip de izhar etmemişler” denilse hıyânet çıkar. Muhammedî şeriat zâhiren ve bâtinen onlara tebliğ olundu. Onlar da diğerlerine tebliğ etmekle memur olundular. Elbette saklamazlar. Eğer bağırp çağırıp devran ve çeşitli hareketler yapan kimseler tercih edebilme hâlini kaybetmiş iseler mâzur olurlar. Kendi istekleriyle değil ise de, yine kemâl değildir. Kemâl, Rab Teâlâ’ya muhabbet ve kalpten zikir hâlinde bile olsa, yine edep üzere olmaktır. (Kişi) her seferinde ashâb -Allah onlardan razı olsun- hazretlerinden rivâyet olunan edep üzere olmasa, noksandır. Çünkü ashâb -Allah onlardan razı olsun- hazretleri, Resûlullah’tan -Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun- istifâde eyledikleri üzere edeplenmişlerdi. Onların âdâbından ileri âdâp olmaz ve onlara aykırı âdâp ortaya konulmaz. Geride geçtiği gibi, eğer gayrete getirici bir istek bulunup, ortaya konulacak şeyin de şeriatı cinsi var ise, zarûret nedeniyle bir işe girişilebilir. Fakat ashâbın -Allah onlardan razı olsun- hareketlerinden **(28b)** daha fazîletli olmaz. Zarûret ortadan kalktıktan sonra yine ashâbın -Allah onlardan razı olsun- yoluna dönülür. Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî hazretlerinin sohbetlerinden böylece anladı.

Nakşibendî tarikatında rüyâ tâbiriyle terbiye yoktur. “Aşk ve sekr makâmı” diye sayılan makâmları da saymazlar. Nakşibendî şeyhlerinin açıkladıkları gibi kalbî zikre meşgul olurlar. (Sohbet) arkadaşım, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî hazretlerinden böylece nakletti.

Allah vergisi îman, sadedir. Sadeliğin yönü iç buluş ile bilinir, anlatılamaz. Allah vergisi îman, sahiplerine âşikâr gibi olmuştur. Âşikâr olmasından maksat, kişiye ne yönden âşikâr olduğunu söyleyememesidir. Bundan da böyle anlaşılmalıdır. Şeyh Muhammed Murâd Nakşibendî hazretlerinin sohbetlerinden böylece anladım. Allahu Teâlâ bizi onun himmetinden faydalandırın.

Şeriat, Resûlullah -Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerinden naklen buyurulan bir şeriatıdır ki sonradan gerek velî, gerek avam onun üzerine bir

şey ekleyip veya eksiltip de “Hak Teâlâ’nın rızasına, yakınlaşmaya ve feyze bu daha faydalıdır” diyemezler. “Filan tarikatın âdâbı şöyledir ve filanın böyledir” diye söylenen sözler, “Bu şeyhlerin âdâbına riâyet etmeyince, Muhammedî şeriata teşebbüs etmekle feyze erilmaz” demek değildir. Belki o âdâpları, âyetlerden ve hadislerden işaret yoluyla hüküm ve mânâ çıkararak ortaya koymuşlardır. Yâhut o âdaplar lüzumu gereğince ortaya konulmuş ve şeriatta da cinsi olup şeriat yolunda gitmeğe noksan getirmezse, zarûret nedeniyle vaktine ve şahsına göre onlara teşebbüs edilebilir. Zarûret atlatıldıktan sonra teşebbüs edilmez. Çünkü bir müstehabı yerine getirmek zahmetli riyâzetlerden ve (29a) daha önce örneği görülmemiş mücâhedelerden daha fazîletlidir. Çünkü Resûlullah’tan -Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun- rivâyet edilmiştir.⁴⁷ O, kemâle, yakınlaşmaya ve feyze sebeptir. Evvelki (lüzumu gereğince ortaya konulmuş ve şeriatta da cinsi olup şeriat yolunda gitmeğe noksan getirmezse, zarûret nedeniyle vaktine ve şahsına göre teşebbüs edilebilir olan âdap), rivâyet edilmemiştir. Fakat gayrete getirici bir istek sebebiyle ve şeriatta cinsi bulunduğu için teşebbüs edilmiştir. İkincisinin (Resûlullah’tan -Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun- rivâyet edilmiş olanın) mertebesinde değildir. Sağlam bir keşif ve sadık bir rüyâ ile olursa da zan ifade eder. Muhammedî şeriat, tevâtürle (yalan söylemelerine ihtimal verilmeyen birçok kişi tarafından rivâyet edilmekle) sâbit olmuştur. Keşif ve rüyâ, bu tevâtür ile sâbit olan şeriata tâbidir. Muhammedî şeriatı, keşif ve rüyâyâ tâbi kılmak olmaz. Böylece, şeriatla bilinenin daha güvenilir olduğu mâlûm olmuştur. Gayrete getirici bir istek yok iken şeriatta mevcut olan müstehabı veya daha üstünde (sünnet, farz vs.) olan bir şeyi terk edip şeriatla sâbit olmayan riyâzetler ve mücâhedelerle meşgul olmak, övülmüş bir hareket değildir. Bir kimse her ne kadar müstehabı bile kaçırmazsa da, o kimsenin şeriatta cinsi bulunmayan gayrete getirici bir istek ile meşgul olması bid’attır. Bundan dolayı, şeriatta cinsi bulunması ve gayrete getirici bir istek sebebiyle yapılmasının câiz olduğu âdaplardan habersiz olanlar, Nakşibendî tarikatının dışındaki tarikatlara bazı fiillerinden dolayı itiraz ettiler. Kendi tercihleri olmadan zorunlu olarak semâ edenler, görüş birliğiyle, semâyâ sebep olan teganni ve oyun

---

⁴⁷ Hadis kaynaklarında yaptığımız aramada “Bir müstehabı yerine getirmek zahmetli riyâzetlerden ve daha önce örneği görülmemiş mücâhedelerden daha fazîletlidir” anlamında bir rivayete ulaşamadık.

âletlerini kendi tercihleriyle yaptırmış olmamakla beraber ahenkli bir ses veya oyun aletlerini işitip de, kendilerine hâkim olamayıp semâ ederlerse, her ne kadar bu kemâl değil ise de kendilerine hâkim olmadıklarından ve sebeplerine de teşebbüs etmediklerinden dolayı mâzurdurlar. Bu kimselere tâbi olmak, kendi tercihiyle gösteriş ve özentisi ile semâ etmek veya semâyâya neden olacak şeyleri kendi tercihiyle yapmak ve yaptırmanın sonrasında kendine hâkim olamayıp semâ etmek, yerilmiştir. Evvelkiler, kendi tercihleriyle sebeplerine teşebbüs ve semâ etmediler. Sebeplerine teşebbüs etmeksizin **(29b)** işitip kendine hâkim olamayarak semâ ederse, kendine hâkim olmadığından dolayı mâzurdur. Mâzura tâbi olmak doğru değildir. Kemâl ehli olan kimseler hakkında nakledilen semâ, onlar henüz kemâle ermeden gerçekleşmiştir. “Kemâllerinden sonra oldu” derlerse ve yazdılsa, neden tevâtür ile bilinen sâbit şeylerden değildir? Semâ, kemâl olmadığı için ashâb -Allah onların cümlesinden razı olsun- hazretlerinden rivâyet edilmemiştir. Şeriatta mevcut olan her şey yakınlığa ve feyze sebeptir. Meşayih -Allah sırlarını mukaddes kılsın- hazerâti Muhammedî şeriattın dışında keşif ve rüyâ ile, yakınlığa ve feyiz yolu bulamazlar ve olabileceğini de söylemezler. Meşayih hallerinden nakledildiği üzere; “Onlar faydalı ilim sahibi olup ve o ilimle amel edip de amellerinde ihlâs sahibi olduklarından, hallerinin işitilmesinin tesiri vardır. Yoksa şeriatta gelmiş olan şeylerin her biri Mevlâ’ya yakınlığa ve feyze sebep olmaz. Belki meşayihin hareketleri her ne vecih üzere ise, kendilerinden istifâde edilmiş olan şeyler feyze sebep olur” diye söylenirse, öyle değildir. Burada ifade edilenden de anlaşıldı ki, şeriatta mevcut olan her şey yakınlığa sebeptir. Zâhir, bâtına aykırı değildir. Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî -sırrı mukaddes olsun- hazretlerinden böylece anladı. Bursa’da, Temenna Mahallesi’nde. Sene; 1126H (1714M).

Bir şeyi bilmek ya şeriati öğrenmekle, ya akılla, ya hisle veya sağlam bir mîzaçla olur. Bu dört yolla bilinen, asıldır. Uyku hâlinde rüyâ ile veya keşifle; uyku ile uyanıklık arası bir halle, asıl olan bilinmez. Misâli ile bilinir. Keşif ile asılın bilinmesi de olabilir. İnsanda olan latîfeler,⁴⁸ letâfette fazlasıyla nazik olduğundan

⁴⁸ İnsanda ilâhî hakikatleri idrâk ve müşâhede eden; kalp, ruh, sır, hafî, ahfâ vb. mânevî melekelerin her birine verilen ad. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 2, s. 1851.

dolayı muhtefî fitrat (gizli fitrat) denir. Fakat beş bilinmeyen⁴⁹ ötesinde. Beş bilinmeyende keşif ile aslın bilinmesi mümkün **(30a)** olmaz. Ancak misâli olur. Asrının bir tanesi, zamanın allâmesi, bütün ilimleri kendisinde toplayan Şeyh Muhammed Murâd Buhârî hazretlerinin yüce meclislerinde, fakir böylece anladı. Bursa'da, Temenna Mahallesi'nde. Sene; 1126H (1714M).

Zât tecellîsi hakkında pek ileri söylerler. Ne kadar ileri olursa da yine de tecellî bir perde olmaktan başka bir şey değildir. Çünkü görüşe tecellî ve başka bir şey sığmaz. Görüş, açıktır. Hâl böyle iken, kalp aynasıyla dünyada Hak Teâlâ'yı açıkça görebilmek nasıl düşünülebilir? Gel kıyas et. Dille anlatılabilecek, kalp ile hayâl edilebilecek gibi değildir. Ancak kalp ayna olunca geçmiş ve gelecek, enfüs ve âfâk, hayâl ve misâl beraber olur. Hayâle gelen şeyler, misâle gelebilir. Geçmiş ve gelecek, şimdiki zaman gibi olur. Kendisi ve başkası bir gibi olur. İşte o zaman misâl yoluyla çok şeylerin zâhir olması mümkün olur. Hak Teâlâ'nın misâl yoluyla kalp aynasına zâhir olması ne bir benzetmeyi ne de herhangi bir sıfatını inkârı gerektirmez. Bu sözlerin anlaşılması zordur. Ehinden başkasına kolay değildir. Sözün özü, Allahu Teâlâ cennette görüldüğü gibi, açık bir şekilde dünyada, rüyâda, keşifte ve histe görülmez. Misâl demekten başka çare yoktur. Onun (misâl ile görmenin) anlaşılmasında da (yanlış anlaşılacağından dolayı) korku ve tehlike çoktur. Bu âşıkların meyli ve muhabbeti ancak izzet sahibi olan Rabb'edir. Onlara hüznün verilmiştir. Fakat irâdeleri tamamen ellerinden alınmaz. Kalp ve beden birleştirilip nefis denildi. Çoğuluna da enfüs denilir. (Nefsin) kendisinin dışına âfâk denilir. Bu enfüs ve âfâkta his ve hareket ile, kuvvet ve tercih hakkı ile ve aklın tasarrufu ile, sözlü ve fiili olarak kitap ve sünnetten kendisiyle yakınlaşabilinen şeylerden ne toplanırsa, o yolla îmana ve islâma yaklaşmak üzere ölene kadar ibadetlerle meşgul olmalıdır. Vaat edilenleri âhirette verirler. Öte âlemdeki sevince dair görülecekleri burada görmek gerekmez. Görülmesi eksiklik ve utanmaya sebep olabilir. İman sahipleri, **(Ey îman edenler!) îman ediniz**⁵⁰ **(30b)** ile emrolundu.

⁴⁹ “Kıyametin ilmi Allah katındadır. Yağmuru o indirir. Rahimlerde olanı bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiç kimse nerede öleceğini de bilmez. Şüphesiz Allah Alîm'dir, Habîr'dir.” (Lokman 34) âyetinde geçen bu beş bilinmeyen şunlardır:

1. Kıyametin ilmi 2. Yağmurun yağışı 3. Ceninin keyfiyeti 4. Kişinin yarın ne kazanacağı 5. Kişinin nerede öleceği.

⁵⁰ Nîsâ 4/136.

Sürekli ve sâbit mânâsında herkesin îman ile emrolunduğu kitap ve sünnette ifade edildiği gibi; Resûlullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretleri, nefesleriyle ashâb -Allah onlardan razı olsun- hazretlerine telkin buyurdular. Onlar da tâlip olan müritlere kalbî zikir ile îmanı, silsile yoluyla telkin buyurdular. Havâsın yolu budur, avâmın yolu odur. Bu mecmuada yine; “Tarik/tarikat” denilmesi ile ilgili olarak, “Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî hazretlerinin yüce meclislerinden anlaşıldı” diye yazılmıştı. “Tasfiye ve bâtın ilmi tarikatı olduğundan” diye, fakir bu defa da özet olarak böylece anladı. Anlaşılmasında hata etmek ihtimali vardır. Bir yerde (yine denk gelinirse) sorun halledilir. Sene; 1126H (1714M).

Kendilerine nûrânî keşifler zâhir olan kimseler, (keşfin) nihâyetinde sıfat nûru ve zât nûrundan bahsederler. Bunu söyleyenlerin (halleri, sözleri ve fiilleri) Ehl-i Sünnet îtikâdına uygun olup şeriat üzere hareket ederlerse, bahsettikleri nûrun zuhûrunda Rab Teâlâ'nın yüce zâtını ve yüksek sıfatlarını layık olmayan şeylerden tenzih ederlerse, biz bilmeyiz, ona havale ederiz. Eğer bu sözü söylediği zaman kendinde olup îtikâdında veya şeriata tâbi olmasında eksiklik var ise, bu nûrun beyânında (Rab Teâlâ'nın yüce zatını ve yüksek sıfatlarını layık olmayan şeylerden) tenzih üzere değil ise, öyle kimseye (savunma kabilinden söyleyecek) bizim sözümüz yoktur. Şeriatın (yolu) dışında gidenlere ilgi gösterilmez. Eğer kendinde değil ise aklını kaybetmiş olan kimse gibi mâzurdur. Bununla beraber nûra meşgul olmak hicâbın (perdenin, engelin) kendisidir ve daha ilerisine gayret etmek gerekir. Tecellî nûru dediklerini bu kıyas üzere anla. Tecellî, zuhûra derler. Hak Teâlâ'nın varlığı, bir olduğu ve kemâlât sahibi olduğu zâhir oldu. Avâm ve havâs bu sanat mahsülünü, **(31a)** bu sanat mahsülünün düzenini, sağlam ve kuvvetli olmasını, kabiliyetlerine göre anladılar. Bâtınlarını tasfiye edenler daha fazla anlarlar. Bazen nûr da zâhir olur. Gerek arş,⁵¹ gerek melekler ve gerekse nûrların zuhûru, hep keşiftir. Bunlar ile kalmak hicaptır. Rab Teâlâ'nın yüce zâtına gayret etmelidir. Bundan dolayı, sûfiler Allah'ın isimleri (Esmâ-yı Hüsnâ) ile meşgul olurlar. Zâtî muhabbete ve zâtî zikre meylederler. Bu arş ve nûrların zuhûru, sadece zahmetli riyâzetlerle bile olur. Hakka uygun ve hükümsüz bırakan şeyler, bu tevâtür ile sâbit olan şeriata boyun eğmek ile

⁵¹ Allah'ın kudret ve saltanatının tecellî ettiği, tahtının bulunduğu en yüksek gök katı. Taht maddî olarak düşünülemez. Allah mekândan münezzehtir. Maksat Cenâb-ı Hakk'ın saltanatının tecellîsini ifadedir. Tasavvuf anlayışında insanın gönlü de arş yani tecellî yeridir. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 1, s. 170.

seçkin olur. Hak Teâlâ'yı kalp gözüyle görmek, dille ve kalple devamlı olarak kalbe gelen düşünceleri gidermekle, yüce zâtına tâlip olmak üzere zikir edip Resûlullah'ın sünnetine her halde tam tâbi olmakla ve (bir kimsenin) ilmî îmanının derinlik kazanıp tahkîkî îmana ermesiyle olur. Kalp, baş gözüyle görüyormuş gibi bir halde olur. Bu, vicdanî (iç buluşla ilgili)dir. Kulak ile görmenin mümkün olmaması gibi. Bu hal, dil ile ifâde edilemez. Çünkü vicdanî bir şey herkes arasında müşterek olursa onu dille ifâde edip açıklamak mümkün olur. Ama bu iç buluşla ilgili şey herkeste olmazsa, dil ile açıklanamaz. Her insanın yaratılışında bir kabiliyet mevcuttur. Kişinin insanî hakikatine iç buluşun açılmasıyla, bu açılmanın sebeplerine teşebbüsü ve mücâhedeyle çalışması neticesinde Allah tarafından yardım ihsân edilip gerçek bir zevk verilirse, o zaman hal ehli olup anlar. Söylemekle ifade edilemez. Felsefeciler sadece akla güvendiler. Âlemin ezeli olduğuna inandılar. Kelamcılar, Hak ehlinin itikadını ifade ederken sözlerinin içine felsefecilerin sözünü karıştırdılar. Bazen bir karanlığa düştüler. Tasavvuf ehli (31b) nice sözler söylediler ki, zâhirde hulûl ve ittihad şüphesine düşürür. Sözlerinin hakikatlerini öğrenmek, onlar gibi hal ehli olmağa muhtaçtır. Diğer taraftan (fıkıhçılar), nasıl erişmişlerse, öylece ulaştırmışlardır. Resûlullah'tan -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- kayıt altına alınarak gelen şeriat budur. Bu şeriatla, fıkıhçının hem kendisi hem diğer insanlar amel eder. Fıkıhçıların gidişi, en sağlam olanıdır. Eğer Rabbanî bir lütuf olup da (kişinin) insanî hakikatine iç buluşun açılmasıyla gerçek bir zevke ulaşabilirse, ne güzel olur. Ne felsefeciler, ne Cebriye, ne Kaderiye ve ne de Mûtezilenin hiçbirinin zahmetine katlanmaya lüzum kalmaz. Gerçek bir zevk (ile) iç buluşa sahip bir kalbe, Allahu Te'âlâ katından ilim zâhir olur. O kimsenin ehil olması ve vicdânının da kitap ve sünnetin zâhirine uygun olması bunun belirtisidir. Bu, (nassları) uzak manalara çekerek ve yorumlayarak olmamalıdır. Bunun hakkında hadis de vardır.⁵² Fakir,

⁵² Bu ifadeye yakın bir anlam olarak şu hadislerden bahsedilebilir: "İlim iki kısımdır: Bir batın ilim vardır ki kalpte saklıdır. İşte en fazla fayda veren odur." İmâm Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, 3/24; "Muhakkak ki benim ümmetimde ilhâm alanlar, öğretilenler ve kendileriyle konuşulanlar vardır ve muhakkak ki Ömer (r.a.) de bunlardan biridir." İmâm Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, 3/24; Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdürrahmân el-İrâkî, **el-Muğnî 'an Hamli'l-Esfâr**, 2/717, nr. 2619.

Bir hadîs-i kudside de şöyle geçmektedir: "Herhangi bir kulun kalbine bakıp onun kalbinde zikrime yapışma düşüncesi görürsem, o kulumun irâdesini yürüten ben olurum. Onun arkadaşı ben, onunla konuşan ben olurum." İmâm Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn ve Ma'ahû Tahrîcu el-Hâfız el-İrâkî**, 2/74; 4/16; İmâm Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn** 1/295; 3/26.

Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî Buhârî hazretlerinin sohbetlerinden böylece anladı.

Kâmil mürşit, ayna olan, araçlarla Resûlullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerine eren kimsedir. Bu bâtının tasfiyesinde, araçların aradan kalkıp da Resûlullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- vâsıtasıyla feyz almak mümkündür. Fakat nâdirdir. Çoğunlukla kâmil mürşitler vasıtasıyla, hangi hâl üzere olursa, Resûlullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerinin araya girmesiyle feyz alınır. Resûlullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerinin aracılığı bir halde kalmaz. Daima onun aracılığıdır. Ama zâhirî ilimde vâsitalardan biri kaldırılırsa olmaz. Şeriat ilmi, Resûlullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerinden beri birbirlerinden lisan vasıtasıyla alınarak geldi. Aradan biri kaldırılırsa silsile kesilir. Lisan yoluyla tahsil edilemez. Fakat bâtın yoluyla tahsil, bizzat Resûlullah -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerine kalbin yönelmesiyle ve onun (32a) şeriatına tâbi olan, zâhiri va bâtını şeriatla işlenip gelişmiş, velâyet ve irşat ile meşhur kimseye, daima gizlice kalpten yönelmekle mümkündür. O kimseler her ne kadar hayatta değil ise de, onların rûhâniyetinden de feyz almak mümkündür. Fakat nâdir olur. Bu sözlerin ayrıntısı budur ki, bunlara kalpten muhabbet edip kalpten çıkarmamak sebebiyle, Hak Teâlâ bâtının tasfiyesini, nefsin tezkiyesini, göğsün ferahlamasını ihsân eder. Bundan sonra, kalp ile daima Hak Teâlâ'yı zikreder. Gaflette durmaz ve daima Muhammedî şeriate her hal ile riâyet üzere olur. Tahkîkî îmana erer. Bir kimse kâmil bir mürşit mertebesine ermezse ve kâmil olan mürşit ona himmet edip “Git, nefsin ıslâhına meşgul ol ve bâtınını arındırmak isteyenlere (bizlerden) gördüğün üzere açıkla” derse, mürşidin izni ile olduğundan, yine mürşidin sebebiyle tasfiye tahsili mümkün olur. Allahu Teâlâ'nın izniyle, ancak onlara sadâkat ve muhabbet üzere yönelmek sebebiyle, dünya sevgisinden kurtulup, tasfiye bulup, daima feyz alır. Fakat böyle olabilmesi, Muhammedî şeriate son derece riâyet etmeyi, âzâlarını şeriatın dışında tutmamayı, ruhsat ve bid'attan her halde sakınmayı gerektirir. Zulüm ile yapılan evlerde durmasınlar ve gölgesinden faydalanmasınlar. Zulüm sebebiyle her ne olursa, ondan zerre kadar faydalanmasınlar. Çok sakınsınlar. Bâtınını arındırmak isteyenlere zarar

verir, sakınmak gerekir. Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî hazretlerinden böylece anladı. Recep ayı, sene; 1126H (1714M).

Âmentü billah; “Allahu Teâlâ’ya îman ettim” demenin mânâsı, “Allahu Teâlâ Rabbimdir, ben kulum” demektir. Bu mânâyı kavramak, İslâm’dır. Çünkü Rabbin Rubûbiyetini, kendinin kulluğunu kalp ile tasdik edip dil ile (32b) söyledin. “Rabbimdir” diye söylediğin sözünde sadık isen Rab Teâlâ’dan olan hükme boyun eğmen gerekir. Rab Teâlâ’nın emrine uyulmazsa fiilin sözüne aykırı olur. Çünkü “Ben kulum” diyen kimse kulluk makâmında olmalıdır. Kendi istekleri doğrultusunda yürümek kulluğa aykırıdır. Bu kendiliğinden zâhirdir. Böyle iken merhametlilerin en merhametlisi, cömertlik ve lütfundan dolayı yine de cezalandırmak için acele etmez. Kul pişman olsun olmasın, dilediği gibi affeder. Fakat her seferinde kullukta bulunmazsa, o zaman “Ben kulum” demesini doğrulamamıştır. Ancak, kullukta noksan olduğu takdirde hemen tövbe edip, pişman olup, gerekeni yaparsa yine tahkîkî îmandan çıkmaz. Bilindiği gibi herkes, “Bütün yaratılmışların zâtını (varlığın hakikatini) ve avârızını (sonradan olanını) yaratan ancak Rab Teâlâ’dır” der. Bu yaratılmışlar yoktu. Dilediği şekilde yoktan var etti. “Şöyle ve böyle yap” diyecek hiçbir şey yoktu. Allahu Teâlâ’dan başka, “Şöyle ve böyle” diyecek kimse yoktu. Her şeyimiz ondan oldu. Horluk ve hakirlik bize mahsus oldu. Başından sonuna kadar daima ona muhtacız. Yine muhtaçlık bize mahsus oldu. Horluktan ve muhtaç olmaktan kendisi beri oldu. Hor ve muhtaç olduğumuzu daima bilmeliyiz. Öyle ki, hakikate erecek derecede bilmeliyiz. Kalpten bu bilginin yok olup onun yerine kişinin zâtî vasfının olmasına, hâl ve tahkîk derler. Böyle olduğu biliniyordu, daha da sağlamlaştı. İlim, hâle döndü. Kişi bu hâl üzere olduğundan gâfil olmamakla, şeriatın gerektirdiği gibi ibadetlerden ayrılmaz. Eğer bir aykırılık ortaya çıkarsa tez elden gerekeni yapar. “Allahu Teâlâ Rabbimdir” der ve bu dediği sözün hakikatine erişmiş olur. Öncelikle, imanda kalp (33a) derinlik tahsil etmelidir ki tahkîkî îmana erişebilsin. Bundan daha önce bahsedildi. Her anda, yemede, içmede ve halk arasında, kalp “Allahu Teâlâ; Rabbimdir, ben; kulum” demekten gâfil olmamalıdır. Çünkü kalp, Allah’ı bilmek, Allah’ı sevmek ve Allah’ı zikretmek için yaratıldı. Daima hor ve ihtiyaç halinde iken, Rab Teâlâ kalbi ve bedeni, yani ruh latifesiyle, unsur latifesini birleştirip, hitâba kabiliyet yaratıp, cüz’î

tercih hakkı verdi ve hitap etti. Hitaptan sonra muhatap oldu. Muhataplık makâmında durup Allah'ın verdiği tercih hakkı ile hitap olunanı kul tercih etmeli, kendi yanından bir şeyi seçmemelidir. Her ne kadar kul yaratmaya kâdir değil ise de tercih hakkı verildiğinden dolayı kul seçim yapınca, Rab Teâlâ'nın yüce irâdesi o seçilmişin vücuda gelmesiyle ilişkilendirse, yaratıp vücuda getirir. Eğer tercih hakkını emredilene sarf ederse muhataplıkta durmuştur. Eğer emredilen ve yasaklananın zıddına -ki nefsin arzusu budur- sarf ederse, bu şekilde de her ne kadar Hak Teâlâ yaratırsa da, kul muhataplık makâmına riâyet etmeyip benlikte kalmış olur. Benliğe rızâ verilmedi. Kendisinin kul olduğuna tahkîkî îmanı olmadı. Her ne kadar aslî îmanı var ise de, kulun benlikten kurtulmasının alameti, nefesine aykırı bir şey ortaya çıksa darılmamasıdır. Çünkü Hak Teâlâ, her ne kadar yaratılmışın sebebiyle ortaya çıkarsa da her şeyi bir hikmet için yaratır. Fakat şu da var ki, daima şeriati gözlemeli, tehlikeden sakınmalı ve intikam alması övülmüş olan yerde şeriat üzere intikam almalıdır. Şeriata göre affetmenin istenildiği yerde affetmelidir. Allah'a sığınmak gerektiği yerde sığınmalı, günahlarının bağışlanmasını dilemek gerektiği yerde af dilemelidir. Çünkü şeriata **(33b)** riâyetin tamamı talep edilir ve övülür. Meşayih -sırları mukaddes olsun- hazretleri, her şeyi Allahu Teâlâ'dan bilmeğe, cem derler. Böyle bilip, daima bu îtikâd üzere olup, gaflet etmeyip, yine şeriatta geldiği üzere hareket etmeğe, fark derler. Hem cem, hem fark lazımdır. Farkı olmayanda kemâl yoktur. Şeriata riâyet üzere hareket edip tehlikeden sakınırken yine de (tehlike) isabet ederse, “Bir hikmet sebebiyledir” deyip sabretsin. Şeriatın gereği böyledir. Özetle, her şey Allahu Teâlâ'dandır. Fakat şeriatta geldiği üzere, belaya sabır, kazaya rıza, zulmedilirse yerinde intikam, yerinde affetmek gibi hareket etmelidir. Bu hal üzere kullukta durmalıdır. Allahu Teâlâ, yaratandır. Her ne kadar kul yaratıcı değil ise de tercih hakkının verilip sevap ve ceza olunmasından mecaz, sevabın Allah'ın fazlı; cezaya kulun layık olmasıdır. Çünkü kulun muhataplıkta, yani senlikte durması gerektiği mâlûm oldu. Cezaya sebep olan şeyleri seçmekle benlikte durmuş oldu. Haddini bilmedi. Şeriata göre olan her şey senlik üzeredir. Şeriata aykırı olan her şey de benlik üzeredir. Meşayihlerin ıstılâhında benlikten kurtulmak, fenâdır. Yani kalp benlikten fânî oldu. Eğer bütün fiilleri Hak Teâlâ'dan bilip halkı Allah'ın fiilinin mazharı bilirse, ilim derler. Her zaman böyle bilmek kalpte derinlik kazanırsa, hâl derler. Buna, tevhîd-i ef'âl da derler. Fiillerin hepsinin kendisinde ve başkalarında

bulunmasına, tecellî-i ef'âl derler. Her ne kadar seçmeleriyle olursa da onlar yaratıcı olmadıklarından dolayı, “Tamamı gerçekten bizden (bizim tarafımızdan ortaya çıkmış) değildir” itibariyle, fenâ derler. Fakat bu zevkî ve vicdânî bir haldir. Her kimde bu hal ilerleme kaydetmezse, zâhirden anladığı kadarıyla yetinirse **(34a)** Cebr mezhebini tutmasından ve doğru yoldan çıkmasından korkulur. Burası iyice anlayacak yerdir. Bundan dolayı fenâfillah ve bekâbillah derler. Yani fenâyâ eriştikten sonra yine iftikara; daima, her halinde Rab Teâlâ'ya muhtaç olduğunu bilip şeriat üzere harekete devam etmelidir. Bu fenânın kemâl üzere zevki, hal ehline nasip olmuştur. Lisan ile fenânın hakikatine erişilmez. Anlaşılabilir şekline yakın bir şey söylenir. Allahu Teâlâ yanlış anlamaktan saklasın. Kulunu, rızâsına ve muhabbetine uygun olan fiile ulaştıran Allahu Teâlâ'ya hamdolsun. Fenâfilef'âl şeklindeki her şey, tümüyle, çokluğuyla, zerre zerre Allahu Teâlâ'nın mahlûkudur. Hepsinin yaratıcısı olan Allahu Teâlâ'dır. Bundan dolayı, tevhîd-i ef'âl denir. Yani ilmen herkes bunu böyle bilir. Fakat fenâfilef'âlin hakikatine eren kişi sağlam bir şekilde kalbinde daima bunu böyle bulduğundan dolayı, bu kişi tevhîd-i ef'âle ermiş denir. Diğerleri de tevhit ehli iken bunlara tevhit ehli ismi has kılındı. Fenâfilef'âl ve tevhitte sağlam bilgileri ve halleri olduğundan dolayı, tecellî-i ef'al da denir. Çünkü tecellî, zuhûra derler. Yani Hak Teâlâ, fiilleriyle sana zâhir oldu. Çünkü bu fiillerin ve eserlerin kendiliğinden olamayacağını görürsün. Bir yapıcı ister. Bu fiilleri âfâkta ve enfüste görürsün. Hak Teâlâ'nın bu fiiller sebebiyle sana zâhir olmasından dolayı, Hak Teâlâ'nın varlığından şüphelenmezsin. Çünkü daima fiillerini seyreder durursun. Herkeste olan bu zuhûr, ilmendir. Fenâ ehlinde olan ise zevken, vicdânen ve hâlendir ki; ilim sağlamlaşıp, zevke erip, hâl ehli olmuştur. Çünkü ilmen olanda gaflet ortaya çıkıp Zeyd'i ve Amr'ı **(34b)** görür ve fiillerini seyreder. Bu kimseler, bu fiillerin Hak Teâlâ tarafından yaratıldığından gâfil olur. Ama sûfî gâfil olmaz. **Neyi gördümse, onda Allahu Teâlâ'yı gördüm**⁵³ dedikleri bu irâdedir. Bu kimselerin fenâları da ilerleme kaydedip fenâfissifât ve fenâfizzât makâmına ererler. Fenâfissifâtta, tevhîd-i sıfât ve tecellî-i sıfâtan; fenâfizzâtta ise tevhîd-i zât ve tecellî-i zâtan da bahsederler. Bunların ayrıntılarının bazısı yazılamaz. Bazısı ise çok ayrıntı

⁵³ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî, **el-Bahru'l-Medîd**, 2/381; Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Hakîm et-Tirmizî, **Nevâdiru'l-Usûl fi Ahâdîsi'r-Resûl**, 4/74.

ister. Ne kadar ayrıntılarına girilirse de, ilmi elde edilebilir. Zevki ise kalp ve vicdân ile olur.

Hâl ehli ol ey kardeşim hâl ehli
Senin bu hâli söz ile duyman imkânsız

Tarikata sülûktan istenen, bu zikrettiğimiz şeylerin ilmî olanlarının zevkî olanlara dönüşüp imanın hakikatine ermesi ve amelini ona göre yapmasıdır. Özellikle Nakşibendî tarikatı -Hâcegân tarikatı da derler-, ashâb -Allah onlardan razı olsun- hazretlerinden rivâyet edilen ve işitilenin üzerine artırma ve eksiltme yapmadılar. Bir kimse onların seyr ü sülûkunca hareket etmekle benlikten ve nefsin çekişmesinden kurtulup, hâl ehli olup, nefs-i mutmainne sahibi kişi olur. Eğer dersiniz ki, “Lisan ile açıklanması mümkün olan şey, Resûlullah -Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerinden rivâyet ve nakledilip, içtihadı dair yerleri içtihat ettiler. Bunca kitaplara yazdılar. Yazılmadık bir şey bırakmadılar. Muhammedî şeriat böylece herkes tarafından bilindi. Bu şekilde hareket etmek bâtının tasfiyesine ve nefsin itminan bulmasına yeterli gelmez mi?” “Gelir.” En kolay şekliyle bâtının tasfiyesini tahsil edip, mutmainneye erip, kemâl bulmayı isteyenlere, yine ashâb -Allahu Teâlâ onlardan razı olsun- hazretlerinden silsile ile (35a) kaydedildiği üzere açıklarlar. Çünkü onlar hem baş gözüyle hem kalp gözüyle görürler. Kemâl, kalp gözüyle görmekle elde edilir. Sadece baş gözüyle görmekle yetinilmemelidir. İstemeyenleri zorlamazlar. Bundan dolayı, bu yolu tercih edenlere mürit derler. Bu, en kolay şekliyle bâtını tasfiye etmiş kimselerin yanında terbiye olunup, bâtın tasfiyesi bulup, mutmainneye erişmeğe sebep olduğundan dolayı tarikat derler. Bu sözlerin bazısını Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî hazretlerinden, bu fakir böylece anladı. Bu sayfada ve bu mecmuanın diğer sayfalarında ismi geçen şeyhten naklen defalarca, “Kişi fenâyâ ermedikçe benlikten kurtulamaz” demiştik. Yanlış mı anladık? Başka bir mecliste buyurdular ki; “İnsan rûhu yücedir, nefis ise değersizdir. Yücenin aşağılık olanla ilişkisi yoktur. Aşağılık olanla karşılıklı aşk yoluyla ilişki kuruldu. Bilindiği gibi âşık, mâşukunun mağlûbudur. Rûhun nefis vasıtasıyla kemâl bulması için ikisi arasında bir münasebet verildi. Çünkü nefis “Ben, ben” derdi. Rûha da ilim ve irâde verilip tercih hakkı da verilince ruh, nefse mağlûp olup benliği arttı.

Peygamberler -Allah'ın salât ve selâmı peygamberimiz ve bütün peygamberlerin üzerine olsun- benliğin Allahu Teâlâ'dan olduğunu kıyasa dayanarak bildirdiklerinde, rûh, haberi olması ile birlikte tasdik edip aslî vatanı tarafına meyletmek üzere ibadete meşgul olmaya başladı. Fakat nefs, îman sebebiyle aslî karakteri olan benlikten geçti. Fakat sonradan ortaya çıkan karakterinden tamamen geçemedi. Gıybete, zinâyaya ve harama meyledip çekişir. Ama bunlara helal demez. Çünkü benlikten geçip îman etti. Nefs, emmârelikten kurtuldu. Fakat **(35b)** sonradan ortaya çıkan karakteriyle şeriata uygun olmayan şeylere meyletmesinden dolayı çekişme hâlinde kaldı. Bu hâle, nefs-i levvâme derler. Avâmın birçok hâllerinde, böyle bir çekişmenin yenilgisiyle, ruh tarafının ibadetlere tamamen meyl ile meşgul olamamasından dolayı bu hâl ile ibadet etmeğe, mücâhede denildi. İlhâm, levvâmenin bir hâlidir. Bu sebepten, mülhime de derler. Ne zaman ruh gâlip olsa, nefs çekişmeyi bırakıp sonradan ortaya çıkan meylini de rûhun meyline tâbi kılar da ruhun meyli üzere durur. Bu hâlde kişi yemek, içmek, (meşru yoldan) cinsi münasebet vb. gibi mübahları bile iyi niyetle işleyip sevap kazanır. Nefs bu hâlde, mutmainne olur. Göğsün genişlemesi mutmainnede gerçekleşir. Fakat nefs, alışmış olduğu tabiatı olan yemek ve uyku gibi şeylere meyletmekten tamamen ayrılmaz. Sonuçta, mağlûp olup, kendisinde iyi niyet bulunduğundan dolayı meylini ruha tâbi kılıp, onun meylince hareket ve ibadet halinde olur. Peygamber -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerinin hüznü de, nefsin hem mağlûp olup hem de niyetinin sâlih oluşundan dolayı idi.” İsmi geçen şeyhin (Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî hazretleri) sohbetinden böylece anladım.

İnsanî ruh, bedende tasarruf sahibidir. Her ne kadar görünmezse de hakikatte her şeyde tasarruf sahibi olan Allahu Teâlâ'dır. Fakat Allah'ın koyduğu nizamın akışı budur ki, tasarrufunun eserini onda da ortaya çıkarmıştır. Bu bedeni ilk bakışta görebilirsin. Fakat rûhu göremezsin. Ama bilersen ki rûhun bu bedenle ilgisi vardır, ölü değildir; bundan anla ki Rab Teâlâ vardır. Fakat ilk bakışta Allahu Teâlâ'yı görmezsin. Ama kudretinin eserlerini görürsün. Bütün eşyayı Allahu Teâlâ'nın yarattığını ve onun durdurması ile durduğunu bilen kimse, bilir ki; Rab Teâlâ vardır, kudretinin eserleridir. **(36a)** Bu, ilim yoluyladır. Ama ilmi sağlamlaşırsa -yani bu tarz olması için ilim bu dereceye ulaşırsa- bu kişinin yanındaki, kendisinin aklı ve

karalığı sıfatı gibi ayrılmaz. Tek başınayken, toplum içindeyken, sevinç içinde ve gamda bir kişinin ilmi bu hâle gelse, o ilme nazaran sağlam âlim ve o ilimde hâl sahibi olmuş olur. Bundan dolayı incelemeye, düşünmeye ve hatırlamaya muhtaç olmaksızın daima hatırında olur. Engellerin bastırmasıyla yok olmaz. Ama ilim ne kadar yakîn üzere ise de bazen ansızın gaflet ortaya çıkar. Buna, ilmen derler. Sağlamlaşır, hâlen derler. Yani ilim sahibi ve hâl sahibi böyle seçilir. Böylece, bu sohbetten anlaşıldı ki, “Her şeyin başlangıçta ve devamında yaratıcısı Allahu Teâlâ’dır” diye yakîn elde edilse de, bazen insanlarla görüşmekle, gamla ve meşgul olmakla gaflet ortaya çıkar. Bu ilim hazır olmaz. Ne zaman ki her durumda yok olmayıp bu ilim hazır durursa, hâl ve sağlamlık bulmuştur. Enfüste ve âfâkta her ne görse ve her ne işitse, her durumda ilk başta Allahu Teâlâ hatırına gelir. İkinci olarak yaratılmış gelir. Ama yaratılmış hatıra gelirken yine yaratıcıyı unutmaz. Çünkü sağlamlık elde etmiştir. Kalbin, aslî vasfı gibi olmuştur. Bin türlü şey görüp işitse Allahu Teâlâ’dan gâfil olmaz. Bu hâle eren kimse, hâl sahibidir. Fenâ makâmındadır. İstiğrak hâli ile fenâ hâlinin farkı vardır. İstiğrakta, bir şey tercih edemez. Fenâda bekâ bulsa, yani evvelce söylendiği üzere fenâ elde edildikten sonra, akıl öncelikle Allahu Teâlâ’yı da bilir, yaratılmışı da bilir. Fakat yaratılmışı bağımsız olarak düşünmez. Allahu Teâlâ’nın vücûda getirmesiyle bilir. Bu hâlde iken tercih eder. Kuldan tercih hakkının (36b) alınması kemâl değildir. Çünkü kula tercih hakkı bu âlemde iken verildi. Ruh âleminde iken verilmedi. İstiğrak hâlinde iş göremez bir hâlde kalır. Ama fenâ ve bekâ hâlinde tercih hakkı verilir. Hayrı tercih eder. Yakınlaşması çoğalır, huzuru artar, kemâli yüksek olur. Çünkü bunca peygamberler - Allah’ın salât ve selâmı peygamberimiz ve diğer peygamberlerin üzerine olsun- istiğrak ile değil, ancak fenâ ve bekâ ile geldiler. Bu kıyas üzere îmanda da kişiler farklıdır. İlmen îman, hâlen îman. Tevhit ehli dedikleri, hâlen tevhit. Fakat huzur üzere değildir. Gaflet üzeredir. Çünkü benlik kötülüğü kaldırılmadığından, Zeyd’e ve Amr’a bakar ve fiillerini seyreder. Allahu Teâlâ hatıra gelmez. Sanki Amr bağımsız olarak durur ve bağımsız olarak işler. Bu şekil bir hâlde kalmıştır ki, hatırlatsan da yine Amr’dan ve fiilinden kopmaz. Bu işler ve bu zatların Allahu Teâlâ’nın yaratması ve durdurmasıyla olduğuna özen göstermez. Bundan dolayı eksik, gâfil ve gizli şirk sahibidir. Başarılı, kemâl ehli ve hâl sahibi değildir. İman böyle olduğundan, îmanda da kâmil değildir. Fiilde de, her ne kadar mübahlardan olursa

da, nefis istediği gibi işlediği müddetçe benlikten kaynaklanır. Devamlı olarak samimi bir iyi niyet o işe sebep olmadıkça, yine gizli şirk sahibidir. Bundan dolayı kâmiller, “İnsanın kemâli, huzûra devam ve tam tâbi olma ile; yani Hak Teâlâ’dan bir an gâfil olmamak ve her hâlde Resûlullah -Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerine kemâl üzere tâbi olmak, müstehap olursa kaçırmamak ve mekruh olursa da sakınmaktır” dediler. Bu huzûra devam ve tam tâbi olma, başlangıçta zahmete katlanmakla olur. **(37a)** Yani ansızın bir gaflet olunca yine huzûra geri döner. Ne kadar zahmet ile olursa da, tam tâbi olma husûsunda eksiklik olursa yine de tam tâbi olmaya gayret eder. Böylece zahmete katlana katlana bu huzûra devam ve tam tâbi olma kendisinde sağlamlaşıp lüzumlu sıfatı, aslî vasfı gibi olur. Huzûrdan ve tâbi olmaktan vazgeçmek istese gücüne gider. Gönlüne hoş gelmez. Nakşibendî şeyhleri bu iki şeye katlanıp derinlik kazanmışlardır. Kalpte zikir ve âzâda daima tâbi olmak ile kemâl ehli olmuşlardır. Bu iki hâl -ki huzûra devam ve tam tâbi olmaktır-, zahmete katlanmakla sağlamlık kazanırsa benlik kalkar. Yerilmiş ahlâk gider. Çünkü tamamı -yani huzûrun zıddı olan gaflet ve tâbi olmanın zıddı olan muhalefet-, benlikten dolayı ortaya çıkar. Bu iki hâl zahmete katlanmakla sağlamlaşırsa benlik de kalkar. Ashâb -Allah onlardan razı olsun- hazretlerinin yolu budur, böylece bulunur. Nakşibendî tarikatının tercih ettiği budur. Rüyâ tâbirleri, esmâ-i seb’a, halvet ve şiddetli riyazetler ile terbiye, ashâb -Allah onlardan razı olsun- hazretlerinden rivâyet edilmemiştir. Bunlar (Nakşibendîler), ashâb yolunu tercih ettiler. Ama bazı tarikat ehli, şeriatta cinsi bulunan şeyleri, zamanımız insanların terbiyesi için gerektiğinden dolayı ortaya koydular. Hak Teâlâ hepsinin yüce sırlarını mukaddes eylesin. Bu fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî hazretlerinin sohbetlerinden böylece anladı.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin, selef-i salihînden rivâyet edilen îtikâdı bilmesi gerekir. Felsefecilerin sözleri karışmış îtikâdı tahsil etmek lazım değildir. Fıkıhtan, şeriata göre kendisinin bilmesi farz-ı ayn, vâcib-i ayn, sünnet-i ayn veya müstehab-ı ayn **(37b)** olanları bildikten sonra bâtın tasfiyesine meşgul olmalıdır. Veraset ilminin verilmesine kabiliyet kazanması umulur ki, insanî hakikatinde ıstılah yoluyla bilinen ilimleri Rab Teâlâ belki daha fazla versin. Tasfiyenin sıradan sebeplerinden biri, ehliyle karşılıklı sohbet etme imkânı uzak olduğu zaman, -her ne kadar vefat etmiş

olanlardan ise de- kalp râbitasıyla muhabbet etmektir. Çünkü onlar tasfiye sahibi olup âhirete gittiler. Tasfiye sahiplerine muhabbetin sebebi, arındırmalarıdır. Her ne kadar tasfiye hâliyle ve îman ile gittiğine yakîn yok ise de zan yeterlidir. Çünkü Muhammedî şeriatın, ümmetin lisaniyle ümmetin hepsine ulaştığı gibi; Muhammedî tasfiyenin de ehlullâha muhabbet sebebiyle ümmete nasip olacağı nice defa ifâde edildi. Muhabbet, güzelliğe tâbidir. Onların Muhammedî şeriata tâbi olmalarının ve melekler gibi kalplerinin temiz olup daima Hak Teâlâ'ya yönelmelerinin düşünülmesi ile onlara muhabbet ortaya çıkar. Özellikle zâtî muhabbet, zâtî muhabbet ile olur şeydir ki, karşılıksız ve gagesiz sonu elde edilir. Yani onun, sana ve diğerlerine bir şey verdiği için olmamalıdır. İlminden, amelinden ve diğer güzel sıfatlarından dolayı olmamalıdır. Belki onlara gönlün düşmesi, istemesi ve karar kılmasından dolayı olmalıdır. Buna, muhabbet-i zâtiye derler. O muhabbet, güzel sıfatlarının düşünülmesi sebebiyle elde edilirse bir maksat için olmuş olur. “Muhabbet güzelliğe tâbidir” demek bundan dolayı ortaya çıkar. Bunun sebebiyle zâtî muhabbetin de verilmesi umulur. Bunun gibi, Hak Teâlâ'ya muhabbet de çeşit çeşittir. Çünkü Rab Teâlâ'nın nimetlerini, cemâlini, celâlini düşünmek ile olan muhabbet, bir maksat içindir. Zâtî muhabbet bir maksat için değildir. Bundan dolayı, zâtî muhabbet çalışıp kazanılarak elde edilmez. Yalnızca Hak Teâlâ'nın (38a) kuluna vergisidir. Bu sebepten dediler ki; “Ebubekir Sıddık -Allah ondan razı olsun- hazretleri zâtî cezbe sebebiyle, nebilerden -Allah'ın salât ve selâmı peygamberimize ve diğer peygamberlerin üzerine olsun- sonra en fazîletli olandır.” Bir kimse bâtınını tasfiyeye meşgul olsa, tasfiyenin tamamı elde edilirse, zâtî muhabbetin verilmesi umulur. Özellikle hâcegân tarikatı üzere hareket etmelidir ki, onlar, bütün işlerde aşırıya gitmemeyi tercih edip, kararlılıkla, tedbirli yürüyüp ruhsatları ve bid'atları terk üzere oldular. İlimlerin ıstılahlarının gereksiz olanına meşgul olmayı bırak da tasfiyeye meşgul ol. Böylece hem tevhide kalp sağlamlığı elde edilir ki, Allahu Teâlâ'ya îmanda devam edip bir an bile gafletin ortaya çıkmaması ile yakînde kemâl sahibi olursun, hem dünya ve âhirette azâba sebep olan yerilmiş ahlâktan kurtulursun hem de ıstılahlarla tahsil edilenler de ele girer. Ama ıstılahların gereksiz olanına meşgul olursan bu zikredilen üç şeyin ortaya çıkmayacağı zannedilir. Sarf, nahiv, ma'ânî ve diğer ıstılahların her birini bir cemaat, sonradan bir fayda sağlaması için ıstılahlaştırmışlardır. Meşâyihin kitaplarında bahsedilen ıstılahlar da bunlardır.

“Hakikat nedir, tevhit nedir, müşahede şudur, tasfiye budur” gibi meşâyihler de bir fayda sağlaması için birçok ıstılahlar kullandılar. Bir kimse, meşâyihin ve diğerlerinin ıstılahlarını öğrenmeksizin bu ıstılah ile ifade edilen bilgileri, bâtınını arındırması sebebiyle insanî hakikatinde bulması mümkündür. Belki daha ileri düzeydedir. Çünkü ıstılah ile kaydedilen bir parçasıdır. Bâtınını arındırana verilen ilim, bütündür. Bilindiği gibi, bütün daha faydalı ve daha çoktur. Bu cüz’î olandan; ilmin elde edilmesi kesin bir biçimde emredilmiş olanını ve mükelleflerden bir kısmının elde etmesi neticesinde sorumluluğu diğerlerinden kaldırılmış olanını terk etmeyi sakın anlama! Öncelikle, ilmin elde edilmesi emredilmiş olanını herkes öğrenmelidir. Mükelleflerden bir kısmının elde etmesi neticesinde sorumluluğu kaldırılmış olanını da öğrenecek **(38b)** bulunur. Şiddetli bir şekilde yasaklasalar da onu isteyen bulunur. Sen nefsini arındırır. Muhabbet insanın asıl fitratında vardır. Muhabbetin basit sebeplerini hareketlendiren şeyleri hatırlamakla, fiile gelmesi mümkündür. Muhabbetin hakikati, Allahu Teâlâ’ya olan muhabbettir. Ama önce sevilen ve hatırlanan şeye yakînen ilmi olmalıdır. Sonra o hatırlananda güzellik düşünmelidir. Akabinde irâde oluşmalı ki, kâmil irâdenin bulunması fiile gelsin. Hak, bütün şeyleri yaratıcıdır. Lütuf, ihsân, kahır ve diğer kemâlâtın sahibidir. Bu, aklın beğendikleridir. Yakînen ilim elde edilip irâde de kâmil olursa muhabbet oluşur. Fakat şehvî muhabbeti mahlûkunda yaratması bir hikmet sebebiyledir. Onu da düşünmekle yine Hak Teâlâ’ya aklî ve manevî muhabbet elde edilir. Muhabbet edilirse, hatırlanır. Hatırlamanın hakikati, hatırlananın dışındaki şeyleri unutmaktır. Eğer hatırlanan sevgili mahlûk ise, burada hatırlamanın hakikati diğerlerini unutmaktır ve tekrar hatırlanması mümkündür. Ama hatırlanan sevgili Hak Teâlâ olursa, burada hatırlamanın hakikati diğerlerini unutmaktır. Fakat diğerlerini yok etmek yoluyla. Çünkü işin aslı budur ki, hakikaten mevcut olan Hak’tır ve her ne kadar yaratılanın aslı ve sonradan olması var ise de, tamamen Hak Teâlâ’nın her anda yaratması ve sürekli kılmasıyla. Yaratılmışın kendisi esasen sürekli değildir. Diğer yaratılmışlarla birlikte düşünülürse aslında mevcut değildir. İşin gerçeği böyledir. Bundan dolayı, yaratılmışlar, daima Hak Teâlâ’yı o zaman anmanın hakikatiyle hatırlamış olurlar ki, ondan başkası hatıra gelmesin. Gelirse de Allah Teâlâ’dan bağımsız olarak düşünülmesin. Ancak Rab Teâlâ’ya nispet etmekle -ki bu onun kudretinin eserleridir- düşünülün. Bunlar, varlıklardır. Her anda,

devamlılığında, Kayyûm'un durdurmasına **(39a)** ihtiyaçları vardır. Düşünülün! Diğerlerini yok etme yoluyla düşünmedikçe ikilik akla gelir, problem ortaya çıkar. Hak Teâlâ'dan başkasına muhabbet Allahu Teâlâ'nın rızasıyla olursa câiz ve bu muhabbet elde edilirse; Allahu Teâlâ'ya gerçek ve sonsuz olan muhabbet (sadece Allah'ın zatına olan sonsuz muhabbet), bu hakiki muhabbetin (hem Allah'ın zâtına hem de Allah için mahlûka olan muhabbetin toplamının) bir şûbesi olmuş olur. Allahu Teâlâ'ya ve mahlûka muhabbet, ibadet etmek yoluyla olursa doğrudur. Yani güzel vasıflar, övülmüş hâller düşünülüp yakınlık da kastedilerek muhabbet edilirse güzeldir. Eğer takiyye yoluyla muhabbet edilirse zındıklıktır. Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî Nakşibendî -yüce sırrı mukaddes olsun- hazretlerinin sohbetinden böylece anladım.

Peygamber sırrına ermeyen şeriat bilmez. Kesin bir şekilde, lisan aracılığıyla, doğuda ve batıda silsile yoluyla açıklanıp “Muhammedî şeriat budur” diye kitaplara yazılana; “Bu, şeriat değildir” diyen ve bunları yazan kimseler için “Şeriat bilmez” diyerek bâtin ilmi ve vicdan ilmi iddiasında olan kâfir olur. Şeriatıta mevcut olan her şeyin bir sırrı ve niçin meşrû kılındığının sebebi vardır. Bir kimse bu sebepleri ve şeriata göre bilmesi gereken şeyleri kalbiyle, nesilden nesile geldiği üzere bilmezse; fakat lisan aracılığıyla ve kesin bir şekilde silsile ile geldiği gibi tahsil ederse, o kişi şeriat ilmini bilmiş olur. Onun gereği ile amel etmesi neticesinde inşallah cennete girer ve “Şeriat budur” demek doğru olur. Zâhir ilmin âlimleri gibi, vicdânî ilimde de ne(âlim)ler vardır. İster zâhir ve isterse bâtin olsun, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olanlarla aynı görüşte olana güvenilir. Olmayana tâbi olmak doğru değildir. Öyle kimseler ya aklını kaybetmiştir ya da ilâhî aşkta sekr ehlidir. İkisi de kâmil değildir. Onlara uymak câiz değildir. Zâhiri **(39b)** dürüst olmayanlara tâbi olmağa izin yoktur. Cem⁵⁴ ehli, kendilerine tâbi olmağa ehil değil(ler)dir. Cemden sonra fark⁵⁵ ister. Yani ilâhî muhabbetin elde edilmesinde türlü türlü hâller gerçekleşip şeriata aykırı sözler ve fiiller görülür. Onlar özürlü sayılırlarsa da, özür sahiplerine tâbi olunmaz. Özür sahipleri âcizdir. Tasarrufu yoktur veya eksiktir. Eksik olanlara

⁵⁴ Yaratılmışları görmeyip bütün varlıkları Allah'ın sıfatlarının zuhûru bilerek varlıklarının izâfi olduğunu idrak etme mertebesi. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 1, s. 467.

⁵⁵ Kulun çokluk âleminde birliği, birlik âleminde çokluğu, varlıkta hem yaratana hem yaratılanı görme hâli. Ayverdi, **a.g.e.**, C. 1, s. 920.

tâbi olanlar ya îtikatta veya amelde eksik kalır. “Siz bilmezsiniz” deyip şeriatı kolay sanmak câiz değildir. Çünkü ümmetin bilmesi gerekenleri saklamadılar ve bilmemesi gerekenleri de söylemediler. Bilmesi ve amel etmesi gerekenlerin tamamı açıkça söylendi, kaydedildi, ayrıntılarıyla açıklandı ve yazıldı. Bilinmez olarak kalmadı. Arttırani eksiltene bildirdiler, şüphe kalmadı. Bununla amel etmek ile inşallahu Teâlâ selamet bulursun. Bu dirâset ilminin gereğince amel etmek ile kişiye verâset ilmi de ihsân edilir. Edilmezse de cennete girilir inşallahu Teâlâ. Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhârî Nakşibendî hazretlerinden böylece anladı. Sene; 1126H (1714M).

Herşey Allahu Teâlâ'nın yaratmasıylaadır. Görmeği yaratan Allahu Teâlâ, göreni yaratan Allahu Teâlâ, işiten, işitilen ve işitme âletinin hepsini yaratan Allahu Teâlâ'dır. Öyle olursa, kulun görmesi ve işitmesi Allahu Teâlâ ile olur. Kendisinden olmaz. **Benimle görür**⁵⁶ hadisini, **Güç ve kuvvet, sadece Allah'ın yardımıyla elde edilir** sözü teyit eder. Görme ve işitmenin Allahu Teâlâ'dan olması; Allahu Teâlâ'nın insan için işitme ve görmeği yarattığını avâm da söyler, işin ehli de söyler. Fakat avâm böyle îtikat edip böyle söylemesine rağmen ister kendi görmesinde ve işitmesinde olsun ister başkasının görmesinde ve işitmesinde olsun; bu işiten ve işitileni, **(40a)** işitmek ve görmeği, gören ve görüleni ve bunların araçlarını görür. Kalp ile bunları süratle idrâk eder. Bunları yaratan Allahu Teâlâ'dır. Allahu Teâlâ'nın kudretinin mazharı olmuşlardır, kendiliklerinden değildir. Düşüncesi bazen hiç gelmez, bazen sonradan gelir, bazen irâde zayıflığından ve bazen de tereddütten dolayı gelir. Hepsinin Allahu Teâlâ'dan olduğuna hâl ve hakikat sahibi olmamıştır. Her hâl üzere kendisinde ve başkalarında, gerek görülen ve gerek de işitilen her ne olursa, duyular bunları bilip, evvela bunların Allahu Teâlâ'dan olduğunu kalp kavrar. İkinci olarak, “Bunlar ortaya çıkan şeylerdir, Hak Teâlâ'nın kudretinin eserleri bunlar sebebiyle görülür” diye iç buluşla kendisine zâhir olur. Kalemle ve dille açıklanabildiği kadar konuşuldu ve yazıldı. Bu hâlin ehli olanlar sağlam olan zevklerine müracaat ederek daha fazlasını bilirler. Kişi ezelden ebede kadar **Benimle görür** hadisi üzeredir. Eğer kendisine açılırsa öylece bulur. Fakat gaflet yenilgisi

⁵⁶ Buhârî, Rikâk, 38, nr. 6137. “Görür gözü olurum” şeklinde, benzer lafızlarla geçmektedir.

nedeniyle huzûra devam olmadığından, uyanık değildir. Bu âlem, kavâlibü's-sülûb (varlığına delalet eden bütün özellikleri kendilerinden alınıp götürülmüş ve hiçliğe mahkûm kılınmış kalıplar) âlemidir. Çünkü **Lâ ilâhe illa'llah** -Allahu Teâlâ vardır, başka (ilâh) yoktur- demekle sabit olan, öncesinde Zeyd'in ve Amr'ın ispatı ile sabit değildir. İşin aslı öyledir. Yok olan başından beri ortadan silinmiş hâldedir. Sonradan yok olmak değil, aslı ile öyledir. Kalkan kalksın, duran dursun. Duran, hakîki Kayyûm olan Allahu Teâlâ'dır. Kalkmayan ise durmayandır, hakiki Kayyûm değildir. Kalkmasında hakiki Kayyûm'a ihtiyacı vardır. Eğer huzûra devam ve tam tâbi olmak ile hâlin hakikatini vicdânen bilirse, Allahu Teâlâ'nın hakiki Kayyûm ve kendi başına kâim olduğunu, diğerlerinin (yaratılmış olanların) onun yoktan var etmesiyle ve durdurmasıyla durduğunu bilir. Yoktan var etmek ondan, devamlılık ondan, yok etmek ondan. Gör şimdi! **(40b)** Artık Allahu Teâlâ ezelî ve ebedî olarak var mıdır? **(Allahu Teâlâ'nın zâtından başka) her şey yok olacaktır**⁵⁷ âyetinde (Hâlikün kelimesi) ism-i fâil sîgasıyla devamlılık ifade eder. Helâk ediciliği devamlıdır. Bu, Allahu Teâlâ hakkında hulûl, ittihât veya bu yaratılanların sadece yok hükmünde olduğunu anlatmak mânâsında olmadığından, bu husûsta şeriatın inkârını gerektirmez. Yazılabilmesi mümkün olduğu kadar yazıldı. Vicdâna müracaat edilirse güzelce anlaşılır. Fakir, Bursa'da, Menteş Bahçesi'nde, Şeyh Murâd Nakşibendî hazretlerinin meclisinde böylece anladı. Recep ayında, sene; 1126H (1714M).

Sağlam bir vicdân vardır ama tasfiyeden sonradır. Kalp arındırılır. Vicdânının güvenilir olması için nefle ilgili kaygılardan ve kötü ahlâktan, kurtulmayı ister. Sağlam bir vicdanın güvenilir olmasına delil olarak hadis⁵⁸ vardır. Kur'an'ın metni ve mânâsı ile hadisin metni ve mânâsının bir kula okumadan verilmesi mümkündür. Mümkün olmasının dışında gerçekleştiği de nakledilir. Her şeyin görünüşte

⁵⁷ Kasas 28/88.

⁵⁸ Bu ifadeye yakın bir anlam olarak şu hadislerden bahsedilebilir: "İlim iki kısımdır: Bir batın ilim vardır ki kalpte saklıdır. İşte en fazla fayda veren odur." İmâm Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, 3/24; "Muhakkak ki benim ümmetimde ilhâm alanlar, öğretilenler ve kendileriyle konuşulanlar vardır ve muhakkak ki Ömer (r.a.) de bunlardan biridir." **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, 3/24; Ebü'l-Fazl Zeynüddîn İrâkî, **el-Muğnî 'an Hamli'l-Esfâr**, 2/717, nr. 2619.

Bir hadîs-i kudside de şöyle geçmektedir: "Herhangi bir kulun kalbine bakıp onun kalbinde zikrime yapışma düşüncesi görürsem, o kulumun irâdesini yürüten ben olurum. Onun arkadaşı ben, onunla konuşan ben olurum." İmâm Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn ve Ma'ahû Tahrîcu el-Hâfiz el-İrâkî**, 2/74; 4/16; İmâm Gazzâlî, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, 1/295; 3/26.

gerçekleşmesi, Allah'ın koyduğu nizamın akışı ne yönde ise onunla birleşmesi neticesinde, Hak Teâlâ'nın lütfundan ihsân etmesiyle olur. Etmesi mümkündür ve eksiklik de gerekmez. İhsân eylese lütfudur. Bundan dolayı Allahu Teâlâ'ya kemâli artmaz. Mesela, ekmek yemek karnın doymasının sıradan sebebidir. Kişi ekmek yese, karnın doyduğunu hissetmesini Allahu Teâlâ sonradan verse, lütfudur. En başta Allah'ın koyduğu nizamın akışı bu yöndedir. Ekmek yiyip de doymamak hissini vermesi de mümkündür. Sıradan sebebine göre verilse yine lütfudur. Fakat çoğunlukla bu sebebe teşebbüs ile verildiğinden, kesbî denilir. Eğer sıradan sebebine teşebbüs etmeksizin verirse, yine lutfendir. Ama sıradan sebebine **(41a)** teşebbüs edilmeksizin verildiğinden ve çoğunlukla böyle verilmediğine dayanarak, buna vehbî denilir. Bunca söylenen aklî ve naklî ıstılahların tamamı, halka kolay anlatmak içindir. Bu ıstılahlar bilinmeden bir kimseye bilgi verilmesi mümkündür. Belki bu sonradan oluşturulan ıstılahla meşgul olmayıp, Hak ehlinin îtikâdı üzere olup, fikhın gerekli olacak kadarıyla yetinip, kendini arındırmaya meşgul olması şartıyla, ıstılahlar ile verilen ilimden daha fazlası verilebilir. Allah'ın koyduğu nizamın akışına dayanarak, bu ıstılahlar ile bilinen ilimler cüz'îdir. Fakat bâtının tasfiyesi sebebiyle verilen -ki kalpte sağlam bir vicdânın açılması ile olur ve sahibi de nerden geldiğini bilmez-, küllîdir. Fuzûlî ilme meşgul olmakla, ıstılahlar vasıtasıyla öğrenmeğe gayret etmekle ve arınmaya çalışmamakla, bu kalbe zâhir olan ve sağlam bir vicdân ile bilinen küllî ilimlerden mahrum kalırlar. Bununla beraber kabiliyet varken iki şey bunları bu ilimlerden mahrum eder. Biri, sağlam bir vicdân sahibi olmayanlarla birliktelik ve diğeri, ıstılah ile kaydedilmiş olan ilimlere gayret eden vicdân sahipleridir. Hemen yolunu öğrenegör. Hiç onlara muhabbet etmeyip, Muhammedî şeriata önem gösterip, Allahu Teâlâ'dan kalbini gâfil tutmayıp, nefsin arzularına meşgul olmayıp, bid'attan ve ruhsat verilmiş sözlerden sakınıp, her işte tedbirli olmakla ve yemesi içmesi helal olup, zulümden ve zulüm ehlinden sakınmakla inşallah bahsi geçen şeye (sağlam bir vicdân ile bilinen küllî ilimlere) kavuşabilir. Fakir, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Buhâri hazretlerinden böylece anladı. Sene; 1126H (1714M).

(41b) Günahtan önce Allah'a sığınıp, günahtan sonra istiğfâr etmelidirler. Fenâfi'lef'âl bir yönüyle bu mecmuada zikrolundu. Tevhîd-i ef'âl de derler. Bundan

ileride fenâfissıfat ve fenâfizzât vardır. Kalem ile yazılmasının zor olmasının dışında, kişinin zikredilen yol üzere bu üçünü hâl edinmesi gerekir. Keşfe ve kerâmete hırslı olma. Fenâ ve bekâyı elde etmenin sıradan sebeplerine teşebbüs ile kalp Allahu Teâlâ'dan gâfil olmamalıdır. Çünkü kalbin vaziyeti Allahu Teâlâ'yı bilmek, zikretmek ve muhabbet etmek üzeredir. Kalp bu üç şeyden boş kaldığı, başka şeyle meşgul olduğu veya tereddütte olduğu zaman, merkezinden ayrılmıştır. Zahmetle, şeriat üzere merkezine getiregör. Yoksa çok pişmanlık ve hasret vardır. Şeyh Murâd hazretlerinin sohbetlerinden. Sene; 1126H (1714M).

Hafife almak gibi görünüp de kalpte küçümsemeye kararlılık bulunmayan her şey, şeriata göre küfür olarak sayılmışsa, küfürdür; zünnar kuşanmak ve mushafi pislige atmak gibi. Şeriat yönünden, görünüşüne göre kâfir olmasına bir delil mevcut olmazsa ve kalbinde kararlılık var ise kâfir olur. Eğer (kalbinde kararlılık) yok ise kâfir olur denilmez. Her ne kadar görünüşe göre küçümser görülürse de, mademki İslâm'ın alâmetlerinden olmayıp, kalpte de ihanete ve hafife almaya kasıt ve kararlılık yok ise, kâfir olduğuna hükmedilmez. Günümüzde, ticaret ve sanayi ehlinden birinin ihaneti bilinirse, onunla alışveriş etmesinler. Her ne kadar bu asırdakiler hileli satıştan, faizin kullanımından ve diğer doğru olmayan şeylerden sakınmazlarsa da, yine de zâhiren sakınır zannettiği kimseler ile alışveriş (42a) yapsın ve kendi de gücü yettiği kadar ihmâl üzere olmasın. Her ne kadar dünyanın hâli karışık olsa da, ibadetlerde ve muamelelerde emredilenlere ve yasaklananlara uymak lazımdır. Alışverişte mezheplerin tümüne uyup azîmete riâyet edebilmek için îcap ve kabûlu ifâde eden sözleri söylemeye de özen göstermelidir. Söz olmaksızın karşılıklı birbirine alıp verme ile yetinilmemelidir. Çünkü “Sonu için (manevî derecede ilerleyenler için) mezhep yoktur” derler. Yani; “Mümkün olduğu kadar mezheplerin tamamına (uymaya) çalışırlar” demektir. Bir mezhebe tâbi olup da diğer mezhepleri terk etmezler. Eğer bütün mezheplere tamamen uymak mümkünse ve kullanımda her ne kadar halkın bilmesi için ruhsatlar söylediler ise de, olabildiği kadar (hâl ve hareketlerini) selef yoluna benzetmelidir. Ya bağışlama ile şartsız ve bedelsiz ya da yanında mevcut olan bir şeyle kurtulacağı umulur. Mümkün olduğu kadar sâlih olan selefın yollarını gözlemek gerekir. Her ne kadar onların derecesinde olmasa ve söylemesi bu asırda zor olsa da, **Tamamına erişilemeyen, tamamıyla**

terk edilemez⁵⁹ kâidesi üzere olmalı ve kimseye kötü zanda bulunmamalıdır. İmkân ölçüsünde doğruluğa yormalı ve halkın hâlini etraflıca ve derinlemesine araştırmamalıdır. Sorumlu olmadığı bir şeyde derinleşirse, öyle bir hâle varır ki; kimseyle alışveriş yapamaz ve temiz şey az bulur. Zor durumda kalır. Câhillik sebebiyle kurtulurken, derinlemesine araştırmasından dolayı vesveseye ve kalp hâllerinin terkine neden olur. Şeriata uymalıdır ama kendi nefsinde derinleşip de şiddetlenmemelidir. Gereğinden fazla veya gereğinden azdan sakınmalı, kendi eksikliğinden dolayı af ve yardım talep etmelidir. Fakir, Temenna Mahallesi'nde, Ömür Bahçesi'nde, Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî hazretlerinin meclislerinde böylece anladı. Şaban ayı, sene; 1126H (Ağustos/Eylül 1714M).

Allahu Teâlâ dört unsuru latifleştirip bu hâle koydu. Kalp, rûh, sır, (42b) hafî, ahfâ ve nefis latif şeylerdir. Önceki beş latif, nûrludur. Nefs ise karanlıktır. İnsanın içine nice şeyler doğar. Kimisi kalp, kimisi rûh, kimisi sır, kimisi hafî ve kimisi de ahfâ sebebiyle gelir. Fakat her insan, hangisinden olduğunu bilmez. Bu latifeleri bilip hangisi yüzünden olduğunu anlayabilmesi için bâtın tasfiyesi gereklidir. Nitekim insanda vehm, zan, şek ve yakîn vardır. Ama her insan bu hatıra gelen şeylerin vehimden mi, zandan mı veya şüpheden mi kaynaklandığını fark edemez. Benzerleri içinden seçemez. Bu latifelerin farkları da böyledir. Hak Teâlâ, bu tasarrufa ehil olacak insana akıl vermiştir. Bu âlemi his ve hareket üzere yaratmıştır. Kişi, sözleri ve filleri ile kullukta olmalıdır. Bu sebepten, insanın kemâli, bilip, isteyip ve işlemekten dolayıdır. Gaypla meşgul olmak ve onların keşfine gayret etmekten ne elde edilir? Âhirette faydalı olanları bilip, fiile gelmesini dileyip, sözlü ve fiilî olarak işlemesine gayret et ki, âhirette nasip alsın. O hayırlı işlerin bu âlemde yerine getirilebileceği uygulamaya meylet. İsmi geçen nefsin latifeleri gereğince hareket etmek bulanıklaşmıştır. İnsanın, huzûra devamı ve tam tâbi olması sebebiyle, nefsin tezkiyesini ve bâtının tasfiyesini elde edip latifeleri ilerleme kaydeder. Birçok yerde bulduklarından dolayı latif olan şeyi sıkıştırmak mümkün değildir. Nitekim ışık latiftir. Daha fazla ışık olsa yine sığar, darlık olmaz. Kişi Hak ehlinin îtikâdı üzere olup, farzlar, vâcipler ve müekket sünnetlere gayret ve devam ile kemâl bulup, nefs-i mutmainne mertebesine erişip, bundan sonra kâmil olur. Nâfileleri bile terk etmeyip

⁵⁹ 'Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, 2/196, nr. 2258; 2/305, nr. 2757. Hadis olmadığı ifade edilmiştir.

ilerlemeye ne kadar çalışıp çaba sarf ederse etsin, Allahu (43a) Teâlâ katında yakınlık böylesine kâmil olmadıkça ilerleme nasıl olur? Kalbin huzûruyla daima zikredip, müekket sünnetleri terk etmeyip kâmil olduğu zaman, ilerlemeye çalışmalıdır. Öncelikli olan tevhitte derinlik kazanmaktır. Çünkü îtikâtlar, amellerden önce gelir. İmanında derinleşmeden amellerde ilerlemeye çalışmak, temeli sağlamlaştırmadan nakkaşla meşgul olmaktır. Sâlik kendisi için belirli olan şeyleri görse de olur görmese de olur. Görmesi gerekli değildir. Yüce nebileri -Allah'ın salât ve selâmı peygamberimiz ve diğer peygamberlerin üzerine olsun- inkâr ve onlara karşı kabahat bulunmamalıdır. Bilâkis onlara yönelmeli ve muhabbet etmelidir. Her ne kadar bilmezse de inşallahu Teâlâ yardımları olur. Bundan dolayı kimseye hor bakma, belki onun sebebiyle feyze ulaşırsın. Bu bağlamda, “Âlemin kutbundan mezun olmalıdır” derler. Fiilen ona kavuşup, izin almak şart değildir. Ancak, kutup her kim ise, onu inkâr ve ona karşı kabahat bulunmamalıdır. Feyze izin yeterlidir. Kutbun da her birini tek tek bilmesi gerekli değildir. Kutup, bütün âleme doğan güneşe benzer. Işığı değen yeri güneş ister bilsin ister bilmesin. Eğer güneşin bilmesi gerekirse, bundan anla bu kutup hallerini. Şeyh Seyyid Muhammed Murâd Nakşibendî Buhârî -sırrı mukaddes olsun- hazretleri böylece anlattı. Bu anlatılanlardan, kimseye hor bakmamak gerektiği, belki kutup ve velî olabileceği anlaşıldı. Bilinsin ki, tevhîd-i ef'âle (fiillerde tevhîde) ulaşmağı dille açıklamakta sadece zorlama -ki emir ve yasağın geçersiz olmasını gerektirir- korkusu vardır. Tevhîd-i sıfâtîyi (sıfatlarda tevhîdi) dille açıklamakta da, Allahu Teâlâ'nın sıfatları hakkında hulûl ve ittihadın anlaşılması şüphesinden korkulur. Tevhîd-i zâtînin (zâtî tevhîdin) dille açıklanmasında ise sadece yokluk görünebileceğinden, daha büyük korku vardır. Bundan dolayı bu tevhitlere (43b) dil uzanmamalı (dille anlatılmamalı) ve öğretmemelidirler. Belki mücâhedeyle ehli olup hâl sahibi olur. Çünkü zevkle ilgili olan şeyde dilin nasibi yoktur. Fiillerde, sıfatlarda ve zâtta tevhit sahipleri de tevhit ehlidir. Onların îtikatları da Ehl-i Sünnet îtikadı gibidir. Allahu Teâlâ vardır, noksanlardan münezzehtir. Her şeyi yaratan Allahu Teâlâ'dır. Kulda, tercih edebilmeyi yarattı. Kul da, seçme hakkının yaratılması sebebiyle iki işten birini diğeri üzerine tercih eyledi. Âhirette ceza veya mükâfata erişmek bu yüzden oldu. Allahu Teâlâ ilmi yarattı, kul da bildi. Tercih etme hakkını yarattı, kul da tercih eyledi. Bundan dolayı zorlama ve kulun îcat edici olması gerekmez. Ama onun (ilmi

yaratması sebebiyle kulun bilmesinin ve tercih hakkını yaratması sebebiyle kulun tercih etmesinin) hakikatinde olduğu gibi, anlaşılmasında da zorluk vardır. Ya böyle itikat edip kulluğa meşgul olursun ya da kalbi tasfiyeye uğraşarak Muhammedî şeriata tam tâbi olursun ve erenlere samimi muhabbet ile hakikatine ulaşırsın.⁶⁰ Allahu Te'âla'nın vergisi ve dilemesiyle, fakir Ladikli Şeyh Hüseyin, Şeyh Aziz Seyyid Muhammed Murâd Buhârî Nakşibendî -sırrı mukaddes olsun- hazretlerinin sohbetlerinden böylece anladı. Sene; 1126H (1714M).

Bu makâmda Hazret-i Şeyhin sünûhâtından (içeride doğan şeylerden) nakledilen sözler tamamlandı.

Bu yere gelinceye kadar(ki sohbetler), kâmil mürşit Şeyh Murâd -sırrı mukaddes olsun- hazretlerinin nûrlu meclislerinin feyizli parıltılarıydı. Bundan sonrakiler, yukarıda ismi geçen Ladikli Şeyh Hüseyin Efendi merhûmun kendi yazıları ve eserleridir.

Coşkulu bir şekilde hayırlı amelleri işleyenler de vardır, coşkulu hayırlı ameller de vardır. Kâmiller, “Coşku ne sebeptendir?” (sorusuna cevaben), “Hayırlı amellerde coşkulu olan, yakîni güçlü olanlardır ve yakînin kuvveti kalbin arınmasına göredir” (derler). Kalbin üç yolla tasfiyesini bildirmişlerdir. Bir yolunu Birgivî Efendi merhum **Tarîkât-ı Muhammediye** kitabında açıklamıştır. Geriye kalan ikisini de tasfiye ehlinin kâmilleri açıklamışlardır. Tasfiye ehlinin **(44a)** kâmillerinin yanında sürekli durursa, tasfiye çabuk olur. Onlara muhabbet etmekle birlikte, onlardan uzakta olursa tasfiye geç olur. Takvâda coşku sahipleri, hak olan takvâdan hisseleri olanlardır. Fesatta coşku sahipleri ise, cehennem ehlinin alâmetleriyle töhmet altındadırlar. Bu iki coşku arasında birbirinden farklı çok insan vardır. Bundan dolayı Birgivî Efendi merhum der ki; “Takvânın en yüksek mertebesi, zâhirini günahlardan ve kalbini Allah'tan başka her şeyden temizlemektir. Takvânın en aşağı mertebesi, sadece küfürden ve şirkten sakınmaktır.” Bu iki takvâ mertebesinin arasında türlü türlü takvâ mertebeleri vardır. Bazılarının takvâda coşkuları yoktur. Kalbin tasfiyesinde kuvvetleri az olanlar, haram yemekden, haram

⁶⁰ Allahu Teâlâ vardır ... hakikatine ulaşırsın: En başta yer alan sohbetin tekrarıdır, burada mükerrer olarak yazılmıştır.

giymekden ve haram meskenden sakındıkça, farzlara riâyet ettikçe ve iyilerle beraber oldukça tasfiye kuvvet bulur. Muvaffak kılan Allah'tır.

Fayda: Allahu Teâlâ'ya vuslâtın mânâsı, daima kalbin ondan başka bir şeyle kayıtlanmaması demektir. Cismin cisme ulaşması mânâsında değildir. Zâtî muhabbet, kulun kazanımıyla olmaz. Fakat Allahu Teâlâ bir kimseye zâtî muhabbet vermeği dilerse, bazen cezbe yoluyla ihsân eder, bazen de o kimseye nefsinin tezkiye ve bâtını tasfiye yolunda yardım eder. O kul da kazanımıyla sıkıntı ve zahmet çekip şeriat üzere mücâhedeyle tasfiye elde eder. Rab Teâlâ, tasfiyeden sonra zâtî muhabbet verir. O muhabbet karşılıksız ve isteksiz olur. Ayrıntılarına, Şihabüddin Sühreverdî -sırrı mukaddes olsun- hazretlerinin **Avârifü'l-Ma'ârif** isimli kitabından bakılsın. Kulun Allahu Teâlâ'ya yaklaşması, Allah'ın sıfatlarıyla yakınlık kazanmaya çalışıp övülmüş ahlâk sahibi olmaktır. "Allahu Teâlâ'nın çepeçevre kuşatması, (44b) ilim, kudret, yoktan var etme ve devamlı kılma yönündedir." diye, İmam Gazzâlî'nin **İhyâ-ı Ulûm** isimli eserinin üçüncü ve dördüncü cildinden faydalanılmıştır.

En son maksat; zâtî muhabbet, zâtın düşünülmesi, zâtın tevhîdi ve zâtın zikridir. Bu dördünün ayrıntıları, Şihabüddin Sühreverdî -sırrı mukaddes olsun- hazretlerinin "Avârifü'l-Ma'ârif" isimli kitabındadır.

Hak Teâlâ'nın cemâli, celâli ve bunlarda kemâli düşünüldüğünde, Hak Teâlâ'ya kuldan bir muhabbet ortaya çıkar. Bu muhabbet ceset gibidir. Hak Teâlâ'nın yüce zâtı, Vâcibü'l-Vücûd⁶¹ olması yoluyla düşünülür ki, bu zâtın düşünülmesinden zâtî muhabbet ortaya çıkar. Bu muhabbet, önceki muhabbetin rûhu gibidir. Bu muhabbeti Hak Teâlâ kuluna vermiştir. Kazanılmayla değildir. Ama kula muhabbet verilmesi Allahu Teâlâ'nın yüce murâdında ise o kimseye nefsinin tezkiye, ahlâkı güzelleştirme, bâtını tasfiye ve gönlü ferahlatacak şeylere girişmeyi nasip eder. Kul da, nefsinin tezkiyeyi tamamlayıp zâtî muhabbete (erişmeğe) kabiliyet kazanır. Hak Teâlâ kendi fazlından verir. Ebubekir Sıddık -Allah ondan razı olsun- hazretlerinin fazîleti hakkında nice sebepler sayılmıştır. Bir de, "Zâtî muhabbet onu

⁶¹ Zâtü yâni kendi kendisiyle var olan, var olması için başka bir varlığa muhtaç bulunmayan Allah. Ayverdi, a.g.e., C. 3, s. 3285.

kendisine çekmiştir.” diye söylenmiştir. Zâtî muhabbet ve zâtın zikri, büyük bir kemâldir. Ehilleriyle birlikte olmağı Hak Teâlâ’dan talep eyle ki, sohbet ve muhabbet sebebiyle bu muhabbeti ve bu zikri elde edesin. Makbûl bir kul olasin. Hak Teâlâ hepimize yardımını ihsân etsin. Âmin. Muhammedî şeriatı hor görme. Özellikle helal yemek ve dili tutmak husûsunda ona güzelce riâyet et. Dünyada her zaman zikr-i zât sahipleri vardır. **İhyâ-ı Ulûm** ve **Avârifü'l-Ma‘ârif** okuyarak, bir yol ve bir işaretle zikir sahibi olursun. Veya ehilleriyle sohbet arkadaşı olup, muhabbetle **(45a)** sohbet edip, kalp aynası cilâlanıp, zâtî muhabbet verilip, zikr-i zâta erişip, müşahede ehli ve açıkça görenlerden olursun. Sırf yakîn ehli olup, îmanda kemâl bulup, zevk ehli ve mukarrebînden olursun. **Allah’tan başka ilah yoktur. Ya Rabbi! Maksadım sensin, talebim senin rızandır. Hazret-i Muhammed -Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun- onun Resûlüdür. Ben hayâl âleminde ve hayâl ötesi âlemde tamamıyla ona tabi olmaya bağlı kalacağım. Ya Rabbi! Maksadım sensin, talebim senin rızandır.** Kişinin Hak Teâlâ’dan başka, dünyevî ve uhrevî bir şeye kastı yok ise, Allah’tan başka her şeyi, ona olan muhabbetinden dolayı hatırından çıkarırsa, zikir o zaman nasip olur. Ama kastedilen şey Hak Teâlâ’nın rızâsına sebep olmalıdır. Yine kişi Hak Teâlâ’dan başka her şeyi unutarak, îtikâd, ahlâk ve amelleriyle her hâlinde Resûl-i Ekrem -Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun- hazretlerine tâbi olursa, zikir o zaman da nasip olur. Hak Teâlâ’dan başkasına muhabbeti terk etmek ve her hâl ile peygambere -Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun- tâbi olmak, ancak başkasına muhabbeti (kalpten) çıkarmaya kendini zorlamakla ve peygamberimize uymak için gayret ve çaba sarfetmekle nasip olması mümkündür. Bundan dolayı, “Nefs ile mücâhedeye ve bu mücâhedeye ulaştıracak şer’î riyazete devam etmelisin” diye, meşâyih mücâhede ve riyazeti çokça anarlar. Mücâhede ve riyazetin sonu Hak Teâlâ’dan başkasına muhabbetten kurtulmak ve her hâl ile Resûl-i Ekrem’e -Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun- tâbi olmakmış. Bundan dolayı Şeyh Murâd Efendi, “Huzûra devam ve tam tâbi olmak” diye çok anardı.

Bil ki tasavvuf ehli, tasavvuf yolunda üç şeye itibar eder. Birincisi cezbe, ikincisi sülûk, üçüncüsü urûc. Cezbe, Cenab-ı Hakk’ın kulu kendisine çekmesinden; sülûk, gayretten ve urûc ise Allah’ın lütfundan ibarettir. Cezbe,

Hakk'ın fiilidir. Kulu kendine çeker. Ta ki, kul yüzünü dünyadan Rabbine çevirir. Her ne ki Allah tarafından (45b) olursa, ona cezbe; kuldun taraf olursa da ona sülûk denir. Kulun meyli, irâdesi, muhabbeti ve teveccühü artarsa buna cezbe denir. Sâlik öyle bir yere varır ki, bir defada bütün her şeyi terk eder, her şeyi Allah'a nispet eder ve ondan başkasını unuttur, aşk mertebesine erişir. Yine bil ki, insanlardan kime Hak'tan cezbe erişirse hemen aşk hayatına başlar. Böyle kimseye de meczup derler. Dört kısımdırlar. Meczup, sâlik, meczup olan sâlik ve sâlik olan meczup. Bunun ayrıntıları Şeyh Şihabüddin'in -sırrı mukaddes olsun- "Avârifü'l-Ma'ârif" isimli kitabında mevcuttur.

Yüz otuz dirhem ekmeğin yarısını bir vakitte, diğer yarısını da başka bir vakitte yemelidir. Ekmek ile katığı yüz otuz dirhem olmalıdır. İkisini temin edip de iki vakitte yemek iyidir. Zihnin karışmamasına ve zaafın şiddetlenmemesine sebep olur. Başlangıç hâlinde böyle yapsın. İlerleyip de ne kadar az yemekle idare edebilirse etsin.

Kıyamla, zikrullahın ve devr ile semânın şartlarından sorulmuş. Şartlarından birisi şöreti terk ve kalp saflığıyla, Allah'ın rızası için, **Onlar ayaktayken, otururken (ve yanları üzerine yatarken) Allah'ı anarlar**⁶² yüce emrine boyun eğip itâat etmektir. Çünkü kıyama gücü varken farz namazları oturarak edâ etmeye şer'î izin var mıdır? Gerek Allah'ı zikretmekte ve gerekse namazda Allahu Teâlâ'nın kıyamla emri önce gelir. Açıklamaya bile lüzum yoktur. Bir şartı da, Hak cezbesi ile İlâhî aşkın gâlip gelmesidir ki, Allah hepimize nasip etsin. Müftü Ahmed Efendi'nin beyti;

Müftü fetvâ vermezse bu devranı sürmeğe

Aşk müftüsü hükmetti zikir ve devrân edelim

Şeyhin kemâlinin belirtisi şudur ki, ona sağlam bir bağ ile bağlanılıp, açıklandığı gibi hareket edildiğinde, (46a) günden güne ve aydan aya Rab Teâlâ'dan yüz çevirmesi azalarak O'na yönelmesi artacak olursa ehildir, kâmilidir ve boş

⁶² Âl-i İmrân 3/191.

değildir. Şeyhin kemâlini bu yolla bilmesi, keşif ve kerâmetlerle bilmesinden daha güçlüdür. Çünkü sülûktan istenen, bunca mücâhedeler ve riyazetlerle kalbin tamamen Rab Teâlâ'ya yönelmesidir.

Tecellî, zuhûra derler. Hak Teâlâ'nın var olduğu çeşitli şeylerle bellidir. Öncelikle enfüsten nazar edilmeli ki, insan kendine baksın. Bu dış görünüm, bu şekil kendi kendine olmaz. Eğer olsaydı, bu zamana kadar niye ortaya çıkmadı ve niye yok olur? Bu zamanda, bunu (insanı) yoktan var eden birinin var olduğu anlaşılır. (İnsan) varlıkta dururken yine gider (varken yok olur, vefat eder). Bunu giderenin var olduğu anlaşıldı. Bunu var edip giderenin ise bunun gibi yoktan gelip yokluğa karışması söz konusu olamaz, yani imkânsızdır. (Daima) var olduğu bilindi. Fakat böyle değil. Yani sonra ortaya çıkmaz ve sonra gitmez. Enfüste böyle zâhir oldu. Âfâkta da yer ve gök, sular ve dağlar ve diğer şeyler; ortaya çıkmaları, devamı, yok olmaları, türlü türlü görünüşleri, asıl ve sonradan olmaları, bunların böyle olup başka hâlde olmadıklarının tercih edeni kimdir ve kalıcı olarak durmayıp da kimin tarafından yok edilir? Bu zuhûrat Rab Teâlâ'nın varlığına, birliğine, kadîm olduğuna ve zâil olmamasına delildir. Hakk'ın tecellî etmesi, var olduğunun türlü türlü şeylerle zâhir olması demektir. Hislerde böyle olmasının dışında, kalp de yerilmiş ahlâktan sıyrılırsa, Hak Teâlâ'nın lütfunu, büyüklüğünü ve sonradan olanların kemâlinden münezzeh olduğunu kalp gözüyle bilir. Fakat zevkle ilgili bir iş olduğundan dil ile anlatılmaz. Akılla Hak Teâlâ'nın fiilleri, sıfatları ve zâtı -şanı, celâli yüce olsun-bilinip dil ile ifade edildiği gibi; kalp yerilmiş ahlâktan **(46b)** sıyrılıp, övülmüş ahlâk ile sıfatlanıp, bundan sonra ehli yanında bilinen fenâyâ erdiği ve rûh da nefsin elinden kurtulup nûrluluğu ortaya çıktığı zaman, kalp gözüyle Hak Teâlâ -şanı, celâli yüce olsun- hazretlerinin aziz fiillerini, ulu sıfatlarını ve yüce zâtını zevk vasıtasıyla bilir ki, dille açıklanması mümkün olmaz. Tatmayan bilmez. Kalbin cilalanıp aydınlanmasıyla, Hak Teâlâ'nın fiilleriyle alâkalanmış zuhûrata tecellî-i ef'al; yüce sıfatlarıyla alâkalanmış zuhûrata tecellî-i sıfat ve ulu zâtıyla alâkalanmış zuhûrata tecellî-i zât derler. His vasıtasıyla, akıl ile Rab Teâlâ'nın aziz fiilleri, ulu sıfatları ve yüce zâtının bilinmesine, istidlâl; kalp ile akla itibar etmemekle bilinmesine, ayân derler. Bunu elde etmenin yolu büyük meşâyihlere -Allah sırlarını mukaddes kılsın-

emanet edilmiştir. Her şey ehline bırakılmıştır. Zâhiri ve bâtını, şeriat ve takvâ ile gelişip güzelleşmiş kimseler, kâmil mürşitler bu yolun ehlidir.

İşte mürşit işte iksir, inkâr edenler kaldı esir.

Beden hastalıklarının giderilmesi için hem perhiz hem de şerbet gerekir. Allah'ın zikri, kalbi temizlemenin ve ondan başkasını kalpten çıkarmanın şerbetidir. Göz, kulak ve diğer organlar vasıtasıyla kalbe gelen hâtıraları uzaklaştırmanın sebepleri perhiz gibidir. Açlık, uykusuzluk, az konuşmak, insanlardan uzak yaşamak ve bunlara kuvvet veren şeylere devam etmek, perhizdir. Sağlam bir îtikât, farzlara, vâciplere ve sünnetlere riâyet, haramdan ve çirkin şeyleri ısrarla yapmaya devam etmekten sakınmak lazımdır. Fetvâsız ve takvâsız olmaz. Korku ve ümit olmadan da olmaz. Sekr ehlinin sözünü ve hâlini, kâfir ve zındık sözünden fark edebilmek (47a) lazımdır. Kâmil olanın işaretiyle, eksik olanın hâlini fark etmek gerekir. İmansız, fetvâsız ve takvâsız olmaz. Sözü ehliyle söyleş.

“İmanın kendisinden alınmasından emin olan kimsenin, îmanı alınır.” diye **İhyâ-ı ‘Ulûm**'un îtikât bahsinde yazılıdır. Yine aynı eserde, “Bazı günahlar vardır ki, onun neticesinde îman alınır, ehli değilken velâyet ve kerâmet davası eylemek gibi.” **Birgivî Risâlesi**⁶³ nin şârihi Ali Efendi -Allah ona rahmet eylesin-, “Sekiz şey îmanın gitmesine sebep olur” diye eserinde yazmıştır. Şunlardır:

1. Öncelikle Allah'ın velî kullarına -Allah sırlarını mukaddes kılsın- düşmanlık etmek,
2. İmanın yok olmasından korkmamak, İslâm büyük bir nimet ve ihsân iken onun şükrünü bilmemek. İman sahibi, “Allah'a hamdolsun, İslâmı bize nasip etti” demelidir. İtikâdını, kalbini ve şeriat hükümlerini sonuna kadar gözlemek, îmana şükrün belirtisidir. Laubali olmamalı, herkesin sözüyle amel etmemeli, tedbirli olmalıdır.
3. Şeriatı hor görmek,

---

⁶³ İmâm Birgivî, **Vasiyetnâme**.

4. Sapık fırkadan olan bid'at ehlinin îtikâdı üzere olup Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat îtikâdının tamamına veya bir kısmına îtikâta aykırı olmak,
5. Dünya sevgisi kendisine gâlip olup gönlünün istediğiyle meşgul olmak,
6. Halka zulmetmek,
7. Namazı terk etmek,
8. Rüşvet almak.

İhyâ-ı 'Ulûm'da, “Kendini düzeltme ve kötü ahlâkın ayrıntıları, mal ve ilim sahipleri ne yönden düşerler ve ne yönden kurtulurlar, semâ niye derler ve ehli kimdir” gibi konular mevcuttur. **Tarîkât-ı Muhammediyye** kitabının birçok yeri **İhyâ-ı 'Ulûm'dan** alınmıştır. Okumakla hayat bulsunlar.

İrfân ehli olan Muhyiddîn-i Arabî hazretleri, eserlerini, yine irfân ehlinin faydalanması için yazmıştır. Çünkü onlar, irfân ehli içersinde kutup ve gavs-ı âzam imiş. İrfân ehlinin hepsi, irfânda bir rütbede ve beraber değillermiş. İrfânda kemâlî (47b) fazla olanlar, aşağı olanlara, irfânda nice kemâlâtı açıklarlarmış. Neticede, zamanımızda Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin eserleri, irfân ehlinen başkasının eline geçmekle, (onları) şeriata aykırı zannetmişler. Fakat Molla Câmî, İmâm-ı Gazzâlî⁶⁴ ve sonradan gelen irfân ehli, şeyh hazretlerinin anlatmak istediği şeyi anlayıp açıklamışlar. Yine Hazret-i Muhyiddîn-i Arabî; “Şeriata tâbi olmakta kemâl üzere olanlar, bizim sözlerimizi anlar” buyurmuşlar. Sadüddin Taftâzânî -Allah günahlarını bağışlasın- hazretlerine nispet edilen **Redd-i Fusûs**⁶⁵ isimli risâleyi bu fakir, Ladikli Şeyh Hüseyin,⁶⁶ yazdım ve tamamladım. Engin bilgiye sahip âlimlere ve üstün meşâyihlere bu risâleyi arz eyledim. İlimle ve zâhiri bilmekle hakikati

⁶⁴ İmâm-ı Gazzâlî (d.450/1058, ö.505/1111), Muhyiddin ibn Arabî'nin (d.560/1165, ö.638/1240) doğumundan 54-55 yıl önce vefat etmiştir. Metinde sehven öyle yazılmış olmalıdır.

⁶⁵ Kayıtlarda bu isimde bir esere rastlanmamıştır. (Bkz. Murat Sarıateş, **Taftazani'ye Göre Allah'ın Subutî Sıfatları ve Bunların Değerlendirilmesi**, Kayseri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 5-6; Mehmet Sever, **Sa'dettin Taftâzânî'nin İmamet Anlayışı ve İlk Dönem Siyasi Olayları Değerlendirışı**, Samsun, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 34-40; Nihat Tarı, **Taftâzânî ve Sa'dî'nin Adli Şerhi**, Diyarbakır, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 50-60; Şükrü Özen, “Teftâzânî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 40, İstanbul, 2011, s. 299-308.

⁶⁶ İmlâsı her iki nüshada da yanlışlıkla **Ahmed** yazılmış.

birleştiren anlayabilir. **Fusus**'ta⁶⁷ hata yoktur. Bir tâlip, Mekke-i Mükerreme'de yedi sene Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin **Fusus**'unu ve **Fütûhat**⁶⁸'ını incelemiş. Gâh inkâr ve gâh kabul edip bir şey öğrenememiş. Bir gece Hazret-i Gavs-ı Âzam'ı rüyâda görüp, Muhyiddîn-i Arabî hazretleri ona, "Sen benim kitabımdan bir şey anlayamazsın. Rum'da Şeyh Îsâ'ya git" buyurmuşlar. Aydın Akhisar'da bulunan, Allah'ın velî kullarından Şeyh Îsâ hazretlerine gider. Onlarda, Ankaralı Hacı Bayram-ı Velî hazretlerinin tarikatına mensup Kayserili Şeyh Kasım hazretleri tarafından terbiye edilmiş, zâhir ve bâtını geliştirip güzelleştirmiş, şeriata ve sünnete uyan bir zatmış. Şeyh Îsâ hazretlerinden vird alıp, yedi senede hakikat ehli olup sonrasında Hazret-i Gavs-ı Âzam'ın eserlerinden faydalanmak nasip olmuş. Bunun gibi hikâyeler ve doğrulanmış şeylerden sonra Allah'ın velî kullarını kötölemek layık değildir. Ehil olmayanın, hakikat ehlinin kemâlâtını anlayamayıp kelimelerini bile karıştırmaları (eserlerini okumaları) câiz değildir. Ders ile elde edilen ilimle, verâset yoluyla elde edilen ilim bilinmez. Verâset ilmi, ders ile elde edilen ilme aykırı değildir. Uygun bulan ise, o ilmi bilen imiş. Sen de bundan **(48a)** nasiplenmek istersen, adı sanı terk edip riyazet ve mücâhedeler eyle ki, kâmiller sebebiyle sana da bir fetih olsun. Böylece **Fütûhat**'ı fethedesin. "Doğru yoldan ayrılmış ve doğru yoldan çıkararak kimdir" apaçık ortaya çıkar. İsmi geçen risâleye Sadüddin Taftâzânî'nin -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dediklerinde itiraz vardır. Asla Hazret-i Muhyiddîn'in kitabını inceleyip de îtikâda aykırı bir hâlde kalmayınız. Hak Teâlâ hepimizi hatadan korusun.

İmanın hakikati, Cenab-ı Samediyeti tâzim etmektir. Yakınlığın semeresi, müşahede; müşahedenin semeresi, marifet; marifetin semeresi, muhabbet; muhabbetin semeresi, fenâ ve fenânın semeresi, bekâdır.

Birinci mertebe, tevhîd-i ef'âldir. Bu, bütün fiilleri ve yapılan işleri Allahu Teâlâ'ya isnâd etmektir. O, en küçük karıncaların ve fiillerinin, filin ve fiillerinin, bütün mevcudatın zâtlarının ve fiillerinin, çokluğuna ve farklılığına

⁶⁷ Muhyiddin ibn Arabî, **Fusûsu'l-Hikem**.

⁶⁸ Muhyiddin ibn Arabî, **el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye**.

rağmen yaratıcısıdır. Allahu Teâlâ buyurdu ki: “Hepsi Allah’tandır”⁶⁹. “Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır.”⁷⁰ “Attığın zaman da sen atmadın, Allah attı”⁷¹ İkinci merteye, sıfatların tevhîdidir. Bunu ibareler açıklayamaz. Bu, kalplerin ilmindendir. Hakikatinin bilgisinin kitaplarda yazıldığını zanneden kişinin marifeti noksandır. Nitekim Peygamber Efendimiz -Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun- “Sana hakkıyla senâ edemem”⁷² buyurmuştur. Ancak, âlimler bu konuya dair akılları uyarmak için bir takım tembihler zikretmişlerdir. Sıfatların ilmi ancak âriflerin yanında bulunabilir. Üçüncü merteye, tevhid-i zâttır. Bu da ancak bazı özel kimselerin yanında bulunabilir. Ancak, tevhîd-i ef’alden tevhîd-i sifata terakki etmiş kimselerin bu ilmi elde etmeleri umulur. Başka yollarla bu ilmi elde etmeye kendini zorlayan kimse teşbîh ve ilhâda düşer. Bu nedenle Peygamber Efendimiz -Allah’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- buyurmuşlar ki; “Allah’ın yarattıklarında tefekkür ediniz, zâtında tefekkür etmeyiniz”⁷³. Bu makâmın ilmine ulaştıran biricik yol ancak fiillerde tefekkür, nazar ve istidlâldir. Fiiller, sıfatlara ulaştıran yolu göstererek, zâтта kâim olan sıfatların mânâsını anlaşılır hale getirir. (48b) Çünkü fiiller sıfatlardan meydana gelir. Yaratılmışlar, tevhidin müşahedesinde yedi makâm üzeredirler. İlim ile görerek bilmek arasında geniş bir mesafe vardır. Görerek bilmekten zevke, birinciden daha uzak bir mesafe; zevkten marifete mertebelerce daha uzak bir mesafe bulunmaktadır. Marifetten ünse hepsinden daha uzak; ünsten inbisâta onunkinden daha uzak; inbisâttan hürmeti muhafazaya aynı mesafe; hürmeti muhafazadan imarete de aynı mesafededir. İmâretten saltanata da aynı şekildedir. Oradan da hilâfete aynı şekildedir. Hilâfetten de kemâl-i ubûdiyete. Bundan dolayıdır ki kul, kemâl-i ubûdiyete ulaşamaz. Ancak Hak Teâlâ’dan bir cezbe hâsıl olursa müstesnâdır. Şeriat ilminin gayesi emirlere tam tabi olmak ve yasaklananlardan sakınmaktır;

⁶⁹ Nisâ 4/78.

⁷⁰ Saffât 37/96.

⁷¹ Enfâl 8/17.

⁷² Müslim, Salât, 42, nr. 222; İbnü'l-Esîr, Câmî‘u'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Resûl, 5/392; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, 3/29, nr. 5066.

⁷³ ‘Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 1/311, nr. 1005; Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil‘ârifin b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî, et-Teyşir bi-Şerhi'l-Cami‘i's-Sağîr, 1/923. Benzer lafızlarla; Heysemî, Mecma‘u'z-Zevâ'id, 1/254, nr. 260.

sünnet olan emirlere ve vaciplere tâbi olmak gibi. Mekruhtan da, haramdan sakınmak gibi sakınılmasıdır. Tarikat ilminin gayesi ise Cenâb-ı Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmak ve insanî vasıflardan sıyrılmaktır. Hakikat ilminin gayesi ise fenâfillah ve bekâbillahtır. Başka bir deyişle şeriat ilminin gayesi kemâl-i ubûdiyet; tarikat ilminin gayesi kemâl-i hulûsiyettir. Ârif-i billâh Şeyh Bahaüddin -sırrı mukaddes olsun- buyurdu ki; “Allah'a ulaştıran yolların en yakını ve en kolayı murâkabe yoludur. Bu da seni ve bütün hâllerini Allah'ın bilip gördüğünü bilmendir. Bu hâli de, bütün hallerinde nefsinı muhasebeye tâbi tutmakla elde edersin.”

4. BÖLÜM: TASAVVUF TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ¹

A

āfāk: Kalb ile kalıptan hāric, eger ma‘kūlāt ve maḥsūsāt ve muğayyebāt ne kadar maḥlūk var ise, āfāk dirler (5a/17).

Kendinden hārice āfāk dinilür (30a/16).

‘ayān: Rab Te‘ālā'nın ef‘āl-i kerīmesi ve şifāt-ı ‘ulyāsı ve zāt-ı şerīfī kalb ile ‘akıldan kaç‘-ı nazar ma‘lūm olur. Aña binā‘en ‘ayān dirler (46b/10).

B

basīt: Basīt demek ān-ı vāḥidde iki şey‘i mülāḥaza itmez (dimekdir) (24b/5).

beḳābi‘llāh: Turduran, beḳā‘bi‘llāh dimekdir, Allāhu Te‘ālā’dır. Maḥlūkāt kendi kendüne turamaz (10b/17).

Beḳābi‘llāh; demek ki iftiḳārdır. Ya‘nī sen ve sā‘ir maḥlūkāt ma‘dūm-ı maḥz degildir. Eger ma‘dūm-ı maḥz olsa bi‘setiñ ve inzāriñ nef‘ī ne olurdu. Bu maḥlūkāt, zevātıyla ‘avāriızıyla mevcūddur. Vücūdunda beḳāsında bi-nefsihī ḳā‘im degillerdır. Kıyāmı Haḳ Te‘ālā iledir. Ya‘nī ḳayyum-ı ḥaḳīḳīdir. Anıñ tururması ile turur (10b/18).

benlik: Her ne ki ḥilāf-ı şer‘ üzre ola benlik üzredir (33b/14).

C

cem‘: Cümlesini Allāhu Te‘ālā’dan bilmege meşāyih ḳuddise sirruhum ḥazretleri cem‘ dirler (33b/2).

¹ Varak ve satır numaralarında MB nüshası esas alınmıştır.

D

devām-ı huzūr: Hemān tarīkde kemāl, devām-ı huzūr ya'nī zikr-i kalbī peydā ola, zātu'llāh'a kalb dā'imā müteveccih ola, 'ibādātda, ğayrıda, halvetde, ihtilātda bir şey'e meşğul olmaya. Zāhiri meşğul görünürse kalbde āhara iştiğāl bulunmaya. Hattā aḥvāl-i ibādāta iştiğāl idüp Zātu'llāhi Te'ālā'dan ğāfil olursa yine maḥcūbdur (27b/10).

Ya'nī Haḫ Te'ālā'dan bir ān ğāfil olmaya (36b/18).

devām-ı iftikār: Dā'imā her hālde Rab Te'ālā'ya ihtiyāc üzre oldığını bilüp şer' üzre harekete istidāmet (34a/3).

E

ehl-i tevḥīd: Fenā fi'l-ef'ālīñ ḫaḫīkatine iren kişi rüsūḫ üzre kalbinde dā'imā bunu böyle buldığına binā'en bu kişi tevḥīd-i ef'āle irmiş dinür ve ötekiler dağı ehl-i tevḥīd iken bunlara ehl-i tevḥīd ismi taḫşīş olundu (34a/12).

Ehl-i tevḥīd ki; tevḥīd-i ef'āl ve's-şifāt ve'z-zāt şāhibleridir, anlarıñ i'tikādları dağı Ehlü's-Sünnet i'tikādı gibi (43b/3).

enāniyyet: Enāniyyet Bārī Te'ālā'ya maḫşūşdur. İnsānda enāniyyet olmaz. Ya'nī bi't-Türkī; “Ben itdim, ben geldim ben aldım, ben yaptım” ilā ğayrı zālik. Ḥaḫīkatde zevātı ve 'avārızı ḫālīḫ ancak Allāhu Te'ālā'dır. “Ben” olmaz. Mecāz tarīkıyla olur. “Ben” demek taraf-ı Haḫ'dan emr var ise izinle emre imtişālen demek olur (10a/18).

Nefs kendiliginde emmāre-i bi's-sū'dur. Sū'dan murād enāniyyetdir. Ya'nī varlığda kendüyi müstaḫil bilmek (11b/9).

Enāniyyet Allāhu Te'ālā'nıñdır (19a/20).

İmdi insān muḫāḫab olunca gerekdir ki ḫiḫāb olunduğı üzre hareket eyleye. Vaktā ki me'mūruñ ḫilāfınca hareket eylese, menḫīniñ ḫilāfınca hareket eylese muḫāḫablīḫ ḫālīni mütecāviz olup enāniyyet üzre hareket itmiş olur. Zīrā muḫāḫablīḫ maḫāmında

turaydı ihtiyarıyla me'muruñ hilâfına hareket itmez idi. Çünkü me'muruñ hilâfı üzere hareket eyledi. Kendi murâdı üzere hareket eyledi. Hitâb olunduğı üzere turmadı. Gerek ahlâk huşuşunda gerek a'mâl-i zâhire huşuşunda hilâf-ı şer' üzere zâhirde ve bâtında bir şey zuhûr itse enâniyyet âşârındandır (19b/11).

enfüs: Kâlb ile kâlıpda olan, enfüs dirler (5a/18).

Kâlb ve kâlıp terkîb olunup nefis dinildi. Cem'inde enfüs dinilür. Bu enfüs ve âfâkıda his ve hareket ile kudret ve ihtiyâr ile ve 'aqlıñ taşarrufıyla, kavlen ve fi'len kitâb ve sünnetden mâ bihi't-takarrüb ne derilüp o tarîkîla imâna ve İslâma takarrüb itmek üzere mevte degin 'ibâdâta iştigâl itmeliidir. (30a/16).

enteviyet: Enteviyet insâna mahşuş oldı, hayvânda olmadı, insâna teşrîfen (10a/17).

Enteviyet insâna mahşuşdur (19a/20).

İnsânıñ vaz'ı enteviyet oldı (19b/2).

F

farq: Cümlesini Allâhu Te'âlâ'dan bilmege meşâyıhı kuddise sirruhum hazretleri cem' dirler. Böyle bilüp ve bu i'tikâdıñ üzerine dâ'im olup, gaflet itmeyüp, yine şer'atda vârid olduğı üzere hareket itmege farq dirler. Farqı olmayanda kemâl yokdur (33b/4).

fenâ: Rab Te'âlâ dâ'imâ vardır ve ne ki Rab Te'âlâ anıñ olmasını ve turğurmasını murâd itmişdir ol şey Rab Te'âlâ'nıñ halk itmesiyle ve icâdından soñra turğurmasıyla turur. Kendü kendüye vücûda gelmez ve halk olunduğundan soñra dañı kendü kendüye turamaz. İmdi vücûdunda beğâsında dâ'imâ Rab Te'âlâ'ya muhtâc olsa kendüde zerre kadar varlık olmaz. Böyle olduğını 'ilmen imânen bilürsün. Lâkin buña 'ilmiñ rüsûh bulup her hâl ile bundan gâfil olmayasın. Kendüñde bu hâl vicdâna zevka ire, ol vakitte istihlâk ve fenâ dirler (16a/19).

Enāniyetden hālāş olmak ıstılāh-ı meşāyihda, fenādır. Ya'nī kalb benlikden fānī oldı (33b/15).

Ne kadar ihtiyārlarıyla olursa anlar hālīk olmadıklarına binā'en "Cümlesi haqıkatden bizden degildir" i'tibāriyla fenā dirler (33b/20).

Enfüsde ve āfākda her ne görse ve her ne işitse her hālde ibtidā Allāhu Te'ālā hātırına gelür. Sāniyen maḥlūk gelür. Ammā maḥlūk hātıra gelürken yine hālīkı unutmaz. Zīrā rūsūḥ bulmuşdur. Qalbiñ vaşf-ı zātisi gibi olmuşdur. Biñ dürlü şey görürse ve işitse Allāhu Te'ālā'dan ğaflet olmaz. Bu hāle iren kimse hāl şāhibidir. Fenā maqāmındadır (36a/17).

fenā fi'l-ef'āl: Ve daḥı fenā' fi'l-ef'āl şüretinde cemī'-i şey cümleten keşretilerle zerre zerre Allāhu Te'ālā'nıñ maḥlūkıdır. Cümlesiniñ hālīkı olan Allāhu Te'ālā'dır. Bu i'tibār ile tevḥīd-i ef'āl dinür. Ya'nī 'ilmen herkes bunu böyle bilür. Lākin fenā fi'l-ef'ālīñ haqıkatine iren kişi rūsūḥ üzre qalbinde dā'imā bunu böyle bulduğına binā'en bu kişi tevḥīd-i ef'āle irmiş dinür ve ötekiler daḥı ehl-i tevḥīd iken bunlara ehl-i tevḥīd ismi taḥşīş olundu. Tevḥīde rūsūḥ ve hālleri olduğına binā'en ve daḥı fenā fi'l-ef'ālde, tecellī-i ef'āl daḥı dinür (34a/7).

Fenā fi'l-ef'āl min vechin bu evrākda zıkr olundu. Tevḥīdü'l-ef'āl daḥı dirler (41b/1).

fiṭrat-ı muḥtefiye: İnsānda olan leṭā'if, leṭāfetde ziyāde eltaf olmak ile aña fiṭrat-ı muḥtefiye dirler (29b/21).

H

hāl: Zül ve iftikār üzre olduğımızı dā'imā bilmeliyiz. Bir mertebede bilmeleridir ki taḥkīka ire. Qalbden bu bilgi zā'il olup vaşf-ı zātisi olmalıdır ki hāl ve taḥkīk dirler (32b/17).

Cemī'-i ef'ālī Haq Te'ālā'dan bilüp, ḥalkı fi'lu'llāhıñ mazḥarı bilürse, 'ilm dirler. Böyle bilmek rūsūḥ bulursa her zamān qalbde, hāl dirler (33b/17).

hāl şāhibi: Ammā şol kimse ki, ‘ilmi rāsih bulup ya’nī bu tarzta olmasına ‘ilm bu mertebede olmuşdur, bunuñ yanındaki kendiniñ aklığı ve qaralığı şıfatı gibi ayrılmaz. Hālvette ve ihtilātda ve sürürda ve ğamda bir kişiniñ ‘ilmi bu hāle gelse o ilme nazaren ‘ālim-i rāsih ve o ‘ilmde hāl şāhibi olmuş olur. Aña binā’en mülāhazaya ve tefekküre ve tezekküre muhtāc olmaqsızın dā’im hātırında olur. ‘Avā’ıķ ğalebesiyle zā’il olmaz. Ammā ‘ilm ne kadar yaķın üzre ise de ğāh bir ğaflet tārī olur. Buña ‘ilmen dirler. Rūsūha varsa hālen dirler. Ya’nī ‘ilm şāhibi ve hāl şāhibi böyle temyız olunur (36a/8).

Enfüsde ve āfākda her ne görse ve her ne işitse her hālde ibtidā Allāhu Te‘ālā hātırına gelür. Şāniyen maħlūk gelür. Ammā maħlūk hātıra gelürken yine hālıķı unutmaz. Zīrā rūsūh bulmuşdur. Ķalbiñ vaşf-ı zātisi gibi olmuşdur. Biñ dürlü şey görürse ve işitse Allāhu Te‘ālā’dan ğaflet olmaz. Bu hāle iren kimse hāl şāhibidir (36a/17).

haşr: Haşr; bu cesed rūh ile ‘alāķada iken mevti zevķ itdikden soñradır (22a/15).

hicāb: Hicāb dimek; ĳalb Allāhu Te‘ālā’dan ğayrı bir şey’e meşğul olsa meşğul olduğı şey’ hicābdır (26a/3).

Nūr-ı şıfāt, nūr-ı zāt dirler ol kimseler ki anlara küşūfāt-ı nūrāniye zāhir olup ğāyetinde böyle söylerler. Bunu söyleyen Ehlü's-Sünne i’tikādına muvāfiķ olup ve şer‘ üzre hareket iderse ve söyledikleri nūruñ zuhūrunda Rab Te‘ālā’niñ zāt-ı şerīfine ve şıfāt-ı ‘ulyāsına lāyık olmayandan tenzih iderse bizim ma‘lūmumuz degil, aña havāle ideriz ve eger i’tikādında veya şer‘a ittibā’ında noķşān var ise yāhūd bu nūruñ beyānında tenzih üzre degil ise öyle kimse ile bizim sözüümüz yoķdur. Şer‘dan taşra gidenlere iltifāt olunmaz eger sözi söylediginde ihtiyārı var ise. Eger ihtiyārdan çıķdı ise mecnūn gibi ma‘zūrdur ve ma‘a-zālik nūra meşğul olmaķ ‘ayn-ı hicābdır (30b/19).

Bu maşnū‘āt ile ve bu maşnū‘ātiñ nizāmiyla ve maşnū‘ātiñ muħkem ve iķān üzre olmasıyla ‘avām ve havāş isti‘dādlarına ğöre añladılar ve ol kimseler ki taşfiye-i bātın eylediler, anları[n] bunları añlaması dađı ziyāde oldu ve ğāhice nūr dađı zāhir

olur imiş. Gerek ‘arş, gerek melâ’ik, gerek envâr zuhûrî bu cümle küşûfâtıdır. Bunlar ile kalmak hicâbdır (31a/5).

İ

‘ibâdet: ‘İbâdet, kalb ile kalıbıñ iştirâki ile olur (9b/20).

‘İbâdet bu ikisini (fenâ ve beķâyı) cāmî‘dir. Ya‘nî fenâ ve beķâ ile olur. Zîrâ ‘ibâdet; zül ve iftikârdır (11a/2).

ictihâd: Belki ictihâd cemî‘-i âyât-ı Kur‘aniyye ve eķâdîs-i Nebeviyye merâtibiyle maķfûz olup nâsiķ ve mensûķ ma‘lûmı, vücûh-ı luġât-ı ‘arabiyye mazbûtı olup haķîkat ve mecâz ve isti‘ârâtda mâhir her mes‘eleniñ istiķhrâcında cemî‘-i âyât ve merviyâyâta ‘arz idüp istiķhrâc itmek ister (17a/17).

iftikâr: Beķâbi’llâh; demek ki iftikârdır. Ya‘nî sen ve sâ‘ir maķlûkât ma‘dûm-ı maķz degildir. Eger ma‘dûm-ı maķz olsa bi‘setiñ ve inzârîñ nef‘î ne olurdu. Bu maķlûkât, zevâtıyla ‘avârızıyla mevcûddur. Vücûdunda beķâsında bi-nefsihî kâ‘im degillerdir. Kıyâmı Haķ Te‘âlâ iledir. Ya‘nî Kıyyûm-ı haķîķîdir. Anıñ turturması ile tırur. ‘İbâdet bu ikisini cāmî‘dir. Ya‘nî fenâ ve beķâ ile olur. Zîrâ ‘ibâdet, zül ve iftikârdır (11a/2).

iķsân: Taşdıķ ve ta‘abbüd, huķûr üzre olmak iķsândır (7a/15).

ilķâd: “Derece-i yakînde bir mertebeye varalar ki anlardan teķlîf sâķıt olur” sözi ilķâddır (25a/13).

ilhâm: İlķâm, levvâmeniñ bir ķâlidir. O ecilden mülhime daķı dirler (35b/4).

‘ilm: Cemî‘-i ef‘âlî Haķ Te‘âlâ‘dan bilüp, halkı fi‘lu’llâhıñ maķharı bilürse, ‘ilm dirler (33b/16).

‘ilm-i bāṭın: Kişi lisân ile mu‘an‘anen ma‘lûm olan şer‘ati bir müteşerri‘ ve mütesennin ‘âlimiñ meclisine mülâzım olup müvâcehe ile lisânen aķz eyleyüp ma‘lûmı olduġı gibi bu şer‘ati i‘tikâden ve ‘amelen kalb ile mu‘an‘anen gelmiş

mürşid-i kāmiliñ sohbetine mülâzım olup kalben teveccüh ile muhabbet tarîkı ile Hâk Te‘âlâ anıñ kalbine dağı ihşân ider. Bu tarîk ile bilindiginden; ‘ilm-i bâtın dinildi (6a/11).

‘ilm-i verâset: Muhabbetsiz olmaz. Birisi şeyha muhabbet ve birisi şer‘a. Her vechile şer‘a ittibâ‘ bu iki şey sebebiyle virilür. Buña ‘ilm-i verâset dağı dirler (6b/10).

‘ilm-i zâhir: Lisân ile beyânı mümkün olan teklîf olunup, i‘tikâden ve ‘amelen, lisân ile mu‘an‘anen geldi, bir noqşân ve bir ziyâde itmediler. İdenler ne ki izhâr olundu. Bu teklîf olunan şeyleri lisân ile bilmek mümkün olduğu gibi vicdân ile dağı bilmek mümkündür. Lisân ile bilinmesi mümkün olup, lisâna geldiginden ‘ilm-i zâhir dinildi (6a/4).

îmân: “İmânıñ rükni, kalbiñ taşdıkidir. O ecilden yalnız kalb ile olan, îmandır” dirler (7a/12).

İmân ki, amentu bi’llâh demek; “Allâhu Te‘âlâ Rabb'imdir, ben kulum” dimekdir. Peyğamberi ya kitâbı taşdıq ve ikrâr itmeyince kâzib olur. İmân şâhibi olmaz, emmâriyetde qalır (11b/16).

Āmentu bi’llâh, “Allâhu Te‘âlâ'ya îmân getürdüm” dimeniñ ma‘nâsı; Allâhu Te‘âlâ Rabbimdir, ben kulum dimekdir (32a/19).

insân: Kalb ile qalıp ile terkîb idüp insân dinildi (10a/16).

islâm: “Kalb ve qalıp ile olan, İslâmdır” dirler. Namâz, zekât ve gayrihümâ gibi (7a/13).

Āmentu bi’llâh, “Allâhu Te‘âlâ'ya îmân getürdüm” dimeniñ ma‘nâsı; Allâhu Te‘âlâ Rabbimdir, ben kulum dimekdir. Bu ma‘nâyı iz‘ân, İslâmdır (32a/20).

istidlâl: His vâsıtasıyla, ‘aql ile Rab Te‘âlâ'nıñ ef‘âl-i kerîmesi ve şifât-ı ‘ulyâsı ve zât-ı şerîfi ma‘lûm olduğundan aña binâ'en istidlâl dirler (46b/10).

istihlâk: Rab Te‘âlâ dâ'imâ vardır ve ne ki Rab Te‘âlâ anıñ olmasını ve turgurmasını murâd itmişdir ol şey Rab Te‘âlâ'nıñ halk itmesiyle ve icâdından soñra turgurmasıyla

tırur. Kendü kendüye vücūda gelmez ve halk olundugundan sonra dađı kendü kendüye tıramaz. İmdi vücūdunda beķāsında dā'imā Rab Te'ālā'ya muhtāc olsa kendüde zerre kadar varlık olmaz. Böyle oldıđını 'ilmen imānen bilürsün. Lākin buña 'ilmiñ rüsūh bulup her hāl ile bundan gāfil olmayasın. Kendünde bu hāl vicdāna zevķa ire, ol vaķitde istihlāk ve fenā dirler (16a/19).

K

ķalb: 'Ulvī ile süflīyi cem' eylediler, ķalb ile ķalıp didiler (21a/17).

ķalıp: Ķalıp oldur ki ekl ve şurb ile terbiyet oluna ve havāsa ta'b hāşıl olduķda nevm 'ārız ola (11a/6).

'Ulvī ile süflīyi cem' eylediler, ķalb ile ķalıp didiler (21a/17).

kāmil: Ehl-i Haķi'tiķādı üzre olup ferā'iz ve vācibāt ve sünen-i mü'ekkedāt üzerine ķaşr ve devām ile kemāl bulup, nefis-i muţma'inne mertebesine irilüp, bundan sonra kāmil olur (42b/20).

kemāl: Hemān tariķde kemāl, devām-ı hużūr, kemāl-i ittibā' ya'nī zıkr-i ķalbī peydā ola, zātu'llāh'a ķalb dā'imā müteveccih ola, 'ibādātta, ğayrıda, halvetde, ihtilātda bir şey'e meşğul olmaya. Zāhiri meşğul görünürse ķalbde āhara iştigāl bulunmaya. Hattā ahvāl-i ibādāta iştigāl idüp Zātu'llāhi Te'ālā'dan gāfil olursa yine maħcūbdur ve kemāl-i ittibā' ki Resūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ğazretleriniñ şer'ına bir mertebe muķayyed ola ki müsteħabbı bile fevt itmeye, huşūşan ki sünen-i mü'ekkedāt ola. Zıkr-i ķalbī taħşilinden sonra bu iki hāl ile olursa kemāldir, olmazsa noķşandır (27b/10).

Kemāl oldur ki Rab Te'ālā'ya muħabbet üzre ve ķalbden zıkr üzre bile olsa yine edeb üzre olmalıdır (28a/14).

Kemāl, başret ile hāşıl olur. Mücerred başret ile iktifā itmeli degildir. Murād itmeyenlere cebr itmezler (35a/2).

İnsānıñ kemāli devām-ı huzūr, kemāl-i ittibā‘ ya‘nī Haq Te‘ālā'dan bir ān gāfil olmaya ve her hālde Resūlu'llāh şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem hazretlerine kemāl üzre ittibā‘ eyleye, müsteħab olursa da fevt itmeye, mekrūh olursa da şaķına (36b/18).

Muħabbet-i zātiyye ve zıkr-i zāt ‘azīm kemāldır (44b/15).

kemāl-i ittibā‘: Kemāl-i ittibā‘ ki Resūlu'llāh şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem hazretleriniñ şer‘ına bir mertebe muķayyed ola ki müsteħabbı bile fevt itmeye, huşuşan ki sünen-i mü‘ekkedāt ola (27b/14).

Ya‘nī her hālde Resūlu'llāh şalla'llāhu ‘aleyhi ve sellem hazretlerine kemāl üzre ittibā‘ eyleye, müsteħab olursa da fevt itmeye, mekrūh olursa da şaķına (36b/18).

kesbī: Meşelā etmek yimek qarın toymağa sebep-i ‘ādīdir. Etmek yese qarın toymağı anıñ ‘aķıbinde virse fazlıdır ve evvelinde ‘ādetu'llāhıñ cereyānı bunuñ üzerinedir ve eger etmek yese toymak virmese mümkündür. Sebeb-i ‘ādīsine mübāşeret ile virilse yine fazlıdır. Lākin kesbī dinilür. Ekşer hālde bu sebebe mübāşeret ile virildigine binā‘en (40b/19).

M

mecnūn: Medār-ı teklīf olan ‘aql zā‘il olursa mecnūn olur. Mecnūndan kalem merfū‘dur (25a/18).

meşāyih ictihādı: İ‘tikādda ve ‘amelde müctehidler olup haķıķate ittılā‘ları olup Şer‘-i Muħammedī'yi tertīb-i enīķ üzre halka ‘alā vechi't-teysīr baş eyledikleri gibi tezkiye ve taşfiye-i kalb için kalbleri mühezzeb Şer‘-i Muħammedī üzre kâ‘im, sekreden hālāş olmuş erenler, kuvvet şāhibleri olup ve ilhāmları şāhīh olup şeytānī olmadıgını bilüp ilhām-ı şāhīh ile zevķ-ı şarīh ile ferāset ile mürīdler zıkr iştiğāllerinde rü‘yalarında gördükleri ile taşfiye taşşili için tertīb iderlerdi. Yoħsa meşāyih sülūkünde rü‘ya ta‘biri ile terbiye şart degildir ve şer‘ cihetinden müşbet degildir. Ğāyeti; bir nice meşāyih ķaddesa'llāhu esrārehumdan re‘y idüp terbiyet itmişlerdir. Buña meşāyih ictihādı dirler (26b/11).

mişāl: Mir'āt-ı albe in'ikās ar'ııyla grnmek mişāl dimişler (22b/derkenar).

muabbet: albede irāde kemāle irse muabbet dirler (9b/21).

Muabbet, insānıñ aşıl fıratında vardır. Muabbetiñ esbāb-ı 'ādīyesini muarrık şeyleri tezekkr ile fi'le gelmesi mmkindir. Muabbetiñ aıkati Allāhu Te'ālā'ya olan muabbetdir. Lākin evvelā mabb ve mezkr olan şey'e 'ilm-i yaıñi ola. Ba'deh o mezkrda usn mlāaza eyleye ve ba'deh irāde aıl ola ki irāde-i kāmile bulunma fi'le gele. İmdi a, cem'ı-e eşyāyı alıdır. Fazl ve 'atā ve ahr ve sā'ir kemālātıñ şāhibidir. Bu mstahsenāt-ı 'aliyedir. Yaınen 'ilm aıl olıca ve irādet daı kāmile olursa muabbet aıl olur (38b8).

muabbet-i zātiyye: Muabbet-i zātiyye, muabbet-i zātiyye ile olur şeydir ki bi-lā 'ivāz ve lā-ara soñı aıl olur. Ya'nı anıñ saña ve ayrıya bir şey virdiklerinden iun olmaya ve 'ilminden ve 'amelinden ve sā'ir şıfāt-ı isānından tri olmaya. Belki anlara alb dşe, isteye, ura. Buña muabbet-i zātiyye dirler (37b/15).

Ol muabbet ki şıfāt-ı isānın mlāaza sebebiyle aıl ola, li-ara olmuş olur. İmdi "Muabbet, usne tābi'dir" demek bundan zāhir olur. Bunuñ sebebiyle muabbet-i zātiyye daı i'tā olunma me'mldur. Buncılayın a Te'ālā'ya daı muabbet gne gnedir. Zırā Rab Te'ālā'nıñ in'āmı mtāla'a ile ve cemāliñ ve celāliñ mtāla'a ile olan muabbet li-aradır. Muabbet-i zātiyye li-ara degildir. Aña binā'en muabbet-i zātiyye kesb ile olmaz. Mcerred a Te'ālā'nıñ uluna 'atāsıdır (37b/21).

Muabbet-i zātiyye 'abdiñ kesbi ile olmaz. Lākin bir kimseye Allāhu Te'ālā muabbet-i zātiyye i'tā itmek murād eylese gāh olur cezbe ar'ııyla ihsān ider, gāh olur ol kimseye tezkiye-i nefis, taşfiye-i bāın itmek ar'ıı tevfi ider. Ol 'abd daı kesbiyle tekellf ve meşakat ekp şer' zre mcāhede ile taşfiye taşıl ider. Ba'de't-taşfiye Rab Te'ālā muabbet-i zātiyye i'tā ider. Ol muabbetdir ki bi-lā 'ivāz ve lā-ara olur (44a/18).

mcāhede: 'Avām-ı nāsıñ ekşer alleri byle mnāza'anıñ (ab'-ı 'arızasıyla nā-meşr şeylere meyl itmek ile mnāza'a) alebesinden r arafı 'ibādāta meyl-i kll ile iştıal idemediğinden bu al ile 'ibādet itmege mcāhede dinildi (35b/4).

Mücâhedeniñ ve riyâzetiñ gâyeti, Hâk Te‘âlâ'dan gayrıya muhâbbetden hâlâş ve her hâl ile Resûl-i Ekrem şalla'llâhu ‘aleyhi ve seleme iktidâ imiş (45a/15).

mükâşefe: Āfâkda olan gayyibât, ma‘nâ ve mişâl tarîkıyla zâhir ola, aña mükâşefe dirler (5a/16).

mürîd: Kemâl, başîret ile hâşıl olur. Mücerred başâret ile iktifâ itmeli degildir. Murâd itmeyenlere cebr itmezler. Bu ecilden, bu yolu ihtiyâr idenlere, mürîd dirler (35a/4).

mürşid-i kâmil: Mürşid-i kâmil oldur ki; mir‘ât ola. Vesâ’it ile Resûlu'llâh şalla'llâhu ‘aleyhi ve sellem hâzretlerine ire (31b/12).

Şeyhüñ kemâliniñ ‘alâmeti budur ki aña rabt-ı şahîh ile merbût olup beyân olunduğı üzre hareket eyledikde gün-be-gün mâh-be-mâh i‘râzı az olup Rab Te‘âlâ'ya iqbâli ziyâdece olursa ehildir, kâmilidir, hâli degildir. Kemâlini keşf ve kerâmât yüzünden bilmekden bu yüzden bilmesi aqvâdir. Zîrâ sülûkdan murâd bunca mücâhedât ve riyâzât ile kalb bi'l-külliyeye Rab Te‘âlâ'ya müteveccih ola (45b/20).

müşâhede-i cemâl: Anlar ki mevt ihtiyârıyla; “öldük, haşr olduk, şîrâtı geçdik, cennete girdik, Rab Te‘âlâ'yı gördük” diyenler; ‘Avârif ve İhyâ şâhibi gibi kimseler ki müteşerri‘ ve mütesennin ve ehl-i hâk olmak meşhûd kimselerdir. Anlarda Rab Te‘âlâ'ya fart-ı muhâbbet olmak ile her şeylerini öteye virüp beriye bakmazlar. Semtleri cemâliñ müşâhedesinedir. Dâ‘imâ himmetleri odur. Aña binâ‘en mişâl tarîkıyla mir‘at-ı kalbe zâhir oluna, ‘ale'l-itlâk müşâhede-i cemâl dirler (22b/2).

müteşâbihât: Mir‘ât-ı kalbe in‘ikâs tarîkıyla görünmek mişâl dimişler. Ammâ ba‘zı meşâyih dahı; “Rab Te‘âlâ'nıñ mişli ve mişâli olmağdan münezzehtir” (dimişler). İmdi müteşâbihât demek tarîkı eslem görünür (22b/derkenar).

N

naşibendiyye: Ve ammâ h̄‘âcegân tarîkasınıñ erenleri ki anlar Naşibendiyye dahı dinür. Hâzret-i Şiddîk-ı Ekber rağıya'llâhu ‘anhdan müteselsil olmuşlardır. Aşhâb

rağıya'llāhu ‘anhum revīşini ihtiyār idüp bi-lā ziyāde ve-lā nokşān gitmege ‘azīmet itmişlerdir. Anlarıñ seyr ü sülūkunda bu maķāmlara uğramazlar ve hayrete düşmezler. Hayret vāķı‘ olursa az olur. Eslem-i tariķdir (19a/1).

Naķşibendiyye tariķı ki, h̄ācegān tariķı dağı dirler; aşhāb rağıya'llāhu ‘anhum hāzretlerinden rivāyet ve mesmū‘ olaniñ üzerlerine izdiyād ve tenķiş itmediler (34b/10).

nefs: Kālb ve kālup terkīb olunup nefis dinildi (30a/15).

nefs-i levvāme: Nefs, emmārelilikden hālāş oldu ve lākin ṭab‘-ı ‘ārızāsıyla nā-meşrū‘ şeylere meyl itmek ile münāza‘a üzre kaldı. Bu hālde nefis-i levvāme dirler (35b/2).

nefs-i mülhime: İlhām, levvāmeniñ bir hālidir. O ecilden mülhime dağı dirler (35b/5).

nefs-i muṭma’inne: Bu nefsiñ muṭma’inne hālinde nizā‘ kalmaz ve inşirāh-ı şadr bu hālde hāşıl olur ve ‘ibādātta teraķķī bundan soñra olur (12b/4).

Kaçan muṭma’inneye irse ‘ibādāt āsānlık ile olur. Zīrā nefsiñ münāza‘ası gidüp kālbe tābi‘ olur. Bundan soñra yine teklif sāķıt olmaz. Zīrā ‘ubūdiyyet devām üzre olmalıdır. Muṭma’inneye irüp ‘irfān ehli olanlarıñ ‘irfānları kuvvetli ise günāhdan kati hāzer iderler ve eger kuvvetli degil ise ahyānen günāha vāķı‘olurlar. Lākin ‘akabinde tevbe’ tedārik iderler, muşırr olmazlar. Muṭma’innede imān kāmil olur (13a/10).

Kaçan rūh gālib olsa nefis münāza‘ayı birağup kendünüñ meyl-i ‘ārızisi dađı rūhuñ meyline tābi‘ kılar da rūhuñ meyli üzerine ṭurur. Bu hālde kişi mübāhātı bile niyyet-i şāliha işleyüp müşāb olur; ekl ve şurb ve cimā‘ ve gāyrı gibi. İmdi nefis bu hālde muṭma’inne olur (35b/9).

P

perhiz: Cū‘, seher, şamt, ‘uzlet ve bunlara kuvvet viren şeylere mülāzemet, perhizdir (46b/18).

R

rāsihūn: Ehl-i hāl olanlardır (8b/12).

rūh: Kalb didigimiz kalıpdan münfek olduḡda rūh dinür (10a/12).

Rūh ki, insānī ve izāfīdir, melā'ikedē daḡı vardır (11a/9).

rūh-ı insānī: Rūhdan murād rūh-ı insānīdir ki rūh-ı ḡayvānī anıñ merkebi gibidir (10a/12).

Rūh-ı insānī bedende mutaşarrıfdir (35b/14).

rūh-ı ḡayvānī: Rūh-ı ḡayvānī kalb-i şanevberīdir (10a/13).

rü'yet: Rü'yetde tecellī ve ḡayrı şıḡmaz. Rü'yet 'ayānendir (30a/5).

S

senlik: İmdi her ne ki şer' üzere ola senlik üzredir (33b/13).

Ş

şataḡāt: Her kim ki dünyāda 'ayānen 'ayn-ı başıret ile Rab Te'ālā olunur müşāhede dirse şataḡāt dinilür (22b/7).

şerī'at: Şerī'at Resūl'llāḡ şalla'llāḡu 'aleyhi ve sellem yedi üzere zāhir ve muḡaḡḡak olmuşdur. Kimse anı müceddeden keşf ile veya ḡayrı şey ile izḡār idici degildir (17a/12).

Şerī'at didigimiz şarḡan ve ḡarben cümle 'ulemā-i ümmet beyninde ma'lūm olandır (25b/16).

T

taḥkīk: Zül ve iftikār üzre olduğımızı dā'imā bilmeliyiz. Bir mertebede bilmeleridir ki taḥkīka ire. Qalbden bu bilgi zā'il olup vaşf-ı zātisi olmalıdır ki ḥal ve taḥkīk dirler (32b/17).

taqvā: Taqvāniñ a'lā mertebesi, zāhirini ma'aşiden ve qalbini māsivādan ḥālī itmektir. Taqvāniñ ednā mertebesi, mücerred küfürden ve şirkden şaşınmaqdır (44a/6).

ṭarīk /ṭarīkat: (Kişi) zāhiren aḥzda üstāda muḥtāc olduğu gibi bāṭinen daḥı şeyḥ-i kāmile muḥtācdır. Cezbe ṭarīkıyla yāḥūd 'ilm-i bāṭın ehillerine gā'ibāne muḥabbet sebebiyle daḥı taḥşıl kâbildir. Lâkin nâdir olur. Ekşeriyyā şeyḥiñ şohbetine mülâzemet ile olur ve zāhiren aḥzda üstādıñ karşusunda lâzım olduğu gibi bāṭinen aḥzda daḥı şeyḥa ve Resūlullāh şalla'llāhu 'aleyhī ve sellem ḥazretlerine muḥabbet itmek ister. Eger qalbdde muḥabbet yok ise olmaz ve muḥabbetiñ 'alāmeti oldur ki nefsiñ üzerine şeyḥi İşār ider ve muḥālefet itmek istemez ve noqşānın irişdürmez ve kerīh gördüğü şey'i teklīf eyledikde ibā' itmez. Dā'imā ḥüsn-i zanda ve dā'imā emr eylediği aqvāl ve ef'āle ittibā'a sa'y ider. Fütürdan şaşınur. Bundan lâzım gelür ki her vechile Şer'-i Muḥammediye'ye mülâzemet idüp sünneti fevt itmeye ve zāhiren ma'lūm-ı şer'ati ne ṭarīk ile lisāna ulaşdırdır ise bāṭinen daḥı qalbden qalbe mu'an'anen ulaşdırmasınınñ ṭarīkı anı ehli bilür. Anıñ içün buña ṭarīkat dirler (6b/4).

Allāhu Te'ālā'yı sevmek ve Allāhu 'Azīmü's-Şān ḥazretlerini sevenleri sevmek ve anlar ile sevişmek (6b/7).

“Ṭarīkatıñ ibtidāsı qalbi aḥlāk-ı rediyeden ḥālī itmek, şoñu fenā ve beḳā bulmaḳ” deyü **Muḥammed el-Pārsā** ḥazretleri quddise sirruh kitāb-ı kebīrlinde mufaşşalen beyān buyurmuşlar. (11a/11).

Kemāl, başiret ile ḥaşıl olur. Mücerred başāret ile iktifā itmeli degildir. Murād itmeyenlere cebr itmezler. Bu ecilden, bu yolu ihtiyār idenlere, mürīd dirler ve bu eshel vech ile taşfiye-i bāṭın şāhibleriniñ yanında terbiye olunup, taşfiye-i bāṭın bulup, muṭma'inneye irmege sebep olduğundan, ṭarīk dirler (35a/6).

taşavvuf: Taşavvuf, istidlâli keşfe ve icmâli tafşile munkalib ola (5a/14 Bahâ'ü'ddîn en-Nakşibendî kuddise sirruh).

tecellî: Tecellî, zuhûra dirler (30b/20-46a/5).

Tecellî zuhûra dirler. Ya'nî Hâk Te'âlâ saña zâhir oldı ef'âliyle (34a/14).

tecellî-i ef'âl: Tecellî-i ef'âl dirler; cemî'-i ef'âl kendide ve ğayrıda bulunur (33b/18).

Tevhîde rüsûh ve hâlleri olduğına binâ'en ve dahı fenâ fi'l-ef'âlde, tecellî-i ef'âl dahı dinür. Zîrâ tecellî zuhûra dirler. Ya'nî Hâk Te'âlâ saña zâhir oldı ef'âliyle. Zîrâ görürsün ki bu ef'âl ve bu âşâr kendinden olacağ degil. Bir idici ister. Bu ef'âli âfâkda ve enfüsde görürsün. Ef'âl yüzünden Hâk Te'âlâ saña zâhir oldı ki şübhelenmezsün Hâk Te'âlâ'nıñ varlığında. Zîrâ dâ'imâ ef'âlini müşâhede ider turursun (34a/14).

Qalb mücellâ olup münevver olmağ ile Hâk Te'âlâ'nıñ ef'âline müte'allâğa zuhûrâta tecellî-i ef'âl dirler (46b/6).

tecellî-i şifât: Hâk Te'âlâ'nıñ şifât-ı 'ulyâsına müte'allâğa zuhûrâta tecellî-i şifât dirler (46b/7).

tecellî-i zât: Hâk Te'âlâ'nıñ zât-ı şerîfine müte'allâğa zuhûrâta tecellî-i zât dirler (46b/8).

tevhid-i ef'âl: Cemî'-i ef'âli Hâk Te'âlâ'dan bilüp, halkı fi'lu'llâhıñ mazharı bilürse, 'ilm dirler. Böyle bilmek rüsûh bulursa her zamân qalbde, hâl dirler. Buña tevhid-i ef'âl dahı dirler (33b/18).

Fenâ' fi'l-ef'âl şüretinde cemî'-i şey cümleten keşretiyle zerre zerre Allâhu Te'âlâ'nıñ mañlûkıdır. Cümlesiniñ hâlîkı olan Allâhu Te'âlâ'dır. Bu i'tibâr ile tevhid-i ef'âl dinür (34a/9).

U

‘ubūdiyyet: ‘Ubūdiyyet; kulluktur (11a/3).

‘Ubūdiyyet devām üzre olmalıdır (13a/7).

uqālā-i mecānīn: Ba‘zı velīlerden medār-ı teklīf olan ‘aql zā’il olmuş. Lākin yine halk andan istifāde iderler imiş. Anlara, ‘uqālā-i mecānīn dirler imiş (25a/20).

‘ulemā-i rāsīhūn: Hāl şahibi olanlar ki ‘ulemā-i rāsīhūndur (9b/2).

V

vāşıl: Vāşıl demek; kalb Allāhu Te‘ālā’dan gayrıya meşgūl degil demek (26a/2).

vāşılīn: Hīn-i murākabede mezkūrdan gayrıya şu‘ūr bulunmazsa hicābātdan hālāş olup vāşılīnden olmuşdur (26a/6).

vehbī: Sebeb-i ‘ādīsine mübāşeretsiz virirse yine fazlendir. Lākin buña vebī dinilir, sebeb-i ‘ādīsine mübāşeretsiz virildiginden ekşer hālde böyle virilmedigine binā’en (40b/21).

velī: Hemān cümle velīler müctehidlerīñ ictihādı üzre ta‘abbūdde olur (16a/4).

Velī, şerī‘ati muzhir ve vāzı‘ degildir. Belki zāhir ve muḥakkaḳ olan şerī‘ata kemāl-i ittibā‘ı sebebiyle Rab Te‘ālā’ya taḳarrūbi ziyāde olandır (17a/10).

Velī demek; nebīsi şer‘ma teşebbūşi ziyāde olmak ile ‘inda’llāhi te‘ālā taḳarrūbi ziyāde dimekdir (25b/3).

Velīden günāh şadır olur ve lākin muşırır olmaz, tā’ib olur ve eger şer‘a muḥālif sözler ve işler zuhūrunda anlarda ‘aql yok ise ma‘zūrlardır. Anlarıñ o hālne iktidā olunmaz ve taḥsīn olunmaz. Ğāyeti medār-ı teklīf olan ‘aql zā’il olmak ile ma‘zūr oldu (25b/12).

vicdān: Eger ma‘lūmāt, ḥaḳīḳat-i insāniyyesine keşf zāhir olursa vicdān ve zevḳ dirler. Eger vicdān ile bildigi bu zāhirde şābit olan ehl-i Ḥaḳḳıñ i‘tikādına muvāfiḳ

Şer‘-i Muḥammediye‘ye muṭābık gelürse vicdān şaḥīḥdir, gelmezse şaḥīḥ degildir (5b/2).

vicdān-ı şaḥīḥ: Vicdān-ı şaḥīḥ vardır ammā taşfiyeden şoñradır. Kalb şāfi olur. Kūdūrāt-ı nefşāniyye ve aḥlāk-ı rediyeden ḥalāş olmaḵ ister ki vicdānı mu‘teber ola. Vicdān-ı şaḥīḥ mu‘teber olmasına dāll ḥadīş-i şerīf² vardır (40b10).

vicdānī: İmdi muḥık ve mübtıl, bu tevātür ile şābit olan şer‘a inkıyād ile mümtāz olur ve ‘ayn-ı başiret ile Ḥaḵ Te‘ālā’yı görmek oldur ki; Ḥaḵ Te‘ālā’yı lisānen ve ḳalben devām üzre nefy-i ḥavātır ile zāt-ı şerīfi ṭalib olmaḵ üzre zıkr idüp, Sünnet-i Resūl’e kemālen her ḥâlde iḳtidā ile imān-ı ‘ilmisi rüsūḥ ile imān-ı taḥḳīḳiye irer. Ḳalb bir ḥâlde olur ki güyā ḥāricde görür gibi olur. Bu vicdānīdir. Lisān ile beyāna gelmez. Ḳulaḵ ile görölmeḵ olmadıḡı gibi. Zırā bir vicdānī ki cümle beyninde müşterek ola, açmaḵ gibi anıñ beyānı lisān ile mümkün oldı. Ammā bir vicdānī ki herkesde olmaya ve lisān ile olmaz (31a/8).

Y

yaḳīn: Ḳalbde ‘ilm kemāle irse yaḳīn dirler. Yaḳīn ve muḥabbet peydā olduḡda ihtiyār ḥāşıl olur (9b/21).

Z

zevḳ: Eger ma‘lümāt, ḥaḳīḳat-i insāniyyesine keşf zāhir olursa vicdān ve zevḳ dirler (5b/2).

² Bu ifadeye yakın bir anlam olarak şu hadislerden bahsedilebilir: “İlim iki kısımdır: Bir batın ilim vardır ki kalpte saklıdır. İşte en fazla fayda veren odur.” İmām Gazzālī, **İhyāu Ulūmi'd-Dīn**, 3/24; “Muhakkak ki benim ümmetimde ilhām alanlar, öğretilenler ve kendileriyle konuşulanlar vardır ve muhakkak ki Ömer (r.a.) de bunlardan biridir.” **İhyāu Ulūmi'd-Dīn**, 3/24; Ebu'l-Fadl Zeynüddīn İrākī, **el-Muḡnī ‘an Hamli'l-Esfār**, 2/717 nr. 2619. Bir ḥadīs-i kudside de şöyle geçmektedir: “Herhangi bir kulun kalbine bakıp onun kalbinde zikrime yapışma düşüncesi görürsem, o kulunun irādesini yürüten ben olurum. Onun arkadaşı ben, onunla konuşan ben olurum.” **İhyāu Ulūmi'd-Dīn**, 1/295; 3/26; Sa‘lebī, **el-Cevāhirü'l-Hisān fī Tefsīri'l-Kur‘ān**, 3/192.

zıkr-i zāt: Zıkr-i zāt odur ki cemī‘-i evşāfdan ve i‘tibārātdan at‘-ı nazar, mücerred Zāt-ı Bārī celle şānuhū azretleriniñ dünyāda zıkrine ve āiretde ru‘yetine himmet eyleye (25a/5).

zıkrü'llāh: Zıkrü'llāh albi tahir itmeniñ ve māsivā gidermeniñ şerbetidir (46b/15).

zül: Fenā enāniyyetiñ ref‘i ile olur ki aña zül dirler. Zül oldur ki her şey ki zātında ve ‘avārızında ve āfāda her ne var ise cümlesini bed‘en ve beā‘en Allāh'dandır. (10b/14).

SONUÇ

Bu çalışmamızda, daha önce menâkıbnâme olarak adlandırılan bu eserin bir menâkıbnâme türüne değil de bir sohbetnâme türüne ait olduğu tartışılmıştır. Bu minvalde, çalışmamızın giriş kısmında menâkıbnâme ve sohbetnâmelerin tanımları verilerek başlangıçlarından XVIII. yüzyıla kadarki seyri ve bazı örnekleri ortaya konulmuştur. Böylece menâkıbnâme ve sohbetnâme türlerinin birbirinden farklı türler olduklarına dikkat çekilmiştir.

Menâkıbnâmeler üzerine yapılan çalışmalarda daha önce rastlayamadığımız, menkıbe kelimesinin fazilet manasındaki kullanımının hadis kitaplarının tercüme ve şerhlerinde, Kur'ân'daki peygamber kıssalarının anlatımında mevcut olduğu ve bu kıssaların menâkıb olarak isimlendirildiği tarafımızdan tespit edilerek belirtilmiştir. Ayrıca menâkıb kelimesinin İslâmî literatürde kullanılması bağlamında, hadis kitaplarında bizzat Peygamberimizin (s.a.v.) menâkıblarının toplandığı hadislerin mevcut olduğu ve bu tespitin başka araştırmacılar tarafından tez çalışmalarında ya da eserlerinde ortaya konulmasına rağmen, daha sonra yapılan ve menâkıblar üzerine ayrı ayrı katkıları olan çalışmalarda bu tespitin maalesef gözden kaçtığı görülmüş ve bu kullanımın mevcudiyeti tekrar vurgulanmıştır.

XVII. asrın ikinci yarısıyla XVIII. asrın ilk çeyreğinde yaşamış olan ve Nakşibendî tarikatının Müceddidiyye kolunu Anadolu'ya ilk getiren sûfî olarak bilinen Seyyid Muhammed Murâd Buhârî'nin hayatı, çalışma konumuz olan sohbetnâmesi ve diğer eserleri ayrıntılı olarak belirtilerek Seyyid Muhammed Murâd Buhârî'nin tasavvufî görüşleri çalışmamızın muhtevası çerçevesinde ortaya konulmuştur.

Bilimsel ve ayrıntılı olarak daha önce sohbetnâmeler üzerine kaleme alınmış bir makale ya da türün tanımının ve özelliğinin verildiği müstakil bir esere rastlayamadık. Tarafımızdan incelenen bir kısım sohbetnâme örneklerine dayanarak sohbetnâmenin tanımını vermeye çalıştık ve bu anlamda sohbetnâmelerin tespit edebildiğimiz ilk örneklerinden itibaren XVIII. yüzyıla kadarki seyrini bazı örnekleriyle beraber ortaya koyduk.

Toplumun her kesimine hitap edilmesi amacıyla son derece sade ve edebî yönden her türlü kayıttan âzâde olarak kaleme alınan çalışmamız, aynı gaye ile bugünkü Türkçeye aktarılmıştır. Böylelikle, XVIII. yüzyıla ait olan bir sohbetnâme örneği herkesin istifadesine sunulmuştur.

Sohbetnâme türünde kaleme alınan eserlerin kime nispet edilmesi gerektiği konusunda tıpkı “vâkıat” türünde yazılan eserler gibi ihtilaf olduğu belirtilerek; bu eserlerin, kaleme alan ve bazen de kendi görüşlerini kısa notlar hâlinde ilave eden sohbet şeyhinin halifesi, müridi veya evlâdına değil de bizzat sohbet şeyhine ait olduğu ifade edilmiş ve bu gibi eserlerin muhteva ve nispet yönünden sohbet şeyhine; tasnif ve yazımının ise kaleme alana ait olduğunun altı çizilmiştir.

Çalışmamızla, Türk edebiyatının türlerinden biri olan sohbetnâmelerin gerek tanımına gerekse özelliklerine ilişkin genel bir çerçevenin çizilebilmesi, dil-üslup ve muhteva özelliklerinin belirlenebilmesi için bir sohbetnâme metni incelenerek katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Şüphesiz konu hakkında daha kapsamlı çalışmaların yapılması gerekmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla sohbetnâmeler, ilk örneklerinden itibaren daha çok tasavvuf araştırmacıları tarafından çalışılmış ve türü hususunda bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Bu bağlamda, çalışmamızla, edebiyat araştırmacılarının sohbetnâme türlerine dikkati çekilmeye gayret edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdülkerîm Kuşeyrî: **er-Risâle**, Haz. Süleyman Uludağ, 3. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 1991.
- Abdurrahman Câmî: **Nefahâtü'l-Üns min Hadaratı'l-Kuds**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, nr. 2140.
- _____ : **Sühanân-ı Hâce Pârsâ**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, nr. 4207.
- _____ : **Evliyâ Menkıbeleri**: (Nefahâtü'l-Üns), Tercüme ve Şerh: Lâmiî Çelebi, Haz. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, İstanbul, Marifet Yayınları, 1995.
- Aça, Mehmet v.d.: **Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi**, İstanbul, Kriter Yayınları, 2009.
- Algar, Hamid: “Muhammed Pârsâ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 30, İstanbul, 2005, s. 563-565.
- Alî b. Osmân Cüllâbî Hucvirî: **Keşfü'l-Mahcûb**, Haz. Süleyman Uludağ, 2. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 1996.
- Ateş, Ahmed: “Menâkıb”, **İslâm Ansiklopedisi**, C. 7, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1988, s. 701-702.
- Ayverdi, İlhan: **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, C. 1, C. 2 ve C. 3, 2. bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2006.
- Aziz Mahmud Hüdayî: **Sohbetler**, Haz. Safî Arpağuş, İstanbul, Vefa Yayınları, 2006.
- Bağdatlı İsmail Paşa: **Hediyetü'l-Arifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn**, C. 2, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1955.

- Bayrakçı, Sami: **Meşhur Osmanlı Sûfîlerinden Üftâde (1490-1580) ve Hâl-i Tarîkat İsimli Eseri (Metin Transkribe ve Tahlîli)**, Konya, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Buhârî: **el-Câmiu's-Sahîhi'l-Muhtasar**, Tahk. Mustafa Dib el-Buğa, C. 1, C. 3 ve C. 5, 3. bs., Daru İbni Kesir, el-Yemâme-Beyrut, 1407-1987.
- Can, Aykut: **Seyyîd Hasan, Sohbetnâme, I. cilt, (1071-1072/1660-1661), (İnceleme-metin)**, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Canan, İbrahim: **Hadis Ansiklopedisi: Kütüb-i Sitte, C. 12**, Ankara, Akçağ Yayınevi, ty.
- Cebecioğlu, Ethem: **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara, Rehber Yayınları, 1997.
- Demir, Murat: **Murâd-ı Nakşibendî ve Menâkıbı**, Bursa, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen Hakîm et-Tirmizî: **Nevâdiru'l-Usûl fî Ahâdisi'r-Resûl**, Tahk. Abdurrahman Amîre, C. 4, Beyrut, Dâru'l-Ceyl, 1992.
- Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî: **es-Sünenü'l-Kübrâ**, C. 3, Haydarabad-Hindistan, Meclisü Dâ'ireti'l-Ma'ârifî'n-Nizâmiyye, 1344.
- Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî: **Şerhu's-Sünne**, Tahk. Şuayb el-Arnâvut, Muhammed Zehîr eş-Şâviş, C. 1, 2. bs., Beyrut, Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- Ebû Nasr Serrâc Tûsî: **el-Lüma': İslam Tasavvufu, Tasavvufla İlgili Sorular-Cevaplar**, Haz. Hasan Kâmil Yılmaz, İstanbul, Altınoluk Yayınları, 1996.
- Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdîlber en-Nemerî: **Câmiu Beyânî'l-İlm ve Fadlihi**, C. 2, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1398.

- Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî: **el-Erba'ûne'n-Neveviyye**, y.y., t.y.
- Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî: **el-Bahru'l-Medîd**, C. 2, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002.
- Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfîî: **Câmi'u'l-Ehâdis**, C. 1, C. 16, C. 17, C. 18, y.y., t.y.
- _____ : **Câmi'u's-Sağîr**, C. 2, y.y., t.y.
- Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-İrâkî: **el-Muğnî 'an Hamli'l-Esfâr**, Tahk. Eşref Abdulmaksud, C. 2, Riyad, Mektebetü't-Taberiyye, 1415-1995.
- Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî el-Hanbelî: **Câmi'u'l-'Ulûm ve'l-Hikem**, C. 1 ve C. 2, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1408.
- Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav'b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfîî: **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, Tahk. Mahmud Hasan, C. 1, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1994.
- Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî: **Keşfu'l-Hafâ**, C. 1, C. 2, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ty.
- Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî: **Mecma'u'z-Zevâ'id ve Menba'u'l-Fevâ'id**, C. 1, C. 10, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1412.
- Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî: **Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüga**, Tahkik: Abdüsselâm Muhammed Hârûn, C. 5, Dımaşk, İttihâdu'l-Kuttâbi'l-Arab, 2002.

Ebü's-Saâdât Mecdüddîn
Abdülkadir el-Mübârek b.
Esîrüddîn Muhammed b.
Muhammed eş-Şeybânî
el-Cezerî:

Câmiu'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Resûl, Tahk.
Arnavut, C. 4, C. 5, C. 6, C. 8, Beyrut, Mektebetü
Dâri'l-Beyân, 1972.

Ebü's-Senâ Şihâbüddîn
Mahmûd b. Abdillâh b.
Mahmûd el-Hüseynî
el-Âlûsî:

Rûhu'l-Ma'ânî, C. 1, Beyrut, Dâru
İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, t.y.

Ekinci, Muhammed Zeki:

Sohbetnâme-i Pîr-i Efhamî, Süleymaniye
Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu,
nr. 5210.

Feridüddin Attar:

Tezkiretü'l-Evliyâ, Ter. Süleyman Uludağ,
Bursa, İlim ve Kültür Yayınları, 1984.

Hafız Hüseyin Ayvansarayî:

Hadîkatü'l-Cevâmi', C. 1, İstanbul, Matbaa-i
Amire, 1281.

Hasîrîzâde Elif Efendi:

en-Nûru'l-Furkân fî Şerhi Lugati'l-Kur'an, Haz.
Koç, Eyüp Tanrıverdi, C. 2, İstanbul,
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Yayınları, 2015.

Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid
Muhammed b. Muhammed b.
Muhammed b. Ahmed
el-Gazzâlî et-Tûsî:

İhyâu Ulûmi'd-Dîn, C. 1, C. 3, Beyrut, Dâru'l-
Ma'rife, t.y.

_____:

**İhyâu Ulûmi'd-Dîn ve Ma'ahû Tahrîcu el-Hâfız
el-İrâkî**, C.1, C. 2, C. 3, C. 7, y.y., ty.

Hüseyyin Vassâf Efendi:

Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, C.
2, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma
Bağışlar Koleksiyonu, nr. 2306.

İbrahim Has:

Kelâm-ı Azîz li-Ünsî Hasan Efendi, Beyazıt
Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi
Koleksiyonu, nr. 1695.

- İsmail Hakkı Bursevî: **Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, C. 1, C. 2, C. 3, C. 6, C. 8, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ty.
- Kadı Muhammed: **Mesmûât-ı Mevlânâ Kâdî Muhammed ez Hazret-i Ubeydullah-ı Ahrâr Kuddise Sirruh**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, nr. 1715.
- Karababa-zâde İbrahim Efendi: **Zikr-i Vefât-ı Şeyh Murâd-ı Nakşibendî Kuddise Sirruhu'l-Azîz**, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, nr. 2886.
- Karapanlı, Gürçan: **Mekkî Divanı Tahlili**, İstanbul, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Kehhâle, Ömer Rıza: **Mu'cemü'l-Müellifîn**, C. 12, y.y., t.y.
- Kemikli, Bilal: "Sun'ullah Gaybî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 37, İstanbul, 2009, s. 532-533.
- Komisyon: **Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003.
- Kurtuluş, Rıza: "Hasan Dihlevî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 16, İstanbul, 1997, s. 316.
- Mehmed Şükrü Efendi: **Silsilenâme-i Turuk-ı Aliyye**, Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi, Hüdaî Efendi Koleksiyonu, nr. 1098.
- Miras, Kâmil: **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi**, C. 9, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
- Muhammed Halil el-Murâdî: **Silkü'd-Dürer fî A'yâni'l-Karni's-Sânî 'Aşer**, C. 4, Kahire, Bulak Matbaası, 1301.

- Muhammed Murâd Buhârî: **Sünûhât ve Takrîrât-ı Şeyh Mehmed Murâd en-Nakşebendî**, Osman Nuri Ergin Yazmaları, nr. 883.
- _____ : **Sohbetnâme-i Muhammed Murâd Buhârî**, Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Buhari Koleksiyonu, nr. 256.
- Muslu, Ramazan: **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2003.
- Müslim: **Sahîhu Müslim**, Tahk. Muhammed Fuad Abdalbaki, C. 1, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ty.
- Mütercim Âsım Efendi: **Kâmûsü'l-Muhît Tercümesi**, Haz. Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, C. 1, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Öngören, Reşat: “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 29, Ankara, 2004, s. 441-448.
- _____ : “Tezkiretü'l-Evliyâ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 41, İstanbul, 2012, s. 74-75.
- Özcan, Azmi: “Nizâmeddin Evliyâ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 33, İstanbul, 2007, s. 180.
- Özen, Şükrü: “Teftâzânî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 40, İstanbul, 2011, s. 299-308.
- Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. 2, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971.
- Pala, İskender: **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, 12. bs., İstanbul, L&M Yayınları, Ekim 2003.

- Râgıb el-İsfahânî: **el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân**, Çev. Abdalbaki Güneş, Mehmet Yolcu, 2. bs., İstanbul, Yarınları Yayınları, 2010.
- Salâhî Abdullah Efendi: **Risâle-i Kudsiye Tercümesi**, Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşâkî Tekkesi Koleksiyonu, nr. 300.
- Sariateş, Murat: **Taftazani'ye Göre Allah'ın Subuti Sıfatları ve Bunların Değerlendirilmesi**, Kayseri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Sever, Mehmet: **Sa'dettin Taftâzânî'nin İmamet Anlayışı ve İlk Dönem Siyasi Olayları Değerlendirışı**, Samsun, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Seyyid Murâd-ı Buhârî Hazretleri Kuddise Sirruh Külliyyâtı-1:** Haz. Mehmet Ünal, İstanbul, Kutup yıldızı Yayınları, 2013.
- Sun'ullah Gaybî: **Sohbetnâme**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 3137.
- Süreyyâ, Mehmed: **Sicill-i Osmânî**, C. 4, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1308.
- Şahin, Haşim: "Menâkıbnâme", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 29, Ankara, 2004, s. 112-114.
- Şemseddin Sâmî: **Kâmûs-ı Türkî**, Dersâadet, İkdâm Matbaası, 1317.
- Şeyhî Mehmed Efendi: **Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri: Vekayü'l-Fudalâ**, Haz. Abdulkadir Özcan, C. 3, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989.
- Şihâbüddîn Sühreverdî: **Gerçek Tasavvuf: (Avârifü'l-Meârif)**, Haz. Dilaver Selvi, 7. bs., İstanbul, Semerkand Yayınları, 2010.

- _____ : **Müritliğin Temel Öğretileri: (İrşâdü'l-Müridîn)**, Çev. Mehmed Emin Fidan, İstanbul, Hacegân Yayınları, 2000.
- Şimşek, Halil İbrahim: “Murad Buhârî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 31, İstanbul, 2006, s. 185-187.
- Tahralı, Mustafa: “Ahmed er-Rifâî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul, 1989, s. 127-130.
- Tarı, Nihat: **Teftâzânî ve Sa'dînî Adlı Şerhi**, Diyarbakır, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Tirmizî: **el-Câmiu's-Sahîh Sünenü't-Tirmizî**, Tahk. Ahmed Muhammed Şâkir v.d., C. 5, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ty.
- Uludağ, Süleyman: “Halvetiyye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 15, İstanbul, 1997, s. 393-395.
- _____ : “Sohbet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 37, İstanbul, 2009, s. 350-351.
- _____ : **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Marifet Yayınları, 1995.
- Ünal, Mehmet, Aliye Yılmaz: Muhammed Murâd-ı Buhârî ve Risâle-i Nakşibendiyye Adlı Eseri”, “**Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 9/3 Winter 2004, s. 1535-1549.
- Üst, Sibel: “Emîri ve Sohbet-Nâmesi” **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 2/4 Fall 2007, 958-1014.
- Vankulu Mehmed Efendi: **Vankulu Lügati**, Haz. Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, C. 1, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.

Yardıı, Emine Seval:

Menkıbe ve Menakıbnamelerle İlgili Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi (1928-1998), İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999.

Yûsuf b. İsmail Nebhânî:

Câmi'ü Kerâmâti'l-Evliyâ, Tahk. İbrahim Utve İvad, C. 1, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1989.

Zeynüddîn Muhammed
Abdürraûf b. Tâcil'ârifin b.
Nûriddîn Alî el-Münâvî
el-Haddâdî:

et-Teysîr bi-Şerhi'l-Cami'i's-Sağîr, C. 1, 3. bs.,
Riyad, Mektebetü'l-İmâmi-Ş-Şâfi'î, 1988.